KÓS KÁROLY

NEAMUL VARJU

KÓS KÁROLY

Neamul Varju

În românește de Aurel BUTEANU
Prefață de N. CRIȘAN

EDITURA KRITERION
BUCUREȘTI 1971

Kós Károly:
BUDAI NAGY ANTAL HISTORIÁJA
VARJU NEMZETSÉG
Állami irodalmi és művészeti kiadó Bukarest

Coperta de DEÁK FERENC

PREFAŢĂ

În decembrie 1968, în marea şi frumoasa sală a Palatului Culturii din Tîrgu Mureş, decanul de vîrstă al scriitorilor maghiari din ţara noastră, Kós Károly, era sărbătorit şi omagiat : optzeci şi cinci de ani de viaţă şi peste şaizeci de ani de rodnică activitate scriitoricească şi culturală.

Kós Károly s-a născut în 1883, la 16 decembrie, în Timişoara. A stat o vreme la Sibiu, iar de la zece ani a trăit şi a învăţat la Colegiul reformat din Cluj, pînă la bacalaureat. În acest colegiu laic (spre deosebire de învăţămîntul oficial clerical) se spune că ar fi învăţat şi Matei Corvin.

Desele schimbări de mediu — un mediu citadin specific : oraşe vechi şi uliţe înguste, cu turnuri şi clădiri grele încărcate de ornamente şi amintiri — au influenţat puternic, cum ne sugerează Szőcs István, unul din biografii săi, pe tînărul şi visătorul adolescent.

Fire studioasă, mereu îndrăgostit de natură şi de cărţi. Kós Károly va dovedi înţelegere şi înclinare pentru istorie, dar mai ales pentru cariera pe care o va îmbrăţişa — arhitectura. Doi ani va frecventa Şcoala de ingineri constructori de la Budapesta, apoi va trece la Facultatea de arhitectură, pe care o va absolvi în 1907.

Multilateral dotat, tînărul arhitect Kós Károly desenează, gravează, proiectează. Walter Crane, ilustrator de poveşti, şi Gordon Craigh, desenator, pictor şi scenograf, par să-l fi influenţat în tinereţe.

Pînă la război (1914), Kós Károly a lucrat ca arhitect cîteva clădiri publice la Cluj, Tg. Mureş, Sf. Gheorghe şi a contribuit şi la proiectarea pavilioanelor Grădinii zoologice din Budapesta. Tot în această perioadă a început să cerceteze arta populară, alegîndu-şi ca „teritoriu" satul Călăţele şi împrejurimile lui, lîngă Cluj.

Debutul în literatură şi-l face ca poet şi desenator, scoţînd în facsimil şi în imprimare proprie, în 1909, la Budapesta, Atila királról ének (Cîntec despre regele Attila). *În 1912, tipăreşte* A régi Kalotaszeg (Vechiul Călăţele), *unul din primele volume de acest fel, care tratează cu competenţă şi într-un stil accesibil probleme ale artei populare din Ardeal.*

Ulterior, rămînînd fără slujbă, cu o familie cu trei copii, este nevoit să „facă de toate". S-a ocupat cu agronomia, a fost tipograf, a pictat, a practicat litografia şi la solicitarea ziarului Keleti Ujság, *a scris publicistică. În 1920 îşi termină romanul* Varju-nemzetség (Neamul Varju) [1] *şi aşa devine, la 37 de ani, scriitor „din pricina lipsei de scriitori şi a unei existenţe precare".*

Din cele expuse reies din plin înclinaţiile sale de om polivalent. Pictor, etnograf, istoric de artă, agronom, politician, o extraordinară energie şi putere de muncă se leagă de numele şi activitatea lui Kós Károly. Călătoreşte mult prin Ardeal, culege texte de cîntece, zicători, desenează, caută vechi basme ardeleneşti, cît şi începuturile mişcărilor culturale din Transilvania, dar mai ales îl interesează constant arta populară, în special a secuilor. Desenele făcute le transpune singur în gravură (linoleum) şi le publică (vezi Erdély kövei), *după cum publică şi cărţi cu această problematică :* Erdély (Ardealul) *un eseu, în 1929 ;* Erdélyország népének művészetéről (Despre arta populară ardeleană) ; A lakóház művészete (Arhitectura casei ţărăneşti) ; Kalotaszeg (Călăţele) — *regiune vestită pentru arta ei populară.*

În plus Kós Károly se dedică literaturii şi organizării vieţii culturale. Devine unul din fondatorii şi directorul edi-

[1] Pe acesta îl va publica în 1925, în *editura Erdélyi Szémpives Céh (Corporaţia artelor frumoase).* Pînă atunci însă va mai tipări, în 1923, cu ilustraţii proprii *Erdély kövei (Pietrele Ardealului)* volum dc specialitate, cu peste treizeci de litografii.

turii Erdélyi Szépmives Céh, şi apoi redactor al revistei Erdélyi Helikon. *Pe lîngă munca de redactor îşi găseşte timp şi energie pentru a fi prezent în cele mai importante momente ale vieţii culturale ardeleneşti din deceniile I—IV.*

După eliberare [1]*, reîntinerită energie, Kós Károly se dedică arhitecturii şi profesoratului, ţinînd pînă la o vîrstă venerabilă cursuri la Catedra de economie agrară şi la cea de arhitectură de la Universitatea din Cluj.*

*

Opera literară a lui Kós Károly nu este prea întinsă. A scris două romane scurte, două piese de teatru, cîteva nuvele, schiţe (publicate prin reviste), fără să mai amintim părţile de adevărată literatură existente în aproape toate cărţile lui de strictă specialitate. Principala zonă de interes a lui Kós Károly, în literatură, este istoria. Ca o temă generală a acestei zone vaste, Kós Károly se ocupă de tratarea moştenirii istorice ardeleneşti (în general maghiară), a luptei duse de mase împotriva asupririi. Acest lucru îl realizează fie într-o concepţie tradiţionalist-romantică — este cazul romanului Az országépítö (Ctitor de ţară), *o reconstituire a istoriei regelui István I, ctitorul care, împotriva temperamentului său, să zicem păgîn, luptă pentru o politică realistă — fie, cum e cazul prozelor aici traduse, prin procedee de reconstituire realistă, modernă, a istoriei.*

Cele patru lucrări ale volumului de faţă se delimitează în timp între începuturile secolului XV (1430) şi sfîrşitul secolului XIX (în jurul anilor 1900), iar temele se înscriu în două registre : primul, cel al reconstituirii, redării, evidenţierii unor evenimente istorice — eroi şi mase — ca în Neamul Varju *sau* Budai Nagy Antal históriája (Povestire despre Budai Nagy Antal), *al doilea evidenţierea, prin mij-*

[1] Amintim că în timpul vremelnicei ocupaţii horthyste, Kós Károly, pe lîngă o atitudine de consecventă democraţie şi de relaţii frăţeşti cu populaţia şi intelectualii români, nu a participat activ la viaţa literară oficială. Lucrările apărute atunci sînt, toate, de strictă specialitate tratînd, de exemplu ,despre arhitectura secuilor, despre arhitectura utilitară agricolă în Ardeal sau despre arhitectura ţărănească. Nereeditarea nici unui volum de literatură exprimă mai bine ca orice neaderenţa lui la politica oficială a acelor ani.

loace specifice de artă literară, a unor trăsături psihologice specifice omului, cum ar fi cinstea, devotamentul, dragostea de pămînt.

Neamul Varju *este o cronică a secolului XVII, în care eroii — poporul, grupat în jurul familiei Varju, şi nobilii, grupaţi în jurul noului voievod Rákóczi — se înfruntă într-o luptă surdă, din care Rákoczi va ieşi biruitor istoric, dar înfrînt moral.*

Budai Nagy Antal *reconstituie răscoalele ţărăneşti dintre 1430—1437, de la Bobîlna. Micii nobili de ţară, reprezentaţi prin cel mai conturat erou al povestirii, Antal, reformatorii religioşi de tipul părintelui Bálint, sau iobagii români şi unguri constrînşi de asuprirea nobiliară şi clericală, se răzvrătesc şi reuşesc un timp să domine situaţia, pentru ca în cele din urmă să fie înfrînţi.*

Valoarea acestor povestiri, sau romane scurte, constă nu atît în temă, în subiect, în desfăşurarea acţiunii, cît în minuţia realistă cu care autorul reconstituie epoca şi nu numai realistă, ci şi modernă. Autorul nu ne lasă să ghicim că priveşte de la înălţimea altui timp evenimentele. Eroii lui, ţăranii mai ales, se mişcă, suferă, iubesc, urăsc cu atîta veridicitate artistică, încît numai după detaliile materiale ale vieţii de toate zilele — plug, arc, căruţe, case, îmbrăcăminte — descoperim că de fapt ei aparţin epocii respective. Construcţia povestirilor sale prezentate aici ni se pare, de asemenea, modernă (ţinînd seama şi de faptul că ele au fost scrise în deceniul al treilea), am zice cinematografică. Neatras de ceea ce se numeşte îndeobşte psihologism — descrierea evoluţiei caracterelor „de dinăuntru" — Kós Károly, după ce îşi precizează minuţios eroii şi acţiunea, îşi „montează" povestirea în tablouri pline de culoare, de mişcare, care, în succesiunea lor, reuşesc să reconstituie, să redea ceea ce autorul avea de spus.

Tablourile, episoadele lui Kós Károly sînt „pictate" cu sau din cuvinte, iar limbajul lui popular, frust, colorat, constituie, ca în cazul lui Sadoveanu, farmecul particular al stilului său.

Minuţia arhitectului şi desenatorului, ca şi imaginaţia sa vizuală, îl ajută să redea omul şi natura în trăsături sigure, memorabile. Iată-l pictînd : „Din pădure, îi ieşise drept în faţă Basa Anna. Venea spre el. Era desculţă. Poalele îi erau

tivite cu peltiţă zmeurie, purta o cămaşă orbitor de albă cusută la gît cu amici roşu ca sîngele. Soarele în scăpătat împodobise părul ei frumos cu o cunună de aur." Sau, iata-l desenînd, schiţînd „compoziţia" tabloului (e vorba de o execuţie religioasă) : „Convoiul e înăuntrul careului de oşteni. Într-un grup sînt adunaţi magistraţii, alături ecleziaştii. Printre oamenii bisericii se disting vreo doi călugări franciscani, şi ceva mai departe benedictinii din Mănăştur. Pe osîndiţi, călăii îi înşiruie sub spînzurători". Sau, în sfîrşit, iată-l schiţînd ca un arhitect o casă : „A treia casă de la palatul Feltsik, din piaţa mare a Clujului, era reşedinţa familiei Ebeni, o clădire înaltă, cu un singur cat, cu două ferestre, cu acoperiş repede din olane de ţiglă. Deasupra porţii, ca de altfel la toate celelalte case din acest şir, era săpată în piatră stema nobiliară a stirpei."

Dragostea pentru natură este prezentă aproape în fiecare pagină a lui Kós Károly. Natura este mai mult decît un mediu, devine uneori, ca în balade, personaj, ca în A havas (Muntele), *povestire tipic sadoveniană, în care, în faţa unor nedreptăţi evidente, un grup de moţi reacţionează exploziv (singura bucată din volum a cărei acţiune se petrece mai aproape de secolul nostru). Povestirea debutează cu o descriere a munţilor Apuseni, plină de pitoresc, farmec şi culoare. Pasajul e lung, nu-l reproducem aici, dar rostul lui literar, dincolo de frumuseţe, este să transforme „natura" în „personaj", astfel ca relaţiile şi reacţiile oamenilor să poată fi explicate prin specificitatea locului.*

Pămînturile aspre ale Apusenilor par să-l fi interesat în mod deosebit pe Kós Károly. Ele sînt cele care adăpostesc, chinuie şi răsplătesc munca pălmaşilor, a iobagilor sau a nobililor de ţară (a căror viaţă nu se deosebea aproape cu nimic de cea a ţăranilor). Apărarea acestor pămînturi, păstrarea „moşiei" cu orice preţ — tema din A Gálok {Neamul Galilor) *— îl fac pe Kós Károly să ni le prezinte în aşa fel încît cititorul să nu se mai îndoiască de faptul că ele — locurile, natura — merită chiar sacrificiul vieţii.*

Neamul Galilor *debutează cu un pasaj asemănător nuvelei* Muntele, *însă de data aceasta este vorba de o descriere mai mult geografică decît „funcţională", după care, parcă pentru a prefigura drama aspră, dar oarecum tăinuită, autorul ne prezintă natura în timpul iernii: „E iarnă şi ninge,*

ninge mereu. Nu se deosebesc pîraiele, nici rîpele, nici pajiştile de mătase, nici negrele ogoare sau drumuri, şi nicăieri nu mai vezi nici măcar o potecă şi ninge mereu şi nu mai sînt nici nori, nici văzduh, nici pămînt. Zăpada cade mereu şi nu mai e nici sat, nici pădure, nici nori şi nici viaţă, nimic, decît neaua care se aşterne tăcut, încet, egal..."

Kós Károly împrumută lucrărilor sale un uşor aer romantic şi baladesc. Cînd acest lucru se întîmplă, iar realismul istoric este „schimbat" pe metode romantice vechi, unitatea operei are de suferit (cum este cazul, mai ales în Budai Nagy Antal *şi* Neamul Varju). *Şi, curios mai cu seamă aici — să nu uităm că Kós Károly e arhitect — suferă în primul rînd construcţia operei.* Budai Nagy Antal *pare sub acest aspect un roman cu finalul abia schiţat, iar în* Neamul Varju, *după ce autorul îşi poartă eroii prin tablouri memorabile care recompun epoca şi pasiunile ei, îşi disjunge eroii principali, precipitînd finalul.*

Volumul de faţă al lui Kós Károly constituie o operă de valoare a literaturii maghiare din România, operă caracterizată prin dragoste de adevăr, de viaţă, de natură, prin umanism.

N. CRIŞAN

NEAMUL VARJU

CAPITOLUL I

O zi blîndă de toamnă din acelea care se sting încet, surîzînd cu tristeţe, dar ale cărei nopţi aştern peste cuprinsuri brume ca de zăpadă.

Sub nucul bătrîn şi stufos se află o masă rotundă, dintr-o piatră de moară. Lîngă masă o fetişcană de o şchioapă sparge nuci cu o pietricică, le curăţă miezul proaspăt, apoi îl ronţăie de zor. Din cînd în cînd aruncă cîte o privire spre băietanul care zace întins pe spate în iarbă şi se uită cu ochi mari la cer.

— Cum te cheamă ?

— Gáspár. Varju Gáspár.

— Pe mine mă cheamă Annus, dar mi se zice şi Mica-Anna.

— Vrei nuci, Gáspár ?

Deodată cu răspunsul, fetiţa îi aruncă o nucă.

— Îţi mulţumesc, Mică-Anna, răspunde băiatul, prinzînd darul din zbor. în clipa următoare, nuca îi trosneşte între degete.

— Eşti puternic ! — zice uimită fetiţa şi în marea ei mirare uită să mai mestece miezul.

De sus, dintre crengi, se aude un chiţcăit vesel. Pe masă, în faţa fetiţei, cade o nucă.

— Vai !

— E o veveriţă ! — o linişteşte băiatul.

— Hoaţa de ea ! Fură nuci ! Tu poţi s-o prinzi ?

— Nu, dar pot s-o dobor.

— Bine, doboar-o ! — îi porunceşte fetiţa cea de o şchioapă.

— Fie, dar tu să stai liniştită !

Băiatul se face nevăzut. Peste cîteva clipe se întoarce, aducînd arc şi săgeţi.

— Să nu te clinteşti din loc !

Atent şi dibaci, Gáspár dă tîrcoale copacului. Fetiţa se uită la el cu ochi mari, cu gura căscată, cu mîinile încrucişate pe piept.

Ochii băiatului descoperă ascunzătoarea micuţei vietăţi, Îngenunche cu grijă, îşi aşază săgeata pe arc, ocheşte, apoi deodată trage :

— Na !

Mica fiinţă cu coada stufoasă se prăbuşeşte pe masă, în locul unde căzuse nuca cu o clipă mai înainte. Trupuşorul ei fraged e străpuns de vîrful săgeţii.

— Vai, doamne !

Gáspár se apropie, scoate săgeata din corpul veveriţei, apoi o prinde de coadă, şi o leagănă în aer, în faţa fetiţei.

— Poftim veveriţa !

Îngrozită, fetiţa îşi acoperă ochii.

— Nu, nu vreau s-o văd. De ce ai ucis-o ? Gáspár, eşti un ucigaş !

Şi, plîngînd în hohote, aleargă, împleticindu-se, spre casă...

*

În odaia mare, cufundată în pîclele amurgului, la masa lungă, stau faţă-n faţă doi bărbaţi. Pe masă e aşezată o traistă de piele veche şi roasă, iar în dreptul fiecăruia dintre cei doi oameni cîte o cupă de vin. Unul dintre ei, cel lung şi slab, cu faţa ca de pasăre, cu mustăţile pleoştite, cu ochii mici, albaştri, îşi ţine mîna pe traistă şi vorbeşte :

— Tot ce am luat cu mine acum şaisprezece ani, e aici. Iată : traista, o am de la tatăl meu ; cartea asta veche e moştenită de la bunicul ; năframa... a fost a mea. În colţul ei din stînga sînt legaţi cei cinci taleri pe care mi i-a dăruit de drum dumnealui, prea iubitul meu naş.

Celălalt, un omuleţ grăsun, cu faţa brună şi bucălată, cu mustăţile şi ceafa albă, dă din cap :

— Ai dreptate, îmi aduc aminte. Văd că ţi-ai păstrat cu grijă lucrurile şi te-ai întors acasă cu tot ce-ai avut... Da, ai adus totul înapoi... Nu s-a risipit nimic... Numai cei şaisprezece ani de viaţă care au trecut de la plecarea ta... Pe aceia nu i-ai mai adus acasă...

Două cupe se ciocnesc surd. În casa veche parcă încep să se depene cei şaisprezece ani trecuţi şi deodată cu ei reînvie şi întruchipările şi viaţa lor care s-a scurs de atunci încoace. Reînvie oamenii care au fost, povestirile care s-au desprins din caierul vremii, munca şi veselia, lacrimile vărsate, amărăciunile înăbuşite în piepturi, bucuriile clocotitoare, zbaterile chinuite, sîngerările şi aleanurile. Întîmplările mărunte şi neînsemnate prind din nou viaţă, şi deodată cu ele reînvie şi întîmplările mari, cutremurătoare, se amestecă unele cu altele, grăiesc, rîd şi plîng în faţa ochilor înceţoşaţi ai celor doi bărbaţi, care se privesc unul pe altul, în timp ce stau de vorbă în odaia mare, peste care se aştern tot mai dese şi tot mai întunecoase umbrele înserării.

În liniştea adîncă nu se mai aude decît glasul vremii veşnice, care curge necontenit ; cariul macină cu scîrţîit uscat grinzile negre de stejar, uneori se întrerupe, dar apoi iarăşi şi iarăşi reia măcinişul, ronţăie, sapă neodihnit miezul lemnului. Pe masă curge colb alb şi mărunt...

Niciodată nu s-a pomenit veselie mai deplină decît aceea care domnea în conacul familiei Varju de Valco. În casa lor, de cînd se căsătorise Varju Miklós, petrecerile nu se mai isprăveau. La început musafirii erau numeroşi, dar apoi numărul lor scăzu, ca în cele din urmă ospăţul să dăinuiască şi fără nici un oaspete. Parcă nu-i acelaşi lucru ?

— Asta-i nebunia lui Miklós — ziceau rubedeniile, fără să pară uimiţi, fiind lucru ştiut că din cele mai vechi vremuri n-a fost odraslă de-a neamului Varju care să nu aibă o scrînteală oarecare. Asta era.

Băiatul — singurul lor copil — creştea în casa aceea veche, aşa cum cresc de obicei copiii în casele pline de petreceri, fără să le poarte cineva de grijă.

Dar într-o bună zi nevasta lui Varju se prăpădi. Murise veselă. Surîsul de pe buze nu i-l putuse răpi nici chiar spasmul morţii. Jankó avea pe atunci optsprezece ani : era slab,

deşirat, dar musculos ; braţele îi erau puternice, faţa îngustă şi suptă, ca de pasăre, ochii îi erau albaştri şi mici. Vremea era de toamnă, sau mai curînd de început de iarnă. Ningea mărunt, iar pămîntul îngheţase uşor. Băiatul ştia că nu mai au nimic, nici o avere.

După înmormîntare, tatăl său îl chemă la el şi-i vorbi :

— Măi, Jankó, tu ce crezi ? Ce s-o alege de noi ?

Băiatul nu-i dădu nici un răspuns, dar a doua zi părăsi casa părintească.

Tatăl său se afla tocmai în capul scărilor, fluierînd şi uitîndu-se la norii ce se adunau deasupra casei, cînd Jankó îi spuse deodată :

— Dumnezeu să te aibă în pază, taică ! — şi pînă în cetatea Gilăului nici nu se mai opri.

Pîrcălabul cetăţii, domnul Zámbo Mátyás — cu care era înrudit dinspre mamă — îl năimi deîndată ca vînător.

Doi ani trecură fără să afle vreo veste despre părintele său. Într-o bună zi, un om de pe la ei îi aduse aminte că s-ar cuveni să mai treacă şi pe acasă ;

— Prea cinstitul domn n-o mai duce multă vreme — îşi sfîrşi omul vorba.

Jankó se întoarse fără întîrziere la casa părintească.

În vatra din tindă duduia focul, deşi afară era zi de mai, luminoasă şi înflorită.

Focul ardea cu flăcări mari. Lîngă vatră, acoperit pînă-n bărbie, zăcea întins pe o laiţă de lemn de tei, Varju Miklós. De foc se îngrijea o ţărancă bătrînă.

— Era chiar vremea să te întorci, fiule... Să ştii că eu sînt pe ducă...

Jankó se aşează pe bancă, dar focul dogorea prea tare ; se mută pe un scăunel, lîngă uşă.

— Da, băiete, mă duc după maică-ta.

Dinţii îi clănţăneau, însă faţa îi părea înseninată de revărsarea unui zîmbet.

— În aceşti doi ani din urmă prea am fost singur. M-a năpădit urîtul...

Jankó se uită la taică-său şi înţelese deodată că bătrînul nu mai avea mult de trăit.

— Băiete, cred că ştii că de pe urma mea n-ai să moşteneşti cine ştie ce. Moşioara nu mai e a noastră de multă vreme... e a domnului Valkai Márton ; eu nu mai eram pe

aici decît un fel de argat. În ţarină numai am nici o palmă de loc, iar aur şi argint n-am avut niciodată. Tot ce am, să ştii, e un cal bun, învăţat cu drumurile de munte, cu care am bătătorit toate potecile codrilor. Calul e al tău, să-l duci de aici. Îl vei găsi ori în grajd, ori în ogradă... Şaua şi frîul sînt tot acolo. Dar să ştii un lucru — şi ochii muribundului scăpărară în timp ce se ridică brusc într-o rînă : Poiana a rămas a noastră ! Toată Poiana ! împreună cu costişa Tîlharului. Da, da... ! Ce ? Tu crezi că n-are nici un preţ ? Află că iarbă ca acolo nu se face în tot hotarul ! Păşune ca aceea n-are şi nici n-a avut neam de neamul tău, iar în pădurile Poienei n-a pătruns încă toporul ! Un singur neajuns are Poiana, n-are drum ; iar apa văii e prea puţină ca să poţi coborî copacii cu pluta...

Varju Miklós tăcu. Tată şi fiu se uitară unul la altul, prelung. Ca doi duşmani...

— Kati, tu du-te în grajd, dă de mîncare calului, după aceea să dai şi la galiţe, dacă mai ai ce. Să nu te-ntorci în casă pînă nu te-oi chema eu.

Glasul bătrînului se înăsprise şi Jankó, fără să vrea, se ridică în picioare.

— Să nu zici nimic. Acum vorbesc eu ! Tu crezi că te-am furat, c-am prăpădit averea în petreceri şi ospeţe. Să taci ! Să nu zici o vorbă ! Las-că ştiu eu. Toată lumea crede la fel, dar Poiana nu-i un fleac ! S-o ştii de la mine ! Stai puţin... Du-te pînă în casa dinainte... şi adu-mi traista. E agăţată într-un cui...

Băiatul o aduse şi i-o întinse părintelui său.

— Tu ştii cum ni se spune nouă ? Varju-nebunii ! Asta ne-a fost porecla întotdeauna şi poate cu asta vom rămîne pînă în vecii vecilor... Bagă-ţi bine-n cap : toţi cei ce nu sînt asemeni altora, cei ce-s altfel croiţi, sau cei care nu-şi trăiesc viaţa în acelaşi chip cu semenii lor sînt socotiţi nebuni. Eu mi-am petrecut viaţa în chefuri şi desfătări. Am avut trai îmbelşugat şi frumos. Nu-mi pare rău. Doar de anii ăştia doi... scurşi în singurătate. Ăştia au fost lungi, mai lungi decît toţi ceilalţi împreună. Şi mai grei...

Tăcu. Privirea i se pierdu undeva în depărtare. Jankó stătea lîngă el, nemişcat, ca o stană. Apoi, dintr-o dată, tatăl său reîncepu :

— Şi bunicul tău a fost nebun ; el făcea aur. Fiindcă, nu-i aşa, cine face aur nu poate să fie sănătos la cap ? Pe vremuri umblase prin marea împărăţie a turcilor. O fi deprins meşteşugul pe-acolo... Oamenii ziceau că-i vrăjitor. Vorba a ajuns pînă la urechile voievodului. Îmi aduc foarte bine aminte de asta... Într-o noapte, lefegiii stăpînirii s-au năpustit asupra casei noastre, au răscolit totul de-a fir a păr ; pe bunicul tău l-au ferecat în lanţuri, iar cînd au plecat, l-au luat cu ei. Bunica ta era tocmai grea... Din asta i s-a tras şi moartea. Pe atunci eram mic, să fi tot avut vreo opt ani, dar îmi amintesc limpede, de tot ce s-a petrecut. Ce-au vrut ? De ce au făcut-o ? Fiindcă bunicul tău era mai deştept decît alţii îşi fiindcă oamenilor nu le place să-i rabde printre ei pe cei care au minte mai ageră şi sînt mai înalţi cu un cap decît ei ! Patru ani de zile am trăit orfan, din mila rubedeniilor. Ştii tu ce înseamnă să fii odraslă de rob ?... Dar lumea s-a schimbat ; veni stăpînirea cea nouă, începu altă domnie, aşa că tata se întoarse şi el acasă. A trăit pînă a ajuns un moşneag cu părul alb şi ou faţa scofîlcită. Tăcea tot timpul, numai ochii îi scînteiau. Mă temeam de el. S-a făcut om cumsecade, a devenit de o seamă cu ceilalţi, umbla pe la rubedenii, ieşea cu argaţii la cîmp, ba s-a ocupat chiar şi de negoţ, se ducea pe la tîrguri cu oi şi cu vite, dar mai ales cu cai. „S-a cuminţit", ziceau oamenii din sat. Dar eu ştiam ceva, ceea ce alţii nici nu bănuiau, fiindcă eu eram singurul care îl însoţeam cînd mergea la Poiana : de cîte ori se ducea acolo, încărca desagii cu cărţi, cu vase de sticlă, vase de aramă şi fel de fel de alte unelte, de care nu-mi dădeam seama nici ce sînt, nici la ce slujesc. Le căra pe toate acolo sus, în coliba lui Ilie. Îmi aduc aminte... uneori rămîneam acasă singur cu slugile, săptămîni întregi. În vremea aceea, tatăl meu se afla în munţi. Oamenii credeau că-i dus cu negoţul lui de vite. Într-o zi a plecat şi nu s-a mai întors. Nu ştia nici Ilie ce s-a întîmplat cu el. S-o fi prăvălit prin hăurile Tîlharului, fără să mai poată scăpa ? L-am căutat peste tot. Am pus oamenii să răscolească văgăunile pădurii, să întrebe pe la stîni. Nici o urmă. Parcă l-ar fi înghiţit pămîntul... Şi să ştii că aşa era : l-a înghiţit pămîntul... Măi Jankó, dă-mi o sorbitură de vin... Uite colo, ulcica, lîngă tine.

Bolnavul bău, apoi se lăsă pe spate istovit. Închise ochii şi vreme îndelungată se făcu linişte. În vatră, focul abia mai pîlpîia. Jankó auzea cum clănţăne dinţii tatălui său.

Într-un tîrziu, aşa culcat cum era, bătrînul grăi cu glas stins şi liniştit.

— Viaţa mea a fost frumoasă... veselă... nebunatică... Rostind cuvintele acestea, obrazul parcă i se însenină. Apoi adăugă : — Afară de aceşti din urmă doi ani...

Deschise ochii şi urmă :

— În, aceşti doi ani, cît am fost singur, am bătătorit şi răvăşit din nou toată Poiana. Am vrut să-l găsesc. Ştiam că se află acolo, cu toate comorile lui, cu sumedeniile de comori şi grămezi de aur. O ştiam şi o ştiu ! Apoi, bolnavul ţinîndu-şi palma în faţa gurii, şopti tainic : O ştia şi Ilie ! Şi acum e tot acolo ! Se ascunde pe undeva prin măruntaiele Tîlharului şi-şi păzeşte comoara. Am umblat zile şi nopţi întregi, pe ploi reci şi pe arşiţă dogoritoare de vară, am cutreierat, am scormonit peste tot. L-am chemat, l-am pîndit. într-o zi am dat de urmele lui. Uite-le ! strigă bolnavul, ridicîndu-se din nou într-o rînă şi deschizînd cu mîna istovită copcia traistei : — E aici ! Vezi cartea asta ? Am găsit-o acolo, sus, într-o văgăună, sub o stîncă. Nici o săptămînă nu-i de cînd am dat de ea. Cartea asta îţi va spune multe. Ea te va îndruma unde să iscodeşti. Cheia comorii se află în carte. Nu trebuie decît să deschizi zarul... eu nu mai am vreme. Comoara e acolo, în Poiana, unde putrezeşte şi bunicul tău. Stai puţin... Să-ţi spun... Ştii cum poţi s-o găseşti ?... Stai... Izvorul... Ştii, muntele din care izvorăşte... stai... vai... aşteaptă...

Glasul se poticni brusc, ochii i se bulbucară. Sughiţă de două ori, apoi căzu pe spate. Privirea îi rămase aţintită în gol. Mîinile chircite şi încleştate arătau spre cartea legată în piele... Murise.

Flăcăul tremura, cuprins de teamă. Văzută de aproape, moartea e urîtă şi înfricoşătoare. Dar el de doi ani cutreiera pădurile singur... aşa că îndrăzni să se apropie de pat. Cel dintîi lucru pe care l-a făcut a fost să ia cartea din mîinile tatălui său mort... O deschise ; în ea un scris ciudat, întortocheat, slove răsfirate, pe care nu le putea citi. Se uită nedumerit la ea, îi întoarse foile de la început, apoi pe cele de la sfîrşit, dar nicăieri nu fu în stare să citească. Privirea

i se rătăci în gol. Dar numai pentru o clipă. Pe urmă îl năpădi o mînie cruntă şi o otravă ucigătoare şi amară i se revărsă în trup. Din gîtlej îi răbufni un ţipăt surd, răguşit, de neînţeles. Luă cartea şi o izbi cu toată puterea în obrazul părintelui său mort.

— Tîlharule ! M-ai înşelat !

De pe mort, cartea deschisă căzu jos cu zgomot, apoi scoarţele tari de piele se închiseră de la sine în tăcerea ce se coborîse peste ei se părea că mortul ar fi scos un geamăt. Băiatul păli şi începu să tremure. Se holbă, cu ochii încremeniţi, rotunjiţi de groază, la faţa tatălui său, pe care începu să se ivească rînjetul schimonosit al morţii.

Nu-şi veni în fire decît în clipa cînd auzi că intră cineva în tindă :

— M-a chemat măritul domn ? întrebă femeia.

Băiatul se strădui să se reculeagă. Se aplecă să ridice cartea, apoi rosti :

— A murit !...

...A treia zi îl înmormîntară.

La înmormîntare venise puţină lume, dar şi mai puţini au rămas la pomană. Totuşi, casa dinainte se umplu cu cumetrimea din sat şi cu vecinii. Dar se mai afla pe acolo şi domnia sa Valkai Márton ; şi domnia sa Basa Tamás, naşul lui Jankó, care sosise de la Mănăştur. Din familia Veres de la Fărnaş erau de faţă doi inşi : fraţii mai mari ai mamei sale. În cele din urmă făcură rost de vin şi de cozonac. Jankó bău şi se ospătă din plin la pomana tatălui său.

Spre dimineaţă, după ce grosul oaspeţilor plecă şi pe cînd domnul Valkai şi domnul Basa Tamás se pregăteau şi ei de drum, domnul Márton îi vorbi :

— Jankó, băiatule, tu ştii, nu-i aşa, că de pe urma tatălui tău nu ţi-a rămas nimic ?

— Ba mi-a rămas ! un cal cu şa şi cu căpăstru. Şi mi-a mai rămas şi Poiana.

Cei doi boieri începură să rîdă.

— Cu o astfel de moştenire nu poţi ajunge departe. Ce gîndeşti să faci ?

— Încă nu ştiu. Un singur lucru e limpede : aici nu mai pot să rămîn.

Naşul său dădu din cap :

— Ai dreptate !

— Am să încerc să mă descurc...

— Bun ! Dar stai... Bani ai ?

— Nici o leţcaie !

— Asta-i rău. De cal poţi avea oricînd trebuinţă. Dar... ştii ceva ? Poiana ? Eu aş cumpăra-o !... — grăi domnul Valkai, prea bogatul boier Valkai Márton.

Jankó băuse şi el, aşa că fiind puţin ameţit, mintea lui lucra mai încet decît de obicei. Capul îi hăuia de gînduri tulburi : „Asemenea iarbă nu mai creşte nicăieri... Păşune ca aceea nu are nimenea... În codru încă n-a intrat securea... Atît că n-are drum..." Tîlharul, tâlharul ! — ţipă în el amărăciunea... Ochii i se opriră pe traista agăţată în cuier : cartea e acolo ! „Cartea asta %i va spune... ea îţi va spune tot. În ea vei găsi cheia..." Da, dar el nu se pricepea să-i descifreze slovele. Tîlharule, tîlharule ! — zicea mereu în gînd, apoi pentru o clipă revăzu rînjetul de pe obrazul schimonosit al mortului. Şi îşi întinse mîna spre palma domnului Valkai Márton.

Se răzgîndi însă brusc, şi se prefăcu că a vrut să-şi netezească fruntea. Cine ştie ? Poate or fi adevărate cele spuse de muribund, cînd şedeau unul lîngă altul, acolo, pe pat, ei doi, de o parte el, copilul lui, iar de cealaltă parte moartea, cu coasa ei nemiloasă. Poate atunci, o dată, să fi spus şi tatăl său adevărul ?! Cine ştie ? Dacă în Poiana se ascunde totuşi o comoară ?

— Nu, Poiana nu-i de vînzare !

Domnul Valkai dădu nepăsător din umeri : „Cum vrei !"

Dar naşul său, boierul Basa Tamás din neamul celor din Borşa, se apropie de el şi punîndu-i mîna pe umăr, zise :

— Foarte bine ! A irosit destul tatăl tău. Să n-o apuci pe urmele lui. Am să-ţi dăruiesc cinci taleri veneţieni de ăi buni şi o să-ţi mai dau şi o scrisoare pe care s-o duci la un cumătru de-al meu, care-i stăpînul cetăţii de la Deva. El, de bună seamă, o să-mi îndeplinească rugămintea ce i-o fac acum, o singură dată-n viaţă, pentru finul meu ! Şi apoi, de-aci încolo, vom vedea ce-o să mai fie...

...Şi după şaisprezece ani, în liniştea învechită din odaia cu grinzi groase şi bătrîne, reînviară, ca nişte vedenii, toate întîmplările de altădată. Se înghesuiau acolo, proaspete şi grăbite, umbrele de demult, vorbele uitate, oamenii din trecut, printre care rînjea desfigurat, înfiorător şi batjocuoritor, leşul tatălui său pe care-l pîngărise odinioară. Anii ce au urmat s-au scurs repede, şi fără să lase urme adînci ; anii petrecuţi la domnul Bethlen din cetatea Devei, apoi cei pe care i-a petrecut la acelaşi domn, ajuns voievod, la Alba Iulia. Anii de la Făgăraş, anii din codrii Gheorghenilor, apoi cei din mărita cetate a Hunedoarei. În acest răstimp, e adevărat, se însurase, dar nu trecu nici un an şi nevasta îl părăsi, săvîrşindu-se din viaţă şi lăsîndu-i copilul orfan. Apoi urmară : Moldova, Turcia... într-auritul Istambul, unde a stat în preajma Kapitiha-ei [1]...Ca pe urmă, acum, să-şi petreacă zilele la curtea din Gilău, la domnul István, ca meşter de vînătoare. Îl mistuia dorul casei, de aceea ceruse să fie trimis aici. Se întreba mereu : ce se petrecuse oare la Poiana ? Cum mai bat vînturile prin brădetul Vlădesei ?

Nu. În cetate nu se va mai duce, nu e de el. Mai bine va sta singur, sus, în munţi. Se va întoarce la Poiana...

— La Poiana ?

— Da, da, la Poiana ! Dacă nu altceva, dar o colibă tot voi izbuti să-mi durez acolo şi în jurul ei o să-mi îngrădesc o curte... Am nişte căluţi, soi bun, moldoveneşti. Gornicii [2] îmi vor aduce şi nişte oi, că doar am cîteva sute. Încă în săptămîna asta şi vitele pot să fie aici...

Astfel îşi rînduia socotelile Varju Jankó.

Celălalt, bătrînul Basa Tamás, îşi depăna gîndurile în felul lui :

— Băiatul mi-a murit, noru-mea la fel ; de la ei mi-a rămas fetiţa. Fata mea cea mare — trebuie să-ţi aduci aminte de ea, era doar codană cînd ai plecat tu ! — s-a măritat cu

[1] *Kapitiha — capuchehaia* — agentul permanent al principelui Ardealului pe lîngă înalta Poartă.

[2] În româneşte, în original (n. tr.).

Ébeni Miklós, boier de frunte, notar la cancelaria princiară şi care se trage dintr-un neam mare din Cluj. Cumnatul meu Valkai Márton s-a prăpădit şi el. Sa fie vreo doi ani de atunci.

— Conacul nostru cui i-a rămas ?

— Ginerelui său... Pe micuţa Erzsi a luat-o de nevastă Bányai Mártonka. Da' conacul a ajuns în mîini bune. Acum locuieşte în el ispravnicul.

Pe urmă tăcură. Priveau pe urmele întîmplărilor trecutului, care li se perindaseră ca o fluturare stranie prin faţa ochilor. Nici nu băgară de seamă că afară începuse să cearnă o ploaie măruntă de toamnă...

CAPITOLUL II

Oricît s-ar părea lucru de mirare, dar e totuşi adevărat că oamenii iubesc mai mult văile decît munţii.

...Poate fiindcă de munţi le este frică. Da, s-ar putea... Poate fiindcă aici, sus la munte, văd păduri şi stînci, văd nori care învăluie piscurile sau poate fiindcă la înălţimi mari viforul este mai năpraznic... Soarele răsare aici mai devreme şi apune mai tîrziu, iar omul se află mai aproape de Dumnezeu... Sau, poate, unii oameni tocmai de asta n-or fi iubind munţii...

Acolo sus casele sînt răsfirate, ogrăzile-s departe una de alta şi singurătatea atotstăpînitoare. Cei ce trăim la munte numai rareori avem prilejul să stăm de vorbă cu oamenii. Dar, în schimb, vedem multe şi felurite lucruri, care omului din vale nu-i sînt date să le vadă niciodată. Omul piscurilor vede pînă-n sat, se uită în curţile oamenilor, vede ce se petrece pe pămînturile şi în ogrăzile lor, ochiul lui pătrunde în viaţa tuturor. Noi, oamenii de munte, vedem totul şi cunoaştem totul. Cei din vale pe noi nu ne pot vedea.

Ei nu văd decît munţii înalţi, piscurile, ceaţa şi norii care ne învăluie, nu aud decît şuieratul vîntului. Pe noi, oamenii, nu ne văd. Ei nu pot şti ce se petrece cu noi ; viaţa noastră le rămîne taină veşnică.

Poate asta-i pricina că oamenii văilor nu ne iubesc. Aşa-i zămislit omul, nu-i place să aibă deasupra capului necunoscutul.

Cu toate acestea, veşnica rîvnă a oamenilor de la munte este să coboare la vale, întocmai cum fac toate apele din lume şi cum năzuiesc şi apele noastre. Multe şi minunate izvoare purced din munţii noştri, proaspete şi limpezi, tinere, iuţi şi zglobii : Someşurile, Crişurile, Călata, Sebeşul, Arieşul, Iara. Dar toate fug de noi, aleargă sprintene la vale, clipocind speriate, valuri, valuri. Cîte ape sînt, în tot atîtea părţi se scurg. Din pădurile umbroase, încremenite şi răcoroase, aleargă spre lumea veselă şi însorită a şesurilor. În acele zile minunate ale sfîrşitului de vară, cînd priveşti de sus de pe înălţimile Vlădesei, pămîntul ţi se pare o lume caldă, vie, strălucitoare şi înflorită.

Cale întoarsă însă nici unul din izvoare şi nici unul dintre valuri nu poate face...

Oamenii munţilor sînt asemeni apelor. Privesc veşnic la vale şi-s frămîntaţi veşnic de dorul şesului. Părăsesc muntele, pleacă, pleacă mereu, se duc să se aşeze pe ogaşurile apelor, în satele şi oraşele tupilate prin văi.

Şi ca şi apele, nici unul din ei nu se mai întoarce la munte...

...A fost totuşi odinioară un om... unul care a plecat din vale, sus, la munte. Dar omul acela de bună seamă a fost nebun. Cel puţin aşa crede lumea. Şi dacă lumea crede aşa, s-ar putea întîmpla ca povestea lui să fie adevărată.

*

Vestea s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului ; a cutreierat satele şi munţii, a fost povestită în porţile caselor nemeşeşti şi în colibele iobagilor : cică Varju János, feciorul pururea veselului Varju Miklós din Valkó, după o pribegie de şaisprezece ani, s-a întors acasă tocmai cînd erau să-l uite pînă şi rubedeniile pe care le mai avea... Da, cică s-ar fi întors întocmai aşa cum plecase odinioară : călare pe o mîrţoagă şi cu o traistă veche şi ruptă în spinare.

Atîta doar ca la plecarea lui era vreme senină şi proaspătă de mai, iar acum era toamnă cu promoroacă şi brume cenuşii. Pe unde a umblat ? Prin ce ţări a rătăcit ? Nu ne-o poate spune nimenea. Iar ce a făcut pe acolo n-ar putea-o

şti decît tatăl ceresc, bineînţeles dacă o fi ţinut socoteală de faptele lui. Cu ce cîştig s-a întors flăcăul din drumeţia lui şi de ce vrea să se apuce acuma pe aici ?

— S-a urcat sus la munte, în Poiana, unde a purces să-şi împrejmuiască loc de curte — povestea dumnealui, domnul Basa Tamás.

Îl aşteptară multă vreme, mai ales cînd a început iarna, să coboare din pădure. Toţi credeau că o să vină să-şi vadă rubedeniile şi cumetrii, să ciocnească cu ei în serile lungi de iarnă cîte o cupă de vin. Dar drumeţul n-a venit. Trecu un răstimp destul de lung. Ciubărarii şi şindrilarii aduseră într-o zi vestea că în Poiana, tocmai pe la poalele pădurii, la capătul de sus al rîtului, Varju János şi-a împrejmuit loc de casă şi de curte încă de astă toamnă şi că acum, în luna Crăciunului — fusese vreme frumoasă şi uscată în acel an ! — securea izbea spornică în copaci, brazii se prăvăleau, iar pietrele stîncilor de pe Tîlharul erau rostogolite din zori şi pînă în asfinţit şi adunate apoi grămadă. Poiata de scînduri era plină de cai, vaci şi de oi. Aduseseră de toate acolo, chiar şi fîn.

— Şi ăsta-i nebun — îl judecară oamenii — da, îi nebun, cum au fost din vecii vecilor toţi cei din neamul Varju.

Dacă cineva face pe dos tot ce fac ceilalţi oameni, este fără îndoială nebun. Auziţi ? Să se trudească el ca să-şi dureze acolo sus, pe vîrf de munte, o aşezare, cînd toată lumea rîvneşte să coboare la vale, precum fac apele care izvorăsc printre stîncile înalte şi care cată să se rostogolească gonind şi vuind, ca să ajungă cît mai repede la şesurile întinse, calde şi liniştite. Oamenii fac şi ei la fel. Bineînţeles oamenii aşezaţi şi cu scaun la cap.

*

E luna Crăciunului. Ger cumplit. Pe cerul spălăcit luceşte un soare palid, iar zăpada îngheţată sclipeşte în mii de scîntei. E duminică, înainte de a se fi tras clopotele pentru slujbă. La conacul Basa, lumea se pregăteşte să se ducă la liturghie ; boierul cel bătrîn tocmai se rade. Deodată, din curte, Mica Anna strigă spre cei din casă :

— Bunicuţule, a sosit băiatul lui Varju !

— Să intre ! — răspunse moşneagul. Gáspár trece pragul.

— Tatăl meu se închină în faţa domniei tale şi-ţi trimite plocon căprioara asta. A doborît-o ieri. E încă proaspătă.

Sfîrşindu-şi vorba, tînărul se înclină, gata să plece.

— Unde te grăbeşti ?

— Acasă.

— Nu rămîi la slujbă ?

Gáspár îşi învîrte în mîini căciula de blană de miel.

— Nu ştiu ce să fac cu calul... L-am priponit de un gard...

— Bagă-l în poiată ! Avem şi loc şi nutreţ destul. Hai du-te repede ! Dar nu-i nărăvaş ?

— Nu.

Gáspár rămase la ei.

În timpul slujbei, afară se iscă vînt puternic. Pe cînd ieşeau din biserică, cerul era cenuşiu, vîntul şuiera, doborînd şi rostogolind de pe munte nămeţi de zăpadă.

— Nu poţi pleca, băiete, pe o vreme ca asta, îi spuse domnul Tamás. Vei prînzi cu noi.

Gáspár rămase deci să prînzească cu ei.

După ce se ridică masa, ieşi în poiată să-şi vadă de cal. Cînd s-a întors în casă, obrazul şi ochii îi erau plini de zăpadă. Viscolea în toi, aşa că era silit să mai zăbovească.

Bătrînul se aşează în jilţul de lîngă sobă şi aţipi. Bunica se duse în încăperea slugilor, unde torceau fetele din slujba casei. Băiatul rămase singur cu Mica Anna. Afară era întuneric, de parcă s-ar fi înserat. Vîntul zgîlţîia ferestrele. Gáspár se aşează pe un scăunel şi începu să scurme în jăratic. Fata se învîrti un timp în jurul băiatului, apoi se duse la lădiţă, de unde scoase o carte, o călimară şi pană de trestie. Aşează toate lucrurile acestea pe masa cea mare, deschise cartea, împături cu grijă colile de hîrtie, scutură puţin călimara, apoi muie în ea vîrful băţului de trestie. De acuma, va începe să înveţe.

Dar învăţătura nu-i un lucru tocmai uşor ; cei mici nu se pot descurca singuri, fără să-i ajute cineva... Poftim, hîrtia asta nu-i liniată... Un liniar găsi ea undeva, dar meşteşugul de a trage linii nu-l cunosc decît cei mari şi nici

chiar aceia cu toţii... Căci uite, bunicuţul, oricît s-ar trudi, nu-i în stare să tragă linii drepte şi frumoase.

O bucată de vreme, fetiţa privi încruntată spre băiatul acela mare, care se uita atît de stăruitor la foc. Într-un tîrziu îşi luă inima-n dinţi şi grăi :

— Gáspár, tu ştii trage linii ?

Se putea să nu ştie !

— Atunci, ajută-mă !

Gáspár se aşează la masă şi începu să linieze coaiele de hîrtie. Mica Anna se uita la el ; era toată ochi. Cînd isprăvi întîia coală, băiatul puse hîrtia în faţa fetei.

Da, dar pana nu era bună.

— Ai un cuţitaş ?

O, da ! Gáspár avea un cuţitaş.

— Ai putea să-mi faci nişte pene...

Gáspár se apucă să ascută vîrfurile beţelor de trestie. Rînd pe rînd, Mica Anna le încercă, spunînd că-s foarte izbutite. Pe urmă aduse şi alte beţe.

— Să mi le ascuţi şi pe astea, că se strică ; da,... se strică foarte repede.

Băiatul ascuţi toate beţişoarele ; unora le făcu vîrfuri mai subţiri, altora mai groase.

— Ştii să citeşti ?

— Ştiu.

— Atunci dictează-mi tu ! Iar eu voi scrie. Fiindcă o să vezi, ştiu să scriu !

Cu toate acestea, treaba mergea greu şi cu multe supărări, fiindcă nebunaticele acelea de slove nu se încumetau nicidecum să se aşeze frumuşel pe linii, ci încercau mereu s-o apuce în sus. Unde mai pui că litera „n” avea uneori trei picioare, iar „i”-ul două, în vreme ce „z”-ul se transforma — bunul dumnezeu ştie de ce — într-un „r”. Fetiţa se înfurie.

— Ai putea să-mi scrii măcar un rînd. Eu voi scrie după tine. Aşa-i mai uşor.

Gáspár scrise.

— Ce frumos ştii să scrii ! Mai frumos decît nenea părintele. Unde ai învăţat ?

— La şcoală, la Alba Iulia.

— Alba Iulia ? E o cetate ?

— Un oraş. Ca şi Clujul.

— Atît de mare ? Şi sînt şi pe acolo case ?

— Sînt. Dar mai este şi o cetate în care şade Măria Sa.

— Cine-i acela, Măria Sa ?

— Voievodul, domnul Bethlen Gábor.

— A, da, acum ştiu. Ne-a povestit nenea părintele despre el. Şi tu l-ai văzut cu ochii tăi pe Voievod ?

— De foarte multe ori. Am locuit doar în cetate, doi ani de zile. L-am mai văzut apoi la Făgăraş, la Gheorghieni, la Hunedoara. La vînătorile Curţii, dar şi cu alte prilejuri...

— Ai locuit într-atîtea părţi ?

— Ba încă în şi mai multe. Am umblat şi prin alte ţări, am fost şi prin Muntenia. Am văzut şi Dunărea.

— Ce-i aia ?

— O apă. Un rîu mare, mare de tot, pe care umblă corăbii.

— Ce sînt acelea corăbii ?

— Acelea sînt uita aşa... nişte... Dar stai o clipă să-ţi fac una din hîrtie. O să vezi. Decît că cele ce umblă pe apa Dunării sînt mult mai mari. Mai mari chiar decît casa. Plutesc pe apă ca raţele... În ele sînt şi oameni, oameni mulţi.

— Povesteşte-mi, Gáspár, mai povesteşte-mi !

Şi Gáspár nu contenea cu poveştile. Fetiţa nu mai isprăvea cu întrebările. Pentru ea tot ce auzea erau lucruri noi şi neştiute, lucruri minunate, nespus de frumoase ; parcă erau întîmplări din basme.

...După amiaza se isprăvise, ba se făcuse chiar seară, dar ei nu băgară de seamă. Nu s-au dezmeticit decît în clipa cînt intră pe uşă bunica :

— Slavă domnului, viforniţa s-a mai potolit. Cerul s-a înseninat. Aerul e străveziu ca un pahar.

Gáspár se ridică :

— Plec.

Anna oftă adînc. A fost atît de bine să asculte poveşti noi şi frumoase.

— Cînd mai vii de la noi ?

— Nu ştiu.

— Vino duminica viitoare.

Băiatul nezicînd nimica, domnul Basa Tamás se amestecă în vorbă.

— Dacă n-ai altceva mai bun de făcut, să vii neapărat. Nu mai sta pe gînduri.

— Da, am să viu.

...De atunci, în fiecare duminică, Varju Gáspár venea la ei cu regularitate ; la amiază prînzea în casa familiei Basa. După amiaza era a micii lui prietene ; se jucau, stăteau de de poveşti sau citeau împreună. În timpul iernii au stat mai mult în sufrageria cea mare, dar după ce s-a desprimăvărat, le plăcea să iasă în grădină şi afară pe cîmp, pe coasta înflorită a dealului, ba uneori se încumetau să meargă chiar şi pînă în pădure. În serile cu lună nu se întorceau acasă decît tîrziu. Cînd venea pe la ei preotul, tînărul musafir, care era îndemînatic şi la jocul de şah, trebuia să joace cîte-o partidă sau două cu sfinţia sa. Multe cîte toate nu învaţă omul la nişte şcoli înalte ca cele de la Alba Iulia ! Uneori tot el scria şi scrisorile bătrînului boier.

Cînd trecea pe la ei, nu se prea întîmpla să vină cu mîna goală. Aducea cînd iepuri, cînd căprioare, cînd cîte o pulpă de cerb sau coaste de mistreţ, cînd păstrăvi proaspeţi ; fel de fel de bunătăţi pentru bucătăria bunicuţei. Micei Anna îi aducea ouă de zaică, veveriţe în colivii, alune, fragi, zmeură sau ciuperci. Daruri din darurile muntelui şi ale pădurii.

Într-una din duminici, Gáspár n-a venit. Era o zi ceţoasă şi urîtă de toamnă. Cei din casa Basa, şi tinerii şi bătrînii, erau întorşi pe dos ; parcă ar fi pierdut ceva şi nu ştiau ce. Domnul cel bătrîn suduia ploaia : nu ţoţi face arăturile de atîta belşug de apă. Unde mai pui mătricile ! Parcă şi ele tocmai acum s-au apucat să facă pe năbădăioasele. Bunicuţa tuşea şi bineînţeles slujnica era vinovată că a răcit. Mica Anna tăcea. De la amiază şi pînă seara n-a scos o singură vorbă ; a stat tot timpul nemişcată la fereastră, uitîndu-se la lumea posomorîtă de afară şi la pămîntul plin de bălţi şi de glod.

După cină, bunicuţa grăi :

— Cum de n-a venit azi pe la noi băiatul lui Varju ?

În clipa aceea, brusc, cei din casă se luminară la faţă. Li se păru că au găsit, deodată, lucrul pe care-l crezuseră pierdut. Da, da, asta era pricina tuturor relelor ! Dar ce s-o fi întîmplat de tocmai astăzi băiatul n-a venit ? De ce lipseşte cînd ştie că duminica e atîta nevoie de el în casă ?

...Mai trecu un an. Vara era din nou pe sfîrşite. Toamna bătea la uşă. Într-una din duminici, pe cînd se pregătea să-şi ia rămas bun, Gáspár grăi simplu :

— Ei, Micuţă Anna, azi să ne despărţim în aşa fel că vreme îndelungată n-o să mai mă vezi...

— N-o să te văd ? De ce ?

— Plec. Tatăl meu m-a năimit la curtea tînărului voievod István.

— Şi-ţi pare rău că pleci ?

— Şi da, şi nu. Aici era bine, dar trebuie să mă apuc de ceva. Trebuie.

Îşi întinseră mîna. Vreme îndelungată rămaseră aşa, mînă-n mînă. Pe obrăjorul Annei coborau parcă nişte nori... În cele din urmă, fata îşi trase încetişor mîna din palma lui Gáspár. Privirea i se pierdu în depărtare. Apoi, deodată, izbucni :

— Totuşi, totuşi, sînteţi nişte oameni tare ciudaţi...

Îşi întoarse faţa. Gáspár îşi luă rămas bun şi de la bătrîni, îşi îndesă calpacul în cap şi ieşi.

În vreme ce călărea spre poartă, auzi un strigăt :

— Opreşte !

Băiatul smuci dîrlogii. În capătul tîrnaţului stătea Mica Anna.

— Stai o clipă. Am uitat ceva.

— Ce-ai uitat ? — întrebă băiatul zîmbind.

Fata surîdea şi ea.

— Am vrut să te întreb, îmi aduci vreun dar cînd te vei întoarce acasă ?

— Ce să-ţi aduc ?

— Asta-i treaba ta ! Dar să fie frumos. Vei umbla prin locuri îndepărtate şi vei vedea atîtea lucruri... Să-mi aduci ceva frumos.

— Bine, fetiţo ! Am să-ţi aduc. Am să-ţi aduc ceva frumos, negreşit.

— Domnul să te aibă în paza lui, Gáspár !

— Şi pe tine, Micuţă Anna.

Anna avea pe atunci doisprezece ani ; Gáspár, optsprezece.

*

Uneori — rar de tot — cînd Varju János se abătea pe la Mănăştur, era la sine înţeles că venea vorba şi despre băiat.

Cei din casa Basa aflară astfel că Gáspár îl slujeşte pe domnitorul Bethlen István [1] cel tînăr, ca aprod. Unde ? La Hunedoara. Dar nu numai acolo, ci şi la Ilia. În alt an a umblat şi la Timişoara, în slujba paşalei. Peste tot îl ducea rîvna lui de a învăţa şi de a cunoaşte lumea, dar şi dorinţa domnului István, care poftea ca tînărul să deprindă cît mai repede scrierea şi vorba turcească. După o vreme, Gáspár trimise veşti părintelui său tocmai din cetatea Budei, iar apoi o altă scrisoare de la Alba Iulia, în care îl vestea că s-a întors la curte, dar că se pregăteşte din nou de drum. Urma să-l însoţească pe Capuchehaia pînă la Edern [2]. Sau, poate şi mai departe.

— Ascultă, Jankó, ce crezi că se va întîmpla pînă la urmă cu băiatul tău ?

— Cum ce se va întîmpla ?

— Da ! Ce se va alege din el ? Sau poate vrei să-l faci curtean ?

Glasul domnului Tamás suna a batjocură, dar Varju Jankó nu zise nimic ; se mulţumi să privească îngîndurat în ochii naşului său. Apoi, după ce cumpăni adînc, grăi :

— Aş vrea să-l fac om. Om mai adevărat decît mine şi decît toţi aceştia de pe aici...

— Ei, ei, Jankó, ei ! Se vede că neamul Varju...

— Lasă naşule, ştiu ce vrei să spui... Că am fost nebuni şi că mai sîntem şi acuma. Aşa ne ştie lumea şi s-ar putea chiar ca lumea să aibă un strop de dreptate...

— Are, fiindcă nici unul din voi n-a trăit cum am trăit noi, şi nici unul n-a făcut ceea ce era statornicit prin datină...

Varju János chibzui îndelung, dar în cele din urmă îşi rosti, totuşi, gîndul :

— Aşa-i, dar am şi fost întotdeauna mai deosebiţi decît ceilalţi. Şi, aş vrea ca fiul meu să fie şi mai deosebit decît am fost noi. Şi va fi.

[1] *Bethlen István junior* — fiul lui Bethlen István senior, frate al voievodului Bethlen Gábor.

[2] *Edern* — numele turcesc al Adrianopolului.

Domnul Basa Tamás începu să rîdă.

— Eşti nebun şi tu, Jankó ! Zău că eşti nebun !..

Micuţa Anna a auzit şi ea vorbele acestea.

*

E duminica Rusaliilor. O vreme binecuvîntat de frumoasă. Bujorii îmbobocesc în grădină, iar din pădure slujitorii au adus lăcrămioare pentru domnişoara casei. Astăzi are loc la biserică ceremonia confirmării [1] micuţei Anna. Casa familiei Basa e plină de musafiri. Alţi oaspeţi vin grupuri-grupuri de la biserică înspre casă. Toţi se ocupă de Anna, o mîngîie, o răsfaţă, vorbesc şi glumesc cu ea. Azi e doar sărbătoarea ei.

În curtea casei, un băiat de grajd plimbă un cal asudat.

— Al cui e calul ?

Băiatul se mulţumeşte să arate din cap spre pridvor şi să spună scurt:

— Al lui Gáspár.

În timp ce mulţimea oaspeţilor îşi făcea intrarea pe poarta conacului, Gáspár o căuta cu privirea pe Mica Anna. Cum o zări, se duse drept la ea. După ce-şi strînseră mîinile, tînărul scoase de sub haină un pacheţel învelit în hîrtie şi-l întinse fetei :

— Ţi-am adus darul făgăduit !

Obrăjorii Annei se înroşiră ca nişte boboci de bujor. Luă pacheţelul, dar nu-l desfăcu.

— Îţi mulţumesc, Gáspár ! Apoi adăugă : chiar acum am primit sfînta confirmare.

— Ştiam, dar am sosit prea tîrziu ; deşi de la Gilău şi pînă aici am ţinut-o într-un galop, ca să pot ajunge la timp.

— De-acum vei rămîne acasă ?

— Pînă-n primăvară. Pe urmă, nu mai ştiu...

...În casa mare, mesele sînt întinse. Oaspeţii domnului Basa Tamás se aşază zgomotoşi pe laiţe şi pe scaune.

[1] Ceremonie religioasă, practicată de catolici cînd fetele care împlinesc vîrsta de 14 ani „se logodesc" cu Cristos.

— Cine-i flăcăuaşul care stă de vorbă, colo în curte, cu Annus ? întrebă Ébeni Miklós.

— E băiatul lui Varju Jankó.

— A. Da ? Acum îmi aduc aminte. Mi-a vorbit o dată Annus despre el.

— Sînt prieteni de joacă din copilărie...

...Mica Anna nu şi-ar fi ridicat ochii din pămînt pentru nimic în lume. Simţea că privirea băiatului e aţintită asupra ei.

— Ai crescut, Mica Anna. Ai crescut mult...

— Da ?

— Da. Acum eşti fată mare...

Cum Mica Anna nu răspundea nimic, o prinse de mînă, zicîndu-i :

— Dumnezeu să te ocrotească, draga mea. Să fii veşnic sănătoasă şi plină de voie bună.

Ochii fetei se umplură de lacrimi şi dintr-odată fugi în casă.

Gáspár se uită lung în urma ei, apoi privi în jur : era singur sub acoperişul tîrnaţului, iar în curte ţipenie. Uşa era întredeschisă. Din casă se strecura zarva veseliei.

— S-ar cuveni să intru şi eu, se gîndi. Dar, întîi, să-mi văd de cal.

Calul era pe aproape, cu dîrlogii aruncaţi peste balustradă. Băieţaşul care-l păzise a fost chemat, de bună seamă, la alte îndeletniciri.

Gáspár se apropie de animal şi-i mîngîie gîtul. Calul era tot o apă. Trebuia adăpostit într-un loc închis.

*

...La capătul străzii se iveşte un călăreţ. Se apropie grăbit. Iată-l, intră pe poartă. A ajuns în dreptul lui Gáspár. E un oştean tînăr, încins cu sabie. Judecînd după şubă pare să fie ofiţer. Poartă în spate o piele de lup.

Ajuns în curte, descălecă şi strigă ; din poiată iese un argat cu căciula în mînă. Oşteanul îi aruncă dîrlogii şi se îndreaptă drept spre casă.

Gáspár îl măsoară din ochi, apoi îl întreabă pe argat :

— Cine-i oşteanul ?

— Noul ajutor de pîrcălab de la Gilău. Un secui. Îl cheamă Maksai.

— Vine des pe aici ?

— L-am văzut de mai multe ori.

— Da ? ! Ei bine, ziua bună !

Se avîntă în şa şi ieşi pe poartă. Cînd ajunse afară din curte, dădu pinteni calului : — Acasă !

...Mica Anna a ajuns în sufragerie după ce au fost puse bucatele pe mese ; între timp îşi scosese şi cununiţa. Bunicul o întrebă :

— Annus, unde-i tînărul Varju ?

Fata privi în jurul ei.

— Nu-i aici ?

— Nu-l văd nicăieri.

— Dar bunicuţule, l-ai poftit să rămînă ?

— Eu ? Abia îl zării o clipă prin curte. Credeam că l-ai poftit tu.

— Vai... Am uitat.

Mica Anna rămase mîhnită. În tot cursul mesei fu fără chef. Mai tîrziu însă, cînd se iviră lăutarii, se înveseli. Îi plăcea nespus de mult dansul.

...Seara, la ceasul culcării, îşi aduse aminte că nu văzuse încă darul primit de la Gáspár. Desfăcu pacheţelul mic şi turtit, în care găsi o năframă de mătase subţire şi delicată, ca o pînză de păianjen. Pe fondul negru erau flori roşii şi galbene. Şi cîteva pete albăstrui. De un stînjen de lungă şi de lată, năframa foşnea ca mătăsurile grele, deşi era uşoară ca fulgul.

— Doamne, aşa ceva n-are nimenea. N-are nimeni o năframă mai minunată ca asta.

Şi Mica Anna se aşează pe marginea patului. O desfăcea şi-o împăturea mereu. Avea un parfum ciudat năframa, asemeni mirodeniilor scumpe, aduse din depărtări... şi în mintea fetei reînviară vechi şi minunate povestiri...

Într-un tîrziu împături năframa ; strînsă la un loc poate ar fi încăput într-o coajă de nucă.

Ca năframele din basmele cu zîne.

Cum se face, dar acest neam Varju este întotdeauna, şi în toate cele, mai osebit decît alţii...

...Oameni ciudaţi şi de neînţeles. Aproape că-ţi vine să te temi de ei...

Mica Anna aşează năframa într-o lădiţă.

Şi n-a arătat-o niciodată nimănui. Nici mătuşei sale, nici bunicuţei, nici măcar prietenelor. Nu, nimănui !

Şi nici n-a purtat-o. Nu îndrăznea s-o poarte.

CAPITOLUL II

La poalele munţilor înalţi, unde mestecănişul cu scoarţă albă se amestecă cu brădetul negru şi unde graiul unguresc se aude din ce în ce mai rar, printre stîncile sălbatice şi văile jilave se iveşte din cînd în cînd cîte un luminiş însorit, acoperit de iarbă moale şi de flori. De obicei, luminişurile acestea le descoperi pe cîte o coastă de deal mai blîndă, la loc deschis şi sînt înseninate de lumina soarelui, precum surîsul înseninează casa omului. În locurile acestea, soarele răsare mai devreme şi apune mai tîrziu decît în văile adînci, iar vîntul care bate într-una dinspre Vlădeasa, cînd trece pe aici, nu se tînguieşte nici el cu acelaşi glas ca în alte părţi...

Poporul de la munte a botezat aceste locuri pe limba lui, „poiene", dar şi pe ungureşte numele lor a rămas acelaşi.

Sînt multe poiene între munţi, după cum sînt şi multe sate care poarta acelaşi nume şi care toate sînt aşezări vesele şi zîmbitoare, pe întinsul acestui pămînt ursuz şi plin de amărăciuni...

Muntele pe care-l stăpînea neamul Varju se numea „Poiana Tîlharului" şi era toată vara acoperit de flori, ca o grădină. În spatele lui se ridica o coastă piezişă, acoperită de brădet falnic. Deasupra brădetului se văd nişte stînci pleşuve : piscul Tîlharului. La poalele poienei o vîlcea, dincolo de ea creşte din pămînt un alt munte mătăhălos şi întunecat, acoperit cu pădure deasă şi jilavă de fag, la poale, iar apoi, pînă-n creastă, ba poate şi dincolo de ea — cine ştie pînă unde — de brădet ; acesta era „Dealul Calului".

Din curmătura de sus a văii, de unde purced apele, se zărea cenuşiu şi îndepărtat, ca printr-un văl, bătrînul vîrf cu spatele pleşuv al Vlădesei.

Se împliniseră cinci ani de cînd Varju János şi fiul său locuiau în Poiana Tîlharului. Cu toate acestea, oamenii din partea locului abia i-au zărit de cîteva ori. Puţin le păsa de treburile lor.

La tîrgul de la Sînziene, după ce forfoteala mulţimii se mai ogoise, aşa cam pe la ceasul amiezii, în odaia mare a hanului „Csillag", plină de cunoscuţi vechi şi de fel de fel de cumetri, veni vorba şi despre cele mai noi fapte săvîrşite de cei doi Varju.

Cineva spuse :

— Aţi văzut mînjii pe care i-a adus la tîrg Varju Jankó ?

— I-am văzut, răspunse un altul. Trei perechi. Semănau între ei ca boabele de grîu, de-abia-i puteai deosebi. Căluţi buni, moldoveneşti, dedaţi cu truda muntelui. Se şi fuduleau stăpînii lor cu ei. Oare, i-or fi vîndut ?

— Vîndut. I-am văzut plecînd, legaţi de căruţa ispravnicului din Zam.

— Atunci să ştiţi că i-a cumpărat Bánffy. Numai el a avut de unde să scoată atîţia bani deodată. El are destui...

— Multe mai îndrăzneşte şi Jankó ăsta ! Tot timpul face negoţ, vinde şi cumpără... De băut însă nu bea de loc. Nici el, nici băiatul său.

— Or fi avînd bani mulţi.

— Nu se prea vede pe ei.

— Cu toate astea iar clădesc în Poiana... — aruncă vorba Ijjgyártó György din Ardeova.

— Iarăşi ? Şi ce dracu mai clădesc ?

— Da, da, iarăşi ! — întări cele spuse Ijjgyártó. Săptămîna trecută am fost şi eu la munte, aveam o vorbă cu gornicul... La întoarcere am intrat pe la ei. I-am găsit muncind din greu. Jankó spune că pînă la căderea iernii trebuie să isprăvească.

— Ce clădesc ?

— Înădesc casa, lărgesc poiata, măresc întinderea curţii, ridică şuri şi fel de fel de acareturi...

— Te pomeneşti că vor să înalţe acolo şi vreo biserică ori şcoală, ba poate şi moară şi cîrciumă, grăi în bătaie de joc Biró Máté din Almaş. Toate astea le vor fi acolo sus de mare folos lupilor, adăugă el.

Oamenii începură să rîdă. Cineva intră în vorba :

— Asta tocmai nu, dar de bună seamă or fi zidind o cetate. Să aibă şi ei una ca magnaţii.

— Voi rîdeţi, dar o să ne întreacă pe toţi. O să vedeţi.

— Bine, bine, dar să ne mai udăm şi gîtlejul.

Şi nemeşii de ţară auzind în sala hanului „Csillag" de cele mai noi nebunii ale nebunilor din neamul Varju, rîs-au zgomotos şi golit-au paharele cu încrîncenare...

Dar lucrurile se petrecură întocmai. La începutul verii, de cum s-a întors Gáspár acasă, bătrînul Varju se apucă de treabă. Vreme de-o lună, brădetul răcoros ca o biserică răsună de loviturile de secure şi de cîntecul joagărului. Brazi înalţi şi bătrîni, cu trunchiuri negre, se prăbuşeau rînd pe rînd pe muşchiul moale al pădurii. Trunchiurile erau trase apoi de cai iuţi. Piatra nici nu mai trebuia cărată, ci numai rostogolită pînă la locul unde se zidea.

Cînd sosi vremea coasei, tot materialul fu adunat la un loc. Nu se sfîrşise încă toamna şi clădirile erau înălţate. Curtea cea mare era parte îngrădită cu gard de piatră, parte înconjurată cu mărăciniş şi gard de nuiele. Adăposturile pentru cai, vaci şi oi erau gata şi ele. La fel şi şura pentru căruţe, care şi sănii. Dar era înălţată şi casa. Avea podul înalt şi ţuguiat, acoperit cu şindrilă, tîrnaţ cu stîlpi de stejar, uşi şi ferestre frumoase. În tindă şi în casa dinainte se afla cîte o vatră clădită din olane verzi de Huedin, cu dungi roşii. În zilele ploioase şi plictisitoare, Gáspár a avut destulă vreme să înfrumuseţeze pînă şi ochiurile din pieliţă de băşică ale ferestrelor, împodobindu-le cu tot felul de chipuri de păsări şi flori, făcute cu un vîrf de ac, cu care găurea pieliţa. În dimineţile luminoase, cînd soarele cădea pe ferestre, îţi era mai mare dragul să vezi pe pereţii casei chipurile de umbră ale acestor podoabe.

...Astfel se împliniseră toate cele vorbite de nemeşi la tîrgul de la Huedin...

În fundul curţii, dincolo de capătul grădinii, lîngă cărăruia ce se căţăra pe munte, se afla un brad singuratic şi bătrîn, crescut drept şi înalt — ca turnul bisericii din Mănăştur — pe care l-au cruţat şi nu l-au doborît pentru nevoile clădirii... Încă de la începutul primăverii nişte corbi îşi făcuseră cuib printre crengile lui dese şi înalte. Erau corbi de munte, mari şi negri. Lui Varju János nu-i plăcea să-i vadă rotindu-se tot timpul deasupra gospodăriei lui, dar se şi temea să nu-i facă pagube printre orătănii. Se gîndea să-i stîrpească, dar nu se îndura să strice pulberea şi alicele pe ei.

De Rusalii, cînd Gáspár se întorsese acasă, corbii îşi învăţau puii să zboare (în acel an Rusaliile căzuseră tare devreme). Cea dintîi grijă a băiatului a fost să le strice cuibul. Urcat în copac, găsi în cuib doi pui ; pe unul îl prinse, dar celălalt căzu jos şi-l sfîşiară cîinii. Pe cel prins de viu nu-l omorî, ci îl închise într-o lădiţă şi-i dădu de mîncare. Pasărea cu plisc mare înghiţea veselă fărîmiturile de carne.

Mai tîrziu, Gáspár îi construi o colivie — cu uşiţă şi cu o mică troacă — pe care o agăţă într-un cui bătut în perete. Pasărea creştea. Seara o scotea din colivie şi puiul sărea şi se învîrtea zglobiu prin casă. Glasul îi era însă totdeauna grav şi posomorît : cîrr, cîrr.

Bătrînu Varju nu şi-a mai bătut capul cu treaba asta. Şi-a lăsat băiatul în voie ; dacă are poftă să-şi facă joacă din pasăre, n-are decît, bine că le-a pustiit pe cele din brad.

Cînd căzu cea dintîi zăpadă, focul pîlpîia în vatra nouă. În faţa focului, pe o laviţă, şedeau liniştiţi şi tăcuţi tatăl şi fiul.

— Aşadar, am fi gata — vorbi tatăl, cu glas stins şi parcă tremurînd, dar fără să se clintească şi fără să-şi ridice privirea aţintită asupra focului. Gáspár tăcea.

— E mult de-atunci ! Să tot fie vreo douăzeci şi doi de ani, de cînd tatăl meu mi-a spus : „Nu-ţi rămîne nimic de pe urma mea, decît un cal de călărit, cu şa şi căpăstru, o traistă goală şi Poiana". Dar să ştii că Poiana preţuieşte

cît o comoară" — adăugase părintele meu — „fiindcă iarbă ca acolo nu se face în tot hotarul, păşune ca acolo nu găseşti nicăieri, iar în pădurile din Poiana n-a pătruns încă securea... Atîta, doar, că nu este un drum care să ducă pînă sus". Cam aşa mi-a vorbit tatăl meu cînd trăgea să moară şi cînd îşi rînduia moştenirea.

Întors cu faţa spre foc, Varju János vorbea mai mult pentru sine însuşi. Gáspár îl asculta plin de uimire. Îl ştiuse pe tatăl său un om scump la vorbă, care mai ales despre întîmplările trecutului lui nu făcea amintire niciodată.

— Trebuie să ştii şi tu că lumea ne spune „Varju-nebunii". Dar află că porecla asta nici nu mă supără şi nici nu mă miră. După cîtă pricepere au bieţii oameni poate că e şi drept să vorbească aşa, fiindcă pentru ei pare o nebunie curată să durezi astfel de acareturi, sus, pe un vîrf de munte, într-un loc unde nu duce nici măcar un drumeag cît de cît bătătorit.

Apoi tăcu. Puiul de corb sărea în jurul lor. Bătrînul se uita lung la pasărea neagră, cu pliscul mare.

— Vezi, de-acum sîntem trei din neamul Varju [1], grăi el cu blîndeţe într-un tîrziu.

Pasărea se urcă pe laiţă şi se cuibări între tată şi fiu. Gáspár îi netezi spinarea lucioasă.

*

În luna lui Indrea, vremea se înmuiase şi mai mult, dar apoi urmară zile frumoase şi însorite. În Ardeal se cam întîmplă asemenea lucruri. Prin sate, oamenii începură aratul şi semănatul bucatelor de toamnă.

Iată-l pe Gáspár, vine grăbit de jos, din vale. Tatăl său tocmai bătuse nişte ţăruşi împrejurul pămîntului ce-l aveau sub deal.

— Tată, au început să facă drum !

— Ştiu.

— Au scos la muncă pe toţi iobagii din Pădureni. În două săptămîni drumul va fi croit.

[1] *Varju* — înseamnă corb. Joc de cuvinte (n. tr.)

— Ar fi vremea, mai ales dacă nu vor să-i apuce înghețul.

— Cine o fi dat poruncă să se facă drumul ?

— Nimenea, dar arzînd satul, oamenii au cerut boierului lemne să aibă din ce-și înălța iarăși căsuțele. Ispravnicul le-a împlinit cererea, dar le-a dat lemnele din Poiana Calului, care, precum știi, ține de Gilău. Ca să le poată căra în sat, bieții oameni trebuie să-și facă drum.

Prin mintea lui Gáspár străfulgeră un gînd :

— Tată, dezlegarea asta dumneata ai născocit-o.

— Nu tăgăduiesc, am și eu partea mea. De acum nu vom fi mai departe de drumul cel mare decît dacă am fi la Valkó.

Gáspár rămase gînditor, apoi se uită la țăruși. Tatăl său urmă :

— Iacă, în primăvara asta vreau să sparg ogor și să semăn ovăz și apoi grîu. Aflîndu-te aici ne-ai putea ajuta și tu să isprăvim cu bine și cît mai curînd.

Ninge, ninge într-una. Săniile de la Ardeova alunecă spre Poiana pe drumul cel nou, iar de acolo pînă la tăietura de pe Dealul Calului. Acolo, sus, din zori și pînă în noapte se doboară copaci și din zori și pînă noaptea tîrziu umbla săniile necontenit.

Poiana are de acum un drumeag care dă în drumul cel mare al țării, care duce drept în mijlocul vieții. Pe acest drum pătrunde pînă aici sus în singurătatea codrilor — care n-au cunoscut încă securea — viața.

Ninge, ninge într-una. Sfînta parohie a Mănăștiului a luat o hotărîre mare : să acopere din nou, cu șindrilă, biserica, să înlocuiască căpriorii putrezi cu alții noi... Ba au mai hotărît să repare și acoperișul gardului de piatră al țintirimului și să clădească o șură în ograda casei parohiale. Lemn este destul, colo sus, pe munte, pe Dealul Calului ; mai marii domeniului le vor dărui și lor de acolo, de unde le-au dat și iobagilor din Ardeova. Bineînțeles că vor trebui să-l coboare în vale. Și încă fără întîrziere. Dar drumul

era gata, chiar şi bătătorit de săniile ţăranilor. Nici nu ţi-ai fi putut dori pîrtie mai bună pentru sănii.

Ninge, ninge într-una. Mica Anna stă şi priveşte fulgii mari, care se aştern legănaţi în straturi calde şi groase peste acoperişurile caselor, peste holde şi ţarini, împlinind şi acoperind toate urmele. Fulgii moi şi albi cad, cad într-una. Bunicul grăieşte :

— Mă duc în munţi. Vremea e frumoasă, iar drumul bun. Dacă vrei, mîine în zori te iau cu mine.

Bătrînul domn Basa Tamás era curatorul eclejiei.

Mica Anna se putea să nu vrea ?

Ninge, ninge într-una. Dar acum ninge mai rar şi mai mărunt. Norii sînt ca un văl străveziu, cerul s-a înseninat, iar zăpada luceşte. Acuş-acuş îşi va face simţită dogoarea şi soarele. În vîlceaua îngustă, drumul şerpuieşte pe ţărmul văii. Sania alunecă sprintenă şi tăcută. Nu se aud decît zurgălăii.

În mijlocul drumului, aplecat cu capul pe cîrjă, stă un om. Dă bineţe. Domnul Basa Tamás îi strigă vizitiului.

— Opreşte ! Apoi se întoarce spre cel din drum :

— Să-i spui stăpînului tău că la întoarcere voi trece pe la el.

— Nu, bunicuţule, să nu intrăm !

Ilie răspunde :

— La noi nu-i nimeni acasă. Au plecat cu toţii la Gilău. Boierii s-au dus la vînătoare.

— Da, ai dreptate, uitasem, deşi ştiam. Totuşi ne-om opri o clipă la voi că doar veţi avea puţin loc pentru cai în poiata voastră...

— Avem de toate. Şi pentru cai şi pentru domni. Mă veţi găsi şi pe mine acasă.

— S-ar putea să venim şi noi, dar caii îi trimit de bună seamă.

— Bunicuţule, la întoarcere să intrăm şi noi ! Vreau să văd Poiana...

Sus, sus pe coasta înaltă, lîngă curmătură, stă domnul Basa Tamás cu nepoţica lui. La picioarele lor se întinde Poiana.

— Vezi, acolo, e Poiana.

— Da... Poiana.

— Dincolo... Dealul acela pleşuv... e Tîlharul. Iar la poalele lui, conacul cel nou al lui Varju Jankó.

— Colo, pe coastă, la marginea pădurii ?

— Da, acolo.

— Parcă ar fi o jucărie.

— Pare a fi o casă încăpătoare, cu curte mare şi multe acareturi.

— Parcă ar fi o casă din poveşti.

— Ne vom duce s-o vedem.

Domnul Basa Tamás se încălzeşte la gura sobei, iar Mica Anna cutreieră casa străină. Se uită la toate lucrurile cu luare aminte. E mirată de lădoiul cel mare şi cioplit cu îngrijire, construit din lemn de fag, căruia i se spune „susenc” [1]. Se uită la măsuţa cu sertare, la jilţul cu litere săpate în lemn, la o lădiţă de stejar, ferecată, la dulapul colţar, la armele de pe perete, la cutiile de pulbere, la tălpigele de lunecat pe omăt, la trofeele de cerbi îngrămădite într-un colţ al încăperii, apoi pipăie pieile moi şi calde de sălbăticiuni agăţate jur-împrejur pe pereţi şi-şi umple plămînii cu miresmele de sacîz, care adie peste tot. Deschide şi dulăpiorul. E plin de pahare, de cuţitaşe cu plăsele de os, de platoşe, cărţi, hîrtii ; se mai află acolo şi o călimară şi nişte pene de scris...

Mica Anna se apucă să scrie. Scrie repede şi rîde :

„Gáspár, am fost pe aici cu bunicuţul, dar n-am găsit acasă pe nimenea. Ai avut dreptate. Poiana e frumoasă. Am văzut toată casa. Îţi las vorbă ca să ştii : de Crăciun în cea de-a treia zi a sărbătorii să cobori pînă la noi, vor fi şi lăutari şi danţ”.

Aşează scrisoarea pe colţul mesei, apoi ieşi în tinda casei, la bunicul ei, lîngă vatră. I se făcuse foame.

Ilie aduse pentru jupîniţă nişte lapte, iar bătrînul boier scoase din traistă o bucată de cîrnaţ şi o fripse pe jăratic. După ce se ospătă, bău cu poftă o duşcă de vin. Prin uşa

[1] *Susenc* — stăveche ladă secuiască, construită din fag, fără nici o bucată de fier. Poporul din regiunea Călăţele o foloseşte pentru a ţine în ea bucate, deoarece şoarecii nu pot pătrunde în ea şi nici nu rod lemnul de fag. Ea se construieşte şi astăzi ca obiect de industrie casnică, de către ţăranii din satele de la poalele munţilor Gilăului, în special de către cei din satul Dongău.

întredeschisă a tindei pătrunse în încăpere o pasăre mare şi neagră. Anna se sperie.

— Vai, Doamne !

Bunicul zări şi el pasărea.

— Iată-te ! Păi ăsta-i un corb !

Ilie îi aruncă păsării o bucată de carne. Corbul o înghiţi, apoi mulţumi :

— Cîrr, cîrr !

— E pasărea lui Gáspár — îi lămuri Ilie. Se plimbă prin casă şi prin curte ca o mîţă, şi-i tare blîndă. Să nu vă temeţi de ea.

Ca s-o ademenească, Mica Anna scoase din traistă carne de pui. Corbul se apropie fără teamă, parcă ar fi fost cunoştinţe vechi.

— Cîrr ! — făcu pasărea pe graiul ei — întorcîndu-şi pe jumătate capul şi uitîndu-se cu luare aminte la fată.

Mica Anna o mîngîie, netezindu-i penele cu palma...

*

În timpul iernii, lucrul cîmpului stătea pe loc. Femeile şi fetele umblau la tors, iar bărbaţii, dacă nu ieşeau la pădure după lemne, givăneau prin sat sau leneveau pe la casele lor. Toată lumea era tihnită şi avea răgaz să bîrfească în voie. Vorbele iscodite de cine ştie cine zburau din casă în casă, treceau din sat în sat, coborau în fundul văilor, se urcau pînă sus, pe piscurile munţilor, ba pătrundeau chiar şi în cele mai tainice străfunduri ale codrilor. La curţile nemeşilor de ţară, în acea vreme, se vorbea foarte des de vicepîrcălabul de la Gilău, povestindu-se că numitul diregător ar bătători cam prea des drumul care duce de la cetate la Mănăştur, ba mai spuneau unii că la Mănăştur — cum se făcea, cum nu se făcea — dar oşteanul nimerea de fiecare dată drept la conacul familiei Basa.

Gurile rele mai vorbeau însă şi despre o altă întîmplare... Cică într-o zi, la o sindrofie, ispravnicul din Păniceni, Maksai László, s-ar fi lăsat în aşa măsură stăpînit de băutură, încît pe cînd se întorcea acasă călare s-a răsturnat de pe cal, a căzut în zăpadă şi a dormit buştean. Se mai zice că ar fi

fost găsit acolo aproape îngheţat de nişte săteni care treceau cu săniile prin partea locului şi care, milostivindu-se de el, l-ar fi dus la Gilău. Calul său cică ar fi fost găsit a doua zi în grajdurile conacului Basa : ştia mai bine drumul care ducea acolo, decît drumul grajdului de acasă, de la Gilău. Sau poate o fi tras calul la locul unde era ovăzul mai bun ?

Istorioara asta a ajuns şi la urechile lui Varju Gáspár.

...Petrecerea rînduită pentru cea de a treia zi de sărbătoare a început cu bine şi cu mare veselie, dar se isprăvi jalnic. Iată cum se petrecură lucrurile :

Vremea era frumoasă, deşi de Crăciun nu ninsese de loc. Zilele erau reci, dar limpezi şi senine. Prînzul fusese bun, vinul de asemenea. În conacul Basa se strînseseră toţi nobilii de ţară din împrejurimi. Lăutarii nu erau nici ei de lepădat.

După prînz — aşa cum era datina — tinerii începură danţul. Ca să aibe unde danţa scoaseră din sufragerie toată mobila, nelăsînd acolo decît o laiţă lungă, lîngă perete. Bătrînii boieri se strînseră într-un iatac din apropiere, unde sporovăiau liniştiţi şi sorbeau în tihnă paharele de vin, închinînd unul în sănătatea altuia. Tot aici, în jurul vetrei, s-au adunat şi muierile mai trecute cu vîrsta. Molfăind turte dulci şi acadele turceşti, îşi povesteau fel de fel de întîmplări tocmai despre cei şi despre cele care nu se aflau de faţă.

Tineretul petrecea în odaia cea mare. Răsuna cîntec după cîntec, se juca danţ după danţ ; lăutarii n-aveau strop de răgaz şi nici clipă de odihnă. Vioara plîngea, fluierul se tînguia de-ţi era mai mare dragul. Din cînd în cînd cîte un flăcău înveselea pe cei de faţă cu cîte o chiuitură. Lui Varju Gáspár îi plăcea nespus de mult tot ce vedea acolo : de aşa ceva nu avusese parte niciodată. Era lucru plăcut să auzi cum se amestecă glasul lăutelor cu vuietul veseliei, să vezi fetele frumos dichisite învîrtindu-se pline de voioşie în măsura danţului, de parcă erau fîlfîiri vii din însăşi flacăra vieţii. În încăpere căldura era mare, aerul se îngroşase. După viaţa ursuză din munţi, după tăcerea din pădurile întinse, lui Gáspár îi venea destul de greu să urmărească mişcarea aceea

clocotitoare, rotirea şi tropăiala plină de foc. Se aşează buimăcit pe laiţa de lîngă perete, chiar la capătul ei, lîngă uşă.

Dar nu trecu mult şi parcă se obişnui cu toate cele ce se petreceau în jurul său. Începu să-i privească cu luare aminte, rînd pe rînd, pe dănţuitori, pe cei care stăteau de vorbă pe la margini şi pe cei care petreceau cîntînd. Astfel ajunse să-şi dea repede seama că Anna danţa cam mult cu acel Maksai László. De asemenea, mai băgă de seamă că amîndoi aveau deosebită îndemînare şi pricepere la danţ. Putea să judece lesne acest lucru, fiindcă la şcoală învăţase şi el să dănţuiască. Cei doi alcătuiau o pereche frumoasă. Erau ca un crîmpei de viaţă înfloritoare. Înalţi, mlădioşi şi sprinteni amîndoi, păreau o ţîşnire de elan şi de forţă. Tinereţea rîdea şi chiotea în ei, cum clocoteşte seva în mesteacănul înmugurit, încălzit de razele soarelui de dimineaţă.

Cineva strigă o vorbă lăutarilor, care întrerupseră o clipă danţul, dar pe loc începură altul.

Danţul feciorilor, rosti unul din cei de faţă, şi vorba se răspîndi peste tot. Flăcăii se adunară în cerc. Locul de la mijloc rămase slobod. Nu se încumetă să intre în mijlocul cercului decît vestitul dănţuitor Deritei István.

— Să vedem cine joacă cu mine ?! — zise el cu voce tare. Doi dintre flăcăi trecură de îndată alături de el. Mai lipsea unul, căci danţul aşa era frumos, jucat în patru. Flăcăii se roteau în loc cu pas încet :

— Ei, vestiţilor, nici unul nu-i mai breaz printre voi ?

Bărbaţii şi femeile din încăperile vecine năvăliră buluc în jurul dănţuitorilor. Se făcea să vezi danţul feciorilor.

Cei trei se mişcau agale, legănîndu-se încet. Lăutarii cîntau încă şi ei domol, cu măsură. Din cînd în cînd cîte un flăcău sălta pe loc, făcea o figură de joc, chiuia, apoi se rotea mai departe. Deodată, pe neaşteptate, izbucneşte ţipătul brusc al cimpoiului. Pe loc, trei perechi de cisme cu potcoave şi pinteni încep să zăngănească şi să troznească, iar trei perechi de palme se împreună pocnind în acelaşi timp. Privitorii se uită la flăcăi, muţi şi fără să clintească. Gáspár se înghesuie şi el printre ei, Maksai fiind tot în rîndul din faţă.

Lăutarii cîntă din ce în ce mai iute, melodia e din ce în ce mai învîrtejitoare. Deritei István saltă şi chiuie cît îl ţine gura :

— Ehei-hei !

Danţul cel adevărat abia acum începe. Cei trei flăcăi bat pasul pe loc, lăutarii cîntă tot mai focos, violonistul pocneşte strunele cu arcuşul, flautistul parcă ar fluiera pentru un iureş de oşti călare ; ochii ard, gurile sînt deschise şi uscate, aeru-i fierbinte, iar pielea jucătorilor se înfioară şi se crispează peste sîngele înflăcărat ce zvîcneşte în trupuri.

— Ura... Ehe-ehe-he-he-hai...

Deritei István sare în sus, pocneşte cu palma grinda casei, pămîntul duduie de tropăiturile lui. Muzica parcă s-ar întrerupe o clipă, dar apoi cîntă mai departe, de data aceasta mai încet, mai rar şi mai pe măsură, iar cei trei flăcăi se rotesc din nou în cerc, în pas agale şi tărăgănat.

Deritei István surîde ; ceilalţi doi îşi şterg broboanele sudorii de pe faţă. Jur-împrejur se iscă zgomot şi mişcare, apoi se aude un oftat şi melodia amuţeşte ; dănţuitorii se opresc.

În clipa aceea, Maksai László se urneşte din loc, intră în cerc şi strigă :

— Danţul ăsta se joacă şi pe la noi. Îl ştiu şi eu. Mai zi-l odată !

Deritei István dă din cap.

— N-am nimic împotrivă. Să-l mai danţăm odată.

Însă ceilalţi doi flăcăi părăsesc jocul.

Lăutarii încep iar să cînte, flăcăii îşi reiau plimbarea la pas şi poftirea :

— Ei, care din voi mai îndrăzneşte, vestiţilor ?

Nu se angajează nimeni, aşa că în cele din urmă nu jucară decît ei doi. Dar acela fu într-adevăr joc. Unul din ei era îndesat şi puternic ca un taur, celălalt mlădios şi zvelt, dar amîndoi pricepuţi şi isteţi la mişcări. De cînd au fost zămislite Călăţelele, nu s-a mai văzut ceva asemănător. Jocul a zăpăcit nu numai pe muieri, ci şi pe bărbaţi.

Gáspár se uita la Maksai.

— Aici eşti tu stăpîn — se gîndi el întristat, în sinea lui, dîndu-şi seama cum se aprind privirile fetelor cînd se uitau la cei doi flăcăi falnici, care dănţuiau.

Dar se sfîrşi şi acest joc. Oamenii se amestecară din nou. Gáspár ieşi în tindă, unde sorbi la repezeală o ulcică de vin rece. Simţind că băutura îl ameţeşte, ieşi în pridvor să

ia aer. Cînd să se întoarcă în casă, se întîlni faţă-n faţă cu Anna.

— Nu te-am văzut toată ziua. Ai danţat ? — îl întrebă fata.

— Nu, n-am danţat.

— De ce ?

— N-am avut poftă.

— Şi nici acum nu-ţi vine pofta ?

În capul tînărului, vinul începuse să lucreze :

— Dacă ai danţa cu mine, cred că mi-ar veni !

— Pentru atîta lucru a fost păcat să stai bosumflat... Haide !

Lăutarii cîntau, iar ei se amestecară printre dănţuitori. Abia făcură cîţiva paşi şi Maksai László se repezi şi-i luă fata. Pînă cînd să-şi revie Gáspár din uimire, cei doi erau departe. Le auzea numai rîsul. Sîngele i se urcă la cap învăluindu-i creierul.

Gáspár înghiţi în sec şi se îndreptă spre vatră. Acolo, pe o laiţă din colţ, şedea o fată. Gáspár băgase de seamă că toată seara nici un singur flăcău nu se apropiase de ea. O cunoştea. Era Ilona, fata lui Vitéz János din Căpuş. Tatăl ei avea o moară de apă, care măcina bucate, dar avea şi unelte de dărăcit.

Ilona era bine făcută, înaltă şi dreaptă ca un brad. Mai frumoasă decît multe dintre fetele cu care flăcăii jucau pînă le lăsau ude de sudoare. Gáspár ştia, după cum ştia toată lumea de acolo, că oricît ar fi fost de frumoasă, Vitéz Ilona era sortită să rămînă toată seara, acolo pe bancă, fără s-o joace vreun flăcău. În sat ieşiseră fel de fel de bîrfeli despre maică-sa, în care lumea o amestecase şi pe ea. Nimeni însă nu ştia nimic precis, nimeni nu cunoştea nici o faptă lămurită, dar de vorbit vorbea toată lumea. Mulţi nu credeau nici ei cele ce se spuneau despre biata femeie, dar de bîrfit, bîrfea toată lumea, dînd mai departe şi înflorind născocirile. Vitéz János era un bărbat blînd, din neam de oameni cumsecade, pe care-l iubeau toţi sătenii şi se împrieteneau bucuros cu el. Cu toate acestea, pe fata lui nici un flăcău din sat n-o jucase în iarna aceea.

Gáspár porni drept spre Ilona şi, fără să zică o vorbă, se aşeză lîngă ea.

— Nu ţi-e frică ? — îl întrebă fata.

— De ce să-mi fie frică ?

— Nu ştii că de o vreme încoace sînt leproasă ? Nu vezi că toată lumea mă ocoleşte de parcă aş fi un cîine rîios ?

Ochii ei bruni scînteiau de amărăciune şi mînie.

— Sau te-ai aşezat aici fiindcă te-au deocheat şi pe tine ? Te pomeneşti că nu vor fetele să danţeze cu tine ? Crezi că nu l-am văzut pe oşteanul din cetate cum ţi-a luat-o din braţe pe Anna...

Gáspár nu zise nici o vorbă. Se mulţumi să se uite lung la fată.

— De ce nu l-ai pocnit ? Trebuia să-l plezneşti peste gură. Ehei, atunci să fi văzut ce hărmălaie ar fi fost pe aici ! — îl aţîţă fata.

Băiatul nu i-a răspuns, dar necazul ce mocnea în el se molcomi. Suferinţa altuia era ca un leac pentru îndurerarea lui.

— Vezi, Gáspár, eu îmi dau foarte bine seama că sînt mai deosebită decît fetişcanele astea sfrijite şi ogîrjite, care n-au pic de sînge în obraz, numai sulemeneală. Ştiu că-s altfel, că-s mai frumoasă, mai sănătoasă decît ele. Şi totuşi, uite-mă, stau singură, nu mă ia nimeni la joc. Au crezut că n-am să viu. Dar eu am vrut să-i înfrunt, am vrut să mă uit în ochii tuturor. Şi m-am şi uitat. Şi pot să-ţi spun un lucru : nu eu mi-am lăsat privirea în jos, ci ei. Eu n-aveam de ce.

Ilona tăcu. Poate s-a ruşinat că şi-a vărsat aşa, dintr-odată, toată amărăciunea. Se întoarse apoi încet spre vatră. Gáspár o văzu cum îşi şterge ochii. Biata fată suferea. Dar n-avea ce face. Trebuia să stea acolo, singură, în văzul tuturor.

Gáspár se ridică brusc.

— Ascultă, Ilona, hai să danţăm !...

Fata îl privi speriată. Îşi rîdea oare şi el de ea ? Voia s-o lovească şi Gáspár ? Uitîndu-se însă drept în obrazul flăcăului, izbucni în rîs veselă :

— Haide ! Puţin îmi pasă !

Intrară în joc. La început se mişcau greu. Păşeau încet şi cu grijă, se măsurau şi se cîntăreau ca să-şi dea seama care ce ştie. Trecuse multă vreme de cînd Gáspár nu mai danţase, dar cu toate acestea nu uitase de tot pasul şi miş-

cările, aşa că foarte curînd picioarele lui începură să se învîrtă după tipicul jocului. Tot danţînd, se apropiară de lăutari.

Cu cît lăutarii cîntau mai cu foc, cu atît jucau ei mai uşor.

Pe Gáspár îl năpădi un val de căldură ; simţea cum i se urcă vinul la cap. Îşi scoase calpacul, pe care-l ţinea într-o mînă ; pe fată n-o mai cuprindea decît cu un singur braţ. Apoi se desprinseră cu totul unul de altul, jucînd fiecare singur, nemaifiind legaţi decît prin priviri. Dănţuiau unul pentru altul, cufundaţi în plăcere şi în bucuria mişcărilor legănate. Era frumos să te uiţi la ei.

„Ia-n te uită, mă, ce ştie nebunul ăla de Varju", ziceau cei ce stăteau pe de margini.

Danţul se juca din ce în ce mai repede, lăutarii puneau jăratic în arcuş, aşa cum era obiceiul prin partea locului. Tot săltîndu-şi capul, părul fetei se desfăcu şi i se resfiră peste faţă. Funda ce-i prindea cosiţele căzu pe jos. Trebuiră să se oprească din danţ. În clipa aceea cineva strigă :

— Fereşte din cale !

Gáspár întoarse capul. Era Maksai, care juca şi acum tot cu Mica Anna. Ilona tocmai se aplecase să-şi ridice funda.

— Hai, mişcă, răsună din nou vocea hotnogului, iar în clipa următoare Ilona se prăbuşi pe podea, răsturnată de năvalnicul dănţuitor.

— Opreşte ! — se auzi un strigăt ca un trăznet, si toţi cei de faţă încremeniră.

Gáspár înşfăcă braţul lui Maksai :

— Opreşte-te, cîine !

Hotnogul se întoarse pe loc şi, fără să scoată o vorbă, izbi zdravăn cu pumnii în obrazul băiatului. Gáspár se clătină, apoi căzu în genunchi. Maksai strigă lăutarilor :

— Daţi-i drumul, măi ! Hai, Mică Anna !

Dar fata rămase pironită locului, privindu-l. Toată lumea stătea încremenită. Ce se va întîmpla acum ?! Nu trecu decît o clipită.

Lumea văzu că Varju Gáspár se ridică năpraznic. Mîna-i stîngă apucă gulerul hotnogului. Mîna dreaptă îi era ridicată în aer şi în pumnul strîns strălucea un jungher vînătoresc cu două tăişuri.

În începere se lăsă o liniște grea, ca de moarte. Fața hotnogului se înroșea pe măsură ce se întețea lațul ce-l strîngea de gît. Brațele i se desfăcură ca două aripi și ochii îi rămăseseră pironiți cu groază asupra pumnalului.

De undeva se auzi un țipăt :

— Isuse Cristoase !

Gáspár cunoștea acel glas. Mîna lui dreaptă era ridicată gata să izbească, iar cea stîngă strîngea lațul din ce în ce mai tare. Hotnogului i se împleticiră genunchii și căzu pe spate, cu fața în sus. Gáspár auzi din nou :

— Nu-l omorî, te rog nu-l omorî — și-n clipa aceea mîna lui dreaptă în care ținea cuțitul îi scăpătă. Gu cealaltă mînă, însă, îl ridică odată în sus pe hotnog, atît de sus că picioarele îi atîrnau în aer, apoi îl izbi de pămînt.

Privirea lui întîlni privirea Micuței Anna.

— N-avea teamă ! Nu sînt ucigaș.

Se uită în jurul său, se răsuci pe loc și ieși. Se ducea acasă. Acasă la el, sus la munte ! În mijloc de codru ! Îi era rușine, tare rușine.

Afară se lăsa amurgul. Deasupra munților răsărea luna. Era vreme uscată și ger aspru.

CAPITOLUL III

Sfîrşitul iernii a fost năpraznic. Gerul a pricinuit oamenilor şi dobitoacelor multe suferinţe. Lupii s-au coborît pînă în drumul cel mare, urlînd nopţi de-a rîndul sub zidurile cetăţii Gilăului. Prin văile umbroase tăria iernii nu se frînse decît în primele zile ale lui mărţişor, cînd topenia începu dintr-odată şi sus în munţi. Într-o noapte se iscă un vînt de la soare-apune care bătu două zile de-a rîndul. Noaptea următoare se desfăcură baierele cerului. Căzu o ploaie bună şi călduţă, după care zăpada parcă ar fi fost luată de vînt, nu mai era nicăieri. De cum se opri cernutul ploii, se ivi soarele, aşa că încă înainte de sfîrşitul lunii turmele ieşiră la păşune.

În primăvara aceea se aciuaseră în munţi nişte tîlhari, care făcură pagube însemnate în avutul oamenilor.

La început n-au fost date pierdute decît vreo două-trei oi şi cîţiva miei. Stăpînii au crezut un timp că blîndele vietăţi s-au rătăcit, astfel că s-au mulţumit să pună gloabă[1] pe păcurari. Dar cînd au început să lipsească cîte cinci-şase oi deodată, şi-au dat seama că e vorba de hoţi.

Cei ce furau oile erau de bună seamă nişte mocani săraci. Iarna fusese grea, aşa că bieţii oameni flămînzeau din greu. Păcurarii se împăcară cu acest gînd, dar totuşi nu se îndepărtau de stînă fără să ia baltage cu codirişte lungă şi

[1] *A pune gloabă* — a aplica pedeapsă în bani. *Păcurar* — termen românesc în textul maghiar (n. tr.).

nici nu prea îndrăzneau să se lase în voia somnului în tihnă şi fără de grijă.

Un timp, furturile încetară, dar într-o noapte, din turma de la Călăţele a boierilor Bánffy au fost răpite nu mai puţin de cincizeci şi trei de oi. Păcurarul fu bătut măr, iar ajutoarele lui au dat bir cu fugiţii... Peste alte cîteva zile hoţii au mînat nu se ştie unde toată turma de la Dongău a familiei Gyeröffy. Turma poposise peste noapte la hodaie [1] lîngă un pălan. În casă se aflau trei argaţi, păcurarul şi hodăierul. Auzind lătrat de cîine în ceas tîrziu de noapte, oamenii îşi luară securile şi ieşiră afară. Dar hoţii erau mai mulţi decît ei şi aveau şi puşti. De cum îi zăriră pe cei cinci păzitori, începură să tragă. Un glonte nimeri pe unul din argaţi în picior. Celorlalţi le pieri pofta să se mai împotrivească, aşa că lotrii putură pune mîna în toată tihna pe turma de o sută şaizeci de capete de oi. Pînă să se adune sătenii treziţi din somn de împuşcăturile şi de strigătele ce se auzeau dinspre stînă, hoţii erau departe... Nimeni nu s-a încumetat să-i urmărească noaptea prin munţi.

Întîmplarea aceasta dovedea prea mare îndrăzneală ca să rămînă fără urmări. Atît dumnealui, domnul Bánffy, cît şi domnul Gyeröffy nu s-au liniştit pînă ce nu izbutiră să pună în mişcare comitatul. Mai mult chiar, făcură şi jalbă la măria sa principele, aşa că mai marii cetăţii Gilăului dădură poruncă să se adune toţi gornicii ; dar sosiră la adunare şi lăncieri călare. În sate, toboşarii au dat de veste că oricine vede sau aude ceva despre hoţi, să dea de ştire nesmintit, iar cel care va face ortăcie cu lotrii, spînzurat va fi. Domnul Bánffy făgădui două oi, iar domnul Gyeröffy cinci, natului care va ajuta să se dea de urma hoţilor, iar dacă s-ar găsi şi oile, răsplată îndoită.

Gornicii căpătară puşti ; Varju-eştii nu mai aveau tihnă nici ziua, nici noaptea. Plăieşii care urmăreau pe răufăcători — ca şi poterile călare — au fost puşi sub porunca lui Maksai. După ce trecură trei zile, boierii păgubiţi îndoiră răsplata făgăduită, dar totul fu în zadar. N-au fost găsiţi nici lotrii şi nici oile. Nu s-a aflat nici cea mai slabă urmă ori veste despre ei. E drept însă că nici alte jafuri nu se mai întîmplară.

[1] În româneşte, în original (n. tr.).

Maksai se întoarse la Gilău, înciudat şi ostenit.

Pe cei doi Varju multă vreme nu-i mai văzu nimenea, nu se ştia nimic despre ei, iar în cetate nu veneau. O singură dată au trimis vorbă că n-au dat de urma hoţilor, dar că mai caută.

După ce trecu o săptămînă, Maksai dădu poruncă ca toţi urmăritorii — şi plăieşii şi poterile ostăşeşti — să coboare din munţi, iar moşierilor care ceruseră prezidium [1] le învoi cîte doi sau trei plăieşi înarmaţi.

Peste zece zile sosi în cetate Varju János.

— Ţi s-a urît aşa de repede cu urmărirea ? Văd că ostaşii stau şi taie frunză la cîini.

— Noi nu-i mai putem prinde pe hoţi. Au plecat de mult din munţi, iar oile de bună seamă s-au prefăcut în pilaf pentru turcii de la Lipova.

— Ai ştiri de încredere ?

— Nu, dar aşa îmi închipui. Mîine, poimîine, îţi trimit oştenii înapoi.

— Rău faci ! Eu cred că lotrii mei sînt încă pe aici.

Maksai dădu din umeri.

— Ce te îndeamnă să crezi ?

— Prea cunosc bine locurile.

Dar despre asta nu mai vorbiră niciodată.

*

Pe pajiştea însorită din faţa casei, Ilie, năl-barul şi vraciul cel cărunt, împletea din nuiele subţiri un coş. Era cam pe la ceasul prînzului de dimineaţă. Cîinii din curte începură să latre. Ilie îşi ridică privirile. Văzu un om care abia îşi tîrşia picioarele coborînd încet dealul. Pe umeri purta o ţundră, în picioare avea opinci, iar în mînă strîngea o măciucă lungă, din acelea cu care umblă mocanii de la munte. Veni drept spre casă, unde se opri în faţa moş-neagului.

[1] *Prezidium* — trupe de pază.

— Bună dimineaţa !

Moş Ilie dădu din cap şi-şi văzu mai departe de împletit. Omul rămase sprijinit în bîtă, cu picioarele răşchirate.

— Spor la lucru !

— Mulţumesc dumitale, răspunse de data asta moşneagul, ridicîndu-şi privirea ca să-l vadă bine pe cel ce vorbea. Era un om mic de stat, slab şi cu mustăţi încărunţite. Şi o ciudăţenie : într-un loc, buza de sus îi era crăpată ; i se vedeau dinţii.

— Ce te aduce pe la noi ?

— Domnul nu-i acasă ?

— Nu-i.

— Dar fecioru-său ?

— Nici el.

— Unde pot fi ?

Ilie se uită cu un ochi la cel care vorbea.

— La Cluj. Acolo s-au dus.

— Da ? Şi cînd se-ntorc acasă ?

— Nu ştiu. Dar pînă duminică nu prea.

Asta se petrecea într-o vineri.

— Asta-i bai. Bătui cale lungă, fără folos.

— De unde vii ?

— De acasă, de la Dongău.

Ilie îl măsură cu privirea din nou.

— De la Dongău, zici ?

— De acolo.

— Ai dreptate, e cale lungă. Dar eu nu ţi-aş putea isprăvi treaba ce o ai cu stăpînul meu ?

— Greu, ba chiar, nu se poate.

Ilie dădu din umeri. Omul mai stătu acolo ce stătu, apoi îşi scutură ţundra pe umeri şi-şi luă ziua bună. Ilie îl petrecu cu privirea. Deodată strigă după el :

— Ascultă, ce să-i spun stăpînului meu ? Cine l-a căutat ?

Omul se întoarse :

— Să-i spui că a fost pe aici Onuţ. Moş Onuţ din Dongău. Aşa să-i spui ! De altfel o să mai viu eu şi altă dată. Poate chiar în duminica asta.

Ilie îşi văzu mai departe de împletitul coşului, dar din cînd în cînd dădea din umeri şi sucea din cap : oare de ce l-o fi minţit omul acesta cu buzele însemnate ? I-a spus că-i

din Dongău, dar el era din Albac. Zicea că-l cheamă Onuţ, ori el toată ziua era Gavrilă. Ce ? Credea că nu-l cunoaşte pe Urs Gavrilă, băiatul lui Ion Urs al bogătanului ?

Spre înserat sosi Ştefan, gomicul cel chior.

— De unde vii Ştefane ?

— Mai ştie şi Dumnezeu. De o săptămînă şi jumătate umblăm cu stăpînul meu, ca nişte smintiţi, prin toate văgăunile. Am colindat jumătate din codru.

— Dumnealui nu şi-a pierdut încă pofta de iscodire ?

— Nu. Are credinţa că lotrii sînt de pe aici, de prin părţile noastre.

— Şi tu ?

— Şi eu cred la fel. Nu pot fi nişte străini. Iar de-s din alte părţi, cel care-i călăuzeşte e de la noi.

— Oare ?

— Două sute de oi sînt o turmă mare. Nu o poate ascunde, fără urme, decît cineva din partea locului.

Mai tîrziu Ilie întrebă din nou :

— Şi zici că n-aţi aflat nimic ? N-aţi descoperit nici un fel de urmă ?

— Ce am aflat noi e nimica toată. Păcurarul domnului Gyeröffi i-a povestit stăpînului său că în preziua furtului a trecut pe la stînă un străin, cu care de altfel a şi stat de vorbă. Era un om ciudat, pe care nici pînă atunci, dar nici de atunci încoace nu-l mai văzuse niciodată. Omul avea buza crăpată...

— Avea buza crăpată ? Şi ce spune păcurarul ? Nu era cumva un om mic de stat şi uscăţiv ?

— Cam aşa. Ştii ceva despre el ?

— Prin codru umblă mulţi oameni, care seamănă unul cu altul...

— Mulţi. Şi cînd lucrezi la pădure, uşor îţi spinteci buza cu vreo creangă...

— Aşa-i... Şi... zici că omul acela era bătrîn ?

— Aşa spunea păcurarul...

— Atunci să ştii că-l cunosc, zise simplu moş Ilie, nălbarul.

Ştefan holbă nişte ochi mari, dar pe urmă îşi aduse aminte că moş Ilie fiind şi vraci şi nălbar ştie şi cunoaşte multe lucruri, chiar şi din acelea care pentru alţii sînt sortite să rămînă taine veşnice.

— Ştii unde se află acum stăpînul ? — întrebă din nou Ilie.

— De ştiut nu ştiu, dar îmi fac socoteala : de la Gilău s-o fi dus la Măgura, iar de acolo la Mărişel. Crel că în noaptea asta va rămîne acolo.

— Încalecă grabnic şi dă o fugă pînă la el. Spune-i că tot ce a crezut dumnealui e adevărat : hoţii sînt de pe aici şi că acum chiar pregătesc o nouă ispravă. Şi să-i mai spui că pe omul cu buza crăpată îl cheamă Gavrilă. Auzi ? Urs Gavrilă şi-i din Albac. E oier, şi încă din cei bogătani.

Ştefan nu se mai miră de nimic. Acum era încredinţat că moş Ilie într-adevăr cunoaşte multe lucruri şi că îşi dă bine seama de ce vorbeşte. Se întoarse deci pe loc, zicînd noapte bună şi porni să-şi scoată calul din poiată.

*

În seara zilei următoare, Maksai fu căutat în cetate de un gornic, care-i aducea ştire de la Varju János că dăduse de urma hoţilor, dar că urmăritorii fiind prea puţini, iar gornicii risipiţi peste tot, era de mare trebuinţă ca hotnogul să vină grabnic acolo, măcar cu 5—6 oameni de întărire, spre a le sta în ajutor. Dar să vină cît mai curînd. El, gornicul, o să-l călăuzească.

Hotnogul tocmai se întorsese acasă din oraş, unde luase parte la o nuntă, danţînd şi benchetuind, aşa că era obosit mort.

— Asta-i nebunie curată ! Nu plec noaptea în ruptul capului ! Dar mîine dimineaţă aş putea veni.

— Nu ştiu ce să zic. Dumnealui a spus că-i grabă mare şi să poftiţi încă în noaptea asta.

— Spune-i că nu mă duc, se încăpăţînă Maksai.

Mai tîrziu, însă, îi păru rău de răspunsul trimis. „Ar fi trebuit să mă duc", se gîndea, dar acum era prea tîrziu. Omul plecase. Şi singur, fără de călăuză, nu ştia încotro s-o apuce. Măcar de ar fi întrebat unde trebuia să se ducă ? Dar nu făcuse nici atîta... Fiind din cale afară de obosit, nu se mai gîndi mult la asta. Abia aştepta să se culce.

În noaptea aceea, sîmbătă spre duminică, din cireada de la Someşul rece au fost furaţi cincizeci de juncani. Cireada ţinea de cetate.

*

Zori de zi pe Vîrful Lupului [1].

Sus, pe spinarea muntelui, şerpuieşte o cărăruie. La stînga ei, jos în vale, freamătă valurile Someşului cald, iar la dreapta ei, printr-o vîlcea strîmtă, aleargă, sprintenă, apa pîrîului Rişcu. E vreme frumoasă şi senină ; vîntul dimineţii suflă însă cam înţepător. De aici, de sus, prin aerul limpede şi fără pară, ochiul vede pînă departe.

Mai jos, în mijlocul cărării, stă Varju Gáspár, sprijinit în puşcă. Calul lui, care paşte alături în rariştea brădetului, îşi ridică deodată capul şi nechează. Dinspre Gilău se apropie doi călăreţi : tatăl său, însoţit de Ştefan.

— Hotnogul nu vine, şi nu ne-a trimis nici întăriri ; lotrii s-au dus cu juncanii...

Gáspár dădu din cap, apoi arătă înspre valea Rişcului.

— Uite, pe acolo se duc ei...

O bună bucată din coastă nu era acoperită decît de tufiş, aşa că aveai vederea slobodă pînă jos, în vale. Varju János privi spre locul arătat de fiul său şi în jurul apei văzu într-adevăr mişcîndu-se nişte puncte mici şi albe. Erau juncanii mînaţi din urmă de oameni călări.

— Trebuie să punem mîna pe ei. Cu orice preţ !

— Am putea, zise îngîndurat Varju János, dar sîntem prea puţini. Calul meu e istovit, al lui Ştefan la fel. Să nu-i pierdem însă din ochi ; să vedem încotro o apucă. Stai o clipă...

— La Lăpuştea îl avem pe Onuţ, se amestecă în vorbă şi Ştefan.

— Aşa-i. Dar o fi acasă ?

— Este, că doar azi e duminică. El are cai...

[1] În româneşte, în original (n. tr.).

— Ai dreptate. Eu am şi plecat... Voi puteţi s-o luaţi drept spre Juncuţa. Ne întîlnim acolo, încă în dimineaţa asta.

Ducîndu-şi calul de căpăstru, Varju János coborî pînă în Valea Someşului-Cald, unde se întindea satul Lăpuştea.

Ajuns la gornicul Onuţ, îl întrebă :

— Nici o veste ?

— Nici una. Dar tu, stăpîne, ştii ceva ?

— Caii îţi sînt acasă ?

— Acasă, amîndoi. Au mîncat toată noaptea.

— Atunci grabă mare. Pune şeile pe ei. Calul meu rămîne aici. Ia topoare şi arcuri.

Onuţ, care era un arcaş vestit, se duse să împlinească poruncile, iar Varju János se aşează pe prispa casei să-şi astîmpere foamea.

În vremea aceasta, pe drumul ce urca spre sat, venea în goană un oştean călare. Casa judelui nu era departe. Oşteanul intră drept acolo.

— Ei, ei, se gîndi în sinea lui Varju János, dar tăcu şi îşi văzu netulburat de slănină.

Din casa judelui ieşi în fugă un copil, care nu peste mult se întoarse însoţit de toboşarul satului. Îndată după asta, ieşiră din casă judele şi oşteanul. Peste puţină vreme se auzi o aprigă bătaie de tobă, care răscoli întreg satul. Din căsuţele acoperite cu stuf se iveau capete de bărbaţi şi de femei. Mulţime mare se adună grabnic în jurul toboşarului.

Glasul tobei amuţi. Toboşarul îşi făcu din palme pîlnie şi strigă cît îl ţineau bojocii :

— „Se dă de ştire tuturor că astă noapte, din ciurda ocolului de la Someşul-Rece, s-au furat cincizeci de juncani albi. Tot natul, care ştie ceva despre ei să vestească de îndată... Şi se mai dă de ştire că cine va călăuzi pe oşteni întru găsirea hoţilor, va fi răsplătit după cum se cuvine, dar cel ce va da ajutor sau ascunzătoare lotrilor, ori nu va da stăpînirii şi cetăţii veste despre ei, la spînzurătoare va ajunge”.

Onuţ tocmai atunci se întorcea cu cei doi cai gata înşeuaţi.

— Auzişi Onuţ ?

— Cu o ureche.

— Şi ce crezi ?

Gornicul dădu din umeri zîmbind. Varju János rîse şi el.

— Încotro o apucăm ?

— Pe urmele juncanilor. Să-ţi iei merinde pe două zile.

Din partea de jos a satului răzbătea pînă la ei larmă mare şi tropot de cai.

— Auzi ? Sosesc, totuşi !

Într-adevăr, în curînd văzură pe drum, apropiindu-se în goană mare, cinci ostaşi, în frunte cu Maksai. Pîlcul trecu în galop prin faţa casei lui Onuţ. Cînd ajunseră la casa judelui, călăreţii se opriră. Din pridvor, Varju János vedea şi auzea tot ce se petrece.

Maksai grăi :

— Tu eşti judele ?

— Eu.

— N-ai descoperit nici o urmă ? Nu ştii nimic de juncani ?

De astă-toamnă pe aici n-a trecut nici picior de vită străină.

— Asta o ştiu.

Onuţ era gata. Încălecară şi ieşiră pe poartă. Drumul lor trecea prin faţa casei judelui.

— Să dea Dumnezeu hotnogule !

— Ia-n te uită ! Bună dimineaţa, domnule meşter de vînătoare.

— De ce n-ai venit aseară ? Acu n-ar mai fi fost nevoie să pui să se bată toba.

Maksai nu răspunse.

— Puteai să-mi trimiţi măcar ceva întăriri.

— Nu s-a putut, aşa, în pripă...

— Dar acuma, s-a putut ?

Întunecat la faţă, Maksai îşi pironi privirea în gol.

— Ai dat de vreo urmă ?

— Încă nu. Dar va trebui să dăm de ea şi să găsim dobitoacele, că altfel măria sa ne jupuieşte de vii.

Varju stătu şi se gîndi:

— Ascultă, hotnogule ! Ai fost vreodată la vînătoare ?

— De ce mă întrebi ?

— Mă gîndii că pe unde trec atîtea vite trebuie să rămînă urme. Cincizeci de juncani care calcă iarba înrourată bătătoresc drum de ţară.

Obrazul lui Maksai fu năpădit de un val de sînge. Apoi, parcă i-ar fi fulgerat ceva prin minte, întrebă brusc :

— Văd că eşti gata de drum. Unde te duci ?

— La vînătoare. E doar meseria mea. Onuţ, haidem ; plecăm. Şi îşi împlîntă călcîiul în coasta calului.

Maksai ar fi avut mare poftă să se ţină pe urmele lui, dar se mulţumi să mormăie printre dinţi :

— Ticălosul !

Era tare obosit. Încă înainte de a se face ziuă îl treziseră din somnul cel mai dulce cu vestea furtului. Îl durea capul şi-i ardea gîtlejul. Abia putu veni călare pînă acolo ; i se părea că acu-acu se răstoarnă de pe cal. Nu mai putea. Trebuia să se odihnească.

Trimise doi oameni la Mărişel, iar alţi doi la Dongău, ca să pună să se bată tobele şi să se dea de ştire cele cuvenite. Apoi se întinse pe iarbă chiar acolo, în grădina judelui, spunîndu-le oştenilor :

— Dacă vine vreo veste să mă treziţi de îndată.

Trecuse de mult de amiază cînd îl sculară din somn, dîndu-i de ştire că un ţăran a adus vestea că la Măricel spre Dobrin a trecut o cireadă de junci.

Maksai sări în picioare.

— Încălecarea ! — strigă cu voce tare.

Pe urmă ceru judelui apă. Bău o jumătate de ulcică.

La Mărişel, nimenea nu ştia nimic de nici un fel de juncani. Îşi luară drumul călare pînă la Măgura. Oamenii de acolo auziseră despre povestea juncanilor, ba unii din ei zice-se că îi văzuseră. Nimenea nu ştia cîţi erau, fiindcă nimănui nu-i dăduse prin cap să-i numere. Oamenii spuneau că juncanii n-au trecut spre Dobrin, ci spre păşunile de la Dobruş.

Maksai clătină din cap cu neîncredere :

— Cu toate acestea noi ne vedem de drum. Mergem înainte.

Înspre seară ajunseră din urmă cireada. Dar nu erau juncanii furaţi, ci nişte vite din Albac, pe care oamenii un le-au putut vinde la tîrgul din Cluj.

— Înapoi la Măgura, porunci Maksai. Am luat-o pe urme greşite.

Se făcuse seară cînd sosiră. Erau rupţi de oboseală. Drumurile nu erau pentru cai...

— Să aduceţi în faţa mea pe toţi oamenii care s-au întors astăzi în sat, venind de prin alte părţi — porunci Maksai.

În felul acesta izbuti să descopere un ţăran care sosise chiar în ziua aceea de la Jurcuţa şi care văzuse cu ochit lui o cireadă de juncani albi pe care-i mînau nişte oameni călare înspre Jurcuţa de sus.

— Cînd s-a petrecut asta ?

Azi după-amiază.

Maksai porunci cai odihniţi şi o călăuză. Dădu apoi un scurt răgaz oamenilor să mănînce. La miezul nopţii porniră. În zori soseau la Jurcuţa.

Acolo, din nou, aceeaşi poveste. Nimeni nu ştia nimic, sau nu voia să ştie nimic despre junci. Maksai dădu porunca ca judele satului şi juraţii să fie puşi în fiare şi închişi în beciul de la casa satului.

— Dacă nu-mi găsiţi hoţii şi juncanii, spînzurătoarea vă aşteaptă !

Porunci apoi ca oamenii şi caii să treacă la odihnă, iar lui să i se aducă un cal odihnit. Plecă singur spre Jurcuţa de sus. Pe drum se întîlni faţă-n faţă cu nişte ciubărari moţi. Caii ciubărarilor înaintau încet, într-un singur şir, legaţi unul de altul şi purtînd în spate desagi încărcaţi şi grei. Calul din faţă era dus de căpăstru de un ţăran. Zărindu-l pe Maksai, ţăranul se grăbi să-şi scoată căciula din cap.

— De unde veniţi ?

— Din Jurcuţa de sus.

— Ce mai veste poveste pe acolo ? N-ai văzut nişte juncani ?

Omul se uită speriat la ofiţer.

— Domnule, eu n-am văzut nimic. La noi în sat dobitoacele stau încă în poiete şi în grajduri. Dar oamenii spun că în Ponoare s-ar afla nişte oameni spînzuraţi...

Ochii lui Maksai străluciră :

— I-ai văzut ?

— Eu nu, dar aşa zic toţi că ar ti cinci oameni spînzuraţi de brazi...

— Unde ?

— În Ponoare.

— Departe de aici ?

— Puţin mai încolo.

Fără să mai scoată o vorbă, Maksai îşi izbi călcîiele în coasta calului. Animalul cu părul zburlit icni, apoi porni în goană.

Drumul pînă la Jurcuţa de sus putea fi umblat şi de care, dar de acolo munţii nu mai erau străbătuţi decît de un fel de potecă. Valea se îngusta aşa de tare, încît din cînd în cînd calul era nevoit să apuce pe vadul apei. Nu puteai înainta decît încet şi cu grijă. Nu trecu decît puţină vreme şi calul lui Maksai era leoarcă de sudoare. După o jumătate de ceas de mers chinuit, valea se deschidea iarăşi largă şi în faţa ochilor călăreţului se desfăşura priveliştea măreaţă a Ponoarelor, cea mai minunată grădină din lume, aşezată în chiar inima munţilor. Printre munţi şerpuia un covor de iarbă moale, de un verde blînd, neted ca masa, împodobit în chipul cel mai ciudat : din mijlocul pajiştei răsăreau şi scînteiau în bătaia soarelui, — parcă ar fi fost acoperite de zăpadă îngheţată — nişte turnuri de marmoră, înalte de o sută de picioare, iar printre crăpăturile stîncilor apa se furişa sub pămînt, ca undeva, departe, dincolo de munţi, să iasă din nou la iveală, gîlgîind veselă. Peste tot se aflau risipite peşteri şi văgăuni pline de oseminte şi rămăşiţe de animale azi cu totul necunoscute, de parcă acolo ar fi fost înainte de potop locul de înmormîntare al tuturor animalelor care astăzi nu mai trăiesc. Cîmpul era înţesat de flori minunate care înfloriseră şi în acest început de primăvară, împodobind iarba ca de sărbătoare. Aerul era cald, ciudat de cald.

În mijlocul cîmpului înflorit se înălţau vreo doisprezece brazi negri şi bărboşi. Peste tot domnea tăcerea şi liniştea şi tot ce vedeai cu ochii părea încremenit.

Maksai pătrunse cu calul său drept în mijlocul brădetului.

Dar deodată calul se poticni ; în clipa aceea, de pe crengile brazilor îşi luă zborul răscolind văzduhul o ceată mare de corbi şi ciori. Cîrîitul lor ascuţit răsună, întărit şi repetat

de ecou, în pustiul înconjurător. Calul stătea cu picioarele răşchirate şi sforăia. Maksai descăleca şi-şi urmă drumul pe jos. Era stăpînit de un fel de teamă şi ţinea strîns mînerul săbiei. Tot ce vedea în jurul lui i se părea nespus de straniu. Din cînd în cînd se oprea şi se uita în jurul său. Pe bolta cerului, întunecatele păsări se roteau deasupra brădetului.

Trupul aprigului oştean fu cuprins dintr-odată de fiori reci ; stătea la poalele brazilor şi în vreme ce se uita la ei, descoperi şi zări ceea ce căuta şi ceea ce îl făcuse să vină pînă aici... Pe crengile unuia dintre bătrînii brazi atîrnau, spînzurate, cinci corpuri omeneşti. Leşurile nu mai erau întregi, se vedeau pe ele urmele lăsate de pliscul ascuţit al corbilor.

Maksai se uită în jurul lui. Nicăieri nimic. Nici urmă de om sau de animal, nici un semn de mişcare sau de viaţă, doar acolo sus, în văzduh, păsările acelea cîrîitoare, care se roteau bătînd din aripi. Şi vîntul, care răsfira pe cer fuioare de nori cenuşii...

Se urcă în copac. Tăie cu cuţitul frînghia de care atîrna unul dintre oamenii spînzuraţi, apoi coborî şi cercetă hoitul cu luare aminte.

Mortul, îmbrăcat în haine moţeşti, avea cioarecii plini de sînge. Îi intrase în pulpă o săgeată.

De celelalte leşuri nu s-a mai atins, dar răscoli cu multă băgare de seamă toate împrejurimile. Într-un loc descoperi că iarba era călcată şi plină de bălegar de vite.

Maksai dădu din cap, apoi se întoarse la calul său.

Aici ştia acum că nu mai are ce căuta. Sorocul se împlinise, vînatul fusese răpus fără ajutorul lui. Dar ce s-o fi întîmplat cu juncanii ?

— La Poiana ! se hotărî Maksai, îndreptîndu-şi calul înapoi, spre Jurcuţa.

Înserarea cobora grăbită.

*

Tot în aceeaşi zi se petrecură şi cele ce urmează. La alde Basa Tamás se îmbolnăvi Virag, vaca lor cea blîndă. Cu două zile înainte tocmai fătase un tăuraş

frumuşel şi zdravăn, dar încă nu se curăţise, nu lepădase soarta[1]. Au încercat cei ai casei fel de fel de leacuri, i-au legat piatră pe spinare, i-au dat sare amară ; dar nici un asemenea leac nu se dovedise de vreun folos. Vita se chinuia şi răgea, nu vroia să mănînce şi nici să bea, iar viţelușul flămînzea, sărmanul. In cele din urmă, domnul Basa Tamás se hotărî să trimită un călăreţ la Poiana, după moş Ilie atotştiutorul nălbar. Era convins că dacă în afară de Dumnezeu mai este cineva pe acest pămînt care să-l poată ajuta, acela era de bună seamă moşneagul după care trimisese.

Călăreţul plecă în zori de zi. Pe la amiază se întoarse vestind că moş Ilie va sosi şi el fără mare întîrziere.

Dumnealui, boierul, s-a plimbat toată ziua de colo pînă colo mormăind şi bodogănind, iar dumneaei, jupîneasa, s-a ciorovăit tot timpul ba cu slugile, ba cu nepoata ei, Mica Anna, care la amiază nici nu s-a atins de mîncare.

Diavolul parcă îşi vîrîse coada chiar şi printre slugi. Blînda şi sărmana Virag le era dragă tuturor.

După amiază sosi Ilie. Basa Tamás îl duse drept la grajd. Nălbarul cercetă mai întîi cu luare aminte vita bolnavă, apoi îi puse stăpînului fel de fel de întrebări. În cele din urmă ceru puţin untdelemn.

Abia trecu vreme de vreo jumătate de ceas şi casa se umplu de bucurie : dumnealui, boierul, nu mai mormăia şi nici nu bodogănea, jupîneasa nu se mai ciorovăia cu nimenea, slugile se liniştiră şi ele. Mica Anna băgă dintr-odată de seamă că-i era foame. Virag, vaca cea blîndă şi cu ochii blajini, nu mai era în primejdie.

Ilie intră în tinda casei şi se rugă, cu umilinţă, să i se îngăduie să se odihnească oleacă, fiind frînt de oboseală şi dacă se poate să i se dea şi ceva de îmbucat, că din ajun nu mai pusese nimic în gură.

I s-au dat de toate, din belşug. Domnul Basa Tamás i-a adus cu mîna dumnealui chiar şi o ulcică de rubiniu.

— Ce mai noutăţi pe la Poiana ?

Ilie îşi văzu mai întîi de mîncare şi de băutură. Abia apoi răspunse încetişor :

— Boierule, pe la noi e bai mare. Mare de tot.

[1] *Soartă* (expresie dialectală) — placentă (n. tr.).

— Ei, ei ?
— Moartea dă tîrcoale prin Poiana.
— Vai de mine, dar ce s-a întîmplat ?
— Băiatul.
— Gáspár ?
— El. Chiar el ! Ieri noapte s-a petrecut ceva, sus în munţi, în Ponoare. L-au adus acasă pe o targă.

În tinda ce se cufunda în întuneric, liniştea se făcu atît de mare, încît îţi înteţea bătăile inimii ; focul din vatră ardea în vîlvătăi, iar afară cobora amurgul. Tăcerea era deplină ; nu se auzea decît foşnetul prelung al vîntului de afară. Mica Anna şedea pe un scăunel, mîngîind o pisică pe care o ţinea în braţe, boierul se lăfăia în jilţul de paie, iar dumneaei, buna şi preablînda boiereasă, stătea în uşă, ca un semn de întrebare înfricoşat şi îmbătrînit.

Ilie începu să povestească :

— Se aflau de peste două săptămîni, ziua şi noaptea, în urmărirea lotrilor. Ieri, în sfîrşit, îi descoperiră. Erau cinci. Mocani aspri, înarmaţi cu securi şi cu sîneţe. Călare toţi. Veneau dinspre Someşul-Rece, mînînd din urmă juncanii domeniului. Cincizeci şi doi de juncani, albi ca omătul proaspăt căzut din cer. Gáspár se ţinu pe urmele lor de la Lăpuştea şi pînă la Ponoare. Lotrii se îndreptau într-acolo : trebuiau să poposească peste noapte ca să se odihnească şi vitele. Acolo s-au încăierat. Oamenii erau cinci, urmăritorii patru. Cei cinci au fost înfrînţi şi căsăpiţi, dar şi Gáspár a fost adus acasă, în zori de zi, întins pe o targă.

Şi Ilie povesti mai departe :

— L-au rănit, drept între ochi, cu baltagul. Acum zace ca stejarul doborît, iar moartea dă tîrcoale colo, pe vîrful Tîlharului, şi îşi ascute coasa. Am auzit-o chiar eu.

Ilie se ridică şi-şi luă căciula. Nimeni dintre cei de faţă nu se clinti. Într-un tîrziu, boierul cel bătrîn îl întrebă :

— Şi, zici că se prăpădeşte băiatul ?

— S-ar putea... Rana-i adîncă şi veninoasă. În noaptea asta va da luptă grea cu hîrca cea cu coasa. De va îndrăzni dumneaei să-i bată la uşă, mă voi afla şi eu pe acolo... Şi dacă pînă la răsăritul soarelui voi izbuti s-o împiedic să i se aşeze pe marginea patului, flăcăul va scăpa. Da, da, vom fi de faţă. Şi eu şi stăpînul meu. Şi acum vă poftesc noapte bună şi liniştită, boierule.

Mica Anna şedea în acelaşi loc pe acelaşi scăunel, în braţe cu aceeaşi pisicuţă mătăsoasă. Nu rostea nici o vorbă, nu scotea nici un glas. Se ruga, în sinea ei, prin cuvinte mute : Doamne, bunul meu părinte ceresc, îţi mulţumesc că ne-ai scăpat-o pe blînda şi buna Virag, vaca noastră cea dragă, cum nu este şi nu va mai fi alta pe lume, şi că i-ai dăruit vindecarea, şi că bietul viţeluş nu va rămîne orfan. Slavă ţie, doamne Dumnezeule, care ai grija noastră a tuturor şi tămăduieşti pe cei bolnavi...

Ilie plecase de mult, dar Mica Anna era încă tot acolo. Şedea ghemuită, cît putea mai ghemuită şi netezea cu răbdare mica vietate aurie, care îi torcea în braţe. De pe buzele ei nu s-a desprins nici o vorbă, nici una singură ! Şedea tăcută şi se ruga prin cuvinte mute şi vorbe fără glas...

*

După ce soarele scăpătase dincolo de vîrful Tîlharului cerul rămăsese roşu, iar pajiştea de pe coastele dealului era parcă udată de sînge. O linişte deplină domnea peste tot. Nicăieri nici un zvon, nici un foşnet sau fîlfîit de aripi, nici un semn al vieţii.

Nu peste mult şi culorile se veştejiră toate, iar apoi răsări luna. În lumina ei, lumea nopţii deveni argintie. În această încremenire luminoasă, potera călare a lui Maksai, coborînd pe drumul de coastă, părea o întunecată trupă de stafii. Copitele cailor se izbeau surd de pajiştea reavănă ; nu se auzea decît din cînd în cînd cîte un zăngănit de sabie sau un clinchet de scară. Umbrele întunecate, negre, ale călăreţilor se întindeau pînă în vale...

Pe treptele ce urcă spre prispa casei moţăie nemişcat Varju János. Nu se clinteşte nici cînd cîinii din curte încep să urle şi să hămăiască sinistru. De acolo vede totul. Vede cum coboară lungul şir de călăreţi, îl vede pe cel dintîi dintre eî oprindu-se în faţa casei, îi vede şi pe ceilalţi, adunîndu-se în mare grabă în jurul căpeteniei lor. Mai vede cum se desprinde din pîlc unul din ei ca să se îndrepte spre el.

Ajuns în umbra casei, călăreţul nu mai vede decît lumina roşietică ce se strecoară pe fereastră afară. Se opreşte şi strigă :

— Hai, e cineva pe-acasă ?

Calul se poticneşte şi-şi înalţă capul. În faţa lui Maksai se află Varju János ; parcă atunci ar fi crescut din pămînt.

— Mai molcom, hotnogule !

Şi prefăcîndu-se a nu fi băgat de seamă spaima călăreţului, urmează cu glas scăzut :

— V-a ajuns din urmă întunericul. Nu-i nimic, o să dormiţi aici. Băgaţi caii în şură, că în grajd nu mai e loc. Oştenii pot dormi în fîn ; tu vino în casă.

Maksai descălecă şi porunci oamenilor săi să facă la fel. Din curte se ivi un om, căruia Varju János îi spuse în şoaptă cîteva cuvinte. Soldaţii trecură cu caii spre grajd. În faţa pridvorului nu rămăseseră decît ei doi. Cîinii se ostoiră, doar din cînd în cînd dacă mai hămăia cîte unul.

— Vino în casă ! — zise Varju János, luînd-o înainte.

Intră mai întîi în tindă, apoi în odaia din faţă ; Maksai se ţinu după el. Gazda casei se întoarse spunîndu-i :

— Încet ! Cît se poate de încet !

Înăuntru era o lumină ciudată, tremurătoare ; în vatră ardea focul, într-un sfeşnic înalt ardea o lumînare groasă de ceară.

Varju János făcu un semn înspre pat, apoi îşi pofti musafirul să treacă înainte ;

— Uite-l colo ! Priveşte-l. Dar în linişte.

Da, era acolo. Zăcea întins în pat, legat la cap, cu corpul acoperit, nemişcat şi mut. Lîngă pat, pe un scaun se afla un talger de lut în care era înmuiată o cîrpă. La picioarele patului, pe un alt scaun, şedea moş Ilie, cu părul albit de vreme. Pe speteaza scaunului, o pasăre mare, neagră. Maksai se opri speriat :

— Poate doarme ?

Varju János se duse la patul bolnavului, se aplecă peste capul oblojit, atingînd mîna ce atîrna deasupra păturii. Pe urmă se dădu înapoi şi spuse încet : mai trăieşte ! Să ieşim afară !

Scurmă focul ce lîncezea în vatra din tindă, apoi puse nişte lemne pe el. Îşi pofti oaspetele să guste dintr-o ploscă :

— Bea ! — Pe urmă beau şi eu.

Se aşezară. Stăpînul casei stătea ghemuit, cu genunchii ridicaţi, aplecat din spate, pe laiţa de lîngă sobă, şi se uita la foc cu ochii sticloşi ca de mort.

— Ai văzut ? — grăi el deodată. Moartea dă tîrcoale pe aici... prin jurul Poienii. Moartea, cu coasa pe umăr...

— Ce s-a petrecut ? — rosti Maksai. Erau cele dintîi cuvinte de cînd intrase în casă, dar nici acestea nu-i ieşiră din gură decît cu mare greutate.

— L-au pălit cu toporul în frunte.

— Tîlharii ?

— Da. Ieri noapte, pe cînd răsărea luna. L-am adus acasă în starea asta. De atunci nu-şi mai vine în fire.

— Şi tîlharii ?

— Ucişi cu toţii. I-am spînzurat de un brad. Juncanii i-au mînat încoace. Nu lipsesc decît cinci. Mîine poţi să te duci cu ei acasă. Dar mi-e tare teamă că va trebui să dau preţ mare pentru ei.

Tăcu. Hotnogul nu mai îndrăzni să scoată o vorbăl, îl oprea o simţire ciudată, înfricoşătoare.

După puţin timp, stăpînul se ridică şi aduse slănină, brînză, pîine şi cuţit.

— Mănîncă şi bea, după poftă. Apoi poţi dormi colo pe rogojină. Eu plec.

*

...Prin uşa ce dădea spre coridor, razele soarelui pătrunseseră în tinda casei deodată cu aerul răcoros şi înmiresmat al dimineţii.

— Bună dimineaţa, domnule hotnog ! — grăi moş Ilie în timp ce aprindea focul în vatră.

— Bună, moşule. Ce mai noutăţi ?

— Astă noapte s-a făcut întorsătura.

Varju Janós şedea în prag, în bătaia soarelui, şi vorbea cu cineva : „Aşa cum am spus, una sută şasăzeci”.

— Domnule, o fi prea multe.

— Cum vrei : o sută şasăzeci de oi, sau spînzurătoarea.

— Şi dacă se găsesc oile ?

— Eu nu ştiu nimic, nu cunosc pe nimeni.

— Bine. De-acum pot pleca. Mîine seară vor fi aici. Noroc ! [1]

Omul plecă. Maksai nu auzise ce-au vorbit, dar pe om îl văzuse bine. Avea buza de sus crăpată.

Varju János se întoarse pe loc.

— Da, moartea nu mai dă tîrcoale prin apropiere. Apoi adăugă : — Dar a fost bătălie mare...

Maksai se îmbrăcă în pripa şi ieşi în pridvor. Flăcăii adăpau caii cîntînd. Iarba înrourată strălucea ; un vînt răcoros sufla înfiorîndu-te.

— Domnule hotnog, o să avem vreme bună, strigă unul dintre oşteni.

— Aşa se pare. Daţi-i zor, le răspunde Maksai, întorcîndu-se spre casă. Gazda îi făcu semn.

— Vino înăuntru.

Intrară în încăperea din mijloc. Ca şi cu o seară înainte, Gáspár zăcea tot acolo, dar acum odaia era luminată, iar fereastra deschisă. De sub oblojeala capului nu i se vedea decît un ochi şi partea de jos a obrazului.

Maksai se apropie de patul bolnavului, dar graiul îi pierise.

În schimb, pe gura lui Gáspár parca ar fi înflorit un surîs.

Apoi deodată începu să vorbească, dar abia se putea înţelege ce spune :

— La danţ eşti mai isteţ tu, dar la vînătoare nu mă întreci...

Hotnogul era în şa în faţa lui Varju János, gata să-şi ia rămas bun, soldaţii mînau juncanii spre drumul cel nou, cînd Maksai îşi aduse aminte :

— Ieri după amiază am fost la Ponoare.

— Ai văzut cele cinci leşuri ?

— Au pus stăpînire pe ele ciorile şi corbii.

— O să se ospăteze din plin... corbii.

...Avea dreptate : corbii [1].

[1] În româneşte, în original (n. tr.).

[1] Joc de cuvinte : corbii = Varju.

*

Peste cîteva zile, comitele suprem Bethlen István sosi în cetate împreună cu două steaguri de călăreţi. Dar nu zăbovi aci decît o noapte, fiindcă a doua zi îşi urmă drumul spre Oradea. Îl luă cu el şi pe Maksai.

Se răspîndise vestea că dincolo, în ţara ungurească, au început să se mişte ţăranii şi că stăpînirea trebuie neapărat să dea o raită printre ei.

CAPITOLUL V

Bătrîna tovarăşă de viaţă a jupînului Basa Tamás, liniştita, milostiva şi veşnic harnica jupîneasă, care se înduioşa şi plîngea în orice clipă, murise. Blînda femeie se săvîrşise din viaţă aşa precum trăise : fără s-o bage cineva în seamă. Într-o dimineaţă nu s-a mai sculat din pat : adormise pe veci.

Au înmormîntat-o în cimitirul plin de flori. La căpătîi i-au aşezat un semn de lemn încrustat.

Afară era vreme urîtă, vreme de toamnă noroioasă şi ceţoasă ; ploaia cernea tot timpul, ca prin sită.

Din toţi cei ce au fost de faţă la înmormîntare n-a plîns decît Mica Anna, dar şi lacrimile ei curgeau mute. Bătrînul boier stătea grav, cu capul său alb aplecat spre pămînt. Ebenieştii n-au fost de faţă, dar nu veniră nici rubedeniile care locuiau în ţinuturi mai îndepărtate.

La o săptămînă după ce o îngropară pe blînda boiereasă, la conacul Basa sosi Varju Gáspár. Vremea era la fel de urîtă, noroioasă şi rece. Bătea un vînt răscolitor, iar cerul era plin de nori grei.

— N-am mai fost de multă vreme pe acasă, aşa că abia acum am aflat că prea cinstita doamnă s-a săvîrşit din viaţă — zise băiatul în chip de scuză. Deşi tare aş fi vrut să fiu de faţă, să vă fiu de ajutor la purtatul cosciugului... Măcar atîta să fi putut face şi eu...

Mişcat, Basa Tamás îi strînse mîna. Pe obrăjiorii Annei se prelinseră, încet, două lacrimi. Buzele ei mute tremurau.

Stăteau amîndoi lîngă sobă. Era o după amiază tristă şi urîtă de sfîrşit de toamnă.

Gáspár puse lemne pe foc. Cînd îşi înălţă privirea, băgă de seamă că fata se uita cu multă luare aminte la obrazul lui.

— Nu-i aşa ? M-au batjocorit urît ! La asta te uiţi ?

Într-adevăr, obrazul băiatului parcă ar fi fost alcătuit din două jumătăţi deosebite, o dungă groasă şi roşie trecea prin mijlocul feţei, de sus de la frunte, printre ochi, pe lîngă nas şi pînă la bărbie, despărţindu-i faţa în două. Acum, că se aplecase să pună pe foc, sîngele îi năvălise în cap, înroşindu-i o jumătate din obraz, în vreme ce cealaltă jumătate îi rămăsese albă.

— M-a sluţit, ticălosul !

— Astă primăvară ?

— Atunci. M-a tăiat cu toporul.

Anna nu mai vorbi. În încăpere se lăsă tăcerea. Prin singurul ochi de sticlă al ferestrei bătrînul Basa Tamás privea afară. În vatră, lemnele începură să ardă cu flăcări. Gáspár se ridică gata de plecare. Anna îl opri :

— Sînt aşa de singură, Gáspár. Casa e pustie. Zile întregi nu schimb cu bunicul decît cîteva vorbe. Nu ne mai ducem nicăieri şi nici la noi nu vin musafiri...

— A plecat pînă şi Maksai — rosti pe negîndite Gáspár. Dar în aceeaşi clipă îi părţi rău de ce a spus. De ciudă îi venea să-şi muşte limba. Fata îi răspunse cu glas liniştit şi trist :

— Da, a plecat şi el, sărmanul. N-a avut vreme nici măcar să-şi ia rămas bun aşa cum se cuvine. A trecut pe aici doar în goana mare, să ne dea bună ziua. Nu mai ştim nimic de soarta lui.

— Nu...

Gáspár stătea nemişcat. Faţă în faţă cu el, Anna. Se uitau unul la altul şi în sinea lor se gîndeau, poate, amîndoi cît de rece, cît de chinuită şi cît de posomorîtă era faţa celuilalt ; ca toamna jilavă, răscolitoare şi sfîşietoare, care domnea afară.

Mica Anna dădu din cap :

— Nu-i bine aşa, Gáspár, nu-i bine !

Gáspár se gîndea în acelaşi chip, dar prin minte îi trecură şi multe alte lucruri :

— Vezi Micuţă Anna, zise el domol, dar glasul îi tremura de parcă era hurducătura unui car ce umblă pe drumuri gloduroase de toamnă. Vezi tu, fată mică ce eşti, de cînd mă ştiu, sînt mereu singur în pustietatea asta.

Neprimind răspuns, adăugă :

— Tatăl meu a fost la fel. Toată viaţa lui a fost singur.

— Grea ursită !

— Dar să ştii, te poţi obişnui şi cu singurătatea. Uneori e chiar plăcută. Dar nu pe o vreme ca asta, cînd te apasă drept pe suflet. Vezi, Annus, eu n-am fost fericit decît o singură dată în viaţa mea, atunci, de mult, cînd veneam la voi în fiecare duminică. Da, atunci eram tare fericit...

Stăteau faţă-n faţă, două fiinţe tinere. Doi brazi însinguraţi şi orfani.

— Şi totuşi, tu ai fost acela care n-ai mai venit...

— Da, Anna. N-am mai venit.

Privirile li se înăspriră.

— Noi te-am primit întotdeauna cu dragă inimă.

— E adevărat.

— Totuşi, n-ai mai venit...

Afară vîntul şuiera dezlănţuit şi zgîlţîia ferestrele. Din pricina lui, focul cînd se înteţea, cînd mocnea ; flăcările se prelingeau în jurul vetrei, umplînd odaia de fum.

— Multe, foarte multe s-au schimbat de atunci. Dar, Anna, trebuie să ştii un lucru, eu nu m-am schimbat, decît cel mult la chip.

— Gáspár !

— Nu mai sînt copil, Anna, după cum nici tu nu mai eşti. Nu mai puteam veni la voi ca alta dată.

— Ce vrei să spui, Gáspár ?

— Ştii prea bine ce vreau să spun, răspunse băiatul, pironindu-şi privirea asupra fetei. Pe urmă lăsă capul în jos. Şi îşi luă rămas bun.

Cînd mai vii pe la noi ? Vezi, ai putea veni din cînd în cînd şi de dragul bunicuţului.

— Mică Anna, nu ştiu... Prea curînd însă n-am să pot veni. M-am năimit grămatic la căpitanul Orăzii.

— La nebunaticul de Zolyomi ?

— Întocmai. El m-a poftit. Pe aici nu mai aveam nici o treabă.

Tăcură amîndoi, apoi Mica Anna îi întinse mîna. Băiatul o strînse în palmele lui.

— Gáspár ! Dacă ţi aş cere ceva, mi-ai împlini dorinţa ?

— Poate...

— Ştii... corbul... pasărea ta... Dăruieşte-mi-o mie. Tu pleci, iar eu rămîn singură. Vrei ?

Furat de gînduri, Gáspár se uită la fată. Simţea mînuţa ei în mîna lui. Fata se uita şi ea la el, cu ochii mari şi gravi.

— Bine. Am să ţi-o trimit. Dar s-o îngrijeşti bine... E şi ea o pasăre orfană, aşa cum sînt şi eu şi cum eşti şi tu. S-o îngrijeşti... Şi rostind vorbele acestea lăsă mîna fetei şi se întoarse gata să plece.

În clipa aceea, flăcările focului îi luminară faţa. Annei i se păru că jumătate din obrazul băiatului zîmbeşte, iar cealaltă jumătate e tristă şi încruntată, ca obrazul unui mort.

CAPITOLUL VI

Vremea trecea nepăsătoare şi o altă toamnă era pe sfîrşite. Zăpada se aşternuse din nou peste Vlădeasa, iar în satele de prin văi se ostoise iarăşi, pentru o clipă, veşnica luptă cu glia. Oamenii aveau răgazul să mai răsufle şi se adunau unii cu alţii lîngă o ulcică de vin ca să mai uite de necazuri.

Din cetatea Alba Iuliei porni în toamna aceea o veste şi trecu în zbor şuierător şi repede, ca un vifor, peste cuprinsurile ţării : a murit Măria Sa Principele Ardealului.

Inimile oamenilor fură cuprinse de nelinişte : oare ce ne va aduce ziua de mîine ?

Tulburarea nu ţinu mult : oamenii de rînd n-au răgaz pentru asemenea îndeletniciri. La căderea zăpezii, ei încep muncile din padure. Şi apoi, treburile ţării sînt pentru boieri, pe nemeşii de ţară nici cîinii nu-i mai întreabă despre ele.

În ajun de Crăciun nu-şi mai aduceau aminte de această întîmplare decît bătrînii cu părul alb, care din cînd în cînd mai pomeneau şi de zbuciumatele vremuri de sub Gábor-Voievod [1], dar îşi aminteau şi de acel Mihai-Voievod, precum şi de faptele domnişorului Bocskai şi ale gheneralului Basta.

De anul nou, boierii mai de frunte, cei din neamurile Gyeröffy, Mikola, Kabos, se pregăteau să plece la Alba-Iulia, la îngropăciunea domnitorului.

[1] *Gábor-Voievod* — i se zicea lui Bethlen Gábor, pe care regele Ungariei n-a vrut să-l recunoască ca principe decît mult mai tîrziu.

Nu se desprimăvărâ bine şi la Oradea începură să se adune oştirile. Oamenii numărau steagurile de oşti care se scurgeau pe drumul cel mare, trecînd spre Ţara Ungurească.

Almăşenii povesteau că boierul Csáky István, însoţit de nişte slugi înarmate, sosi într-o bună noapte în cetate. În zori însă îşi urmă calea mai departe, iar căruţele lui, încărcate cu comori, luară drumul Meseşului. În cetate se aşezară apoi dărăbanţii albaştri[1].

Lucrurile se încurcau. Dar asta putea s-o vadă orice muritor de rînd.

Domnul Basa Tamás îl întrebă într-o zi pe domnul Gyeröffy Antal, care era om al curţii :

— Aş vrea să ştiu şi eu cine-i voievodul ţării ?

Auzindu-l, domnul Gyeröffy îşi scărpină capul pleşuv :

— După cîte ştiu eu, doamna Catarina[2] nu mai este. Iar stăpînul Sárospatakului încă nu-i. Buzduganul deocamdată e în mîna bătrînului Bethlen István, dar ăsta-i gata să fugă la Ecsed, dacă n-a şi fugit... Aşa că cine-i acum voievodul ţării, o ştie poate tatăl cel atotputernic din ceruri, dar eu unul nu...

Deodată cu iarna sosiră şi veşti despre adunarea de la Sişhişoara, unde stăpînul Sárospatakului, dumnealui boierul Rákóczi György, şi-a pus pe cap comănacul de principe. Lumea vorbea că pentru a-i ţintui bine comănacul pe cap, i-a dat o mînă de ajutor şi domnul Zólyomi, dimpreună cu comitele suprem al ţării.

Deşi unii au clătinat doar din cap la auzul acestei veşti, la cei mai mulţi ea iscă bulburare mare. Ca vîntul care stîrneşte furtuna.

Un timp urmă linişte mare, de nimeni tulburată. Lumea se gîndea cam aşa : „O să avem vreme să punem şeile pe cai şi după ce îşi va desfăşura steagul bătrînul boier” [3].

[1] *Dărăbanţi albaştri* — grad de lefegii ai principelui recrutaţi dintre secui şi îmbrăcaţi în uniforme albastre (n. tr.).

[2] *Catarina de Brandenburg*, a doua soţie a lui Bethlen Gábor, care a fost scurtă vreme şi urmaşa lui la scaunul voievodal.

[3] *Bătrînul boier* — e vorba de Bethlen István, fratele lui Bethlen Gábor, înlăturat din scaun de Rákóczi György, deşi după demisia Catarinei fusese ales domn de către toate stările şi recunoscut chiar şi de sultan.

Astfel trecu iarna.

De Paşti, Ébeni Miklós sosi cu întreaga familie la socrul său.

— E mare necaz, tată socrule !

— Ei, ei ? Dar ce s-a întîmplat ?

Ébeni Miklós rosti un singur cuvînt :

— Nota[1].

Şi schimbînd caii, îşi continuă drumul. Au trecut în goană munţii Sălajului, spre Ecsed. Mulţi alţii făcură la fel, ca de pildă bătrînul boier Prépostváry Zsiga, precum şi sărmanul Székely Mojzes, feciorul voievodului.

Domnul Ébeni era om cu stare, dar în lungul şi latul ţării umbla o vorbă : „Nici Someşul şi Mureşul împreună nu pot aduce atîta cît înghite singură curtea de la Sárospatak".

Dar, pe vremea aceea, lumea mai ştia că domnul Zólyomi şi căpitanul suprem se certaseră cu Rákóczi.

Au fost totuşi oameni, şi încă mulţi, care s-au alăturat domnului venit din ţara ungurească. Printre aceştia erau şi cei din neamul Mikola, care se întorceau ca floarea soarelui după soare şi se înclinau precum trestia în partea în care bătea vîntul. Dacă de undeva porneşte un vînt mai puternic, trestia se întoarce fără întîrziere într-acolo.

Dar care era soarele cel adevărat ? Care era vîntul cel mai puternic ?

...Şi astfel, mai trecu un an, un an întreg.

Se pare că stăpînul Sárospatakului se încălzise binişor în jilţul voievodal. E drept că-i cerea zadarnic împăratului turcilor sceptrul şi caftanul [1], dar tot atît de adevărat era că padişahul nu trimisese încă nici un singur ostaş împotriva noului stăpîn al Ardealului.

Bătrînul Bethlen István lîncezea la Ecsed şi tăcea, tăcea. Să se fi împăcat oare cu soarta ? Oamenii bătrîni, care văzuseră şi păţiseră multe în viaţa lor, nu prea aveau încre-

[1] *Nota* — pedeapsa cea mai grea care li se aplică nobililor vinovaţi de înaltă trădare : decapitare şi pierderea bunurilor.

[2] *Sceptrul şi caftanul* — însemnele puterii pe care sultanul le dădea domnitorului recunoscut de el.

dere în această liniştire. Lucrurile nu puteau rămîne aşa pe vecie. O fi adevărat ce spunea boierul Kabos Dániel : „Cîinele latră, banul vorbeşte ! Şi, să nu uităm că astăzi, Sárospatakul este plin de bani". Dar nu era mai puţin adevărat şi ceea ce răspundea dumnealui domnul Gyeröffy : „De mîntuit acela se va mîntui carele prietenul lui Cristos este".

Pe vremea aceea, în ţara Ardealului nu se afla un singur om care să nu înţeleagă tîlcul acestor vorbe.

Varju János era din fire scurt la vorbă, dar cînd vorbea cuvintele lui cîntăreau greu. Într-o zi — era iarnă din nou — a spus : „Să mai aşteptăm ; să nu schimbăm încă lebăda de pe steaguri cu vulturul" [1].

...La mijlocul iernii veni ca o lovitură de trăznet ştirea că prea înaltul comite suprem al ţării, Bethlen István junior, a murit. Şi pe urma veştii s-a răspîndit şi zvonul, ca o umbră neagră, că a fost otrăvit din porunca voievodului.

Era ceas de mare încordare. Trebuia să se întîmple ceva. „Republica" era ca un arc întins. Nu lipsea decît omul care să-l sloboadă ; toate celelalte rămîneau în seama arcului.

Dar zadarnic cătau privirile spre Ecsed. În partea aceea nu se zărea nimica, nu se mişca nimica, pe acolo părea că nu se punea nimic la cale. Bătrînul domn era mut ; se mulţumea să se tînguiască. Nu sosise încă plinirea vremurilor. Dar poporul de jos era cuprins de mare nelinişte, iar mocănimea murmura şi nu mai vorbea decît în şoaptă. Vorba bătrînului vraci şi nălbar Ilie umbla din gură în gură :

— Cînd voi înverzi postatele...

Iar poporul începuse să umble mai des pe la biserici. Din ce în ce mai des.

*

Mîna grea a Atotputernicului e gata să coboare peste pămîntul Ardealului...

[1] *Lebăda* simboliza stema familiei Bethlen, iar *vulturul* pe cea a familiei Rákóczi.

E ziua de Sfîntul Gheorghe, în anul 1633. Afară domneşte vreme de primăvară : lapoviţă, ninsoare şi frig. Vîntul de apus şuieră izbind în ploaia subţire, deasă şi rece, ce se cerne din cer. Apele galbene şi murdare adunate de pe urma topirii zăpezii curg duduind cu zgomot pe Someş în jos, făcînd să geamă şi să trosnească încheieturile podului celui mare şi acoperit de la Gilău. În noaptea neagră ca tăciunele nu se aude lătrînd nici un cîine ; nu vezi nici o fereastră luminată, afară de ferestrele de la casa vămii, unde soldaţii domnului Bethlen Péter [1] veghează şi păzesc drumul Clujului.

Leat 1633. Noaptea Sfîntului Gheorghe. Domnitorul Péter e chinuit de visuri tulburi şi neliniştitoare. Abia au trecut trei luni de cînd a murit cel mai ales dintre viteji, comitele suprem al ţării. S-a prăbuşit pe neaşteptate, ca un dulău căruia i s-a dat mîncare otrăvită. Apa Someşului vuieşte, ploaia cade tăioasă şi deasă, iar vîntul ce vine dinspre soare-apune urlă sinistru de parcă ar plînge. E noaptea duhurilor rele şi Zólyomi Dávid [2], cumnatul nebunatic, stă la sfat la Tîrgu-Mureş cu stăpînul Sárospatakului. Se sfătuiesc cum să scoată la mezat cinstea, averea, fericirea şi liniştea oamenilor, cum să trădeze şi cum să vîndă Ardealul. Ehei !...

E noaptea duhurilor rele şi de după ferestre oarbe ochi speriaţi şi somnoroşi cată să scruteze din cînd în cînd ce se petrece în noaptea încremenită şi plină de stihii de afară.

Drumul mare e plin de tină neagră ; dincolo de vamă, spre Cluj, în nesfîrşitul întuneric, abia într-un loc se vede licărind slab o lumină gălbuie : e fereastra făgădarului de la Lona. Acolo, în cămăruţa mică din colţ, stau de veghe oameni. Sala cea mare a cîrciumei e goală şi întunecată. Călătorii veniţi la tîrg dorm de mult în căruţele pitite pe sub streaşini, sub coviltire sau în şură.

În cămăruţa mică, lîngă sobă, veghează trei oameni : domnul Basa Tamás, nepoată-sa şi făgădarul. Mica Anna stă sus pe un colţ al lădoiului ghemuită şi cu capul în poale ;

[1] *Bethlen Péter* — fiul cel mai mic al lui Bethlen István senior, adversarul lui Rákóczi György.

[2] *Zólyomi Dávid,* ginerele lui Bethlen István senior, un om viteaz, dar neliniştit, chiar iresponsabil, pe care contemporanii îl numeau „Zólyomi nebunul".

e obosită şi somnoroasă. Lîngă ea şade bunicul ei, iar faţă-n faţă cu ei hangiul. Pe masă, o oală cu băutură caldă şi aburindă, îndulcită cu mirodenii. Din cînd în cînd, fiecare din ei soarbe cîte o înghiţitură şi, rar de tot, mai şi schimbă cîte o vorbă.

Da, noaptea de azi e noaptea duhurilor rele. Vîntul plînge şi se vaită ca un prunc trezit din somn. De afară, din lumea urîtă şi plină de noroi, răzbate pînă în încăpere un simţămînt de nelinişte. Se pregăteşte ceva. O să se întîmple ceva, neapărat, încă astăzi ! Auzi cum pîrîie şi trozneşte plopul de lîngă fereastră ?

— O să vedeţi, respectabile domn, aşa va fi cum v-am spus. Pe aici se învîrtesc multe soiuri de făpturi omeneşti şi urechile mele aud fel de fel de vorbe. De o vreme încoace umblă pe la noi şi foarte mulţi oameni înarmaţi. Foarte mulţi.

— Te gîndeşti la vreo răzvrătire ?

— Nu ştiu. Dar aud că dumnealui, boierul Zólyomi, ar fi desfăşurat steagul...

— Asta poate încă nu, dar în munţi se împart arme. Satele forfotesc de oameni străini, care vin şi pleacă într-una. Iar faurii nu prididesc cu pregătitul săgeţilor.

— În cetate au sosit ostaşi : tălpaşi şi lăncieri de-ai lui Zólyomi. Ofiţerii scot sărăcimea la lucru, să sape şanţuri, să împletească garduri şi să facă întărituri...

Cîinii au început să urle dintr-odată. Trăim vremuri grele. Afurisită noapte mai e noaptea de azi. Anna se trezeşte speriată.

— Ce-i ? Ce s-a întîmplat, bunicuţule ?

— Nimic, draga mea, nimic. Latră cîinii. Dar uite că au tăcut. Dar şi blestemata aia de oişte de ce a trebuit să se rupă tocmai astăzi !

— E greu să călătoreşti pe o vreme ca asta.

— O fac pentru fata mea, Erszi... ştii, sărmanul meu ginere s-a prăpădit.

— Ştiu, ştiu. Află că tot boierul de la Sárospatak este vinovat şi de asta.

— Aşa a fost voia celui de sus.

— Şi averea ?

— Nu ştiu ce se va alege de ea.

— Auzi ? Iar ! Javrele astea nu se mai astîmpără.

Hangiul se sculă şi porni să iasă afară. Cînd deschise uşa flacăra lumînării se învolbură, apoi vîntul trînti uşa cu zgomot. Anna se trezi din nou :

— János ba' nu s-a întors ?

— Încă nu, dar s-ar putea să sosească din clipă în clipă. După miezul nopţii vom avea lumină de lună. aşa că ar fi bine să dormi măcar cît de puţin..

Uşa se deschise şi vîntul pătrunse din nou în odaie. Flacăra lumînării pîlpîi. Făgădarul s-a întors acasă.

— Ce s-a întîmplat, Péter ? Te pomeneşti că a sosit Varju Jankó ?

— Nu, dar cred că ne vin nişte călăreţi dinspre Lona. Păcătoasă vreme ! Auzi, vin încet, suduind. Cred că-s cu vreo trei-patru cai. Cîinii i-am legat.

Puse lemne pe foc şi sorbi o gură de vin.

— Auzi, boierule ?!

Se auzea şi tropotul cailor şi fleşcăitul noroiului.

— Se opresc. Intră în curte.

Zăngănit de arme, înjurături. Apoi frînturi de vorbă domoală.

— Priponiţi caii de stîlpii tîrnaţului. Desfaceţi chingile. Să mai răsuflăm şi noi oleacă. Vă trimit şi nişte vin.

Flacăra lumînării pîlpîie din nou, uşa se deschide şi se închide, trîntindu-se. Un ostaş cu sabie, bine făcut, negru la faţă şi plin de noroi, intră în cămăruţă. Se apropie de cei trei care privegheau acolo ; îi priveşte cu luare aminte, apoi începe să zîmbească :

— Ia-n te uită ! Dumnealui boierul şi Mica Anna ! Seara bună să dea Dumnezeu !

Se apropie de foc. Cu toate că obrazul îi este plin de noroi şi de sînge, nu-i prea greu să vezi cum îl brăzdează de la frunte pînă la bărbie o rană roşie şi hidoasă.

— Varju Gáspár !

— El ! — zise, întinzîndu-şi amîndouă mîinile spre fată. Apoi porunci hangiului :

— Baciule Péter, nişte vin pentru lăncierii mei şi pentru mine !

Şi, întorcîndu-se către domnul Basa Tamás, întrebă :

— De unde şi pînă unde vă călătoriţi pe o vreme ca asta ?

— Venim de acasă şi ne silim s-ajungem la Cluj. A murit Ébeni Miklós şi mă duc să-mi văd fata. Ni s-a rupt oiştea şi ne-am împotmolit aici.

— Neplăcut lucru, răspunse Gáspár, fără să-şi ia privirea de la Anna, care se ghemuia sus pe colţul lădoiului şi se uita cu ochi mari şi speriaţi la el.

— Sînt tare murdar, nu ?

— Da, Gáspár, eşti murdar, zdrenţuit şi plin de noroi. Chiar şi cămaşa de pe tine... Gáspár !

Flăcăul îşi duse mîna la gît.

— S-a rupt, sau... poate-i cu sînge ?

— E neagră.

— De sînge, de sînge închegat. Am fost rănit. Dar nu cred că-i grav...

Hangiul aduse vinul. Gáspár goli ulcica dintr-o sorbitură.

— Mi-a căzut bine, rosti el, aşezîndu-se.

— Taică-tău e şi el pe aici — îi spuse Basa Tamás.

— E pe aici ? Unde ?

— S-a dus cu sluga pînă la Lona să dreagă oiştea. Trebuie să se întoarcă din clipă în clipă.

— Se duce şi el la Cluj ?

— Nu. Vine de la Cluj. Aduce bucate.

— Nu l-am mai văzut de mult. Poate... l-aş putea aştepta... — zise, uitîndu-se neliniştit şi nehotărît în jurul său. Poate l-aş putea totuşi aştepta, grăi încă odată, apoi se ridică şi dădu poruncă celor de afară :

— Puneţi ţolurile pe cai !

Se aşeză din nou pe laiţa de lîngă masă. Basa îl întrebă :

— Şi de unde vii tu acuma, Gáspár ?

— Din Tîrgul Murăşului.

— Lungă cale.

— Lungă. Domnul Péter e la Gilău ?

— Acolo. La el te duci ?

— La el.

Tăcură un timp, apoi deodată Gáspár îşi scoase sabia şi o puse pe masă. Se aşeză în coate, faţă în faţă cu Basa Tamás. Sabia zăcea între ei.

— E plină de sînge, zise bătrînul boier, luînd-o în mînă şi petrecîndu-şi uşor degetele pe tăişul ei. Apoi adăugă mormăind :

— Şi-i şi ştirbă !

— Este.

— V-aţi bătut ?

— De la Tîrgu Mureş pînă la Aghireş.

Bătrînul boier lăsă sabia din mînă.

— Aşadar, a început războiul ?

— Tocmai aia e că încă n-a început, zise flăcăul, uitîndu-se încruntat, apoi adăugă :

— Ne-au pus pe fugă. Şi ne-au cam strîmtorat.

Se făcu tăcere. În asemenea clipe e greu să pui întrebări. Omul se teme de cuvîntul apăsat care ar putea fi rostit drept răspuns la întrebare.

Ostaşul se uita atît de aspru la Mica Anna, încît se părea că o străbate cu privirile. Deodată apucă sabia în mînă, începu să rîdă, apoi îşi rezemă pe masă pumnul înarmat.

— Mică Anna, nu mă întrebi cine ne-a pus pe fugă ? Ghici cine ?

Fata păli. Întrebarea o puse hangiul :

— Cine ?

— Nişte secui din Toldalag. În cap cu Maksai.

— Cu cine ? Chiar cu el ?

— Aşa acum îţi spun. Slujeşte pe domnul cel nou !

Bătrînul Basa mormăi :

— Va să zică şi el !...

— Şi el şi mulţi alţii, adăugă mîrîind hangiul.

Ostaşul vorbi mai departe cu Mica Anna.

— Da. M-au fugărit de la Tîrgul Murăşului şi pînă la Aghireş. Acolo însă i-am păcălit. Acum aleargă după doi lăncieri de-ai mei spre Cluj, fără să ştie că eu am apucat-o pe valea Arieşului.

Un soldat îşi vîrî capul pe uşă, anunţînd :

— Se apropie nişte călăreţi.

— Dincotro ?

— Vin în goana mare dinspre Cluj.

Gáspár ieşi pe uşă ca o furtună.

— Încălecarea !

Uşa se izbi, lumînarea se stinse, iar din curte se auziră, cînd surde, cînd răbufnind, după cum le aducea vîntul, frînturi de strigăte şi de porunci :

— La poartă... pe ei... loviţi...

Apoi vechiul şi sălbaticul strigăt de luptă :

— Ura ! Izbeşte-l ! Taie-l !

Zbierete, pocnituri, larmă ; o hărmălaie de nedescris, apoi peste puţină vreme zgomotul se depărtă ; nu se mai auzea decît şuieratul vîntului.

În căsuţa scundă nu mai luminau decît vîlvătăile focului. Flăcările jucăuşe schimbau feţele speriate ale celor trei oameni, făcîndu-le galbene şi rînjitoare, de parcă ar fi fost nişte chipuri schimonosite, de morţi.

În tăcerea adîncă, un glas puternic străbătu ca un pumnal.

— Opreşte, Gáspár ! Jos sabia ! Glasul se auzi chiar sub fereastră.

Undeva bubui un foc de armă, care fu urmat de un ţipăt sfîşietor. Cine ţipase ? Un om sau un animal ? Se desluşi apoi galopul unui cal şi o bufnitură surdă. Parcă ar fi căzut ceva pe pămîntul noroios. Apoi se auzi iar, de data asta sub fereastra :

— Isuse Christoase, ajută-mă !

Da, chiar sub fereastră. De acolo venea vuietul de încăierare din care înţelegeai că oamenii se apucă de gît unii pe alţii, se sfîşie cu ghearele şi cu dinţii. Şi că în mîinile lor ţin paloşe şi junghere şi că se ucid cu sălbăticie...

Apoi totul se linişti. Pe afară nu mai răsună decît glasul vîntului.

E o noapte înfiorătoare. Anna tremură. Bătrînul Basa stă nemişcat ; lîngă el, hangiul care ţine în mînă o lumînare stinsă.

E linişte. Linişte deplină. Numai cîinii latră prelung şi sfîşietor... Vîntul suflă şi zgîlţîie ferestrele. Apele cerului curg şiroaie.

— Doamne, Dumnezeule...

În sfîrşit ! În ogradă se desluşesc glasuri omeneşti şi zgomot de cai ; în coridor se aud paşi grei şi izbituri de pot-

coave. Ușa de la sala cea mare a hanului se deschide larg. Hangiul se grăbește să aprindă lumînarea și să întîmpine pe noii sosiți.

— Crîșmare, adu vin ! — i se adresează o voce răgușită.

Ostașii bulucesc în odaie un om legat la mîini : e Varju Gáspár.

— Iată-l!

— Nu-i rănit prea greu !

Hotnogul se așează la masă : e Maksai László. În fa a lui stă în haine zdrențuite, cu mîinile legate, Varju Gáspár. Se uită unul la altul.

— Stai jos, Gáspár.

În mijlocul mesei arde o lumînare. Cei doi ostași stau față-n față ; Maksai László, cu căciula în cap, iar lîngă perete, cu capul gol, Varju Gáspár. Ușa-i străjuită de lăncieri secui, cu sabia trasă.

Gáspár suflă greu, părul vîlvoi îi acopere fruntea, iar peste față i se preling șiroaie de sînge negru.

Liniște.

Hangiul intră pe ușă și așează în fața lui Maksai o cupă mare de plumb. Hotnogul bea. Gáspár vorbește :

— Aș vrea să beau și eu.

Fără să zică o vorbă, Maksai pune cupa în fața lui. Stau tăcuți, față-n față, cu coatele pe masă.

De gîtul lui Gáspár atîrnă o straiță cu curea lată. Hotnogul nu-și ia ochii de la ea.

— Ai scrisori în ea ?

— Da, scrisori.

— Cred că din pricina lor te-am urmărit.

— Se prea poate !

— Voiai s-o duci la Ecsed ? La boierul cel bătrîn ?

— Nu, de data asta doar aici, la Gilău.

— Dă-mi straița !

— Ia-mi-o din spinare ! Deschide-o și citește măcar scrisoarea de deasupra.

Maksai face cum i se spune. Un răvaș împăturit. Îl desface : pe răvaș, pecetea Rákóczieștilor și iscălitura, *manu propria,* a boierului din Sárospatak.

— Hai, citește-o ! A fost trimisă stăpînului meu, cum prea bine poți să vezi de pe adresă : „Măritului domn *Zó-*

lyomi David, căpitan al cetăţii Oradea". Era *salvus coti-ductus*-ul lui Zólyomi. Hrisovul lui de liberă trecere.

Maksai citeşte. Oşteanul de lîngă uşă picoteşte răzimat de perete.

*

...Uşa ce dădea în tinda cîrciumii se deschide încet. Ţinînd un arc în mînă apare în prag Varju János. Ajunge faţă-n faţă cu Gáspár, în spatele hotnogului. Prizonierul pune mîna pe cupa de plumb. Varju János aşează săgeata pe arc. În clipa aceea se trezeşte şi straja din faţa uşii.

— Păzea !

Maksai îşi ridică privirea : Gáspár e în faţa lui cu mîinile ridicate, ţine cupa grea de plumb, straja năvăleşte înspre masă.

— Isuse Christoase !

Hotnogul izbit în cap cu vasul cel greu se prăbuşeşte gemînd peste laiţă. Straja ar vrea să lovească şi ea, dar se poticneşte, îşi duce mîna la ochi, sabia îi cade zăngănind pe podeaua de piatră. Săgeata i s-a înfipt în viul ochiului. Pana săgeţii mai tremură încă.

Oşteanul se bălăbăneşte, apoi se prăbuşeşte.

Varju János se duce la uşa ce dă spre tîrnaţ şi pune zăvorul. Se apropie apoi de feciorul său şi-i desface curelele de la mîini. Abia acum îi vine glasul şi mormăie încet :

— Bună unealtă-i arcul într-o mînă pricepută.

Se apropie amîndoi de hotnog.

— Trebuie să-i facem de petrecanie, că de-şi revine, e-n stare să ţipe.

— Nu. Mai bine să-l legăm.

Ceea ce au şi făcut. Dar i-au pus şi căluş în gură.

— Aşa !

Gáspár îi luă sabia oşteanului şi se încinse cu ea.

— Îmi va prinde bine, mai ales că a mea s-a cam ştirbit...

Apoi întorcîndu-se spre părintele său :

— Să fugim ?

Acesta cumpăni : — Avem trei oameni. Putem să isprăvim în tihnă şi cu ceilalţi. Hai cu mine.

Intrară în tinda hanului. Varju János ducea lumînarea.

— Ca să nu staţi în întuneric, boieri dumneavoastră, mormăi el, punînd sfeşnicul pe masă.

— Am văzut tot ce s-a petrecut, bolborosi boierul cel bătrîn.

— L-aţi ucis ? — îngăimă fata.

— Încă nu.

— Vai, doamne, oftă Anna, ascunzîndu-şi faţa la pieptul bunicului său. Bătrînul o mîngîie uşor pe păr.

— Să rămîneţi în tăcere şi liniştiţi, zise Varju János. Să n-aveţi nici o teamă ; nu se iscă nici un necaz. Dar să rămîneţi locului.

Şi, pe uşa din dos, ieşiră afară în noapte.

— Doamne, ce-o să se mai întîmple ? — întrebă fata în şoaptă, pe bunicul său.

— Moarte, omoruri, păsărica mea, îi răspunse moşneagul.

*

...Se lăsă tăcere adîncă, tăcere de moarte.

Deodată cineva ţipă tare, înfricoşător de tare. Cîinii începură să latre cu furie. Larma ţinu puţin, apoi se făcu din nou linişte.

Uşa se deschise şi Varju János intră în odaie, urmat de hangiu şi de doi oameni cu ţundre şi cu topoare cu coadă lungă pe braţe. Trecură cu toţii prin tindă în sala cea mare a hanului. În urma lor, uşa rămase deschisă.

— Uite-l colo, ăl legat butuc de lîngă laiţă ! Puteţi să-i scoateţi căluşul. Luaţi-l de aici !

Oamenii îl ridicară în picioare. Îşi revenise la viaţă, dar picioarele i se împleticeau. Varju János se întoarse spre Basa Tamás :

— Domnia ta, trăsura te aşteaptă ! Vă puteţi vedea de drum.

Vestea îi scoase din toropeală.

— Ai auzit, Anna ? Plecăm. Pregăteşte-te !

Gáspár intră în casă.

— Drumul e slobod. Caii sînt înhămaţi. De vremuit nu mai vremuieşte, ba aveţi şi un pic de lună. Într-un ceas şi jumătate puteţi fi în Cluj. Tocmai în zori.

În uşa hanului, stătea legat Maksai, iar în dosul lui, cei doi voinici cu topoare.

— Ei, hotnogule, mai trăieşti ? — se răsti la el Gáspár.

Hotnogul nu răspunse, ci numai se uită doar în jurul său. În cele din urmă, ochii i se opriră asupra fetei.

— Erai aici, Anişoară ? Vai, Doamne !

Se părea că ar fi vrut să se apropie de ea, dar se mulţumi să-şi aplece capul. Unul dintre cei doi voinici îl izbi în spate cu toporîştea securii :

— Ia-o din loc !

Şi Maksai trecu prin încăpere, cu privirea aţintită în pămînt.

Coşmar fioros, cutremurător ! Limba Annei abia se mişcă, gîtlejul îi este uscat :

— Gáspár, unde-l duc pe Maksai ?

— La Gilău.

— Gáspár, şi abia atunci începu să-şi aducă aminte, rînd pe rînd, de tot ce se întîmplase în noaptea aceea. — Gáspár ! Ce se va întîmpla acolo cu el ?

— Nu ştiu. Cred că va fi spînzurat.

— Nu, Gáspár, nu-i voie ! Dă-i drumul ! Te rog. Lasă-l liber !

— Nu se poate, răspunse scurt băiatul.

— Te va bate Dumnezeu şi pe tine şi mă va bate şi pe mine. Vei fi un ucigaş, Gáspár !

Fata se uită în ochii lui.

Flăcăul, aspru şi crunt, începu să tremure. Simţi un fior rece în spate.

— Cruţă-i viaţa, Gáspár ! A fost destulă moarte pînă acum. A curs destul sînge.

Gáspár răsuflă adînc.

— N-o pot face, Mică Anna. Îmi ceri un lucru prea mare. De n-ar fi sosit tatăl meu la timp, m-ai fi văzut pe mine pus în fiare şi dus cine ştie unde. Roata s-a întors. Aşa-i cu dreptate.

În clipa aceea se auzi vorba domoală a bătrînului Basa Tamás.

— Haide, Anna, grăbeşte-te.

Trei-patru făclii aprinse, ce ardeau cu flăcări mari, se mişcau de colo pînă colo prin curte, de parcă ar fi fost arătări de iele. În pridvor zăceau, tăvăliţi pe jos, fel de fel de oameni. Gáspár abia îşi făcu drum printre ei cu piciorul.

— Vite !

În faţa porţii deschise aştepta căruţa cea mare. Domnul Basa Tamás se urcă în ea tăcut. Mica Anna îl urmă de aproape.

— Dă-i drumul, Gáspár ! — se mai auzi glasul ei din căruţă. Să nu-l omori ! A fost destulă moarte !

Gáspár se repezi la trăsură.

— Ai tu nevoie de omul acesta ? Ţie ţi-l dăruiesc !

Mica Anna n-a stat o clipă pe gînduri.

Era vorba de viaţa unui om.

— Atunci, dăruieşte-mi-l !

Trăsura porni hurducîndu-se. Gáspár nu se clinti din loc. Într-un tîrziu izbi cu pumnul în aer :

— Ehei !

Apoi se urni, scuturîndu-se.

— Să oprească trăsura !

Pe urmă le strigă oamenilor săi :

— Luaţi-l de aici pe hotnog şi urcaţi-l în trăsură.

Oamenii îndepliniră întocmai porunca primită. Lui Gáspár i se păru că aude pe cineva izbucnind în plîns. Sau poate l-a înşelat auzul ? Fiindcă i s-a părut că printre hohote îşi aude rostit şi numele lui : „Gáspár”...

Apoi căruţa porni.

*

Anul 1633. Noaptea de Sfîntul Gheorghe, noaptea duhurilor rele. În vuietul vîntului şi în şuieratul ploii se amestecă vaiete omeneşti. Auzi cum gem şi cum troznesc bătrînii copaci pleşuvi din grădina cetăţii. Auzi cum urlă toţi cîinii deodată. Vreme grea. Noapte cumplită. Pe asemenea viforniţă sălbatică e bine să fii sub acoperiş, în culcuş cald şi să nu ştii nimic de ce se întîmplă pe lume şi să nu vezi nimic din ce se petrece pe afară.

Cu toate acestea, dincolo de ferestrele oarbe, o mulţime de ochi speriaţi scrutează înfricoşata noapte, în care urlă şi se vaietă, fugărindu-se unele pe altele, nevăzute stihii...

Măcar cîinii de n-ar urla atît de sinistru şi cu atîta înfiorătoare durere. Oare simt ceva ? S-o fi tupilînd cineva prin vijelia de-afară ? Ce ar fi să deschidem puţin obloanele ce acoperă fereastra ? De văzut nu ne poate vedea nimenea. Uf, dar amarnic mai bate vîntul ! Intră ca un tăiş prin crăpătura ferestrei. Şi ploaia e rece, de te face să dîrdîi. Iar noaptea e neagră, ca moartea de neagră.

Încetul cu încetul, vremea se domoleşte. Zorile se apropie, norii se risipesc. Luna descreşte şi începe sa se înalţe pe cer.

Nu se mai aude decît urletul cîinilor... Dar totuşi ! N-o fi ăsta răpăit de potcoave ? Ia să deschidem mai bine obloanele. La casa vămii, felinarele se mişcă de colo pînă colo, zăngănesc arme, cîinii latră din nou cu o furie nestăvilită. Auzi ? Auzi ? Ce zăngăne, ce scîrţîie ? De bună seamă e lanţul de la rampa drumului. Da, da, acuma se ridică bariera.

Straja priveşte înfricoşat înainte, dar pînă la vamă nu se va mai duce nici el. Casa vămii e doar a Bethlen-eştilor, iar el nu-i decît o biată strajă plătită de oraş. Dar glasul potcoavelor se aude din ce în ce mai tare ; straja iscodeşte prin întuneric : trei călăreţi urcă pe strada mare, cu paşi răsunători.

Trei călăreţi şi doi cai duşi de frîu. Stropiţi cu toţii de noroi din tălpi şi pînă-n creştet. Caii îşi bălăbănesc capetele, plescăind prin glodul adînc din care abia îşi scot picioarele.

Privirea strajei pătrunde şi prin întuneric. Săbiile atîrnate de şei zăngăne, izbindu-se de coastele cailor : sînt, într-adevăr, nişte oşteni !

Dar cine pot fi ? De unde vin ?

Prin umbra ce acoperă grădinile poţi să te furişezi pe urmele lor. Pînă sus în cetate.

Acum se opresc la poarta de jos, de unde coteşte drumul în sus spre cetate. Poarta huruie si răsună sub izbitura unuia din ei.

— Ehei ! Cine-i acolo ?

— Grămăticul căpitanului cetăţii Oradea. Deschide poarta !

Straja dă din cap :

— Aşa ? Va să zică eşti grămăticul căpitanului din Oradea...

Poarta se deschide scîrţîind. Prin gura ei întunecată cei trei călăreţi pătrund în cetate. Apoi poarta cea mare pîrîie şi scîrţîie din nou şi se închide.

Peste oraş se aşază o linişte rece şi pustie. Cei care au stat la pîndă pe la ferestre închid cu teamă obloanele. Străzile sînt pustii, nu le mai cutreieră decît vîntul obosit, care apoi o ia la goană după scamele de nori risipite pe cer. Din cînd în cînd se iveşte şi luna, domniţă palidă pe tăriile întunecoase.

Dar iată că înspre răsărit începe să se destrame pîcla nopţii. Nu peste mult se ivesc — mîntuitoare — zorile.

*

Galben la faţă, nedormit, domnul Péter şade în jilţul său, luminat de pîlpîirile făcliilor. În faţa lui, la celălalt capăt al mesei butucănoase de stejar, nespălat, plin de sudoare şi de sînge, murdar peste măsură, se află un oştean ; e Varju Gáspár. Ceva mai încolo, rezemat de scrinul cu vase, stă bătrînul cu barbă albă Zámbó Mátyás, pîrcălabul cetăţii.

Dumnealui, boierul, pune întrebări aspre şi scurte. Oşteanul, frînt de oboseală, îi răspunde cu glas răguşit. Făclia de smoală arde fîlfîind în inelul înfipt în perete, iar în vatră focul duduie vesel.

— Da, aşa a fost. — Povesteşte Gáspár. Deodată văzui că intră albaştrii şi că domnii se ridică grăbiţi de la masă. Abia auzii glasul domniei sale, a domnului Toldalagi : „Lasă sabia, David ! E în zadar !"

— Toldalagi ?

— El. Căpitanul secuilor.

— Bun ! Şi mai departe ?

— Stăpînul meu dădu un chiot : „Să vă vedem, dulăi de-ai lui Rákóczi, ştiţi oare şi muşca sau numai lătra !?" Şi rostind aceste cuvinte se năpusti asupra lor.

Varju Gáspár îşi şterse fruntea. Sînge gros şi negru îi mai curgea şi acum din rănile capului. Domnişorul Péter împinse cupa de plumb în faţa lui.

— Bea, grămăticule !

— Da, astfel s-au petrecut lucrurile. Întocmai aşa cum vi le povestii. Am ţipat şi eu : atinge-l, loveşte-l, şi mi-am împlîntat jungherul în coasta unui dărăban. Flăcăii noştri, şi cei de afară şi cei ce se aflau în coridor, precum şi cei care erau în casa dinapoi, de cum auziră hărmălaia năvălire în palat cu săbii şi lănci, tăbărînd peste mulţimea de dărăbanţi albaştri. Dintre boierii de faţă nici unul n-a luat partea stăpînului nostru. Nici unul măcar.

Gáspár duse cupa la gură şi trase o duşcă. Domnul Péter îl întrebă :

— Fost-a acolo şi Csáki István ?

— Fost.

— Dar Bánffy Ferenc ?

— Şi el.

— Dar Barcsai Tamás ?

— Pe ăsta nu l-am văzut.

Obrazul domnului Péter era galben, ochii înroşiţi de nesomn, chica blondă. Stătea rezemat în coate şi privea cum pîlpîia şi cum fumega flacăra torţei.

— Zi-i mai departe, grămăticule !

— Apoi ne biruiră. Da, au izbutit totuşi să ne biruiască. Erau mulţi, foarte mulţi. Cu mare greutate izbutirăm să ne apropiem de uşă şi să ieşim afară, pe tîrnaţ. Dar bietul nostru stăpîn rămăsese în puterea lor. Se prăbuşise. Am văzut cum îi cetluiesc cu lanţuri mîinile şi picioarele. Albaştrii. Da, albaştrii au pus cătuşe şi pe mîinile căpitanului Orăzii. Şi i-au legat şi ghiulele de picioare...

— Deşi împreună cu el au pus pe fugă pe Palatinul ţării... — mormăi pîrcălabul.

— Deşi împreună cu el îl aşezară pe Rákóczi în scaunul voievodal...

— Povesteşte mai departe !

— Da, aşa s-au petrecut lucrurile. Îi mai auzii o dată glasul ; îmi striga tocmai mie : „Fugi, Gáspár, băiete ! Fugi

pînă la Gilău, dă-i traista cumnatului Pătru şi povesteşte-i ce-ai văzut aici. Apoi întoarce-vă-ţi după mine".

Zece inşi izbutirăm să scăpăm din încercuire. Pînă aici n-am ajuns decît trei. Ceilalţi s-au rătăcit, au fost prinşi sau au fost căsăpiţi. De la Tîrgul Mureşului şi pînă aici am ţinut-o tot într-o goană ; pe urmele noastre, copoii lui Toldalagi, în frunte cu Maksai László, „vice"-le din Gilău. Da, da, el ! Pînă la făgădăul de la Lona ne-au mai ţinut puterile. Acolo însă am fost ajunşi din urmă. Noi eram patru, iar ei opt. Astă noapte ne-au biruit.

Gáspár era plin de sudoare ; sudoarea se amesteca cu sîngele negru, închegat.

— Vezi, domnia ta ? — zise el — rana asta am primit-o acum. M-au pocnit cu spada-n cap. Am căzut, m-au prins.

Şi ştergîndu-şi din nou fruntea îmbrobonată se opri din vorbire.

În faţa lui, cu ochii holbaţi şi gura căscată, stătea domnul Péter, rezemat de masă. Domnul Zámbó, bătrînul pîrcălab cu părul alb, făcu un pas înainte.

Domnul Péter întrebă, bîlbîindu-se :

— La făgădăul din Lona, zici ? Va să zică stăpînul Sáropatakului şi-a întins mîna pînă la hanul domeniului ? Aici am ajuns ?!

Bătrînul întrebă, mormăind încet :

— Maksai László ? „Vice"-le meu ?

— Tot ce-am spus e adevărat.

Bethlen Péter se ridică şi se duse la fereastră. Ploaia se oprise, dar vîntul mai bătea. Undeva, departe, spre soare-răsare, se iveau zorile.

Domnişorul Péter deschise geamul, privi afară şi fără să se mai uite înapoi, zise :

— Povesteşte-mi tot, grămăticule !

— Nu mai am ce spune, domnia ta. Aci se isprăveşte povestea...

Bethlen Péter nu mai zise nimic. Rămase pe loc, uitîndu-se spre răsărit. La marginea dinspre Cluj a bolţii cereşti apăru o dungă aurie şi strălucitoare, care se întindea şi se făcea din ce în ce mai mare.

Deodată, se întoarse brusc :

— Un cercetaş de-al meu s-a-ntors ieri de la Cluj şi mi-a adus acest răvaş ! — şi cu asta trînti pe masă o scrisoare cu peceţi.

— Moş Zámbó, vezi ? E pecetea lui Rákóczi şi *propria* lui iscălitură.

Gáspár aruncă o privire spre scrisoare, apoi îşi trînti traista pe masă.

— Iată copia scrisorii, măria ta. Chiar două. Una a stăpînului meu, cealaltă a măriei sale, a domnului István. Mi le-a dat să le aduc încoace. Iacătă-le !

— Eşti un om vrednic, grămăticule ! Am trimis au şi un alt cercetaş la Oradea, dar acela nu mi-a adus nimic, nici măcar ştiri.

Domnişorul Péter se apropie de pîrcălab şi-i puse mîna pe umăr :

— Eu plec de aici. Sînt silit să plec. Stăpînul Sárospatakului poate sosi chiar mîine... Numai de aş şti încotro s-o apuc ?

Arsă pînă la rădăcină, făclia se stinse. În odaie se lăsă o pîclă cenuşie. Gáspár se ridică. Sabia lui grea se lovi cu zgomot de podeaua de piatră. Ceilalţi doi tresăriră.

— Eu sînt convins de un lucru, zise Gáspár, apropiindu-se de fereastră. De s-ar duce stăpînul meu la Cluj, mîine oraşul întreg ar fi al nostru, iar poimîine poate întreaga ţară.

Dar dumnealui, domnul Zámbó, moşneagul cu păr alb, îşi netezi barba şi vorbi cumpănit :

— Mărite domn. Un cercetaş de al tău ţi-a adus scrisoarea de ocrotire întărită cu peceţi, iar celălalt nu ţi-a adus nimic. Dacă ţi-ar fi adus măcar o întărire de o mie de călăreţi şi lăncieri, în clipa asta ţi-aş grăi şi eu cu totul altfel. Aş zice aşa : „Stăpîne, să ne îndreptăm spre Cluj. Să desfăşurăm steagurile cu lebădă ca să fîlfîie slobode". Dar lucrurile stînd aşa cum stau, silit sînt să-ţi vorbesc într-alt fel: Spre Sătmar — trecînd prin Sălaj — ai încă drum deschis. Scrisoarea de ocrotire s-o ţii ascunsă, să nu păţeşti cum a păţit fratele şi cumnatul tău. Eu astfel zic, dar poruncile le dai tu.

Se făcu tăcere, tăcere adîncă. Domnul Péter îşi plecă domol capul. Deodată, prin fereastra odăii se furişă înăuntru o rază aurie, care se răsfrîngea strălucitoare pe peretele din faţă.

Se făcuse dimineaţă, o dimineaţă purpurie şi senină.

Dinspre curte, zvonul vieţii care se trezea pătrundea pînă la ei în odaie : nechezat de cai, sudălmi de călăreţi. Undeva, nu departe, cîntau cocoşii, iar din alte părţi răzbăteau chiote vesele de fete şi muieri. Era dimineaţă, o dimineaţă limpede, însorită, de primăvară.

Domnul Péter deschise uşa şi ieşi în pridvor. Uşa se izbi cu zgomot în urma lui.

CAPITOLUL VII

Soarele străluceşte pe cer. Răchita e plină de mîţişori. Curmătura de pe coastă se scaldă în galbenul auriu al frunzelor de corn. Cerul e acoperit de scame mici şi albe, iar semănăturile de toamnă sînt ciufulite de degetele jucăşe ale vîntului. Pe ogoarele de primăvară forfotesc plugurile. Miriştile sînt sfîşiate de brazde lungi ce par nişte linii însîngerate... Pe urma plugurilor se ţin pîlcuri întregi de corbi şi codobaturi, în căutare de rîme...

La Căpuş, cărarea ce urcă în munţi urmînd cursul văii se îndepărtează de drumul cel mare. Varju Gáspár apucase pe această potecă. Căluţul lui îşi mişca spornic picioarele.

Cărarea trece prin apropierea grădinii din dosul morii. Gáspár auzi zvon de cîntec :

Nu mă scol, nu mă scol,
Dis de dimineaţă.
Să spăl rufe-nsîngerate,
Dis de dimineaţă.

A, da ! E cântecul acela... care se cîntă la poalele munţilor de când e lumea şi se va cînta în vecii vecilor. Gáspár îşi ţine calul strîns, lîngă gard.

Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete.
Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete.

Deasupra semănăturilor verzi o ciocîrlie ciripeşte veselă şi atît de tare încît micul ei gîtlej e gata să pleznească.

Dincolo de gard o fată împlîntă în pămînt fire de răsad, cîntînd. E numai în ie albă şi poale ; năframa i-a alunecat pe gît. Desculţă. Şorţul prins e plin cu răsaduri. Stă aplecată între straturi, sfredeleşte cu degetul arătător pămîntul sfărîmicios, apoi în gaura astfel dobîndită aşază cu grijă firul de răsad şi face o moviliţă în jurul firicelului. Soarele străluceşte pe cer. Un măr tînăr şi zurliu şi-a împodobit crengile cu flori fragede.

Fata ajunge la capătul stratului, apoi se ridică. Îşi scutură părul căzut în ochi, aruncîndu-l ou o mişcare sprintenă spre spate. Se întinde ; panglica roşie care îi ţine cămaşa la gît, e gata să pleznească. Razele soarelui îi înnegresc obrazul, iar fruntea i se scaldă în sudoare.

— Tu, Ilon ?

Fata îşi desprinde şorţul, se aranjează, apoi se întoarce surîzătoare spre locul de unde a auzit glasul. Porneşte spre gard.

— Gáspár ?

— El ! Spor la lucru !

Fata se opreşte şi se reazimă cu coatele de pălan.

— De unde vii ?

— Din cetate. Aş vrea să mă duc acasă, dar mă tem că n-am să-l mai găsesc pe tata.

— S-ar putea să fie plecat... Îl aşteptăm şi noi să treacă pe aici. Alaltăieri noapte ne-a adus nişte grîu să-l măcinăm. Zicea că azi vine să-l ia. Sacii cu făină îl aşteaptă gata legaţi.

— Ştiu că a adus grîu. Numai de-ar veni cît mai curînd.

— Trebuie să sosească înainte de a se întuneca. Luna nu răsare decît după miezul nopţii.

Gáspár se uită spre cer. Soarele coboară spre asfinţit.

— Mă gîndesc să-l aştept, zise el nehotărît.

— Dacă rărnîi aici, n-o să-l scapi...

Băiatul intră în curte şi-şi băgă calul în şopron. Cînd se întoarse în pridvor, se ivi din nou şi fata. Acum era în ie, cu mîinile spălate şi îşi netezea părul.

Îşi strînseră mâinile.

— Taică-tu e pe acasă ? Nu-l zării de loc.

— A murit.

— A murit ? Nu ştiam.

— Încă de astă-toamnă.

— Da ? Eu n-am mai fost pe acasă de un an şi jumătate.

Băiatul se aşează pe balustrada tîrnaţului. Ilon se rezemă de perete.

— Şi moara ?

— E în grija mea. Dar nu mai măcinăm decît bucate.

— Eşti singură ?

— Am un ajutor, o slugă veche.

— Şi pămînturile ?

— Cele de arătură le-am dat în jumătate. Eu nu le pot munci. Bucatele de care avem nevoie noi ni le agoniseşte moara, aşa că eu n-am grijă decît de păşuni şi de pădure. Bineînţeles, ţin şi nişte vite şi oi. Şi mai am şi o cînepişte.

— Va să zică eşti singură, orfană.

— Ca o troiţă de la margine de drum.

— Şi răzbeşti ?

— N-am ce face.

Tăcură amîndoi, privindu-se lung unul pe altul.

— Aici lipseşte un bărbat, rupse tăcerea flăcăul.

Vitéz Ilona se încruntă o clipă, apoi scuturâ din cap şi începu să rîdă.

— Grea poveste ! Cine m-ar lua pe mine, nu-l vreau eu, iar pe care l-aş vrea, nu mă cere.

— Ai dreptate. Grea poveste.

Şi tăcură din nou.

Dinspre cărăruie răzbi pînă la ei zvon de glasuri : se apropiau doi călăreţi.

— Soseşte tatăl dumitale, zise fata, apoi strigă spre moară : — Mihai baci, vine Varju după făină.

Gáspár sări de pe balustradă. Tată şi fiu îşi strînseră mîna.

— Pe dumneata te aşteptam, tată ! Aduc poruncă de la domnul Péter să vii de îndată în cetate.

— De la domnul Péter ?

— Chiar de la dumnealui.

— Şi de ce mă cheamă ?

— Asta încă n-am aflat-o. Dar moş Zámbó mi-a spus că ar pregăti ceva pe măsura noastră.

— A, da, înţeleg. Încep să aibă nevoie de nebunii de Varju.

Privirile lor se încrucişară. Gáspár ridică din umeri, iar tatăl său dădu din mînă.

— Porumca-i poruncă.

Se însera. În aer nu adia nici o suflare, o linişte deplină domnea peste cuprinsuri, ca într-o catedrală. Din moară răsuna pînă departe cîntecul:

Nu mă scol, nu mă scol,
Dis de dimineaţă,
Să spăl rufe-nsîngerate
Dis de dimineaţă.
Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete,
Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete.

*

În dimineaţa aceea, poarta cetăţii nu s-a deschis după rînduiala de alte daţi. Podul a rămas ridicat, iar în jurul cetăţii şi pe metereze vegheau străji. Ce se întîmplase dincolo de întărituri, nimeni nu ştia. Vreme de două zile nu ieşise şi nu intrase pe poartă suflet de om ; cel puţin pe poarta principală, nu. A treia zi însă, în amiaza mare, podul să coborî în văzul tuturor, poarta se deschise cu zornăit puternic şi din cetate ieşiră, hurducîndu-se zgomotos, şapte care mari şi ferecate, îndreptîndu-se spre drumul cel de ţară. Chervanele, încărcate cu vîrf, erau acoperite cu rogojini. Înaintea şi la urma convoiului ce ieşea din cetate în văzul întregului oraş mergeau lăncieri.

— Uite cum cară comoara lui Zólyomi, îşi şopteau oamenii, holbîndu-se la căruţele ce zornăiau trecînd încet pe uliţele oraşului şi îndepărtîndu-se spre drumul cel mare ce ducea la Cluj.

În urma lor, poarta cetăţii rămase deschisă, iar podul coborît...

Înspre seară, o ceată de dărăbanţi albaştri a cerut îngăduinţa să poposească în cetate.

— Din porunca Măriei Sale, Voievodului Ţării Ardealului !

Podul era lăsat în jos, poarta deschisă. Din turnul străjerilor ce se afla chiar deasupra porţii, i se răspunse :

— Slobod să intre oricine, precum vezi...

Din ceata dărăbanţilor se desprinseră doi inşi care semănau a boiernaşi şi îmboldindu-şi caii ieşiră în faţa pîlcului. Unul era înalt şi zdravăn, tuciuriu la faţă, cu părul blond şi cu mustăţi mari, iar celălalt un rotofei cu barbă mare. Rotofeiul grăi :

— Mă mir mult de treaba asta ! Îmi închipuiam că o să fie mult mai greu să pătrundem în cetate.

Celălalt nu-i răspunse, dar dădu pinteni calului, îndemnîndu-l să treacă podul.

— Îmi place să fiu eu cel dintîi..

Dincolo de poartă, în curtea cetăţii, se afla singur singurel dumnealui bătrînul Zámbó Mátyás. În afară de el, doar undeva departe, prin jurul grajdurilor, dacă mai puteai zări strecurîndu-se de colo pînă colo cîţiva oameni cu înfăţişare de argaţi şi de slugi.

Bătrînul pîrcălab se plecă cu umilinţă în faţa boierilor care intrau.

— Ne cunoşti ? Ştii cine sîntem ?

— S-ar putea să nu-l cunosc eu pe domnia sa, mai marele vistieriei, prea cinstitul domn Sárossy János, şi pe dumnealui domnul gheneral Vallon Péter, căpetenie a oştirilor. Vă cunosc încă de pe vremea vechiului domn şi stăpîn al nostru.

Şi se închină din nou în faţa noilor sosiţi.

— Ştii tu de ce venirăm noi aici ?

Pîrcălabul întinse boierilor o cheia mare.

— Iată, luminăţiile voastre, cheia porţilor cetăţii Gilăului.

Mai marele visteriei se aplecă de pe cal şi luă cheia.

— Din porunca prea înaltului principe Rákóczi György, stăpînul şi domnul meu...

*

...Astfel puse stăpînire domnul de la Sárospatak pe cetatea Gilăului şi deodată cu ea şi pe jumătatea Călăţelelor şi pe munţii ce se întind pînă aproape de apele văii Iara...

Cei doi boieri descălecară, poruncind şi celorlalţi călăreţi să facă la fel. Hotnogul primi ordin să strîngă de îndată pe toţi străjerii cetăţii în mijlocul curţii şi să-i înlocuiască la locurile de pază cu străji alese dintre oştenii albaştri. Străjerii cetăţii trebuiau să facă jurămînt de credinţă către noul domn, după care plăieşii se vor putea întoarce pe ziduri dar, deocamdată, fără arme. Niciodată nu poţi sa ştii ce-ţi aduce ziua de mîine. Hotnogul, de altfel, răspunde cu capul lui de orice smîntă.

În vremea asta, dumnealui, boierul Sárossy, îl descusu pe bătrînul Zámbó.

— Domnia ta cine eşti ?

— Pîrcălabul cetăţii.

— Unde ţi-e domnul ?

— La Ecsed.

— Eu nu te întreb de cel bătrîn.

— Păi, despre căpitanul Orăzii, domnia ta ştii mai multe decît mine.

— Nu de el întrebam ; mă gîndeam la domnul Péter, care a fost aici pînă mai ieri...

— Da, a fost, chiar pînă azi. Abia acum a plecat.

— Unde ?

— Nu ne-a spus.

— Bine. Aşadar tu eşti stăpînul aici ?

— Azi încă sînt.

— Avem ceva de cină ?

— Masa-i pusă în prînzitorul cel mare.

*

...În marea sală cu boite şi arcade a sufrageriei la un colţ de masă, lîngă o cană de vin, şedeau doi inşi: mai marele vistieriei şi gheneralul. Domnul Zámbó se afla pe undeva în jurul vetrei. În spatele boierilor stătea un flăcău care slujea. Domnul Sárossy tocmai atunci rostea pentru a zecea oară :

— Mă miră mult treaba asta. În viaţa mea n-am mai văzut asemenea cetate.

Domnul Vallon trăgea zdravăn duşcă după duşcă. Din cînd în cînd, îşi răsucea sfîrcul mustăţilor. Sosi hotnogul.

— Domnule gheneral, curbul ăsta-i gol, ca hambarul popii înainte de treieriş.

— Nu mai spune, băiete !

— Au cărat de-aici tot ce-a fost mai de soi. Mîine nici caii nu mai au hrană. Nici ovăz, nici fîn. Flăcăii n-au nici o îmbucătură de pîine şi nici o fărîmă de slănină.

— Ei, ei!

— Am răscolit totul din pivniţă şi pînă în pod.

— Să fie chiar aşa de goale hambarele ?

— Nu-s pe aici decît şoareci şi goz.

Hotnogul, un ostaş bătrîn cu mustăţi mari şi sure, era un vechi om de încredere al voievodului cel nou.

— Atunci stai jos. Vinul în schimb e bun.

Hotnogul îşi turnă şi bău.

— Mi-e foame.

Flăcăul care slujea aduse la masă friptură rece cu pîine. Hotnogul înfulecă cu poftă, apoi sorbi iarăşi din băutură şi-şi şterse mustaţa ou dosul palmei. În încăpere se coborîse o tăcere rece şi apăsătoare. În cele din urmă, tot hotnogul vorbi, adresîndu-i-se domnului Vallon :

— La amiază au plecat din cetate şapte care ferecate, trase fiecare de cîte patru cai. Cred că au încărcat toată comoara lui Zólyomi, lăsîndur-ne pe noi cu buzele umflate.

La auzul acestor vorbe rostite domol, gheneralul, care tocmai ridicase cupa pregătindu-se a sorbi o gură de vin, puse vasul pe masă, zicând :

— Unde-i boşorogul ăla de pîrcălab ?

Domnul Zámbó se făcu că nu aude cuvintele jignitoare. Mai marele vistieriei îşi apropie scaunul de el.

— 'Mneatale ai vreo cunoştinţă despre asta ?

— Am, cum să nu am.

Cei doi boieri se uitară unul la altul. Hotnogul reteza cu briceagul bucăţi zdravene de friptură şi mînca plescăind zgomotos.

— Asta te priveşte pe domnia ta, domnule gheneral ! zise mai marele vistieriei. Eu m-am mirat destul...

— Ne lăsară cu buzele umflate — zice izbind cu pumnul în masă domnul Vallon. Dar nu pot fi departe de aici ! Hai,

du porunca să pună şeile pe cai, se răsti el la flăcăul care turna vinul. Să încalece de îndată douăzeci şi cinci de lăncieri.

Gheneralul îşi îndepărtă scaunul de lîngă masă, apoi se ridică :

— Asta da, ne-o făcură ! — mormăi el, măsurînd cu paşi mari încăperea în lung şi-n lat. Cînd ajunse la vatră se opri în faţa pîrcălabului:

— Da, da. Ne-o făcură.

Domnul Zámbó se uita la ostaşul înalt şi continuă să-şi mîngîie barba albă, fără să zică o vorbă.

Hotnogul care tocmai îşi isprăvise cina sorbi o cupă de vin.

— Ne-o făcură ! Au cărat totul de aici. Nu găseşti un tun ca lumea; nici măcar o puşcă bună. În schimb — zise el rîzând cu poftă — ne-au lăsat vinişorul, care nu-i rău de loc. Oricum, dar Bethlen-eştii ăştia par oameni cu scaun la cap. Cel puţin aşa crede ţara Ardealului...

Domnul Vallon, tot plimbîndu-se, ajunse din nou în faţa pîrcălabului.

— Şi încotro au luat-o ?

— Înspre Cluj.

Gheneralul puse mîna pe mînerul sabiei.

— Minţi ! Noi venim doar de acolo.

Bătrînul dădu din umeri.

— Totuşi, într-acolo s-au dus. I-a văzut toată lumea din oraş.

Domnul Vallon sudui. Sosi un oştean.

— Sîntem gata !

Gheneralul ieşi fără să-şi mai ia rămas bun. Boierul Sárossy continua să bolborosească : — Ciudată treabă. În viaţa mea n-am pomenit aşa ceva...

Hotnogul îşi vedea liniştit de băutură. Limba începuse să i se împleticească:

— Bethlen-eştii ăştia nu-s proşti. Au vinuri bune.

*

Norodurile din Gilău fură trezite din somn pe la miezul nopţii de o detunătură puternică, urmată de alte bubuituri şi pocnituri.

Oamenii mai curajoşi care au îndrăznit să iasă în curte sau chiar în stradă au văzut o lumină ce venea dinspre cetate, iar apoi nişte flăcări roşii şi şiroaie de fum, care se ridicau spre cer.

Pe uliţele satului începură să alerge călăreţii strigând în gura mare :

— Foc ! Foc ! Haideţi la stins focul ! Arde, sus, în cetate !

Ce s-a întâmplat acolo nu s-a mai putut afla niciodată.

Fapt este că foişorul zis al vulturului, care se ridica pe partea dinspre munţi a cetăţii, şi în care era magazia de pulbere, a luat foc şi a sărit în aer. E drept că în afară de butoiaşele cu pulbere se mai aflau acolo şi niscaiva butoaie de vin, din care în noaptea aceea ostaşii au băut zdravăn, ştiind că stăpînirea cea nouă nu le luase încă în primire. De altfel focul nu a făcut pagube prea mari ; pulberea fusese puţină.

La numărătoare n-a lipsit nici un singur oştean, iar domnul Zámbó a fost găsit mort în curtea cetăţii...

A doua zi, făcîndu-se cercetări, s-au aflat toate acestea de la oamenii cetăţii şi de la soldaţii încă buimăciţi de cap. Nu le trecuse încă de tot tulburarea... şi nici spaima pe care au tras-o.

Numai boierul Sárossy mormăia într-una : — Mă miră ! Mă miră peste măsură !

Nu peste mult, directorul fiscal al vistieriei încalecă şi el, lăsîndu-l în cetate numai pe hotnog cu albaştrii lui. Se grăbea să ajungă cît mai repede înapoi la Cluj.

*

Chervanele grele şi ferecate care plecaseră din cetate ajunseră în faţa făgădăului din Lona, de unde cotiră apoi pe drumul care duce la Svădisla şi la Iara. Cînd lăsară Lona în urma lor, soarele era încă în tăria cerului şi părul cailor lucea de sudoare. Era o zi tare călduroasă. Drumul şerpuia mereu la deal în sus. Oştenii se bălăbăneau tăcuţi în şei ; mult înaintea lor călărea strajămeşterul [1]. Ţăranii

[1] Strajăraeşter — plutonier.

care lucrau pe pămînturile din apropierea drumului priveau uimiţi carele ce treceau scîrţîind sub greutatea încărcăturii.

Cînd ajunse convoiul în piaţa Săvădislei, soarele scăpăta în dosul munţilor. Era vremea odihnei. Convoiul se opri aici.

În sat se iscă larmă mare, ţipete, înghesuială, hărmălaie, înjurături, aşa cum se întîmplă în asemenea prilejuri. Las' să se minuneze prostimea, o dată îi este dat şi ei să vadă oştire ! Să se minuneze şi să se sperie ! Vizitiii deshămau grăbiţi caii, soldaţii dădeau fuga după jude şi după juraţi să le strîngă fîn şi paie pentru dobitoace şi hrană pentru oameni. Pe urmă, scoaseră şeile, frecară caii cu şomoiage, luară la cătare starea căruţelor şi a potcoavelor de pe copitele cailor.

În cerdacul hanului cel mare din piaţă, Varju János şi fiul său sorbeau liniştiţi cîte o înghiţitură de vin. Se uitau la oştenii care se pregăteau să-şi aşeze tabăra şi ascultau zgomotul şi hărmălaia pe care o făceau. În cîrciumă, cîţiva oameni cu înfăţişare de mocani cumsecade, şedeau lîngă un pahar de rachiu. Încetul cu încetul, larma din piaţă se molcomi. Oştenii se aşezară la odihnă, iar caii priponiţi de lăncile împlîntate în pămînt ronţăiau fînul ce li se pusese în faţă.

Traistele şi ploştile ieşiră şi ele la iveală, iar focurile începură să ardă cu flăcări. Străjile înjurau şi alungau pe cei cîţiva gură-cască care se furişaseră pînă prin apropierea căruţelor. Din cînd în cînd cîte o lovitură de suliţă răsuna pe spatele cîte unuia dintre sătenii prea îndrăzneţi.

Varju János strigă înspre cîrciumă :

— Ştefane, cheamă-l încoa' pe strajămeşter. Îl cunoşti, e Mihai, cel cu mustaţa tunsă.

Nu peste mult sosi, supărat şi înjurînd, strajămeşterul. Abia dădu bineţe. Cei doi Varju se uitară unul la altul, dar nu ziseră nimic. Strajămeşterul bodogănea şi sufla ostenit, dar apoi se aşeză şi-şi desfăcu şi el traista. Gáspár porunci să se aducă vin şi umplu o ulcică pe care apoi o împinse în faţa ostaşului. După ce ciocniră, Varju János întrebă liniştit :

— Ei, ce-i necazul, Mihai ?

— Nu putem pleca mai departe. Ni s-au rupt două osii, două căruţe se tîrăsc pe pămînt.

— Asta-i bai.

— Am să le las aici.

— Nu se poate. Şi nici nu-i nevoie. Într-una din căruţe am luat cu noi osii de rezervă. Avem şi fier. Nu ne trebuiesc decît nişte meşteri fierari.

— Dar sînt încărcate !

— O să le descărcăm, avem oameni destui. Pînă la miezul nopţii putem fi gata. Avem în sat doi meşteri.

Strajămeşterul rămase pe gînduri, apoi se aplecă spre Varju János şi, făcîndu-i un semn din cap, arătă spre piaţă :

— Mi-e teamă să descărcăm.

— Ţi-e teamă de ostaşi ? Ce fel de neam sînt ?

— Sînt dintre oamenii căpitanului Orăzii. Buni la luptă, dar hoţi.

— Au vreo bănuială ?

— Se uită chiorîş la căruţe şi bodogănesc între ei tot timpul.

— În cazul acesta, trebuie să pleci cu ei... Du-i pînă la Iara. Am eu oameni destui aici. Vizitiii sînt oamenii mei.

— Răspunzi de ei ?

— Răspund.

— Aşa că tu, Mihai, peste un ceas ai putea s-o porneşti încetişor cu oamenii. Gáspár se va duce cu un pîlc dintre oamenii mei la Feneş, ca nici de acolo să nu ne poată ajunge vreun necaz pînă ce nu vor fi drese carele.

Strajămeşterul plecă să-şi adune oamenii, iar Gáspár se duse să le vorbească celor din cîrciumă. Nu trecu mult şi se rînduiră cu toţii gata de plecare.

Varju János rămase singur în pridvor, rezemat cu coatele de masă.

În vremea aceasta, dinspre valea Iarei sosi în piaţă un şir lung de căruţe mocăneşti, înguste şi lungi, acoperite cu coviltire de rogojină. Cărau, de bună seamă, şindrilă la Cluj, şi după cum era obiceiul prin partea locului urmau să poposească peste noapte acolo, în piaţă.

Chiar aşa se şi întîmplă. Convoiul se opri, oamenii dezhămară caii, apoi aşezară în faţa dobitoacelor cîte o legătură de fîn. Să fi fost vreo zece căruţe. Acum cele două şiruri de care poposeau unul lîngă altul. Atît doar că oiştea carelor care veniseră din cetate era îndreptată spre Iara, iar oiştea căruţelor mocăneşti spre Lona. Mocanii îşi făcură şi ei foc şi se aşezară în jurul lui.

În faţa lui Varju János păşi un om în opinci, şi îl salută liniştit.

— Domnule, am sosit !

— Aţi sosit la timp.

— Oştenii pleacă.

Într-adevăr, călăreţii se aşezară în şa şi în frunte cu strajămeşterul porniră în pas agale, spre Iara.

Varju János se ridică.

*

...Dărăbanţii albaştri călăreau în pas grăbit în frunte cu însuşi dumnealui domnul Vallon Péter, ghenera-lul oştirilor de la cîmpie. Dar oare unde galopau aşa de încruntaţi ?

La făgădarul din Lona căpetenia dădu poruncă de oprire.

— Să vie făgădarul !

— Pe aici au trecut astăzi chervanele din cetate ?

— Pe aici, stăpîne. Azi după amiază au trecut şapte care încărcate.

— Erau ostaşi ?

— Da. Lăncieri şi un strajămeşter.

— Şi încotro s-au dus ?

— Înspre Săvădisla. Uite pe-acolo...

— După mine, flăcăi !

Întunericul era gros de-l puteai tăia cu sabia.

— Dacă ar trage cineva în noi... Îi fulgeră deodată prin minte.

Cu toate acestea îşi urmară drumul. Din cînd în cînd, cîte un cal necheza, altul se împiedica, altădată înjurau oşte-nii, ou glas înăbuşit. Cu voce tare nu îndrăzneau să înjure, să nu-i audă gheneralul...

Ajunşi la Lona se opriră în faţa casei cu ferestrele lumi-nate. Înăuntru, oamenii privegheau un mort.

— Au trecut astăzi pe aici nişte căruţe ?

— Au trecut, stăpîne !

— Încotro ?

— Încolo, pe drumul mare.

Gheneralul trimise înainte doi cercetaşi. În urma lor, restul oştenilor înainta la pas.

Erau aproape de Feneş, cînd în faţa lor răbufni o flăcără urmată de o bubuitură de puşcă.

— Stai !

Unul din cercetaşi se întoarse în goană.

— Ge ? Ce s-a întîmplt ?

— S-a tras asupra noastră. Calul lui Mihai a fost doborît.

— Cine a tras ? Ostaşi ?

— Nu văzui pe nimeni. Au tras din tufişul de la marginea şoselei.

Domnul Vallon Péter se uita încremenit la flacăra ce mai ardea încă. De bună seamă luaseră foc nişte vreascuri. Din cînd în cînd focul moncit izbucnea în vîlvătăi. Cineva îl scormonea sau arunca în el uscături.

Albaştrii adăstau adunaţi grămadă în mijlocul drumului. Gheneralul era frămîntat de fel de fel de gînduri. În cele din urmă dădu poruncă :

— Şase ostaşi să înainteze în goana mare, dar răsfiraţi. Ceilalţi mă urmează strîns pe mine. Trebuie să-i încercuim. Prea mulţi nu pot să fie.

Şase flăcăi porniră galopînd, cum suna porunca. Ceilalţi o luară, încet, pe urmele lor.

Cînd cei dintîi ajunseră în lumina flăcărilor, răsunară cîteva focuri. Un ostaş se rostogoli de pe cal. Dar ceilalţi îşi continuară goana. Gheneralul trase sabia şi-şi îndreptă calul spre locul de unde se auziseră împuşcăturile. Apoi ridicîndu-se puţin în scări se întoarse spre cei din urma lui şi strigă :

— Ura ! Atac ! Şi, împlîntîndu-şi pintenii în coastele calului, năvăli înainte.

Iureşul fu pe placul albaştrilor, care-şi împintenară şi ei caii, chiotind şi mai tare : Ura ! Atac !

Deodată în faţă le apăru un fel de pată întunecată, care se legăna ca valurile apelor. Caii se poticniră : înaintea lor se întindea un tufiş de spini des şi mărunt, peste care nu se putea trece călare.

— Stai !

Gheneralul suflă în fluier ; oştenii se adunară în grabă. De undeva, din împrejurimi, se auziră alte împuşcături, apoi răsună din nou strigătul : „Ura ! Atac ! Loveşte !”

Începuse bătălia.

Soldaţii se uitau muţi unul la altul, iar domnul Vallon înjura :

— Înapoi, la şosea !

Când ajunseră în drumul bătătorit, zarva bătăliei se auzea şi mai apropiată.

— Pe ei, băieţi !

Dar, parcă ar fi fost tăiată brusc, zarva încetă dintr-odată, iar în faţa lor apărură, venind în goana mare pe şosea, nişte călăreţi întunecaţi.

— Opreşte ! Scoate-ţi sabia !

Cei ce veneau din faţă se opriră şi ei.

— Noi sîntem. Nu loviţi !

Erau albaştrii, oştenii trimişi înainte de gheneral. Dar nu mai erau decît patru.

— Unde-s ceilalţi ?

— Au fost doborîţi.

— De cine ?

— Nu ştim.

— De ostaşi ?

— Nu ştim. Dar nu ni s-a părut să fie ostaşi. Mai curînd nişte ţărani călări, înarmaţi cu coase şi cu topoare. Nu cu puşti.

— Erau mulţi ?

— Nu ştim. Noi ne-am bătut cu vreo zece dintre ei, dar pot fi chiar şi o sută.

Vallon Péter strecura printre dinţi înjurături şi mormăia în neştire.

— Mă mir. Mă mir nespus de mult. Numai de n-ar fi atît de întuneric ! Pe urmă strigă cu voce tare către ostaşi :

— După mine, băieţi ! — şi porni, la pas, înainte. O bună bucată de vreme înaintară tăcuţi în pas rar şi domol. În faţă, ca printr-o ceaţă deasă, zăreau Feneşul, cînd deodată pe lîngă şosea începură să izbucnească din nou focuri.

— Înainte, băieţi ! Ţineţi-vă strîns de mine ! — se auzi comanda şi trupa înaintă cu zor.

Ajunseră aproape de locul unde ardeau vreascurile, totuşi nu se petrecu nimic deosebit. Dumnealui domnul Vallon Péter era gata să creadă că vor izbuti să ajungă în sat fără nici o piedică deosebită, cînd deodată calul său se smuci, îşi înălţă *întîi* capul, apoi se ridică în două picioare ca pe urmă să se prăbuşească sub povara călăreţului. Călăreţii care înaintau mai

în faţa păţiră la fel. Pe urmă se auziră nişte bubuituri de armă şi din toate părţile începură să răsune strigăte de luptă năprasnice ;

— Ura ! Păleşte-l ! Loveşte-l !

În întunericul nopţii se iscă învălmăşeală crîncenă, şi între dărăbanţii ce se poticneau se amestecară călăreţi cu căciuli negre, încălecaţi pe cai mărunţi cu părul zbîrlit. Călăreţii veniţi din noapte atacau cu toporul pîlcurile dese ale lefegiilor năuciţi şi învălmăşiţi ai voievodului. Într-o clipă, aceştia fură risipiţi şi alungaţi de pe drum.

— Bethlen ! Sînt de-ai lui Bethlen ! Loveşte-i ! Taie-i !

Pe rîtul ce se întindea din jos de şosea, lefegiii s-au recules şi, punînd mîna pe săbii, înfruntară din nou pe năvălitori, care văzînd că de data aceasta întîmpină o împotrivire se adunară repede şi făcură cale întoarsă, gonind înspre Lona.

Să fi fost vreo cinci sau şase inşi.

— După ei !

Cei hăituiţi părăsiră şoseaua şi cotiră spre munţi, urmăriţi de aproape de oşteni. Goană sălbatică în noaptea neagră...

*

...Gheneralul Vallon Péter se ridică de jos ; avea dureri mari, de îi venea să ţipe. Îl fulgerau săgeţi de foc prin umeri şi genunchi. Se pipăi pe-ndelete şi-şi dete seama că rău prea mare nu i s-a putut întîmpla, de vreme ce era în stare să se ţină pe picioare. Era însă ameţit. Nu departe de el se auzea un geamăt înăbuşit. Se întoarse într-acolo şi văzu un cal prăbuşit, sub care se zbătea un om. Ceva mai încolo erau risipite fel de fel de lese şi grinzi răsturnate.

— Ticăloşii ! Au stăvilit drumul...

Privi în jurul său. La marginea drumului grămada de vreascuri mai ardea încă, mocnit, fără flăcări. Din vatra focului se înălţa spre cer un fum gros şi amărui. Nici urmă de oşteni prin apropiere. Dar, de colo, din depărtare, mai răzbea pînă la el sălbaticul strigăt de luptă :

— Taie-l ! Izbeşte-l !

Îşi întoarse privirea spre sat. Acolo se zăreau nişte luminii care se legănau şi se clătinau prin noapte ca arătările tainice ale ielelor. Rînduite într-un şir lung, se părea că se apropie.

Îşi dădu seama că nu pot fi decît făcliile unui convoi de căruţe.

Suflă în fluier. O dată, de două ori, de trei ori. Apoi tăcui şi ciuli urechile. I se păru că i-a răspuns un fluier îndepărtat. Fluieră din nou, apoi se aşeză la marginea drumului, lăsîndu-şi capul în palmă.

Din cînd în cînd îşi ridica privirea şi se uita în jurul său. Punctele luminoase ce se apropiau se făceau din ce în ce-mai mari. I se părea că aude şi scîrţîit de roţi. Da, da, nu pot fi decît făclii de căruţe...

Un călăreţ se apropie de el. Apoi alţi doi. Caii suflau greu.

— Ceilalţi sosesc şi ei.

Noii veniţi descălecară :

— Să trăiţi, domnule gheneral !

— Precum vedeţi, băieţi, trăiesc şi nu mi s-a întîmplat nimic. Atîta doar că ticăloşii aceia mi-au stăvilit drumul, zădărnicindu-mi planul. Daţi-mi un cal ! Al meu trebuie că e pe aici, pe undeva prin apropiere. Să vadă careva de el !

Oştenii ceilalţi soseau şi ei, cîte unul şi în grupuri.

— Aţi dat de ei ?

Nu i-am ajuns.

— Ăştia cunosc pînă şi tufele de pe aici.

— Dar să ştiţi : nu erau ostaşi.

— Uite colo, vin căruţaşii !

— Într-adevăr, pe şosea se apropia un convoi de căruţe. Flăcările fumegînde ale făcliilor se legănau în întunericul nopţii. Căruţaşii, nişte mocani şindrilari, dînd cu ochii de oşteni, ieşiră unul cîte unul de sub coviltirul de rogojină şi se aşezară speriaţi şi cu căciulile în mîini în faţa cailor.

— Hei, oameni buni ! Veniţi încoace, aduce-ţi făcliile şi daţi-ne o mînă de ajutor.

Mocanii se apropiară umili şi tăcuţi. La lumina făcliilor, curăţiră în grabă drumul, înlăturînd şi hoitul calului, grinzile de lemn şi lesele.

— De unde veniţi ?

— De pe valea Iarei.

— Şi unde mergeţi ?

— Iacă, ducem şi noi şindrilă la Cluj.

— N-aţi văzut nişte căruţe şi nişte oşteni ?

— Ba da. La Săvădisla în piaţă stăteau şapte care mari şi ferecate. Erau pe acolo şi nişte soldaţi, iar nişte meşteri dregeau osiile căruţelor.

Dumnealui Vallon Péter, auzind cele spuse de mocan, fu cuprins dintr-odată de mare veselie. Încăleca sprinten şi tinereşte de parcă niciodată nu l-ar mai fi chinuit nici un fel de dureri de încheieturi.

— Avem doi soldaţi răniţi. Să-i urcaţi în căruţe. La făgădarul din Lona îi daţi jos. După mine flăcăi !

Călăraşii porniră în trap mărunt, pe drumul Feneşului, iar căruţele cu şindrilă o apucară scîrţîind spre şoseaua ce duce spre Lona.

Flăcările făcliilor ardeau slobode, în vreme ce oamenii se ascundeau sub streşinile de rogojină.

Caii mergeau singuri, ştiau drumul pe de rost...

CAPITOLUL VIII

A treia clădire de dincolo de palatul Feltsik din piaţa cea mare a Clujului era casa de reşedinţă a familiei Ebeni, o clădire înaltă, cu un singur cat, cu două ferestre, cu acoperiş pieziş de olane de ţiglă. Deasupra porţii, ca pe toate celelalte clădiri din acest rînd, se vedea stema familială tăiată în piatră. Aici, în această casă, locuia văduva, pe numele ei de fată Basa Erzsébet, şi aici trăsese cu trei zile înainte şi domnul Basa Tamás împreună cu nepoţica lui.

În palatul Feltsik viaţa era în toi. De cînd sosise de la Tîrgul Mureşului Măria Sa domnul Ardealului, Rákóczi György, stăpînul cel nou al ţării, îşi avea reşedinţa aici. Tot aici trăia şi familia lui, soţia şi cei doi copii, înconjurată de preoţi ai curţii, de doamne de onoare, de domnişori nobili, paji, slugi şi slujnice, precum şi de oşteni de toate felurile, cu un cuvînt de toată curtea noului voievod.

Obişnuiţii de odinioară ai curţii răposatului domn Bethlen Gábor spuneau că în casa noului domn totul era sărăcăcios şi ponosit. Pînă şi despre el, despre Rákóczi, spuneau că nimenea nu l-ar crede domnul ţării dacă n-ar şti toată lumea că într-adevăr el este acela. Pînă şi domnul Kassai era cu totul altfel de om decît fusese Péchy Simon, sîmbătistul, deşi acela se ridicase pe treptele boieriei din calfă de dubălar, în vreme ce străbunii ăstuilalt au fost nemeşi neam de neamul lor.

De curteni linguşitori nu duceau lipsă nici pe aici.

Erau zile frumoase de primăvară. Din ferestrele casei Ebeni se vedea cum sosesc boierii să jure credinţă noului voievod Rákóczi. Veneau tot aceiaşi oameni şi tot aşa, cum au făcut-o nu de mult, la casa bătrînului domn Bethlen István.

Bătrînul cu părul alb, boierul Basa Tamás, se uita de zile întregi la nesfîrşita procesiune. Simţea nevoia să o vadă şi să se obişnuiască cu ea, fiindcă pentru tot ce făptuieşte omul, obişnuinţa folositoare şi purtătoare de îndemn este.

Uite-i pe Béldi-eşti! Veniră şi ei cu toţii, deşi scaunul Sfîntului Gheorghe cade foarte departe de Cluj. La fel, a venit şi dumnealui Daczó Mojzes. Pe aceştia îi urmează tot comitatul celor Trei Scaune. Dar a venit şi Apaffy István din Dumbrăveni, de pe Tîrnave, precum şi vreo doi Bánffy, un Teleki ; de asemenea au mai venit fraţii Kemény Mihály şi János, precum şi toţi boierii din Cojocna şi Solnocul de mijloc. Din Huedin a sosit dumnealui domnul Barcsai, precum şi Kendeffy-eştii.

Bătrînul nu se mişca de la fereastră cît era ziulica de mare.

După boierii cei mari, veni rîndul fără sfîrşit al nemeşilor de ţară şi al răzeşilor. Atîta doar că aceştia nu veneau cu ifose şi nu erau aşa de gălăgioşi ca magnaţii. Obrazul lor nu strălucea de bucurie, ba chiar se părea că s-ar ruşina de ceea ce fac. Unii din ei au venit aproape pe furiş, ca fiinţele care n-au conştiinţa curată. Cu toate acestea, zi de zi veneau alţi şi alţi nemeşi, veneau din toate colţurile ţării Ardealului, din ce în ce mai mulţi.

Cînd se răspîndi zvonul că bietul Zólyomi Dávid, boierul despre care lumea zicea că ar fi cam zălud, a fost pus în fiare, oamenii începură să vină pîlcuri-pîlcuri ; fiecare se grăbea să-şi arate credinţa sa faţă de noul domn cu o clipă înaintea altora. Astfel au ajuns să se bulucească unii pe alţii ca la tîrg. Cei ce soseau mai tîrziu se uitau cu duşmănie la cei veniţi mai devreme, precum şi la cei care, isprăvindu-şi treburile, se puteau întoarce, mulţumiţi, acasă.

— Oare ce-or fi ducînd în traistă ?

Ehei ! Moşia aceea a Ebeneştilor de pe cîmpie, de lîngă Suhat ! Inima pămîntului, nu alta. Ar fi păcat să piardă dreptul de a o stăpîni numai fiindcă nu se duce sa spună

şi el colo în vecini vreo două-trei vorbe. Pe care, de altfel, mai curînd sau mai tîrziu tot va fi nevoit să le rostească.

Acesta era necazul. Dacă nenorocitul de Miklós ar fi fost puţin mai deştept, ar fi făcut şi el ca atîţia alţii, nu s-ar fi căinat atîta, nu s-ar fi jeluit că nu-şi poate părăsi vechiul stăpîn, chiar şi cînd stăpînul cel nou era înscăunat... Şi mai ales n-ar fi fugit, lăsînd totul în urma lui, muiere, copii, avere. Nebun de-a binelea...

În schimb, ceilalţi, uite-i cum se înghesuie, cum se milogesc, cum cer şi cum primesc danii în schimbul jurămîntului pe care-l fac, tot aşa cum s-au jurat odinioară Catarinei, iar apoi domnului Ştefan... Dacă nebunul de Zólyomi sau sărmanul Székely Mózes ar fi izbutit în încercările lor, de bună seamă că şi ei... Da, da, bineînţeles că şi ei ar face azi la fel...

Bătrînul Basa Tamás stătea şi se uita la piaţă, socotind în sinea dumnealui cîţi nemeşi n-or fi încercînd să-i împuieze capul noului domn cu fel de fel de vorbe numai şi numai ca, în schimbul unui jurămînt de credinţă, să capete ei moşioara aceea pe care acum o stăpînea el. S-ar putea chiar ca hrisovul de danie sau de zălogire către alde Deák să fie gata pregătit. Jupîneasa Erzsi văzuse tocmai ieri cum dădea tîrcoale pe acolo domnul Deák István, a cărui mamă — bunica lui Miklós — era născută Ebeni.

Şi ce se va alege de bietul orfan, care e tot din viţa Ebeni-eştilor ?

Casa Feltsik e aproape, abia douăzeci de paşi de la o poartă la alta. N-ar trebui să facă decît să se ploconească puţin, să îndruge două-trei vorbe mincinoase despre credinţă... Astfel, toate ar fi în cea mai bună ordine. Mai ales. că Ebeni Miklós, rebelul, murise. N-ar fi prea greu... Cel puţin aşa le spunea domnul Gyeröffy, care le-a făgăduit, să pună şi el o vorbă bună unde şi cînd va fi trebuinţă.

În cursul după-amiezii se porni, ca din senin, un zăpor cald, adevărată binecuvîntare a primăverii. Gîndurile bătrînului boier se întoarseră acasă la el, la pămînturile lui, la rîturile cu iarbă proaspătă şi la pomii ce înfloreau în grădină, cînd deodată văduva, frumoasa doamnă Erzsi, îi tulbură visarea, întrebîndu-l :

— Tată, ce crezi, ce se va alege de noi ?

Bătrînul nu răspunse nimic, dar se uită lung la fiică-sa.

— Dacă nu te mişti, o să ne ia tot ce avem. O să vezi ! M-am gîndit bine la toate şi dacă dumneata crezi că nu poţi face închinarea, mă duc s-o fac eu. Îmi iau copilul în braţe şi mă duc în faţa voievodului.

Basa Tamás se uită şi mai lung la fiica sa. Era odrasla lui cea mai mică, care tocmai din această pricină i-a fost întotdeauna şi cea mai dragă. Era şi acum tînără şi fragedă ca o fecioară. Văduvă fiind, n-avea pe nimeni altul cine să-i stea alături, decît pe el, bătrînul nevolnic.

— Mîine am să trec pe la casa Feltsik, zise domol bătrînul.

— Văd că nu o faci prea bucuros...

— E o încercare grea. Nu-mi va fi tocmai uşor. Stăpînul nostru Bethlen Gábor întotdeauna a fost cu multă îndurare faţă de neamul nostru. Îl cunoaştem de cînd era copil, aşa că... Dar n-o fac pentru mine, ci pentru nepotul meu orfan...

— S-o faci, tată ; Dumnezeu te va răsplăti.

— Da, Erzsi. Dumnezeu ! Tocmai de el, de Cel de sus, mi-e frică. Aşa că mai bine nu-mi aminti de el...

— Jumătate din ţara Ardealului a bătătorit această cale. Văd doar şi eu ce se petrece alături !

— Dar cealaltă jumătate nu s-a închinat. Şi nici sărmanul tău bărbat, Miklós, n-ar fi apucat în vecii vecilor pe acest drum. Miklós, de bună seamă, nu !

Erzsi n-a mai îndrăznit să zică nici o vorbă.

A doua zi, domnul Basa Tamás, aşa cum a făgăduit, s-a dus să calce cu picioarele lui drumul scurt, dar plin de spini, care-l despărţea de cei din casa învecinată.

Era încă devreme, totuşi sala de aşteptare era plină de lume. Domnul Gyeröffy îl pofti pe bătrîn pe o laiţă de lîngă perete, unde se mai afla un locşor neocupat, apoi îl lăsa singur.

— Domnia ta să stai liniştit aici pînă ce voi dezbate pricina cu domnul Kassai. După aceea, îţi va veni şi d-tale rîndul să intri la domnitor.

Sala de aşteptare vuia şi tălăzuia de mulţimea de oameni. Mai ales în ziua aceea, forfota şi zarva erau nespus de mari, ca într-un stup înainte de a roi. Şi aici, ca şi peste tot, oamenii vorbeau despre cele întîmplate la Gilău. Noii sosiţi ţeseau mai departe povestea. Erau unii care ştiau că

cetatea ar fi fost pustiită pînă în temelii, alţii care au aflat de o bătălie care ar fi durat toată noaptea între lăncierii lui Bethlen şi dărăbanţii voievodului.

Nu peste mult domnia sa, domnul Kassai, străbătu grăbit, împreună cu gheneralul Vallon, sala de aşteptare, urmaţi de domnul Gyeröffy şi de boierul Sárossy care vorbeau în taină, aplecaţi unul spre altul. Cei din sală tăcură dintr-odată, deschizînd drum mărimilor.

Uşa încăperii unde aveau loc audienţele fu deschisă de un slujitor. Primul sfătuitor al voievodului şopti ceva la urechea căpeteniei oştirilor, apoi domnii intrară înăuntru. Uşa se închise în urma lor. Multă vreme nici nu s-a mai deschis această uşă ; nimeni n-a mai intrat şi nimeni n-a mai ieşit pe ea.

Oamenii din sala de aşteptare îşi vîrau capetele unul într-altul, şoptind între ei :

— L-aţi văzut ? Gheneralul Vallon e legat la cap ! Aţi văzut cît e de colbuit şi de ponosit ?

Unul dintre cei de faţă — un nemeş opincar de prin valea Jerii — ştia o poveste ciudată şi greu de crezut despre pricinile din care s-a iscat harţa de astă-noapte dintre Lona şi Feneş.

— Domnul Bethlen Péter a poruncit căruţelor din cetatea Gilăului să încarce şi să ducă în loc necunoscut comorile nepreţuite ale cetăţii, printre care era şi comoara Zólyom-eştiler. Mult ar fi vrut dumnealui domnul Vallon să pună mîna pe aceste bogăţii, dar n-a izbutit. Cînd a descoperit unde se află căruţele, ele erau goale. Ăsta-i adevărul. Le-am văzut eu însumi în piaţa din Săvădisla, unde se opriseră peste noapte. De altfel, şi acum se află tot acolo.

De ciudă, gheneralul a înjurat de mama focului şi a ameninţat calicimea cu spînzurătoarea.

Oamenii stăteau şi ascultau cu frunţile încruntate.

— O să vedeţi ! Din asta se va isca război. Lupte între fraţi.

— Oamenii din munţi sînt înarmaţi. La fel şi mărginenii. Şi mai sînt şi turcii...

— Poate au şi început să coboare înspre Cluj.

Şi poveştile urmară în acest fel. Oamenii depănau agale firul vorbelor. Au fost şi unii care se răzgîndiră şi o şterseră acasă.

Înăuntru, în încăperea cea mare, unde aveau loc audienţele, gheneralul Vallon împărtăşea voievodului cele întîmplate. Domnitorul şade gîrbovit în scaun. Kassai şi ceilalţi doi dregători stau lîngă fereastră şi-l ascultă pe ostaş :

— ...Căruţele le-am găsit, toate şapte, fără nici o lipsă, acolo, în piaţa din Săvădisla.

Rákóczi îşi ridică privirea :

— Atunci e bine ! V-aţi uitat ce era în ele ?

— Măria ta, tocmai asta e că nu mai era nimic în ele. Doar oglinzi şi gunoi. Nici cai, nici oameni n-am mai găsit nicăieri... Nici ţipenie...

Rákóczi se ridică.

— Nu înţeleg, ghenerale !

— Măria ta, nu înţeleg nici eu, înălţă din umeri oşteanul. Ştiu un singur lucru, că ieri pe la vremea amiezii au pornit din Gilău şapte care. Fiecare tras de patru cai. Cu lăncieri în faţă şi cu lăncieri în spate. Cele şapte care se află şi acum, dar nici lăncierii, nici caii şi nici comoara nu sînt nicăieri. Doar şapte care goale-goluţe, ca nişte butoaie găurite, din care s-a scurs vinul. Cum se poate una ca asta pricepe naiba, care de bună seamă şi-a băgat coada şi în treaba asta, că altfel, măria ta, o asemenea întîmplare nu-i cu putinţă.

Boierul Kassai făcu un pas înainte, zicînd încet :

— Nebunie curată !

Rákóczi se uită la el furios.

— Batjocură !

Domnul Sárossy bolborosi :

— Ciudată întîmplare !

Voievodul se reaşează în jilţul său. Gheneralul se trase şi el înapoi, şi cum Kassai István era lîngă el, îi spuse în şoaptă :

— Cît o fi el de deştept, dar de data asta l-au păcălit.

Sfătuitorul domnului îi răspunse mormăind :

— Domnia ta ai face mai bine să-ţi ţii gura...

...Uşa încăperii domneşti se deschise şi pe ea ieşi domnul Gyeröffy, care se duse drept la Basa Tamás, spunîndu-i :

— Urîte lucruri s-au petrecut astă-noapte !

Bătrînul se uită cu multă luare aminte la măritul său prieten.

— Poate că astăzi n-am venit într-un ceas prielnic !...

Gyeröffy îl întrerupse :

— Dimpotrivă, tocmai azi e ceasul cel mai prielnic. Să intrăm chiar acuma. Măria sa binevoieşte să te primească şi de bună seamă îţi va face dreptate. Rákóczi György este un om înţelept.

Lucrurile se petrecură întocmai. Toate treburile au fost puse la cale cum se poate mai bine.

Feţele celor ce ieşeau în ziua ceea din casa Feltsik străluceau de bucurie. Se spune că nici înainte de această întîmplare, dar nici după ea, zgîrcitul domn Rákóczi György n-a fost niciodată atît de darnic, ca în ziua aceea.

Ciudată treabă, dar aşa era. întîmplări de acest fel e greu să le desluşeşti... Auzi ? Să risipească Măria sa, cu şi fără trebuinţă, la volnici şi nevolnici, slujbe, moşii, drepturi regaliene, vămi, slobozenii, pungi de bani, tocmai cînd a aflat că vestita comoară a lui Zólyomi David, pe care o credea ca şi a lui, i-a fost furată am putea zice chiar din pungă. Asta era un lucru pe care mulţi nu-l puteau pricepe, una cu capul...

Erau însă şi altfel de oameni, oameni care vedeau ceva mai departe de lungul nasului şi care şi-au dat seama, desigur, că înţelepciunea lui Rákóczi György e mare, mult mai mare decît a tuturor acelora care l-au înfruntat pînă în acea clipă...

*

La ceasul amiezii, cînd bunicul său se întoarse acasă, Anna şedea într-un jilţ în faţa ferestrei, cosînd.

— Ai fost, bunicule ?

— Am fost, fata mea. Viu chiar de la principe.

— De la stăpînul Sárospatakului ?

— De la el, urmă bătrînul, lepădîndu-şi mantaua gulerată. Apoi mormăi : — Erzsi rămîne stăpînă pe partea lui Miklós. Vistieria i-a slobozit moşia ; eu am şi dat reverzalul[1].

[1] *Reverzal* — obligaţie asumată în materie de moştenire.

Frînt de oboseală, bătrînul se aşează pe un scaun. Apoi se priviră unul pe altul. În ochii fetei străluceau lacrimi ; cine ştia unde-i erau gîndurile ? Bătrînul îşi întoarse capul şi nu mai vorbiră niciodată, nici un singur cuvînt, despre această întîmplare...

Ciudăţeniile omeneşti sînt de multe feluri. Lui Basa Tamás i-a fost cumplit de greu să facă ceea ce pentru alţii era un lucru de nimic, pe care-l fac cu aceeaşi uşurinţă cu care în locul cizmelor învechite îşi trag în picioare cizme noi.

Seara, după cină, Erzsi îşi duse băieţelul la culcare. Rămăseseră singuri în odaie. Mica Anna întrebă :

— Bunicule, ce se va alege de noi doi ?

— De ce întrebi, copila mea ?

— Aşa. Aş vrea să-ţi cunosc dorinţele, bunicuţule. 'Mneatale ce doreşti ?

— Nu ştiu !

— Totuşi ? Ne ducem, ori nu ne ducem acasă ?

— Cred că ar fi mai bine să rămînem.

— Nu vrei să mergi acasă ?

— Poate vrei tu ?

— Nu, eu nu vreau.

— Nici eu. Acum, nu vreau nici eu.

— Atunci sîntem de aceeaşi părere.

Din încăperea vecină pătrundea pînă la ei murmurul uniform al cîntecului de leagăn cu care Erzsi îşi adormea copilul.

...Cît era de ciudat ! Bătrînii munţi, care de acolo, de departe, dinspre casa lor, le făceau semne ce se vedeau, pînă aici, la Cluj, acum parcă s-ar îndepărta... Din văile jilave se ridică pîcle cenuşii care încetul cu încetul învăluiesc pajiştile pline de iarbă, coastele acoperite de păduri şi bătute de soare ale munţilor. Satele, grădinile şi casele din vale se topesc rînd pe rînd în ceaţă ; strălucirea cerului păleşte, zarva oamenilor se molcomeşte şi făpturile omeneşti încep să pară umbrele celor vii, iar glasurile cunoscute se pierd şi se sting... Grea şi ciudată întîmplare este aceasta.

Şi totuşi, e aşa de puţină vreme de cînd au plecat de acasă !

E adevărat însă că de atunci s-au petrecut atîtea lucruri, încît ar fi de-ajuns şi pentru o viaţă întreagă. Noaptea Sfîntului Gheorghe s-a întîmplat să cadă si ea tocmai în acest răstimp.

*

A doua zi de dimineaţă, voievodul plecă în mare grabă de la Cluj la Alba Iulia împreună ou oamenii casei sale şi cu toată curtea sa. Gurile rele spuneau că Măria Sa a plecat ruşinat de păcăleala pe care a trebuit s-o îndure din partea dumnealui Bethlen Péter. Alţii ziceau că a plecat din pricină că la Cluj se simţea prea aproape de Gilău, acest cuib al Zólyomi-eştilor, pe care prea aleasa rînză a Măriei Sale cu greu îi putea mistui.

De aflat nu s-a putut afla niciodată care a fost adevărata pricină că Măria Sa a plecat aşa de grabnic, dar dacă într-adevăr pricina a fost asta, păcat că s-a pus pe fugă pentru atîta lucru ! Pe atunci toată ţara Ardealului ajunsese să cunoască pozna pe care domnul Péter i-a făcut-o voievodului şi rîdea de se prăpădea pe socoteala lui. Lumea mai ştia însă şi că zgîrcitul de Rákóczi ar fi în stare să ierte tot şi pe toţi pînă şi pe Bethlen-eşti, dar nu şi fapta acelora care i-au sfeterisit bogata comoară a Zolyomi-eştilor într-un mod atît de crud. Nu ! Asta n-o va putea ierta niciodată ! Că la Gilău se afla o nepreţuită comoară ştiau cu toţii, erau chiar mulţi care au văzut-o cu ochii lor. Stăpînii cetăţii începuseră agoniseala bogăţiilor încă de pe vremea bătrînului Bethlen István. Dar cel care a agonisit bogăţiile adevărate a fost Zólyomi Dávid. Erau acolo arginţi cu mierţele, sumedenie de bani de aur, taleri, ducaţi, galbeni veneţieni şi turceşti, forinţi — buni şi dubli — ungureşti, vase scumpe, lănţuguri, paftale, rubine şi diamante, sponciuri de mărgean şi mărgăritare. Dar se mai aflau acolo şi tot felul de arme de puteai înzestra cu ele mai multe steaguri ; unelte de foc, noi şi folositoare, şişanele, carabine, abia de un an aduse din Ţările de jos de către căpitanul Orăzii. Şi cîte şi mai cîte lucruri scumpe nu se aflau acolo, în Foişorul vulturilor, care a sărit în aer cînd a ars pulberea...

Aşa spuneau cei ce văzuseră comoara cu ochii lor, însă cei care nu ştiau despre ea decît din auzite povesteau lucruri şi mai minunate. Vestea despre cele întîmplate la Gilău. se răspîndise în lungul şi-n latul ţării. Toată lumea a aflat de căruţele ferecate, care au scos comoara din cetate. De scos au scos-o — ziceau — dar comoara a dispărut apoi în chip cu totul ciudat şi fără urme. Taina se părea că nu are dezlegare. Sumedenia de aur şi argint, armele scumpe, săbiile, agrafele şi ghiordanele cu rubine, peruzelele, giuvaerurile cu diamante, scoarţele turceşti, mătăsurile din ţările de la soare-răsare se pierduseră fără urmă. Chiar cetatea Gilăului fu cît pe-aci să zboare în aer...

Cum a dus la îndeplinire domnul Péter această faptă n-a aflat-o şi n-a ghicit-o nimeni, niciodată. Slugile şi oamenii cetăţii au fost chinuiţi, fiecare în parte, de căpeteniile oştirii voievodului. Dar nici unul din ei n-a vrut să ştie despre nimica în lume. S-ar putea ca într-adevăr să nu fi ştiut. Cei ce petrecuseră carele de bună seamă ştiau mai multe, dar aceia nu puteau fi găsiţi nicăieri.

Un singur lucru era neîndoios, că isprava pusă la cale de domnul Péter izbutise cum nu se putea mai bine şi că faima ei se lăţea şi se răspîndea, ca pe aripi, în toate părţile ţării, ba, în vreme ce zbura dintr-un loc într-altul creştea şi se îmbogăţea. O săptămînă întreagă, poate şi mai mult, Ardealul a rîs cu poftă de zgîrcitul stăpîn al Sárospatakului. A ieşit chiar şi o vorbă pe care lumea a folosit-o vreme îndelungată cînd nu-i izbutea vreo întreprindere : „s-a şters pe buze de ea, ca boierul de la Sárospatak de comoara din Gilău".

Dar despre întîmplările petrecute acolo cel mai mult vorbeau oamenii din Călăţele. Mai ales printre nemeşii de ţară se povesteau multe cîte toate, întîmplări şi istorisiri, care de care mai uimitoare şi mai minunate. Într-o zi, jupînul Valkai a scăpat chiar o vorbă :

— Dacă măria sa i-ar întreba pe cei din Poiana, ar putea afla multe din cele ce vrea să ştie, bineînţeles dacă cei de acolo s-ar încumeta să vorbească...

Jupînului Valkai i-au scăpat vorbele acestea într-o zi în care era stăpînit de puterea vinului, dar după aceea le-a tăgăduit. Ceea ce a spus el a rămas însă în capetele multora, care ştiau că dumnealui, jupînul Valkai, era un om cum-

pănit, care-şi dădea întotdeauna foarte bine seama de ce vorbeşte.

Pe Bethlen Péter îl găsiră fără prea multă zăbavă. Vorbise cu el în cetatea Huedinului însuşi Bethlen János, care un pic ţinea cu Rákóczi-eştii, un alt pic cu Bethlen-eştii, dar unde-l trăgea inima cu adevărat cred că nu o ştia nici el însuşi. Pe vremea aceea erau mulţi asemenea oameni în Ţara Ardealului.

Aşadar, în vreme ce cei doi tăifăsuiau la Huedin, Bethlen János aducea vorba despre comoară. Péter îi răspunse cam aşa :

— Spune-i stăpînului de la Sárospatak — fiindcă ştiu că el te-a trimis — că în zadar tăgăduieşti ! Spune-i că minte ! Puţinul argint şi aur pe care l-a avut cumnatul meu Dávid l-am încărcat în acele căruţe. Asta-i lucru adevărat. Dar dacă Rákóczi spune că în căruţe n-a găsit decît gunoi şi că lăzile şi butoaiele au fost goale, atunci e un mincinos. Minte, fiindcă se teme să nu fie dat de gol şi să nu-l arătăm şi noi cu degetul, ca pe un zgîrcit şi pungaş ce este, aşa cum au făcut-o atîţia alţii. Comoara era acolo toată ! A găsit-o dumnealui în întregime, iar turnului i-au pus foc de bună seamă oştenii albaştri care s-au îmbătat. Pulberea era şi ea tot în acel loc. Şi mai erau acolo şi cîteva buţi de vin vechi pentru ostăşime. Îmi pare rău de un singur lucru, ca jupînul Sárossy a scăpat cu viaţa, iar moş Zámbó, sărmanul, s-a prăpădit. Auzi, János ?... Astea să i le spui noului tău stăpîn. Dar vezi să i le spui aşa, ca să le audă şi alţii. Să le audă întreg Ardealul, aşa să i le spui !

Bethlen János a făcut întocmai : i-a povestit voievodului tot ce a zis domnul Péter. Şi i le-a poveistit în aşa chip, încît le-a auzit toată ţara.

Bethlen Péter însă n-a mai aşteptat să afle răspunsul voievodului la vorbele pe care i le-a trimis, ci a luat-o repede din loc, fugind în Ungaria. Pînă în cetatea Hustului nici nu s-a oprit.

CAPITOLUL IX

După ce a iscălit reverzalul şi după ce vistieria a consimţit ca moştenirea decedatului Ebeni Miklós să-i revină orfanului, bătrînul Basa Tamás a crezut că a descurcat în cel mai fericit mod iţele întortocheate ale acestei afaceri. Adevărul era însă că ele nu erau deloc descurcate.

Pe urma lui Ebeni Miklós rămăseseră două moşii ; una mică şi proastă, care se afla în Dobîca, avea doisprezece iobagi, nişte pămînturi arătoare pline de bolovani, pădurea în bună parte doborîtă, iar păşunea pîrjolită de soare, aşa că nu-i aducea mai nimica. Cu toate acestea, Ebeni ţinea la ea, pe de o parte fiindcă era moştenirea lui dinspre mamă, pe de altă parte fiindcă el se născuse şi copilărise în aceste locuri. Cealaltă moşie, pe lîngă Suhatul de cîmpie, avea pămînturi scumpe şi bune, ca cele din Canaan, rîturi cu iarbă grasă şi mare, de-ţi ajungea pînă la brîu, puţuri de sare, clădiri impunătoare, precum şi treizeci de iobagi. Cu moşia asta însă era o mare încurcătură. Familia înrudită a Deák-eştilor avea de multă vreme drept de zălog asupra ei. O zălogise încă Ebeni István, tatăl lui Miklós, pe vremea voievodului Báthori Gábor şi de atunci nu o mai răscumpărase nimenea.

Cîtă vreme Ardealul a fost stăpînit de Bethlen Gábor, Ebeni István, ştiindu-se om plăcut şi credincios domnitorului, nu şi-a bătut capul cu soarta moşiei. Cînd Ebeni István muri, Miklós a moştenit moşia, dar zălogul nu l-a plătit nici el. Familia Deák n-a răscolit lucrurile. Dar pe urmă

lumea s-a schimbat : în fruntea ţării veni domn nou, iar Miklós ajunse printre rebeli. Moşia a fost luată de vistierie, dar atunci Deák-eştii n-au mai pregetat şi, întemeiaţi pe vechile cărţi de zălogire, s-au judecat cu vistieria pentru stăpînirea moşiei.

Pe urmă lucrurile se schimbară din nou : din îndurarea voievodului, orfanul lui Ebeni Miklós şi-a redobîndit moşia. De data asta însă le veni şi Deák-eştilor mintea la cap şi pur şi simplu au ocupat-o.

Zadarnice au fost deci şi reverzalul, cît şi milostivenia voievodală ; văduva, în virtutea faptului că era tutoarea orfanului, dobîndise moşia pe hîrtie, dar în stăpînirea ei nu putea intra. Trebuia să se înfăţişeze pe la judecăţi şi cine ştie cînd se sfîrşesc judecăţile de acest fel ? Şi apoi, fără doar şi poate, Deák-eştii aveau şi ei oarecare dreptate.

Bătrînul Basa Tamás îi propuse deci lui Deák István să facă împărţeală paşnică, aşa cum se cuvine între rubedenii, ceea ce acesta primi fără zăbavă : bine, să împărţim moşia ! Din trei părţi una să fie a lor, în schimbul zălogului, iar două părţi să se întoarcă înapoi, la copilul lui Ebeni. După toate semnele se părea că înţelegerea va fi grabnic şi mulţumitor încheiată. Cei doi bătrîni au fost de părere că ar fi foarte de dorit ca bătrînul Basa şi nepoată-sa să meargă la Suhat — mai ales că de multă vreme s-ar fi cuvenit să-şi vadă rubedeniile ce le aveau acolo — şi să purceadă la împărţeală la faţa locului.

Domnul Tamás n-a amînat treaba nici o clipă. A pus muierile să-şi strîngă repede cele trebuincioase pentru călătorie, să ia copilul şi să se urce în trăsură. Plecară, aşadar, neîntîrziat la Suhat, unde fură oaspeţii familiei Deák. (Nu făcea să se mute în conacul lor, gol şi părăsit, unde n-aveau nici slugi, nici cele trebuincioase, cămara şi crama fiind goale).

Domnul Deák István şi nevasta lui, născută Ebeni Iulia, erau doi bătrîni mărunţei, surîzători şi cumsecade, care nu aveau şi nici nu avuseseră niciodată copii. În faţa lumii treceau drept oameni bogaţi. Trăiau retraşi, nu se prea duceau nicăieri, dar în schimb poarta casei lor era pururea deschisă pentru musafiri, al căror şir nu se isprăvea niciodată. Cu aceşti doi bătrîni plăcuţi, înţelegerea privitoare la împărţeală s-a făcut repede. Era în săptămîna Rusalii-

lor. Oaspeţii se pregăteau de zor să se întoarcă acasă, dar gazdele îi rugau stăruitor :

— Să nu plecaţi încă. Rămîneţi aici de sărbători. Mai ales că după cîte am aflat la Cluj nu vă aşteaptă nimenea.

Ce era să facă ? Rămaseră acolo.

În prima zi de sărbătoare, venind de la biserică, găsiră în casă un oaspete.

— Bine ai venit, Sándor ! — îl întîmpină Deák István pe noul sosit, îmbrăţişîndu-l şi sărutîndu-l. Apoi îi lămuri pe ceilalţi :

— Ăsta-i nepotul meu, băiatul sărmanului meu frate, trecut la cele veşnice. E moşier, aici în Căian. Dar are o fire de haiduc : nu rîvneşte nici muiere, nici aşezare gospodărească, numai hoinăreli, fîrtaţi buni, ogari şi cai.

— Unchiul Pişta are dreptate, dar în acelaşi timp, totuşi, nu are dreptate ! Eu sînt nespus de doritor să am un cămin şi o nevastă, dar încă n-am găsit-o pe cea adevărată. Şi rîse din toată inima, pe săturate.

Deák Sándor era un om înalt, cu obrazul rotund, ochi cafenii, lat în spate, gălăgios şi vesel. Aşa cum sînt îndeobşte oamenii de la cîmpie, cărora le place să bea zdravăn, să povestească întîmplări năstruşnice şi să rîdă şi mai zdravăn.

La cîmpie, viaţa e însorită şi fără griji, aşa cum oamenii din Călăţele nici în vis nu îndrăznesc să şi-o închipuie. Ogorul e negru şi binecuvîntat, fără pietre şi fără bolovani. Oamenii nu vorbesc despre necazuri şi despre munci ; parcă nici n-ar şti că sînt şi de acestea pe lume. Munţii mari şi majestuoşi nu-şi întind pădurile întunecoase şi tainice pînă la marginea satelor, iar zilele pe aici sînt lungi şi calde, umbletul printre dîlmele şi colinele blînde e mai puţin anevoios decît urcatul munţilor. Pe aici chiar şi nemeşii de ţară pun patru cai la brişcă.

De sărbători, Deák Sándor rămase la ei ca musafir.

Într-o seară, după cină, veni vorba de împărţeală.

— Ei, Sándor, tu ce părere ai ?

Faţa veselă a celui întrebat se întunecă. Deák Sándor clătină din cap.

— Rău ai făcut, unchiule Pişta ! Se vede că ai îmbătrînit şi că nu ai copii.

— Cum ? De ce crezi că am făcut rău ?

— Te-ai învoit prea uşor la împărţeală, nu era nici o grabă.

— Tu nu te-ai fi învoit ?

Deák Sándor se uită la cei de faţă. De pe feţele înciudate ale bătrînilor, privirea lui se abătu asupra obrăjorilor speriaţi ai Micii Anna, apoi în cele din urmă se opri asupra doamnei Ebeni, ai cărei ochi sclipeau plini de mînie. Deák surîse.

— De învoit poate că m-aş fi învoit şi eu, dar nu aşa de ieftin. Aş fi luat preţul cuvenit pentru marfa mea. Dumneata, unchiule, ai dat-o pe degeaba. E drept însă că dumneata eşti bătrîn şi n-ai copii...

Nerăspunzînd nimeni şi făcîndu-se o tăcere adîncă, Deák Sándor adăugă :

— Am spus ce am spus, numai fiindcă am fost întrebat. Să nu fie cu supărare dacă am grăit sincer. Dar putem vorbi şi despre altceva...

Rusaliile trecură şi familia Basa îşi luă rămas bun. Deák Sándor se pregătea şi el de plecare.

— Pînă la Căian avem acelaşi drum. Dacă-mi îngăduiţi, vă voi însoţi.

Deák István nu se simţea tocmai în apele lui.

— Cred că m-au obosit sărbătorile. Puţină linişte o să-mi facă bine.

S-au înţeles ca împărţeala s-o cuprindă într-un protocol, pe care peste o săptămînă sau două, cînd va veni la Cluj şi domnul Deák István, o să-l iscălească şi o să-l întărească cu martori şi cu cuvenitele peceţi, curmînd astfel pentru vecii vecilor vechea pricină. Plecară deci la drum mulţumiţi şi veseli, în hintăul cel mare şi acoperit al Deák-eştilor. Sándor îi însoţi călare pînă la Căian, dar nici acolo nu se îndură să se despartă de ei, aşa că îi petrecu pînă la poalele dealurilor de la Apahida, jucîndu-şi tot mereu mînzul în jurul trăsurii, făcînd cucoanele să rîdă, dar rîzînd şi el mai tare decît ele. Bătrînul Basa moţăia ghemuit în colţul trăsurii.

...Da, da, bătrînii munţi cu piscurile pleşuve, al căror chip stăruie în priviri pînă aproape de Cluj ca nişte pete albastre, parcă s-ar risipi, parcă s-ar destrăma. Parcă ne-ar face semne cu mîna din depărtare, iar glasul lor ar fi din ce în ce mai de neînţeles.

Bătrînul Basa Tamás fu trezit din somnul de după-amiază de un zvon vesel de cîntece. Se uită curios în jurul lui : fereastra era deschisă şi în încăpere pătrundea aerul cald şi limpede. Mica Anna şedea lîngă fereastră, brodînd un voal cu fir de aur şi cîntînd cîntecele vesele despre flori, răspîndite în toată ţara de studenţii veseli şi de oştenii hoinari.

— Ei, nici glasul tău nu l-am mai auzit de multă vreme.

Mica Anna tăcu surîzînd.

— După cîte văd, eşti iar cea veche.

Dinţii fetei străluceau. Bătrînul se cufundă în amintiri : Cîntecul acesta nu l-am auzit de cînd trăia bunică-ta. Fata îşi lăsă căpşorul în jos.

— Cîntă, draga mea, cîntă mai departe ! — urmă bătrînul. Mie-mi pare bine cînd te aud. Vremurile de demult au trecut ; noi am apucat-o pe povîrniş în jos, tu ai însă în faţă toată viaţa. Soarele bunicii tale a apus. Al meu este şi el pe cale să asfinţească, dar al tău abia acum răsare... Cîntă fata mea, cîntă şi te-nveseleşte...

Nu trecu o săptămînă, şi Deák Sándor bătu la uşa lor să le spună că unchiul Pişta e încă tot suferind şi că a căzut şi la pat, aşa că deocamdată să nu-l aştepte. El, avînd drum la oraş, s-a gîndit să intre să le aducă vestea...

Îl opriră la masă.

Pentru masă, Mica Anna s-a îmbrăcat mai îndelung şi mai cu grijă decît îi era obiceiul. Văduva, de cum se aşează, începu : ba că are de lucru la bucătărie, ba că trebuie să-şi adoarmă copilul...

Mai trecură două săptămîni şi într-o dimineaţă Deák Sándor sosi din nou la ei :

— A murit unchiul Pişta !

Din împărţirea moşiei, deocamdată nu se alesese nimic. Bătrînul, săvîrşindu-se din viaţă fără copii, îl făcuse moştenitor pe nepotul său, Sándor. Bătrîna văduvă nu se amesteca în aceste treburi şi se lăsa cu totul în grija nepotului ei. Deák Sándor, la cel dintîi prilej cînd veni vorba despre aceste lucruri, îi spuse verde în faţă lui Basa Tamás :

— Eu mă ţin şi acum de cele spuse la Suhat. N-are rost să ne certăm, dar eu moşia n-o dau din mînă. Dacă are banii trebuitori, dumneaei văduva lui Ebeni poate să

răscumpere zălogul... Sau putem face o împărţeală nouă dacă vreţi, dar putem să ne şi judecăm. Poftiţi, alegeţi !

Domnul Tamás rămase năuc. Mica Anna se uită speriată şi posomorîtă la bunicul ei. În ochii lui Erzsi parcă s-ar fi răsfrînt lumina unui fulger... Erau toţi de faţă cînd rostise Deák Sándor verdictul. Îi răspunse văduva :

— Hotărîrea mă priveşte pe mine. E adevărat ? Ei bine, iată ce am de zis : să încercăm o împărţeală nouă, dar de data aceasta între noi doi...

Şi începu să rîdă.

Bătrînul rîse şi el, apoi îi întinse mîna :

— Bine, surioară ! Iată mîna mea ; să ne războim noi doi pentru moşie. O să vedem cine o să fie în cîştig.

După această întîmplare nu mai trecea săptămînă fără ca Deák Sándor să nu vină la Cluj, iar acolo să nu treacă, măcar pentru cîteva clipe, pe la casa Ebeni, ba pentru harţă, ba pentru împărţeală. Casa liniştită de odinioară devenea acum din ce în ce mai zgomotoasă. Pe sub arcade, în curtea îngustă, în odăile umbroase, pătrundea zvon de viaţă tînără, veselă, gălăgioasă.

Într-o seară Micuţa Anna, fiind foarte obosită, se culcă mai devreme. Ziua întreagă culesese vişine cu mătuşa sa în grădina din Házsongárd. Bătrînul stătea de vorbă cu fiică-sa :

— Erzsi ! Tu ce crezi, cum se va isprăvi bătălia asta ?

— Care bătălie, tată ?

— Asta, cu împărţirea moşiei.

— Pot să ţi-o spun de pe acum, aşa cum se isprăvesc toate bătăile, printr-o pace.

— Bine, dar cînd ?

— Nu-i mai dau nici un an.

— Şi cum crezi că va fi această pace ?

— Cum voi vrea eu, tată.

— Crezi ?

— Sînt convinsă ! — zise văduva, înălţîndu-şi capul cu semeţie.

— Ei, ei, bine ar fi, dar eu sînt îngrijorat şi mă frămînt mult din pricina ta şi a copilaşului. Cît mai am eu de trăit vom scoate-o cumva la capăt, dar ce se va întîmpla cu voi ? Moşia de la Mănăştur e mică şi săracă, nu aduce mai nimic.

Şi nici nu o moşteneşti toată ; trebuie s-o împarţi cu nepoata ta. Sărmana, din puţin se alege cu şi mai puţin. Şi apoi încă ceva : eu fiind bătrîn, totul se prăbuşeşte, se strică, slugile fură pe capete, clădirile s-au dărăpănat şi ele deodată cu mine... iar eu... azi mîine voi coborî în mormînt... ce se va alege de voi ?

— Lasă, tată, nu te mai frămînta ! Se vor rîndui toate cu bine. Moşia din Mănăştur n-are decît să-i rămînă Annei în întregime. Mie şi băiatului meu nu ne trebuie nimic din ea.

*

În cursul verii, femeile se duceau deseori să se plimbe în grădina din Házsongárd, în pădurea Hoia sau la fîntîna Sfîntului Ion. Aşa era obiceiul pe acolo, un bun şi vechi obicei al băştinaşilor din cetatea Clujului. Duminicile, cînd vremea era frumoasă, poporul părăsea casele strîmte, înghesuite pe uliţele înguste şi dădea năvală afară din oraş, la aer curat, să se scalde în razele binefăcătoare ale soarelui. Nu le păsa nici dacă uneori îi uda vreun zăpor. După sfînta slujbă a liturghiei de duminică, femei şi bărbaţi, fete şi flăcăi, familii întregi, cu moşnegi şi prunci, îşi încărcau cele trebuincioase, unii în coşuri şi desagi, iar alţii în căruţe şi ieşeau afară, la cîmp. Bătrînele coline din jurul oraşului acoperite de vii şi pomi roditori, pădurile de fagi şi goruni, rîturile pline de flori se umpleau de zvon de veselie şi viaţă clocotitoare. Acolo, în pădure, sub cerul albastru, pe pămîntul care ne naşte şi ne dă viaţă, haturile abureau, grele de înflorire şi rod. Da, pămîntul e singurul care ne învaţă tainele vieţii. Cînd calcă glia care i-a născut, oamenii devin mai deschişi şi mai sinceri. Acolo, afară, sub cerul liber, îşi puteau spune şi lucruri care între pereţii de piatră ai oraşelor sînt oprite ; acolo se simţeau mai apropiaţi unul de altul, mai sinceri, mai adevăraţi.

Mica Anna făcea şi ea asemenea plimbări, însoţită de obicei de văduva lui Ebeni. De multe ori însă a fost văzut

cu ele şi Deák Sándor, cavalerul lat în umeri, cu mustăţi mari, cu faţa roşie şi zîmbitoare. Da, a fost văzut de multe ori, dacă nu chiar de fiecare dată. La urma urmei însă, acesta nu era decît un lucru firesc. Anna era o fată plăcută şi frumoasă, de măritat. Cine se ţinea pe urmele ei, făcea un lucru foarte cuminte. Şi după cît se pare, domnul Deák Sándor era şi el convins de asta. Nu vedeţi ? E vremea muncilor importante ale cîmpului, cînd gospodarii n-au răgaz nici de somn şi cînd şi cea mai lungă zi e scurtă pentru ei iar el îşi face leatul aici, trăncănind, trîndăvind şi învîrtindu-se în jurul fetişcanei şi războindu-se aprig cu văduva. De fiecare dată îi aducea alt plan de împărţeală, dar fără să se abată de la gîndul lui că această împărţeală trebuie să se facă în două părţi egale. A ajuns pînă acolo încît a propus să se taie în jumătate tot : curtea, grădina, chiar şi clădirile. Văzînd că nu izbuteşte, a cerut să i se dea lui întreaga moşie, urmînd ca el să răscumpere cu bani partea care întrece preţul zălogului.

În felul acesta nu era chip să se înţeleagă. Văduva nu se speria de nimic, de nici o greutate. Se lupta, se bătea pentru orice petec de pămînt, pentru orice lucruşor, chiar dacă acela nu preţuia decît o para chioară.

De multe ori, cînd se părea că s-au înţeles, luau harţa de la început, din pricina unei cărări sau a unui gard. Iarăşi şi iarăşi de la început.

Mica Anna era veselă ca înseşi zilele însorite ale verii. Nici prin minte nu-i trecea să se mai gîndească dacă piscul întreit al bătrînului munte Vlădeasa este sau nu înconjurat de nori, deşi din poarta casei lor de la Mănăştur putea să vadă cu mare uşurinţă acest lucru. Ea însă nu vedea nimic în afară de caisele care se rumeneau şi boabele de struguri care începeau să prindă faţă.

Parcă niciodată n-ar fi fost pe pămînt munţi bătrîni şi gravi, majestuoşi, încremeniţi în neclintită taină. Parcă niciodată n-ar fi trăit între aceşti munţi oameni scumpi la vorbă, veşnic îngînduraţi, care să se războiască neostoit cu pădurea, cu munţii şi cu viaţa cea plină şi grea ; oameni din aceia care rareori se încumetă să rostească nimicuri vesele şi care nu ştiu să povestească nici întîmplări minunate, nici snoave ciudate şi pipărate care fac să se îmbujoreze obrajii fecioa-

relor. Parcă niciodată n-ar fi fost pe lumea aceasta munţi mari şi bătrîni, acoperiţi de zăpadă...

Dar eu ştiu că sînt asemenea munţi !

Şi ştiu că munţii cei bătrîni trăiesc viaţă vie.

*

Se făcuse toamnă şi în grădinile din Házsongárd începuse culesul merelor şi al perelor, precum şi scuturatul nucilor. Era o toamnă minunată, nespus de frumoasă. Niciodată nu puteai vedea culori atît de vii, de bogate şi de variate ca acum, cînd frunza copacilor îşi schimba culoarea, pregătindu-se pentru săvîrşirea cea de veci. Din verde, se făcea galbenă-aurie, violetă, roşie, cărămizie, uneori şi brună ; de un brun catifelat. După strînsul otăvii, fînaţele se împodobesc cu brînduşe violete ; boabele de viţă sălbatică, care se caţără pe pereţii colibelor şi ai caselor de petreceri văratice, sînt albastre-închis, iar pe tufele de măliniţă ale mărăcinişului atîrnă ciorchine cu boabe negre. Culorile acestea multe, variate şi aprinse, nu ţipă, nu sînt gălăgioase, ca înflorirea de la începutul verii, ci rămîn blînde şi zîmbitoare, se topesc încetul cu încetul una într-alta, în aşa fel încît, aruncîndu-ţi privirea asupra lor, nu se poate să nu descoperi că se amestecă printre ele şi o fărîmă de sfioasă tristeţe.

Totul era ca un vechi, foarte vechi şi nobil covor pe care un bătrîn negustor turc din Istambul cu turban pe cap l-ar fi întins în mijlocul oraşului ca să se aşeze apoi pe el ghemuit, mîngîindu-şi barba albă, sorbindu-şi aromata cafea de Arabia, inspirînd în acelaşi timp cu nesaţ fumul dulce al narghilelei, ca să-şi afunde apoi privirile în depărtări fără ţărm, în necuprinse zări, undeva departe, departe spre Soare-răsare, unde pe sub corturi ţesute din păr de cămilă fete tinere şi femei cu voaluri urzesc taine din lumea basmelor în împletitura migăloasă a covorului...

În ziua de Sfîntul Mihai, cînd se ţinea tîrgul de ţară, Ambrus, judele din Mănăştur, sosi în amiaza mare în casa Ebeni. Împărtăşi de îndată bătrînului boier cum stau lucrurile pe la ei pe acasă : nu era nici o noutate deosebită. Vitele

erau la imaş, strînsul bucatelor se isprăvise, grîul, orzul şi ovăzul erau adunate în şură, iar treieratul nu începuse încă. Nutreţul era grămădit în stoguri, arăturile de toamnă mergeau bine, ba chiar şi semănaseră cîteva holde.

Alte veşti, mai nimic. Ba da ! Venind încoace a aflat de la nişte oameni din Gilău, că Maksai László a fost făcut pîrcălab al cetăţii. Şi a mai aflat că la Gilău va sosi din nou oştire. Oamenii mai vorbeau că prin munţi ar umbla fel de fel de străini, ceea ce, de altfel, era pe deplin adevărat. Satele de la poalele munţilor, dar mai ales cele de pe creştet, fremătau de zvonuri şi şuşoteli tainice.

Despre Poiana ? Nu ştia nimic. De astă-primăvară nu-i mai văzuse pe cei de acolo. Lumea, bineînţeles, tot mai sporovăia şi trăncănea despre cele întîmplate, despre vestita comoară, despre galbeni, despre felul cum a fost păcălit voievodul... Dar toate acestea nu erau decît vorbe.

Astfel povesti moş Ambrus, cu glas încet şi domol, întîmplările de acasă şi în vreme ce depăna firul lor, se părea că grăiesc înşişi munţii, că auzi glasul piscurilor bătrîne şi singuratice şi că-ţi încîntă urechea vuietul codrilor.

Mica Anna ieşi în cuhnie şi nu se mai întoarse de acolo.

Nu peste mult, baciul Ambrus ieşi şi el să-şi ia rămas bun de la domnişoară. Avea de gînd să mai dea o raită prin tîrg, după care s-o pornească spre casă.

— Moş Ambrus, vreau să-ţi fac o rugăminte.

— Porunceşte, domnişoară.

— Spune-mi, mai trăieşte pasărea mea, corbul ?

— Dacă trăieşte corbul ? De ce să nu trăiască ? Atîta doar că stă în colivie şi de asta îi cam supărat...

— Daţi-i drumul din colivie.

— Dar o să zboare...

— N-are decît să zboare ! Scoateţi-i colivia în curte şi deschideţi-i portiţa. Să plece, să zboare biata pasăre, încotro va vrea.

*

În după amiaza aceea, Anna fu poftită de mătuşa sa în oraş. Dar ea nu avea poftă de plimbare. Întreaga după amiază, întreaga seară, chiar şi după ce s-a

urcat în pat să se culce, gîndurile ei erau plecate la corbul grav şi întunecat, la pasărea cea mare şi neagră. În urechile ei răsuna tot timpul glasul lui Gáspár : „Să-mi îngrijeşti corbul, Anno ! Să ai grijă de el !"

Ce s-ar întâmpla oare dacă într-o bună zi corbul ar zbura şi s-ar întoarce la vatra veche, la fostul lui stăpîn ? Ce-ar crede Gáspár ? La ce s-ar gîndi, dacă într-o zi, stînd lîngă foc, s-ar ivi pasărea neagră şi s-ar aşeza lîngă el, să moţăie şi ea acolo, pe bancă, clipocind din ochi ca şi altă dată ? Oare ce şi-ar spune unul altuia : un corb celuilalt corb ? [1].

Acum parcă îi părea rău că a poruncit slobozenie pentru pasărea neagră pe care odinioară, cînd i-a cerut-o lui Gáspár, a rîvnit-o atît de mult.

Dar pe vremea aceea ea trăia în mijlocul munţilor. De atunci ea a plecat de acolo...

Munţii, însă, munţii au rămas neclintiţi, pe loc.

În luna Crăciunului, într-o seară umedă şi friguroasă, pe o vreme de lapoviţă şi zăpadă, la conacul vechi din Mănăştur sosiră fără vestire făcută din vreme şi pe nepusă masă bătrînul boier Basa Tamás şi Mica Anna.

Ambrus şi nevastă-sa, Eszter, erau cît p-aci să cadă de uimire, cînd văzură că din caleaşca acoperită ce intra în curte coboară dumnealui boierul cel bătrîn şi după el copila.

Doamne, cum se poate întoarce cineva acasă în acest fel ? Odăile sînt reci, îngheţate şi pustii, pline de aer jilav şi stătut, fiindcă ferestrele şi uşile nu le-au deschis decît o dată la săptămînă. Aşternuturile sînt ca gheaţa, ba de bună seamă sînt şi jilave ; iar de cină n-au chiar nimica. Mare nebunie să pleci aşa la drum.

Dar nu mai era vreme nici de scuze, nici de imputări şi nici de văicăreli. Bătrînul boier reteză scurt orice vorbă de prisos.

— Eszter ! Pînă se încălzeşte odaia ia copila şi du-o la voi. Tu, Ambrus, pune să aducă lemne, şi să se facă focul. Eszter să fiarbă de îndată nişte vin cu miere şi mirodenii. Ne-a pătruns frigul pînă la oase. Şi — adăugă el — să ştiţi că rămînem aici, nu ne mai întoarcem la Cluj ! Asta e !

[1] Varju — în limba maghiară corb — joc de cuvinte.

Aşa se petrecuseră lucrurile.

Dar din ce pricină s-au întors ei acasă cu atîta grabă ?

Răspunsul e foarte simplu : Deák Sándor din Căian atîta i-a tot făcut curte frumoasei Anna Basa, atîta a tot încercat s-o zăpăcească de cap, pînă cînd, acum două zile, a cerut-o în căsătorie... pe văduva lui Ebeni, pe Erzsi.

Şi era foarte bine aşa. În felul acesta nu mai e nevoie de împărţeală, nu se mai judecă nimenea, iar moşia rămîne întreagă şi într-o singură mînă.

Basa Tamás nu s-a mirat decît de un singur lucru : cum se face că fiică-sa, Erzsi, n-a fost de loc surprinsă ?

— Am crezut că în felul acesta se împacă toate lucrurile... Micul orfan va avea şi el un tată. Sándor, fiind mai vîrstnic decît mine, ne vom potrivi de minune. Şi-apoi are şi ceva stare... Iar în ce priveşte hoinăreala şi băutura, învăţul are şi dezvăţ...

...În clipele acelea, cînd se dezlega în mod atît de fericit pricina care le-a dat atîtea griji, care le-a cauzat atîta trudă şi alergătură şi pentru care s-au hărţuit de atîta vreme, cine să se mai gîndească la tînăra fată ? Cine compătimeşte floarea care-şi desfăşoară podoabele pentru toată lumea, pregătindu-se de sărbătoare şi care în luna Rusaliilor e ucisă pe neaşteptate de perfida sărutare a brumei ?

Cui îi pasă oare de plăpînda şi delicata floricică ?

În seara aceea Deák Sándor a rămas să cineze la familia Basa. Mica Anna se plînse de oboseală şi se culcă devreme.

Pe cînd cei trei ciocneau paharele, bucuroşi de o atît de izbutită dezlegare a lucrurilor, nici unul din ei nu se gîndea că tînăra fată zace în pătucul ei scuturată de friguri şi clănţăne din dinţi. Cînd din camera de alături ajunseră pînă la ea valurile de rîsete, i s-a părut că munţii, toţi munţii aceia mari şi fioroşi, cu pădurile lor negre şi răsunătoare, încep să se mişte, să se apropie de ea din ce în ce mai mult, ameninţători şi înfricoşaţi şi că nu mai este nici o putere pe lume care să-i oprească, care să o ajute să se poată feri din calea lor... Simţea că trebuie să fugă din calea lor, ştia, îşi dădea seama că singura ei scăpare este să se refugieze, să se ascundă ! Dar ea nu era în stare nici să se mişte măcar... Aştepta tremurînd, îngrozită, ca namilele acelea fioroase, munţii aceia nesfîrşiţi, să se prăbuşească peste ea...

Trupul ei zăcea mut şi nemişcat, iar sufletul i se zbătea în chinuri de coşmar. Nimeni însă nu-şi dădea seama de acest lucru, nimeni nu se întreba ce se petrece în fiinţa ei. Şi nici nu trebuia să afle nimenea. Nimenea şi niciodată...

A doua zi se trezi tîrziu, palidă şi cu cearcăne albastre şi adînci în jurul ochilor. Era atît de slăbită, încît nu se mai putea ridica din pat.

— Fetiţa mea, tu eşti bolnavă, îi spuse speriat bunicul, aşezîndu-se pe marginea patului.

Mica Anna se uită la el cu ochii ei mari, larg deschişi.

— Te doare ceva ?

— Nu, nu mă doare nimic. Nu sînt bolnavă. Poate mi-a făcut puţin rău vremea asta rece...

Ce uşor a crezut-o bătrînul !

— Slavă Domnului, aşadar nu-i nimic grav !...

Şi în sinea lui se gîndi : fetele astea sînt nespus de firave ! Cum le prinde puţin vîntul, cum calcă trei paşi prin noroi, deodată trece suflul morţii pe deasupra capului lor. Totuşi, cînd se uită mai cu luare aminte la nepoată-sa îl cuprinse o nelinişte :

— Azi să rămîi în pat. Ce vrei să mănînci, inimioara mea ? Sau s-o trimit încoace pe mătuşă-ta ?

— Nu, Nu ! Vreau să dorm. N-am putut dormi toată noaptea.

— Poate am făcut noi gălăgie prea mare ?

— Poate, şi din pricina asta... dar acum vreau să dorm. La prînz să mă treziţi. Acum nu vreau nimica...

Nu peste mult adormi. Se trezi tîrziu după amiază.

— N-am vrut să-ţi stric odihna. Dormeai aşa de bine, îi spuse bunicul.

Mica Anna se ridică din pat, apoi îşi netezi fruntea cu podul palmei.

— Aş vrea să te rog ceva, bunicuţule. Aş vrea să te rog un singur lucru...

— Vorbeşte, copila mea. Dacă stă în puterea mea îţi voi îndeplini de îndată dorinţa.

— Să plecăm acasă, bunicuţule ! Noi doi, să plecăm de aici...

Bătrînul se sperie : nu cumva aiurează fetişcana asta ? Se vede că totuşi e bolnavă ! îşi zise în sinea lui, punîndu-şi mîna pe fruntea Annei.

— Fruntea mi-e rece, n-am fierbinţeală şi-mi dau bine seama de tot ce vorbesc. Sînt în toate minţile, bunicule, dar te rog, te rog mult, te implor, să plecăm de aici ! Acasă...

— La Mănăştur ?

— Da, la Mănăştur. Să plecăm încă azi, acum, acum de îndată. Bunicuţule drag, înţelege-mă, aici nu mai pot sta nici o clipă, nu mai îndur... Te rog.

— Bine. Dar tu ai vrut...

— Da, aşa am crezut atunci. Dar am fost o proastă, nu mă mai întreba.

— Fie. Nu mă împotrivesc. De vreme ce Erzsi se mărită, nu mai are nevoie de noi.

— Vezi ! Dar să nu mai stăm nici o clipă. Tuşa Erzsi se descurcă şi singură, cum s-a descurcat totdeauna. N-are lipsă de noi. Să plecăm.

Nu o mai puteai scoate la cale cu ea. Fata plîngea, se ruga, implora. Nu spunea ce vrea, nu scotea nici o vorbă, dar se sculă şi se îmbrăcă, deşi abia se ţinea pe picioare. Tremura toată, iar ochii îi erau aprinşi. Acasă ! Acasă ! Dacă altfel nu se poate, ea pleacă pe jos. Aici nu mai stă, nu mai rămîne, aici nu poate închide ochii.

Noaptea ce a urmat nici nu s-a culcat. A vegheat tot timpul într-un jilţ. Se temea. Se temea de visuri. Se temea de munţi. Ştia că de îndată ce va închide ochii, ei vor veni din nou aici, în preajma ei...

De asta voia să se întoarcă ea înapoi, la munţii ei.

Bătrînul era îngrijorat. Nu mai ştia ce să facă. S-a sfătuit şi cu Erzsi.

— Plecaţi, tată, îi spuse fiică-sa. Îmi dau seama că trebuie să plecaţi. Nu ştiu tocmai bine de ce, dar simt că aşa trebuie să faceţi dacă nu vrem să ne ajungă neplăceri şi mai mari. Copila e bolnavă. Cred că ea îşi cunoaşte cel mai bine leacul bolii sale. Ea şi numai ea. Eu nu pot şti ce are...

Văduva lui Ebeni era şi înţeleaptă şi femeie.

Deci, plecară. Plecară acasă. Era o zi cu lapoviţă, jilavă şi rece. În luna Crăciunului.

Munţii există. O ştiu foarte bine.

Şi din munţi ne vine vîntul rece şi tăios precum cuvântul adevărului. El îngheaţă florile timpurii ale pomilor. Nu rămîn

pe urmele lui decît cele tari, cele puternic legate de creanga de baştină.

De acolo, din munţi, ne vine şi ploaia, care înverzeşte ţarinile, care împrospătează florile veştejite şi care umple de sevă şi dă rotunjime fructelor...

De acolo ne vine şi grindina care pustieşte şi doboară în noroi nădejdile prea îndrăzneţe... Şi tot de acolo ne vine şi neaua, neaua curată, care îşi aşterne linţoliul ei alb peste tot şi peste toate.

Înfricoşaţi şi plini de taine sînt munţii ! Nu e bine să-i dai uitării. Munţii îi duşmănesc pe aceia care le sînt necredincioşi, pe aceia care îi părăsesc.

Munţii sînt înfiorători, crunţi, nemiloşi, răzbunători.

Dar eu ştiu că munţii sînt şi drepţi.

CAPITOLUL X

În sărbătorile Crăciunului, lumea a avut despre ce să vorbească. Băiatul nebunului de Varju János a luat-o de nevastă pe Vitéz Ilona, orfana morarului din Căpuş.

Cine şi-ar fi putut închipui una ca asta ? Dar poate că băiatul a avut noroc, luînd-o ! E drept, fata nu era decît odraslă de morar, şi se mai şi vorbeau fel de fel de lucruri pe socoteala ei, dar Vitéz era o familie bună şi veche. Neam mare de nobili. Erau ei cam scăpătaţi, dar, după dreptate, neamul Vitéz erau nemeşi mai de frunte şi mai vechi chiar decît alde Macskássy, Dózsa sau chiar şi decît Szentpál-eştii, deşi toţi aceştia fac pe domnii cei mari, au cuvînt în treburile comitatului, şi sînt gata-gata să se creadă deopotrivă cu neamul Kabós-ilor, a Mikola-eştilor şi a Gyeröffy-eştilor.

Dar bîrfeala e bîrfeală. Trăncăneală de babe. Invidie. Mama fetei greşise — asta era adevărat — dar de ce sa ispăşească, în locul ei, fata ?

Ilona avea şi avere şi fiind singură la părinţi nu trebuia s-o împartă cu nimeni. Moara — e drept — nu preţuia prea mult, dar era aşezată pe o moşioară frumoasă, cu pămînt de cel bun. Ce-o să facă ? O să vîndă oare Poiana ? Sau moara şi moşioara din Căpuş ?

Cu un singur lucru nu s-a împăcat lumea : la nuntă n-au poftit decît cîteva dintre rubedenii... E adevărat că celelalte rude poate nici nu s-ar fi dus, deşi gurile rele spun tocmai dimpotrivă, că s-ar fi înfăţoşat cu toţii, numai să-i fi chemat ! Preotul din Căpuş, care i-a cununat, a povestit că

la casa miresei nu s-a ţinut ospăţ, dar cu atît mai mare a fost cel de la Poiana. Au venit acolo oaspeţi mulţi, ca nisipul mării. Preotul, deşi nu-i cunoscuse dinainte, a mărturisit că cei de faţă erau cu toţii bărbaţi de seamă, deştepţi şi dintr-o bucată, iar femeile şi fetele frumoase şi bine făcute, cu duiumul. S-au adunat acolo Botoşii din Călăţele, Vajda-eştii din Sîncrai, cei din viţa lui Ijjgyárto de la Ciucea, cîţiva inşi dintre Porkolábi şi din familia Varga. Precum şi mai mulţi alţii, al căror nume nici preotul nu-l ştia. Dintre rubedeniile mai apropiate nu erau de faţă decît bătrînul Deritei András şi domnul Kémeri Balázs.

— Iotă-te ! Aţi băgat oare de seamă că toţi aceştia, pînă într-unul, sînt din partida lui Bethlen ? Nebunii de Varju s-au priceput să-i aleagă !

Ehei, dar unde mai pui ceata cea mare şi adevărată care a petrecut deosebit de ceilalţi, în şură. Erau acolo jumătate din oamenii codrilor : vechii gornici de-ai lui Bethlen, vestiţi vînători, marii puşcaşi şi arcaşi din munţi împreună cu care Varju-eştii umblau din moşi-strămoşi la goană de lup, la ascultat boncănitul cerbilor, la vînătoare de urşi şi de mistreţi şi împreună cu care cine ştie cîte n-au făptuit în trecut şi cine ştie ce le mai poate trece prin minte să făptuiască de acum înainte. Fiindcă acest neam Varju e un neam ciudat, care umblă pe cărările cele mai ciudate. Le place cu deosebire să desţelenească cărări şi drumuri noi, neumblate. Calea pe care o apucă ei nu e niciodată din cele lesnicioase.

Da, e adevărat, sînt oameni aspri şi năpraznici, aşa după cum tot ce trăieşte în codrul munţilor e aspru şi năpraznic.

*

Într-o zi, pe cînd primăvara se furişa sfioasă pe cărările iernii îmbătrînite, Mica Anna primi în dar un buchet de ghiocei.

— Cine ţi l-a adus ?

— Un om.

— Cine ţi l-a trimis ?

— Pîrcălabul din Gilău.

Întîmplarea a tulburat-o într-o oarecare măsură pe tînăra fată, dar în acelaşi timp i-a făcut şi plăcere. Puse bu-

cheţelul într-un pocal pe care erau zugrăviţi trandafiri şi în care turnase apă proaspătă.

— Mulţumesc.

Mai tîrziu, pîrcălabul îi trimise un buchet de viorele, iar apoi unul de dediţei. La începutul verii i-a trimis lăcrămioare.

Într-o zi, slujitorul i-a adus un buchet de bujori. Anna i-a spus :

— Aş vrea să-i mulţumesc celui ce-mi trimite florile, dar nu ştiu cum s-o fac ?

În ziua de Rusalii veni chiar Maksai cu buchetul, un buchet de bujori roşii.

Pe urmă — la fel ca altădată — s-a obişnuit să treacă pe la ei din ce în ce mai des. Se liniştise, vorbea mai puţin, rîdea mai rar şi mai puţin zgomotos.

— Ehei, fetiţo, am îmbătrînit.

Duminica, uneori, se duceau la biserică împreună. Dar tot împreună erau văzuţi şi în grădină şi afară, pe cîmpuri. Dacă era vreme urîtă, rămîneau acasă şi stăteau de vorbă în odaia cea mare. Maksai îi povestea cum e lumea pe la ei pe-acasă, în scaunul Odorheiului, cum se gospodăresc şi cum îşi duc viaţa. Dar Maksai se străduia să-l ajute şi pe bătrîn în angaralele lui gospodăreşti : la poiată ar trebui făcute nişte reparaţii, coteţele se dărîmă şi ele, iar în grădină, pomii îmbătrîniţi s-ar cuveni înlocuiţi cu mlădiţe tinere.

— Ştiu, ştiu, dădea din cap bătrînul. Multe ar fi de făcut. Dar eu de-acu' sînt prea bătrîn. Lipseşte un bărbat în casă ; nu-i cine să poruncească pe moşie. Tot ce vezi se pustieşte. Eu de-acum cobor din ce în ce mai jos... Am ajuns aproape de fund... Mă trage pămîntul.

...Trecu vara şi trecu şi toamna. Era iarnă din nou.

Într-o zi, jupînul Valkai aduse vestea că la Poiana se născuse un băiat, care a fost botezat György.

De Crăciun, Maksai îi aduse Annei, drept dar, un ogar alb, sprinten, o frumuseţe de animal. Fata se împotrivi, îngrozită.

— Nu-l vreau ! Nu vreau să mi se dăruiască animale... E un semn rău.

Şi nu primi ogarul, deşi era un animal blînd şi frumos.

— Dacă vrei să-mi faci daruri, sînt flori destule.

Zilele treceau, vremea se scurgea monoton. Iarna era pe sfîrşite, se ivea primăvara.

De Paşti, Maksai o ceru de nevastă pe Basa Anna. Îi spuse cumpănit şi simplu :

— Te rog să fii nevasta mea !

Anna n-a fugit din odaie, aşa cum fac alte fete în astfel de împrejurări şi nici nu şi-a lăsat privirile în jos. Doar obrazul i s-a împurpurat ceva mai mult decît în alte dăţi.

A rămas o clipă dusă pe gînduri, dar nu prea mult, apoi a răspuns :

— De crezi că va fi bine, mie nu-mi pasă.

*

Astfel deveni Basa Anna nevastă de pîrcălab şi astfel deveni moşia Basa din Mănăştur moşia Maksai.

CAPITOLUL XI

Vara se sfîrşise. Şurile gospodăriilor răsunau de duduiturile îmblăciilor. Spre seară, crestele munţilor se învăluiau în ceţuri argintii, în fumul ce ieşea din lulelele-nevăzute ale pădurilor jilave.

Într-o bună zi începu să ningă şi viaţa ce se pregătea de odihna iernii se înveşmîntă într-o hlamidă nesfîrşită şi albă.

Dar deodată, pe neaşteptate, cînd nimenea nu se mai gîndea, peste necuprinsul firii trecu un fior rece şi înfricoşător. Se părea că undeva hăuie un suspin amar, un oftat — poate geamăt sau plîns — sau poate un vuiet de osanale asemănător cu sunetul pe care-l scoate orga după ce s-au cîntat psalmii şi cînd jos, în nava bisericii — deşi nici un credincios nu şi-a părăsit locul — şuşotelile ce se înmulţesc, tîrşîitul nerăbdător al picioarelor, pregătirile de plecare din ce în ce mai zgomotoase, glasul tot mai tînguios şi mai istovit al orgii, dau tuturor de veste că-i sfîrşitul liturghiei.

Minunate lucruri se întîmplă cînd sus în văzduhuri se pregăteşte schimbarea vremii. Jur-împrejur totul e liniştit, nemişcat. Din depărtări însă răzbate un murmur molcom. Apoi pare că se desluşeşte un şopot ciudat, parcă s-ar auzi de pretutindeni zvonuri de pregătiri, parcă s-ar cutremura pămîntul şi parcă ar ofta glia dimpreună cu toate vietăţile de pe cuprinsul ei. Cu toate acestea, firea întreagă este în repaus, nicăieri nu se clinteşte încă nimic. Dar, deodată, pe coastele măgurilor, începe să tremure pădurea, legănîndu-se-apoi ca sub puterea unei avalanşe nevăzute, venită din înăl-

ţimi. Încep să tremure şi să se mlădie toate crengile şi toţi copacii, şi firele de iarbă, şi florile, iar păsările se ascund speriate în tufişuri.

— Vine viforul ! Uite-l că vine ! Dar, oare, ce ne aduce ? Ploaie, gheaţă sau secetă ? Binecuvîntare ori blestem ? Sau va trece mai departe, aşa cum a venit, iar firea nu se va alege decît cu spaima ?

Astfel s-au petrecut lucrurile la începutul acelei ierni. Vuietul furtunii se auzea încă de la mari depărtări, dar cu toate acestea, mica ţară a Ardealului era de pe acum înspăimîntată. Nu se mişca încă nimic, dar de bună seamă totul se va pune în mişcare, foarte curînd !

Ceva se pregătea. Nu era om să nu simtă acest lucru, între ţărani începuse un fel de du-te-vino tainic şi fel de fel de şuşoteli. Se iscau vorbe şi ici-colo ieşeau zvonuri care se răspîndeau din ce în ce mai departe. Veştile veneau şi plecau ca nişte fiinţe. Lumea se întreba unde au fost născocite, de cine şi de ce ? Dar de unde nu-i foc, nu iese fum. Din multele zvonuri, încetul cu încetul unul s-a împlinit : bătrînul Bethlen István s-a pus în mişcare, iar în ţinutul Nyir şi pe meleagurile şerpuitoarei Tise, domnul Péter aduna popor sub faldurile steagurilor cu lebădă.

Fapte aievea întîmplate nu cunoştea nimeni, dar zvonuri ciudate au împînzit ţara de la un capăt la altul. În Ciuc, ca şi în Trei Scaune, ochii secuilor scăpărau şiret; pe la tîrgurile de ţară nemeşii opincari de la Călăţele şi din Sălaj măsurau şi cumpăneau cu multă luare aminte caii scoşi la vînzare : oare cum ar arăta în chip de cai de călărie ? *Civis*-ii [1], saşi din oraşele împrejmuite, îşi numărau îngrijoraţi talerii, cătînd să ghicească cîţi bani vor trebui să scoată din ladă ca să treacă cu bine peste încercările ce se prevesteau. În schimb, în semeţele oraşe închise cu porţi, precum şi la curtea principelui, cei aciuaţi în umbra mărimilor se iscodeau unii pe alţii... ca în cele din urmă toate privirile să se îndrepte asupra principelui...

Ochii curţii erau în vremea aceasta aţintiţi spre Istambul. Soarta Ardealului nu atîrna de bătrînul Bethlen István, şi cu atît mai puţin de Rákóczi György, ci de înalta Poartă.

[1] *Civis* (latineşte) — cetăţeni, cu sens de burghezi.

Magistrul judecăţilor pîndea plin de grijă pe solii Capuchehaiei de la Poartă, precum şi rapoartele iscoadelor din Buda şi din Timişoara.

Cîţiva magnaţi de rang înalt, care pînă acum făceau stăruitoare ochiade spre Alba Iulia, se ascunseră în mare grabă pe la moşiile lor, nemaivoind să privească nici la stînga, nici la dreapta.

Dar Măria sa parcă n-ar fi ştiut nimica de toate acestea — sau parcă n-ar fi vrut să ştie ! — stătea liniştit la Gilău, petrecîndu-şi vremea cu vînătoarea.

— Domnul ţării vrea să împuşte urşi ! — asta fu porunca ce s-a dat la curte.

În clipa cînd a luat cunoştinţă de ea, Maksai László,, pîrcălabul, i-a dat dracului, bineînţeles în gînd, şi pe domnitor şi pe toţi urşii din lume. Ba bine că nu. Pîrjolul putea să înceapă în orice clipă şi măriei sale îi ardea de vînătoare !

Rákóczi era vînător pătimaş. Şi de data asta bătea de zile întregi, neobosit, potecile munţilor. Nici unul dintre boierii oaspeţi nu se putea lua la întrecere cu el. Voievodul făcea în aşa fel de parcă anume ar fi vrut să-şi istovească însoţitorii şi rîdea cu multă poftă cînd băga de seamă că numărul preanobililor vînători se împuţina de la o zi la alta.

Trecuse o săptămînă şi ei tot mai hoinăreau fără rost prin munţi : ursul pe care voia voievodul să-l răpună scăpa tot mereu din încercuirea hăitaşilor. Dihania asta nu putea să fie decît un mascul bătrîn, care cunoştea toate tainele locului şi toate ascunzătorile. De două ori îl avuseră în bătaia puştii, de două ori au tras asupra lui, dar de fiecare dată dihania se făcuse nevăzută cu glonte cu tot. Unul dintre haităi, deşi înarmat cu topoare, fu strivit şi omorît de fiară.

Nu peste mult vremea se muie, aşa că nu se mai putea umbla prin munţi. într-o sîmbătă seara, principele sosi acasă. În timpul cinei — era bine dispus — îşi rosti gîndurile :

— Tot am să pun eu mîna pe urs !

Noaptea porunci să vie grămăticul la el şi pînă în zorii s-a îndeletnicit cu dictatul scrisorilor ce le avea de trimis la Alba-Iulia. Una doamnei, alta domnişorului György, una boierului Kassai, iar alta pentru domnia sa Nagy Pál, căpi-

tanul tălpaşilor. O ştafetă călare a plecat cu scrisorile încă în cursul nopţii.

Luni şi marţi vremea s-a înmuiat şi mai mult, a plouat, aşa că lapoviţa s-a întins peste tot. Voievodul a rămas în cetate. Marţi seara sosi acolo boierul Kassai, dimpreună cu domnişorul György, dar sosiră şi patruzeci de tălpaşi şi cincizeci de lăncieri. Oaspeţii de vînătoare ai voievodului se uitară miraţi unul la altul : ce-o să mai iasă şi din povestea asta ?

La cină luară parte şi noii sosiţi.

— Măria ta — zise dumnealui boierul Kassai — m-ai chemat aici, dar nu ştiu de ce ?

— Ţi-am scris doar ; cred că ai înţeles despre ce-i vorba, magistre vornic ?

— De înţeles am înţeles, dar nu-mi vine a crede să fie adevărat.

— Nu crezi ?

— De unde poate să ştie Măria ta ceea ce nici eu, nici Capuchehaia noastră nu ştie ?

— D-alde astea domnia ta să nu mă întrebi. Dar te sfătuiesc a nu uita o vorbă veche, care spune că pe vreme de furtună nu-i lucru înţelept să stai sub streaşină : te poate lovi trăznetul. Azi-mîine nu va mai fi o taină că paşalei de la Buda i s-a poruncit să se alăture cu oştirile lui din Bosnia domnului celui bătrîn. Deodată cu mijirea ierbii, s-ar putea să se ivească şi rezbelul...

Boierii se uitară tăcuţi unul la altul, numai domnia sa Gyeröffy Mihály dădu încruntat din cap. Kassai se uită la Gyeröffy şi deodată i se încreţi fruntea.

— Poate eşti şi domnia ta atotştiutor, asemeni Măriei sale ?

— Atîta ştiu şi eu cît ştie toată lumea pe aici : cum s-o topi zăpada, vine rezbelul.

— Se vede că domniile voastre cunoaşteţi toate cele mai cu temei decît alţii...

— Cîte ceva mai ştim şi noi, cei de la poalele munţilor. Şi apoi de aceea avem ochi ca să vedem cu ei...

— Ce fel de minunăţii puteţi vedea pe aici, printre lupi şi printre urşi ? Arătaţi-mi-le şi mie... să le văd şi eu...

Boierul Kassai era furios. În schimb, principele avea chef de vorbă. Dar nici dumnealui boierul Gyeröffy nu putea fi scos din sărite cu una cu două.

— Magistre vornice, dacă-i de trebuinţă pot să-ţi arăt eu domniei tale ceva ce-i mai cu temei decît orice dovadă... Şi zicînd aceste vorbe îşi vîrî mîna în brîu, de unde scoase un pumn de bani, pe care-i aruncă pe masă, drept în faţa lui Kassai. Boierul încremeni.

— Poftim, uită-te bine la ei !

Kassai István se uită la bani : erau acolo taleri de argint, monede subţiri de ale băişagurilor, precum şi cîţiva galbeni.

— Ei ?

— Asemenea bani umblă acuma pe aici, prin munţi. Ăştia-s bani pentru solda oştenilor, dar nu de la Alba-Iulia au ajuns aici...

— Da' de unde ? Nu-nţeleg ! — se bîlbîi boierul, deşi începea să priceapă despre ce era vorba.

Ceilalţi erau şi ei cu mare băgare de seamă. Privirea voievodului era aţintită asupra musafirilor săi. Se uita cînd la unul, cînd la altul.

Gyeröffy Mihály fu cel care începu vorba :

— Ei, magistre, boierule mai mare peste judecăţi, acuma îţi vine să crezi că rezbelul bate la uşă ?

Kassai nu-şi mai lua ochii de la bănet, se uita cu luare aminte la fiecare taler, la fiecare mărieş [1], la fiecare galben.

— Galbeni ungureşti, galbeni turceşti. Oare cum de au ajuns banii aceştia aici ?

— N-au ajuns. Sînt de mult aici. Dar abia acum au pornit la drum, ca să strîngă oşteni pentru steagurile împodobite cu lebădă. Ehei ! mai sînt încă mulţi bani de aceştia. Aşa de mulţi, încît poţi ridica o întreagă oştire cu ei.

Auzind aceste vorbe, se trezi şi luarea aminte a domnitorului. Cele spuse erau o noutate şi pentru el.

— Ce spuneai tu, Mihály ?

— Că banii aceştia sînt din comoara Zólyomi.

— Din comoara Zólyomi ?

Gyeröffy Mihály s-a speriat şi el de ceea ce rostise cu atîta curaj.

[1] *Mărieş* — taler cu efigia Sf. Maria.

— Aşa se vorbeşte pe la noi...

Kassai privi spre stăpînul său. Rákóczi György stătea cufundat în gînduri, cu barba în mîini, iar între cei doi ochi mici ai săi apăru o brazdă adîncă. Începu să vorbească, strecurînd cuvintele printre dinţii săi încleştaţi.

— Dar atunci, ce a dus Bethlen Péter de aici ?

— Nu ştiu, dar după cîte spune lumea, comoara ar fi rămas pe loc, în munţi. De altfel, nici nu aveau cum s-o scoată de aici. Ea se află şi astăzi în munţi, dar acum s-a pus în mişcare...

Nimeni nu mai zicea nici o vorbă. Toţi voiau să ştie cît mai multe, dar de întrebat nu îndrăznea să întrebe nimeni nimic. În marea sală de mese a cetăţii se strecură pe nesimţite amintirea tulburătoare a comorii Zólyomi-eştilor, care ispitea astfel încă o dată gîndurile celor de faţă... Dar comoara din basme dispăruse fără de veste din cetate. De trecerea ei pe acolo nu mai era nici o altă urmă decît cei doi morţi şi foişorul dărîmat. S-a ascuns, nimeni nu ştie unde ! Poate că e aici, printre văgăunile munţilor ! S-ar putea ca acum cînd Bethlen-eştii au nevoie de ajutorul ei să se pună în mişcare şi să vină să năimească oşteni, să ridice oştiri care să pîrjolească nădejdile Rákóczi-eştilor.

Comoara...

Boierul Kassai adună banii risipiţi pe masă şi îi înapoie tui Gyeröffy.

— De unde-i ai ?

— I-au strîns solgăbiraiele de la nişte mocani.

— Am aflat lucruri frumoase. Măria ta, ce vrei să faci după toate acestea ?

— Vreau să împuşc ursul. De asta am venit aici.

*

Peste noapte a început să ningă. A nins a doua zi, a nins şi a treia zi puţin, dar pe urmă ninsoarea s-a ostoit.

Voievodul plecă în munţi să doboare ursul...

În neaua proaspătă se întipăresc fel de fel de urme, urme de lupi, urme de vulpi, dar şi urme de urşi, iar alături urme

omeneşti lăsate de opinci butucănoase, urme de cai şi de vite, care toate se prefac cu încetul în poteci firave şi înguste, care se întretaie şi se ţes ca firele de păianjen, apoi se bătătoresc şi se schimbă în cărări mai late, pe care nu se mai rătăcesc, urmîndu-le, nici muierile şi nici chiar copiii... În afară de acestea se mai aflau pe acolo şi urme de sănii. Unele de săniuţe trase de oameni, celelalte de sănii cu tălpi grele, trase de cai. Vînătorii ştiu să citească urmele, precum dascălii ştiu să citească din cărţile şcolarilor. Omului care le înţelege graiul, urmele îi mărturisesc toate tainele pădurii...

Despre Rákóczi György se spunea că e vînător de seamă, şi priceput. Zile întregi a stat să citească urmele scrise pe zăpadă, de-a lungul şi de-a latul şi de-a curmezişul munţilor. Trecea pe cărările de pe piscuri, cum trece vulturul prin văzduh, căutîndu-şi prada. Multă şi îndelungată vreme au tot pomenit însoţitorii domnului această vînătoare ; ba unii din ei, cînd îşi aduceau aminte de ea, suduiau în toată legea. S-a întîmplat într-o zi că bătrînul Bánffy Farkas nu s-a mai putut stăpîni şi a spus :

— Tare aş vrea să ştiu şi eu ce vrea Măria sa ?

— Ce vreau ? Ursul.

— Bine, dar aţi doborît doi pînă acum.

— Da, dar nici unul n-a fost cel adevărat. Eu pe acela îl vreau, pe cel adevărat.

Voievodul n-a mai scos nici o vorbă. Bătrînul Bánffy Farkas, deşi se ţinea vînător de seamă, nu s-a ruşinat să-i spună :

— Mie-mi sînt de ajuns aceşti doi urşi. Şi mi-a fost de-ajuns şi vînătoarea.

Şi cu asta părăsi societatea, ducîndu-se la Zam, unde-i pofti şi pe ceilalţi boieri.

— Haideţi la mine, le spuse el, la o cupă de vin fiert, într-o casă caldă...

Au fost unii care s-au dus. Domnitorul nu s-a supărat.

— Cînd o să dobor ursul cel adevărat veţi putea veni boieri dumneavoastră la mine, la Gilău, la pomană. O să vă dau de veste.

...Iar se făcu vreme caldă şi senină. Zăpada se terciuise, aşa că umbletul prin ea se făcea anevoie. Se prindea omătul de potcoavele cailor, se lipea de copite şi bietele animale alunecau mereu. Principele poruncise să lase caii în sat, iar

lucrurile trebuincioase să fie cărate cu desagii, de către slugi. Întîmplarea asta s-a petrecut în satul boierului Gyeröffy, în Dongău. Cînd auziră porunca domnitorului, cîţiva dintre boierii vînători se îmbolnăviră pe loc, lăsîndu-se păgubaşi de vînătoarea domnească. Numai celor din Călăţele le-a fost ruşine să-l părăsească pe domnitor.

Într-o dimineaţă porniră la drum, pe jos. Bolta cerului era acoperită cu nori cenuşii. Gornicii şi hăitării plecaseră încă de cu noapte, după cum poruncise voievodul. Boierii întîrziară puţin să ia o mică gustare : nişte friptură rece şi cîte o cupă de vin fiert. Cînd isprăviră, Rákóczi se ridică, îşi îmbrăcă bunda scurtă şi îmblănită, îşi îndesă căciula în cap, se încinse cu brîul de piele în care-şi puse jungherul de vînătoare, îşi agăţă de gît cureaua de care atîrna tolba cu praf de puşcă, plosca, precum şi o traistă în care îşi ţinea cele de-ale gurii, precum şi felurite unelte vînătoreşti. Apoi îşi luă puşca. Aşa-i plăcea Măriei sale : să aibă asupra lui toate cele ce-i făceau trebuinţă la vînătoare. Nu lăsa în seama slugilor decît căratul mîncării. Dînsul nu lua cu el decît o ploscuţă, iar în traistă o fărîmă de mîncare.

— Boieri dumneavoastră, de-acu' putem pleca.

Se rînduiră alături de voievod, gata de drum, patru inşi : cei doi Gyeröffy — Mihály şi András — Valkai Józsi şi Kabós Ferenc.

— Unde ne ducem ?

— Pe muntele Tîlharul ! Rostind aceste cuvinte, domnitorul se uită adînc în ochii boierilor. Apoi adăugă :

— Se zice că acolo s-ar afla ursul meu...

— Da, asta s-ar putea, încuviinţă Gyeröffy Mihály.

Voievodul ieşi din casă, boierii după el. În curte adăsta un vînător cu puşca în spinare. Principele îi făcu semn să se apropie.

— Ambrus, ai isprăvit ce ţi-am încredinţat ?

— Da, Măria ta. Scrisoarea a plecat încă aseară. În acest ceas poate a şi sosit.

— Bine. Alte veşti nu mai ai ?

— Nu, n-am.

— Atunci putem porni la drum. Ascultă Józsi, aud că în vecinătatea Tîlharului putem găsi adăpost peste noapte...

Valkai Józsi aprobă din cap :

— Da, putem, în Poiana. La nebunii de Varju.

Pe cînd vorbeau astfel se aflau pe coasta dealului şi călcau în picioare neaua fărămicioasă. În frunte mergea voievodul cu Valkai Józsi cel tînăr, după ei domnul Kabós Ferenc, iar în urmă cei doi Gyeröffy, tatăl şi feciorul, urmaţi de vînători, care duceau cîinii.

Deodată Gyeröffy András arătă spre vîrful dealului.

— Vezi, tată, acolo sus ?

Pe piscul muntelui, se vedea foarte bine, nişte oameni curăţau de crengi trunchiul unui brad singuratec.

— L-au cioplit, ca să facă din el făclie vie. Semnal de primejdie ! zise Gyeröffy tatăl.

— De cînd umblu prin păduri am văzut mulţi copaci de ăştia.

Nu era încă ceasul amiezii, cînd ajunseră la un drumeag de pădure bine bătătorit, care trecea peste creasta munţilor, iar apoi cobora, de la Mărieşel, spre Mănăştur. Pe drumeag zăriră apropiindu-se în goana mare o sanie trasă de cai focoşi cu clopoţei la gît.

Voievodul tocmai apucase să treacă drumeagul, dar cei doi Gyeröffy erau încă de partea cealaltă, cînd sania lunecă grăbită printre ei. Era o sanie îngustă, lunguiaţă, în care se aflau cinci oameni. Unul din ei, de îndată ce îi zări pe boieri, îşi duse mîna la căciulă :

— Măriile voastre, vremea asta nu-i prielnică pentru vînătoare. Se apropie furtuna.

Sania trecuse pe lîngă ei ca o nălucă. Gyeröffy Mihály mormăi ceva în barbă, apoi îşi ridică privirea spre cer. Din văzduh sufla un vînt subţire şi tăios, iar dinspre Sălaj coborau nori alburii şi ciudaţi. În obraz parcă ţi se împlîntau ace ascuţite.

— Haidem taică, ne cheamă Măria sa.

Într-adevăr, principele se oprise şi le făcea semne. Stătea de vorbă cu un gornic înarmat.

— Ei — zise el cînd boierii sosiră cu toţii în jurul lui — astăzi poate totuşi voi da de urma ursului. I-am descoperit bîrlogul.

— Dar în bîrlog trebuie să intre cineva, mormăi dumnealui boierul Kabós.

— O să intre — îi răspunse Rácóczi.

— Poate s-ar încumeta tocmai Măria ta ? — întrebă bosumflat Gyeröffy Mihály.

Rácóczi se uită lung la el :

— De va fi trebuinţă, am să intru chiar eu, răspunse într-un tîrziu cu glas blînd şi liniştit.

— Primejdioasă întreprindere, mai ales că nu-i de nici un folos, se încumetă Gyeröffy. Sînt vînător vechi şi ştiu că nu-i deloc bine să ai de-a face cu un urs bătrîn ca ăsta, mai ales în bîrlogul lui. Dar va fi aşa cum porunceşte Măria ta... Noi vom fi de faţă...

În toamna aceea, de îndată ce s-a isprăvit munca cîmpului, Varju János a plecat de acasă şi nu s-a mai întors decît o dată cu căderea zăpezii. Atunci însă, Poiana s-a umplut de oaspeţi, ca nicicînd. Veniră acolo fel de fel de oameni. Totuşi, cei din ogaşele văilor erau mult mai puţini decît cei ce coborîseră din munţi. La Călăţele, în scurtă vreme, se răspîndi vestea că bătrînul Varju János ar fi umblat prin Ţara Ungurească. Cică ar fi fost pe la Ecsed, sau poate în altă parte, dar în orice caz acolo unde a fost s-ar fi întîlnit cu domnişorul Péter, dacă nu chiar cu domnitorul cel bătrîn. Bineînţeles, nimeni nu ştia nimic sigur, în afară de aceia care trecuseră pe la Poiana. Dar aceia nu scoteau nici o vorbă despre aceste întîmplări, fiind mai bucuroşi să sporovăiască despre alte cîte toate, tot lucruri nespus de ciudate... Iată de pildă ce zicea domnia sa Vaida Péter cel din neamul Vaida-eştilor din Meregheu.

— Războiul a şi început, turcul stă alături de domnul cel bătrîn. Asta-i tot atît de adevărat, precum adevărat este că fiecare din noi sîntem datori cu o moarte. Nu se va înverzi bine cîmpul şi oştirile vor fi aici. Fericiţi vor fi cei ce au rămas credincioşi Bethlen-eştilor ! O să trăiţi şi o să vedeţi.

E drept că după cuvîntul prea cinstitului Jupîn Vaida Péter nu te puteai lua, dar nu-i mai puţin adevărat că nu se putea ca el să nu ştie ceva, fiindcă, să vedeţi ce s-a petrecut în făgădăul „Czifra" acum nu de mult, cu prilejul tîrgului. Astea nu-s poveşti, ci lucruri pe care le ştie toată lumea şi pe care mulţi le-au văzut cu ochii lor. Nişte oşteni care petreceau acolo au găsit pricină să se lege de cîţiva moţi cu topoare ce şedeau la o masă şi sorbeau liniştiţi o porţie de răchie. Moţii răbdară ei ce răbdară, dar cînd oş-

tenii îl loviră pe unul dintre ei, ortacul lui a ridicat toporul şi a izbit în oştean. S-a iscat zarvă mare şi o bătălie în toată legea. Doi oşteni au fost căsăpiţi, iar ceilalţi n-au scăpat decît luînd-o la sănătoasa. Moţii strigau în urma lor :

— Zadarnic fugiţi ! O să vă găsim noi la Gilău. Veţi fi spînzuraţi în faţa porţii cetăţii !

După asta, moţii plătiră cele cuvenite făgădarului, cu bani de aur. Încălecară şi o luară în sus, drept spre inima codrului... Mulţi au văzut întâmplarea aceasta cu ochii lor. Adevărul este că moţii n-ar fi îndrăznit nici măcar să se uite urît la oşteni, dacă n-ar fi ştiut ei ceva... Ş-apoi, de unde aveau ei atîţia galbeni ?

Dar tot atît de drept şi adevărat este că pe acea vreme se urcase mult preţul cailor şi al vitelor, dar cu deosebire preţul bucatelor. Or lucrul acesta, după cum prea bine ştie orice om cu scaun la cap, e semn de rezbel...

...În casa dinăuntru, masa se sfîrşise, dar Varju János cu musafirii săi mai întîrzie puţin lîngă un pahar cu vin. Oaspeţii erau doi, cei doi fraţi Botos, care gospodăreau împreună aceeaşi moşie de la Călata. Îndată ce sosiră — era tocmai ceasul prînzului — se ospătară, iar apoi, în vreme ce închinau în tihnă cîte un păhărel de vin, isprăviră liniştiţi şi treaba pentru care veniseră pînă aici. O isprăviră în pace şi linişte, fără multa vorbărie. De altfel, fraţii Botos erau vestiţi ca oameni scumpi la vorbă. Acum se pregăteau să plece acasă. Unul din ei ieşi să pună în rînd sania şi să înhame caii, dar se reîntoarse repede :

— Nu putem pleca. S-apropie furtuna.

Într-adevăr, afară vîntul de miază-noapte răscolea cu furie zăpezile.

— Norocoşi cei ce sînt acum sub acoperiş ! Staţi jos şi închinaţi un pahar. Eu dau o raită prin curte, apoi mă întorc la voi.

În casa slugilor, lîngă vatră, stătea un om şi-şi usca hainele.

— Bună seara, domnule [1].

— Tu eşti, Ştefane ? Cînd ai venit ?

— Mai de mult, dar am văzut că ai oaspeţi şi n-am vrut să te tulbur. Păcătoasă vreme.

[1] În româneşte, în original (n. tr.).

— Cu muierea ai vorbit ?

— Încă nu. Dar la moară toate cele sînt în bună rînduială. Gheața am spart-o. Am adus și făină. Am dat-o în sama domnului Gáspár.

— Pentru mine n-ai nimica ?

— Ba da. Azi în zori de zi, era încă întuneric, am văzut în cîrciumă un om care petrecea. Cînd am ajuns eu acolo, era beat. Știi cine era ? Ion ! Ion al lui Urs. Știi, omul acela care s-a băgat slugă la domnul cel nou.

— Cel ce a fost cu noi la Săvădisla ?

— Chiar el. S-a băgat la noul stăpîn. Are bani mulți, nu face altceva decît bea și plătește.

— Ei, și pe urmă ?

— Am cerut și eu o porție de răchie și am intrat în vorbă cu el. Era beat. Vorbea verzi și uscate.

— Și pe urmă ?

— Băuse zdravăn. Cred că băutura îi ardea măruntaiele. N-a fost greu să ne împrietenim. M-a întrebat unde mă duc. I-am răspuns că duc făină la Poiana. Atunci mi-a spus așa : „Să-i spui stăpînului tău să fie cu băgare de seamă, că-l paște o primejdie mare. Să-i spui să fugă, să nu stea locului. Poiana acum nu-i adăpost bun. Și știu prea multe despre dumnealui".

— Ticălosul !

— Da, da. Mi-a spus că a fost trimis anume la Gilău și că Voievodul astăzi vînează pe-aici, prin jurul Tîlharului.

— Chiar aici ?

— Aici ! Voi n-ați văzut pe nimenea ?

— Nu.

— Cu toate acestea, Ion de două ori mi-a spus că cei mari se află pe-aici, pe coastele Tîlharului, la vînătoare de urși, și că pe el anume l-au trimis la Gilău...

— Altceva n-a mai spus ?

— Nu ! L-a doborît băutura. L-am urcat în sanie și o bucată de drum l-am cărat cu noi. Cînd am ajuns într-un loc mai liniștit l-am aruncat în zăpadă și l-am snopit în bătaie din tălpi pînă-n creștet. N-a zis nimic, decît a gemut. L-am lăsat acolo. Poate a pierit ; dar chiar dacă mai trăiește, acolo o să înghețe...

Varju János se întorcea spre casă îngîndurat. Viforul îl izbi în față, căciula îi zbură departe de pe cap. Nămeții de

omăt se prăbuşeau durduind pe coaste în jos, de parcă ar fi vrut să strivească toată Poiana. Furtuna tălăzuia din plin. Peste tot se aşternea un întuneric alb. Varju János fugi după căciulă ; n-o ajunse decît aproape de şopron. Cînd s-o ridice, de lîngă perete răsări în faţa lui un om.

— Cine eşti ?

— Eu sînt, Maftei. Acu sosirăm cu o sanie. Sîntem cinci inşi.

— Aţi putut răzbate ?

— Abia am ajuns pînă aici. Pe la amiază, pe cînd coboram, pe drumul Dongăului, ne-am întîlnit cu domnul Gyeröffy... Erau mai mulţi boieri care se duceau la vînătoare. Au luat-o pe cărare, încoace. N-au sosit încă ?

— Nu i-am văzut. Şi cine zici că erau ceilalţi ?

— Nu-i cunosc. Poate să fi fost printre ei şi domnul Kabós.

Varju János rămase pe gînduri.

Din văzduh se stîrni un nou val de furtună.

— Duceţi-vă în casa slugilor. Aşezaţi-vă acolo peste noapte ; astăzi nu mai puteţi pleca nicăieri. Vasile o să vă arate unde găsiţi fîn şi paie. Aţi descărcat sania ?

— Am.

Varju János intră în casă. Oaspeţii lui erau aşezaţi în jurul mesei şi închinau. Printre ei, Gáspár. Varju se aşeză, apoi se întoarse spre fiul său şi-l întrebă :

— Cu Ştefan ai vorbit ?

— Am vorbit.

— Şi ce crezi ?

— Ştiu că de o vreme încoace dau mereu tîrcoale pe aici...

În casă era întuneric, nu lumina decît jăratecul din vatră. Afară totul era învăluit în pîclă cenuşie. Vîntul cînd răscolea zăpada în vîrtejuri, cînd se repezea şi alerga nebuneşte de-a lungul vîlcelii. În răstimpuri, cînd viforul se mai ostoia, peste cuprinsul firii cobora o linişte surdă... Dar după cîteva clipe vîrtejurile se trezeau din nou, se repezeau cu furie împotriva muntelui, împotriva pădurii, ca apoi să coboare, vijelios, jos în vale.

Cei patru oameni stăteau îngînduraţi în jurul mesei. Nu prea vorbeau. Erau stăpîniţi de un fel de nelinişte. O simţire ciudată li se aşezase pe piept şi pe creier, ca o greutate,

răscolindu-le gîndurile şi simţirile. Căutau ceva, un drum, o rază sau un luminiş, care să-i poată lămuri şi îndrepta, dar peste tot nu întîlneau decît aceeaşi pîclă cenuşie, aceleaşi urme întortocheate, aceleaşi cărări răscolite şi în dreapta şi în stînga, care îi încurcau şi-i tulburau şi mai mult. Din cînd în cînd se uitau unul la altul cu tainică nădejde : poate celălalt ? Dar pe toate feţele era întipărită aceeaşi înfrigurată căutare.

Se temeau ? Nu. Deloc. Oamenii aceştia nu ştiu ce-i frica ; viaţa omului de la munte este o luptă nesfîrşită, o războire neîncetată pentru pîinea cea de toate zilele. Omul piscurilor ştie în fiecare clipă, ziua şi noaptea, că în tot ce făptuieşte, în fiecare mişcare pe care o face îl însoţeşte şi îl pîndeşte moartea. Oamenii munţilor sînt aspri şi-s stăpîniţi de astfel de simţiri tocmai în clipele cînd îşi dau seama că s-au rătăcit pe neaşteptate, se pomenesc în locuri străine, neumblate, întunecate, fără de soare şi fără de stele, unde curajul nu te mai ajută la nimic.

Între timp se înnoptase de tot. Tînăra femeie făcu lumină în odaie, pe urmă acoperi masa şi aduse nişte linguri de lemn.

— Oamenii de afară au de mîncare ? — întrebă Varju János.

— Le-am trimis.

— Le duc şi vin, zise Gáspár ridicîndu-se.

— Să le dai vin fiert, îi spuse tatăl său, apoi îi trecu prin minte un gînd de care parcă i s-a mai alinat strînsoarea ce o simţea în gîtlej. Femeia intră în odaie, aducînd un blid mare de mîncare fierbinte. Gáspár se înapoie şi el.

— Se potoleşte vremea.

Strînsoarea ce o simţea Varju János în gît se îmblînzi şi mai mult.

Sorbeau zeama bună şi fierbinte. Pescuiau cu lingurile bucăţile de carne ce înotau în blid. Căldura mîncării le pătrunse curînd pînă la oase. Se simţeau bine. Deodată Gáspár puse lingura pe masă :

— De-ar fi slobod drumul măcar pînă la Almaş !

Ceilalţi lăsară şi ei din mîini lingurile şi cuţitele. Se gîndeau cu toţii la acelaşi lucru. Botos László vorbi, rostind gîndul tuturor :

— De-am putea ajunge măcar pînă la Stîna !

Apoi încet, duşi pe gînduri, începură din nou să mănînce.

Gáspár îşi şterse cuţitul, îl vîrî în teacă, sorbi o duşcă zdravănă de vin apoi se ridică de la masă.

— Trebuie să văd cum e drumul !

Viscolul se liniştise cu totul. Sus, pe cer, printre scamele de nori care goneau în neştire, scăpărau străluciri de stele. Pe pămînt, vîntul nu se mai burzuluia decît din cînd în cînd. Afară, pe prispă, Gáspár îşi legă tălpigele, prinziîndu-le de cizme cu nişte cureluşe. Maftei, bătrînul vînător de la Mărişel, făcea şi el acelaşi lucru, cu singura deosebire că el îşi lega tălpigele de opinci. Femeia era lîngă ei şi le făcea lumină cu o făclie.

Deodată se cutremură.

— Auzişi ?

— Puşcături !

Coborîră în curte, unde glasurile nopţii veneau slobode din toate părţile. Noaptea era neagră, ca de funingine. În liniştea ei minunată şi majestuoasă se topea pînă şi vuietul lung şi uniform al pădurii. Au stat acolo pe loc ascultînd, cu faţa la cer, fără să se mişte.

— Auzi ?

Bubuitura răsună din nou, urmată de un ecou slab. De data asta o auziseră lămurit.

— Dinspre Tîlharul.

— Da, de acolo. Dinspre rîpe.

— Cine să fie ?

— Acolo se petrece ceva rău.

— Să puşc şi eu ?

Gáspár puse mîna pe armă şi trase. O bubuitură îi răspunse aproape îndată. Cei din casă ieşiră cu toţii afară, dar ieşiră şi cei din casa slugilor şi cei ce erau prin şură. Cîinii începură să urle ca scoşi din minţi.

— Ce s-a întîmplat ?

— Se aud împuşcături.

— Sus pe Tîlharul se petrece ceva rău.

Gáspár începu să-şi desfacă tălpigele de la picioare.

— Maftei, adună oamenii şi plecaţi. Să luaţi şi puşti. Să-mi daţi de veste cît mai de vreme cum e drumul. Fiţi cu ochii în patru, iscodiţi ce se petrece la „Czifra". Umblaţi repede, cărarea o ştiţi. Apoi se întoarse spre tatăl său :

— Ei tată, ce zici ?

— Să intrăm în casă. Oameni buni, intraţi şi voi sub acoperiş ! Dacă celor de acolo li se întîmplă ceva, acum pot nimeri la noi. Lumina se vede de departe.

Curtea se goli. Totul se cufundă din nou în tăcere. Doar cîinii mai hămăiau din cînd în cînd.

În pridvor, tatăl şi fiul stăteau de vorbă cu glas scăzut. Într-un colţ, şedea moş Ilie, vraciul. Ochii lui mărunţi străluceau ca licuricii.

— Crezi că-i stăpînul Sárospatakului ?

— Nu pot fi decît oamenii lui.

— O să dea peste noi.

— Nu peste mult vor fi aici.

Îşi coborîră privirile în pămînt, apoi se uitară la Ilie, ai cărui ochi săreau tot timpul de la unul la altul.

— Tu ce crezi, Ilie ?

— Trebuie să înlăturăm toate piedicele ce ne stau în cale.

— Are dreptate, întări Varju János, care-şi aduse aminte de Székely Mojzes cel tînăr, de Prépostvári, de Ebeni-eşti şi de mulţi alţii.

— Da, are dreptate, dădu din cap şi Gáspár, în vreme ce îi răsăriră în gînd Bethlen István şi Zólyomi Dávid.

— Trebuie să ascundem tot ce avem prin casă, zise Varju János.

— Dar unde ?

— Ştiu eu un loc bun, mormăi Ilie, unde n-o să le găsească nimenea, după cum n-au găsit nici uneltele moşului tău, făurarul de aur.

Ilie spune toate acestea mormăind liniştit, dar auzindu-l, cei doi Varju au rămas ca trăznitţi. Gáspár auzise şi el de povestea asta, dar niciodată n-a vorbit cu tatăl său despre ea. Şi acum, iată, îi este dat să-l vadă pe părintele său tremurînd şi acoperindu-şi faţa cu palma. Lumea s-a întunecat în jurul lui de parcă i s-ar fi lăsat pe ochi o negreaţă. Varju János, bărbatul cu tîmplele cărunte, a stat multă vreme aşa, nemişcat. Dar deodată se scutură. Îşi luă mîinile de la ochi şi vorbi. Glasul lui era înfiorat şi avea un sunet nespus de ciudat :

— Nu, n-a minţit ! Aşadar, totuşi, n-a minţit.

Gáspár nu îndrăzni nici să se mişte.

Liniştea fu întreruptă de vraciul din Drăgoiasa.

— Vă arăt eu locul. Putem duce totul acolo.

— În bîrlog ?

— În bîrlog.

— Dar a nins. Se vor vedea urmele.

— Asta s-o lăsaţi în grija mea. Pînă dimineaţa n-o să mai fie urme. Le-oi călca cu oile.

Varju stătu pe gînduri.

— Isprăviţi voi doi. Să nu afle nimeni altul. Nici chiar eu. Acu vă las. Dar nimeni să nu ştie ce faceţi.

Varju János trecu în casa dinainte şi se aşeză lîngă cuptor, printre ceilalţi. Fraţii Botos sorbeau liniştit din pahare aşa că nu-i tulbură. Îşi lăsă coatele pe genunchi, îşi sprijini capul în palme şi-şi aţinti privirea în pămînt.

Multă vreme a stat acolo, aşa, nemişcat. Oaspeţii poate că i-au şi vorbit fără ca el să audă. Or fi crezut că a adormit, deoarece nu mai închinau cupele decît între ei. Peste tot stăpînea o tăcere adîncă, nu se mai auzea decît zbaterea surdă a flăcărilor din vatră.

Deodată, cîinii începură să latre furios, ca la apropierea unui străin. Varju János sări drept în picioare şi ieşi în tindă. Cineva bătea puternic în uşa de la capătul tîrnaţului. Varju deschise.

— Ei, cine-i acolo ?

Intră un om plin de zăpadă din creştet pînă-n tălpi.

— Sara bună !... dădu bineţe noul sosit, apoi îşi scoase căciula din cap şi o izbi de tureatca cizmei. Pe urmă îşi desfăcu şi cojocelul scuturîndu-l.

— Să dea Dumnezeu ! Doar nu-i fi dumneata domnişorul Valkai Józsi ?

— Ba-s tocmai eu.

— Rogu-te, intră înăuntru. Te-o fi pătruns frigul. Domnişorule, dumneata ai tras cu puşca ?

— Eu. M-am rătăcit şi veneam încoace după ajutor. Măria sa a rămas întroienit într-o prăpastie pe coasta cealaltă a Tîlharului. Zăpada a acoperit toate potecile.

— Rákóczi ?

— Da, voievodul.

— Cunosc locul acela. E plin de primejdii.

— Viforul bătea drept acolo. Cărare, nici urmă. Ne tre-

buie ajutor grabnic, mai ales că şi-a scrîntit şi un picior. Apoi adăugă : Domnia ta faci parte dintre vînătorii cetăţii...

— Eu ? Nu ! Am fost meşter de vînătoare, dar pe vremea preabunului meu stăpîn, măritul domn Bethlen István. Da, da, pe vremea lui. Ascultă, György — se adresă el unuia din fraţii Botos — încălziţi o leacă de vin şi pentru domnişorul. Iar dumneata trebuie să-ţi scoţi cizmele şi să-ţi pui obielele la uscat. Întindeţi-i şi hainele, că-s toate ude. Treci, domnişorule, şi te aşează colea, lîngă foc. Apoi deschise uşa şi strigă :

— Ehei, Văsălie, Ioane ! Gătiţi-vă de drum !

El îmbrăcă o scurtă blănită, apoi îşi legă tălpigele de picioare. Luă din raftul de pe perete o făclie pe care o aprinse la flacăra focului. În clipa aceea, cineva îşi vîrî capul pe uşă :

— Să aduceţi şi frînghii şi o săniuţă. Nu uitaţi nici de topoare. Aşa... Acum putem pleca. Domnişorule, dumneata să bei vin fiert. Pînă pe la miezul nopţii cred că ne întoarcem.

...Într-adevăr, la miezul nopţii erau înapoi. Pe stăpînul Sárospatak-ului îl ridicară doi inşi din sanie, aşa cum era culcat pe o şireglă şi acoperit cu ţoluri şi cergi. Îl duseseră în casa dinainte şi-l aşezară într-un jilţ mare. Boierii încercară să-i scoată cizmele dar, fiind îngheţate, au trebuit să crape turetoii cu cuţitul ca să-i poată slobozi picioarele. După ce îi desfăcură şi obielele, văzură că gleznele domnului erau vinete şi umflate. Voievodul îşi muşca buzele de durere. Boierii se dezbrăcară şi ei, îşi scoaseră încălţările şi se aşezară lîngă foc, să se usuce şi să se dezmorţească. De vorbit abia de schimbau cîte o vorbă. Domnia sa domnul Gyeröffy mormăia încruntat, uitîndu-se din cînd în cînd pe furiş la cele ce se petreceau în casă. Cei doi fraţi Botos ieşiră în tindă, fără să bage cineva de seamă. Domnul Valkai, neostenit cum era, se apucă să fiarbă vin. O slugă aduse lemne. Numai cei ai casei nu erau nicăieri.

Principele se întoarse spre Valkai :

— De la Gilău nici o veste ?

Tînărul se uită mirat la domnul şi stăpînul său.

— Nici una, Măria ta.

Rákóczi închise ochii. Avea dureri năpraznice. Domnul Gyeröffy mormăi către băiatul său :

— Ei, băiete, ai auzit ? Măria sa a intrat totuşi în bîrlog.

Jupînul Kabós prinse vorba din zbor şi-i răspunse bodogănind :

— Da, dar ne-am împotmolit şi noi în aceeaşi văgăună.

— Văzuşi cîţi oameni îs adunaţi aici ?

— Am şi eu ochi.

Afară Varju János stătea de vorbă cu Ilie.

— Sînteţi gata ?

— Aproape.

— Atunci vino şi unge piciorul măriei sale. A umblat prin locuri necurate. Şi l-a scrîntit.

Boierii îl cunoşteau bine pe Ilie, aşa că bătrînul s-a putut apuca de treabă fără să mai fie nevoie de prea multe lămuriri. Vreo jumătate de ceas a tot frecat piciorul bolnav. De durere, ochii voievodului se împăienjeniră cu totul, aproape nici nu mai vedea cu ei. După ce a isprăvit de frecat, Ilie a înfăşurat piciorul bolnav în cîrpe muiate în rachiu. Apoi dintr-odată a pus o întrebare :

— Măria ta, cine a împuşcat ursul ?

— Ochii voievodului erau închişi, dar auzind întrebarea şi-i deschise mirat :

— Ce îndrugi tu acolo, măi moşule ?

— Aş vrea să ştiu cine l-a împuşcat. Că l-a nimerit în plin. I-a făcut plămînii ferfeniţă. L-a lovit drept în piept.

Măria sa rămase cu gura căscată.

— De unde ştii tu toate aceste lucruri ?

— L-am văzut cu ochii mei. Dar nu ştiu cine l-a împuşcat.

— Eu — răspunse voievodul — dar ticălocul de urs a luat-o din loc, cu glonte cu tot.

— A luat-o el, Măria ta, dar prea departe n-a ajuns. Chiar acuma îl jupoaie oamenii, colo, afară, în curte.

Zicînd acestea, moş Ilie se închină şi ieşi. Boierii se uitară unul la altul.

— Aici e un cuib de vrăjitori, iar ăsta-i pui de drac.

— Bine, dar parcă ursul s-a băgat iarăşi în bîrlog ?

— Da. S-a băgat în bîrlog.

— Şi n-a mai ieşit.

— Nu.

Varju János intră în încăpere şi întinse pe jos o piele de urs plină de sînge.

— Iată pielea ursului.

— Ăsta a fost ?

— ÎI cunosc bine. A fost o fiară şi jumătate. Anul trecut i-am trimis şi eu un glonţ, dar s-a dus cu el cu tot.

Boierii se adunară în jurul blănii, cercetînd-o şi pipăind-o. Kabós îi arătă voievodului urma glontelui.

— Iată gaura. Se vede că împuşcătura îi proaspătă. Asta-i dihania.

— Dar cum a ajuns aici ? întrebă voievodul, uitîndu-se la Varju János, care dădu din umeri, fără să scoată o vorbă...

Domnii se uitară unii la alţii. În privirile lor se puteau desluşi oarecare urme de îngrijorare. Totuşi, nici unul din ei nu zise nimic. Voievodul îl măsură cu multă luare aminte pe Varju János.

— Tu ai un băiat, nu-i aşa ?

— Am.

— A fost grămăticul lui Zólyomi ?

— Da, a fost.

— Acum unde-i ?

— Aici, acasă.

Rákóczi se uita din nou la Varju, iar acela la voievod.

— Ceva de-ale mâncării ne daţi ? — întrebă apoi voievodul, schimbînd vorba.

— Îndată o aduc Măria ta. Dar n-avem decît tocăniţă de oaie.

— Las' că-i bună.

Varju János ieşi din încăpere. Măria sa rămase pe loc, clătinînd din cap.

— Nu înţeleg, nu înţeleg nicicum. Văd că n-a sosit nici Maksai. Nu înţeleg.

Boierii se aşezară tăcuţi la masa tîrzie, dar mîncară zdravăn. De băut însă băură şi mai zdravăn.

După cină se pregătiră de culcare. Gazda porunci să se aducă în casă ţoale şi otavă.

— Iertaţi, măriile voastre. Vă dăm şi noi ce avem. Aşternuturile mai bune ne lipsesc.

Boierii erau somnoroşi. Nu răspunseră. Voievodul se părea că a şi adormit în jilţul său. Piciorul oblojit şi-l ţinea întins pe o bancă. În clipa cînd Varju János ieşi din odaie, îi făcu semn tînărului Valkai să se apropie.

— Joska, băiete, puştile noastre unde sînt ? Nu le văzuşi ?

— Sînt aici, Măria ta. Stau toate rînduite, colo în colţ. Le-a prins puţin ploaia, mîine va trebui să le curăţăm să nu rugineascâ.

— Nu înţeleg, nu înţeleg şi pace ! murmură Rákóczi, închizînd ochii. Dar culcă-te şi tu, Mihály. E tot un drac. De înţeles nici aşa nu înţeleg nimic.

Domnii sforăiau. Voievodul se trezea din cînd în cînd săgetat de durerile din picior şi tulburat de atîtea lucruri neînţelese, de care era plină această casă. Niciodată în viaţa lui nu fusese într-o astfel de stare. Auzea fel de fel de sunete ciudate, uneori urlet de cîini, apoi zarvă de mişcări omeneşti. I se părea că aude scîrţîitul zăpezii din jurul casei sub paşii grei ai unui om. Între timp aţipea, apoi se trezea din nou, speriat. De data aceasta i se păru că aude glasuri aspre şi ţipătoare, înjurături şi zgomot de hărţuială, apoi parcă cineva ar fi deschis uşa. În clipa aceea, foarte aproape de el, auzi, vorbă omenească. Cineva vorbea încet, dar morocănos.

— Să nu faceţi gălăgie ! Dorm boierii.

— Ce facem cu ei ? Îi căsăpim ?

— Doborîţi-i şi legaţi-i unul de altul. De spînzurat avem vreme să-i spînzurăm. Dar pînă atunci să nu li se clintească nici un fir de păr. Maftei n-a trimis încă vorbă ?

Voievodul mai dormi puţin, apoi auzi alte glasuri :

— Ilie ! Trimite-l pe nepotul tău încoace.

— Ce s-a întîmplat ?

— Să vină să vorbească cu muierea.

— E vreun bai ?

— Nu ştiu. Dar să vie...

...Lătrat furios de cîini. O haită întreagă de cîini lătrau deodată. Cineva trînti o uşă.

— Spune, Maftei! Calea-i slobodă ?

— Nu-i slobodă, stăpîne... Drumul cel mare e plin de cătane.

CAPITOLUL XII

În vremea mesei de prînz, cerul prinse să se întunece. Dinspre valea Căpuşului, vîntul începu să şuiere şi să plîngă. Cuprinşi de frig, oştenii care străjuiau pe ziduri îşi strîngeau cojoacele în jurul trupului şi se gîndeau cu jind la lăncierii care stăteau şi petreceau la căldură, înlăuntrul cetăţii. Cînd venea vremea rondului, căprarii umblau pe ziduri încruntaţi şi se grăbeau să ajungă cît mai curînd înapoi la încăperea de unde se făcea schimbul străjilor, ca să-şi vadă netulburaţi de jocul cu zarurile.

Boierii stăteau la masă în sufrageria cea mare. Dumnealui căpitanul Nagy Pál de cîte ori izbucnea focul afară din vatră, umplînd încăperea cu fum usturător, îşi făcea auzit glasul său adînc, rostind cîte o sudalmă din cele aprige. Domnul Kassai nu se încumeta să răspundă decît din cînd în cînd întrebărilor pe care i le punea domnişorul György. Numai flăcăii cei tineri, domnişorii nobili de la curte, mai chicoteau şi se veseleau, povestind năzbîtii. Slujitorii boierilor căscau în taină, acoperindu-şi speriaţi gura cu palma.

Vîntul izbea tot mai furios zidurile cetăţii. Zăpada spulberată pătrundea prin crăpăturile pereţilor, făcînd dungi albe pe podea.

Domnilor le era frig şi cînd mai trecu un val de vînt prin încăpere, dumnealui boierul Kassai, fiind cuprins de tremur, porunci să se aducă vin fiert.

În sala de mese îşi făcu intrarea pîrcălabul. Se duse drept în faţa magistrului judecăţilor, cum i se zicea acolo vornicului domnesc.

— Veşti noi ?

— Sînt şi nu sînt. N-am primit nici o înştiinţare. Iscoadele pe care le-am trimis n-au aflat nimic nou. Un plăieş a venit să-mi spună că astăzi dimineaţă a întîlnit în făgădăul de la Căpuş pe un gornic care a fost trimis cu măria sa...

— Pe Ambrus ? — întrebă domnişorul György.

— Nu. Pe un altul, de aici, gornic de pădure. Îl cheamă Ion.

— Pe omul ăsta să mi-l scoateţi la iveală din fundul pămîntului ! porunci judecătorul.

— Tocmai de asta venii pe-aici. Aş vrea să trimit în cercetare pe cîţiva dintre paznicii cetăţii, dar trebuie să cer în locul lor, ca să împlinesc straja, nişte tălpaşi. Am oameni puţini.

— De ce ţi-e frică ?

— Eu nu-s prea sperios, dar am văzut că în munţi oamenii pregătesc peste tot semne de primejdie...

— Ia cîţi oameni îţi trebuie. Asta tu o ştii, zise căpitanul.

Cînd pîrcălabul se îndreptă spre ieşire, domnul Kassai strigă după el :

— Nu ţi-am văzut nevasta de două zile.

— Mi-e bolnavă copila, stăpîne.

Într-adevăr, fetiţa lui era greu bolnavă. Tuşea şi se îneca ; avea gîtul umflat şi se făcuse galbenă la faţă, ca ceara. Avea obrăjorii încinşi şi cînd se zbătea după aer ca să nu se înece se uita atît de sfîşietor la mamă-sa, încît bietei femei i se rupea inima.

Uneori, cînd pentru scurtă vreme o lăsa tusea în pace, adormea cu gura deschisă şi horcăia, răsuflînd aspru de parcă aerul ce-i intra în plămîni i-ar fi zgîriat gîtlejul. Mînuţele ei prindeau şi strîngeau, o, doamne, cît putea ea de tare, strîngeau mîinile mamei.

— Sfinte Dumnezeule, greu mă loveşti !

Biata femeie punea fără încetare pe micul piept oblojeală caldă, aşa cum o învăţase moaşa atotştiutoare.

Bărbatul său intra uneori în încăpere să vadă ce se petrece. Se oprea lîngă uşă, fără să se apropie de pat ; nu voia ca aerul proaspăt să o atingă pe fetiţa încinsă de văpaia bolii. Stătea locului un răstimp, uitîndu-se încremenit la pătuc, apoi se întorcea şi ieşea afară, avînd grijă să închidă uşa încet şi

cu grijă în urma lui, ca să nu se trîntească ivărul. Pe urmă se urca pe ziduri, stătea pe metereze, ca să-l biciuiască vîntul, ca să se înfigă în obraz ghearele ascuţite ale crivăţului. Străjile mormăiau cînd trecea prin preajma lor.

— Se roteşte pe-aici, ca un nebun. N-are altă treabă decît să stînjenească pe bieţii ostaşi ? Cine a mai văzut una ca asta ?

În ghearele foişorului era de strajă un oştean bătrîn şi smead, care se ghemuia, tremurînd, sub ţundră. Era un om bătrîn cu casă grea şi cilezi [1] mulţi. Maksai se opri în faţa lui.

— Ce mai faci, Minea ?

— Urîtă vreme. Să nu scoţi nici cîinele din casă.

— Văd că nu prea eşti în apele tale.

— Mă doare capul. Şi apoi în clipe ca aceasta mă bat gînduri negre : ce s-o alege oare de viermişorii mei, dacă eu mă duc pe copcă ? Căci nici mamă n-au...

Maksai nu zise nimic. Trecu repede mai departe.

Nu peste mult, însă bătrîna strajă fu schimbată. Primi porunca să se ducă la grajduri, să facă slujbă pe lîngă vacile cu lapte.

Străjerului din foişorul porţii i se păru că aude de afară zurgălăi de sanie, aşa că ieşi pe coridor să se uite în jos. Crivăţul îl izbea în faţă. Îşi făcu palma streaşină în faţa ochilor şi privi : jos, în zăpada învolburată, desluşea o mişcare ; un ghemotoc fără formă şerpuia pe şosea înspre cetate. Zurgălitul venea de acolo, dinspre acel ghemotoc. Acum, urechile străjei desluşeau şi glasuri omeneşti.

Dar cei de jos, fie că auzeau, fie că nu auzeau, continuau să urce grăbiţi spre cetate. Poarta era deschisă, intrară deci de-a dreptul înăuntru. De bună seamă erau oameni de-ai noştri. Cine alţii se încumetă să pornească la drum cu gînduri viclene pe o vreme ca asta ?

Era o sanie, urmată de plăieşi din cetate, din care coborîră un om îngheţat.

— Asta-i Ion. Urs Ion, gornicul, îl lămuriră pe Maksai. L-am găsit jos în vale, singur. Numai un cîine urla lîngă el. L-am adus încoace.

[1] *Cilezi* — din limba maghiară „*cseled*" — copii (n. tr.).

— Poate mai trăieşte. Scoateţi-i repede straiele şi frecaţi-l cu zăpadă, grăi bătrînul oştean, pe piept şi pe inimă. Frecaţi-l zdravăn cu zăpadă.

Din cojocul gornicului ieşi la iveală o scrisoare cu iscălitura domnitorului şi purtînd pecetea inelului de pe degetul său cel mic. Scrisoarea era adresată în acest fel :

„Domniei sale domnului Kassai István, mare magistru şi căpetenie a judecăţilor din cetatea Gilăului. Cito, cito, citissime". [1]

Pîrcălabul duse el însuşi scrisoarea.

Boierul Kassai se uită mai întîi la dată : *anno 1636. die, 13 mensis Februarii.*

— Scrisoarea a fost scrisă ieri şi e grabnică. E din Dongău.

O citi cu oarecare greutate. Scrisul voievodului n-a fost niciodată prea citeţ, dar de data asta se vedea graba cu care a aşternut literele pe hîrtie. Domnişorul György auzind de scrisoare veni repede în casă.

Faţa slabă a lui Kassai era plină de zbîrciturile mîniei.

— Ce este ?

Înfuriat, aruncă scrisoarea pe masă.

— Douăzeci de oameni să fie gata să plece în munţi ! Poruncă !

— Nu se poate, zise Maksai.

Domnul Kassai se uită la el şi încruntă din sprîncene.

— Poruncă ! Douăzeci de oşteni, puşcaşi aleşi. Trebuie să prindă pe un oarecare Varju János şi pe fiul său. Măria sa aşteaptă răspunsul, sus, pe Tîlharul. Să vie încoace Nagy Pál !

Se lăsă pe spate în jilţ şi se holbă la tavan. Maksai porni, domnişorul György se ţinu după el.

— Plec şi eu.

— Unde ?

— În munţi, cu oştenii.

— Ba, domnişorule, nu te duci nicăieri. Ai face mai bine să priveghezi asupra rînduielii din cetate. Cu oştenii se duce pîrcălabul. Aşa-i porunca domnului.

Maksai se opri :

[1] În latineşte, în original — foarte urgent, sau literal — repede, repede, cît mai repede (n. tr.).

— Eu, adică ?

— Aşa-i porunca ! Tu cunoşti cărările.

Sosi jupînul Nagy Pál.

— Căpitane, domnia ta ! Să-mi dai douăzeci de oşteni buni. Trebuie, zor, să plece în munţi.

— În munţi ? Pe o vreme ca asta ? Crezi că mi-am pierdut minţile ?

Domnul Kassai se uită întîi la el, apoi la domnişorul György şi adăugă încet :

— Porunca Măriei sale. E vorba de viaţă şi de moarte.

Maksai ieşi pe uşă.

— Să le fi venit rîndul şi la cei mai mici ? — bombăni căpitanul, aplecîndu-se spre judecător.

— Nu-i treaba noastră. Domnia ta ai face mai bine să-ţi păzeşti pielea dumitale.

Cei douăzeci de tălpaşi se adunară în curte. Erau flăcăi zdraveni, secui din Gheorghieni, pe care nu-i speria nici muntele, nici furtuna. Îi muştruluia un hotgon.

În odaia judelui intră un oştean care împărtăşi ceva cu glas scăzut căpitanului.

După ce plecă oşteanul, domnul Nagy Pál vorbi. Era întunecat la faţă :

— Gornicul n-a îngheţat ! I-au tras o mamă de bătaie, pe urmă l-au aruncat în zăpadă.

Cei doi boieri se uitară unul la altul.

— Jupînul Varju înfruntă toată ţara.

— A fost omul Bethlen-eştilor, iar băiatul lui, grămăticul lui Zólyomi Dávid.

Căpitanul dădu porunci.

— Să iasă patru sănii cît mai repede ! Unde-i părcălabul ?

Maksai se îmbrăcă de drum, dar pregătirile mergeau tare încet. Pieptarul şi-l îmbrăcase pe dos şi abia după ce s-a chinuit mult cu nasturii a băgat de seamă ! Se încinse peste manta cu un brîu de piele, în care a ascuns un pistol. Îşi căută ciomagul ferecat la capete şi îşi puse în cap o căciulă largă, apoi porunci unui slujitor să-i ungă încălţările cu seu. Isprăvind pregătirile, intră încet în odaia bolnavei. Mica Anna se ridică să-l întîmpine :

— Unde pleci ?

— În munţi. Ce face copilul ?

Mica Anna nu răspunse. Îşi ţinea gura încleştată, iar în jurul ochilor avea cearcăne adînci.

— Să nu pleci tocmai acum.

Peste inima lui parcă s-ar fi prăvălit bolovani.

— Am primit o poruncă. Ce face copilul ?

— Pe jumătate e al Celui de sus.

— Anna ! Mica mea Anna.

— László ! Dumneata eşti dator Domnului Dumnezeului nostru cu o viaţă de om. Bagă de seamă ce faci, s-ar putea ca Cel de sus să vrea să te încerce tocmai acum şi să-ţi ceară să-i plăteşti datoria.

— Anna !

Dar ea se duse înapoi, lîngă patul bolnavei, să se lupte pentru viaţa aceea mică şi plăpîndă. Maksai îşi aplecă fruntea, apoi se întoarse încet pe loc şi ieşi afară din odaie, închizînd cu grijă uşa. Femeia nu auzi decît paşii grei şi rari care se îndepărtau.

În curte aşteptau, cu caii gata înhămaţi, săniile. Oamenii îl căutau pe mai marele cetăţii.

— Ar trebui să mă împotrivesc. Nu se poate să plec tocmai acum ! Să plece altcineva ! — se răzvrătea Maksai în gînd.

Deodată se opri. Privi jos în curte. În mintea lui se perindau, tulburi, cele mai felurite gînduri. Poate că e mai bine să plece el şi nu altul ? Se poate ivi vreo primejdie mare. S-ar putea să le fie de ajutor, cu o vorbă, sau cu un semn. Dar oricum ar fi, el nu va ucide. Ucigaş nu se va face, nici măcar de dragul Măriei sale ! E dator cu o viaţă de om. Cine ştie, poate a sosit clipa să-şi poată plăti datoria...

Strigă jos în curte :

— Să se dea tălpige pentru toţi ostaşii. Vin şi eu acuşi ; şi începu să coboare treptele scării repede şi plin de hotărîre.

Se urcă în sania din faţă, luă hăţurile în mînă.

Biciul sfichiui spinarea zburlită a căluţilor mocăneşti.

— Urmaţi-mă cît mai de aproape.

Boierii se uitau din curte la săniile care ieşeau şerpuind pe sub poartă şi intrau de-a dreptul în vîltoarea viforului, care îi biciuia din faţă. Apoi cu încetul boierii se urniră spre scările care duceau în casă. Cînd ajunseră în faţa sălii de mese, se opriră.

— Domnia ta, domnule magistru al judecăţilor, îţi mai aminteşti de adunarea de la Oşorhei, care s-a ţinut acum trei ani ?

— Te gîndeşti la Zólyomi Dávid ?

— Întocmai. Îmi aduc aminte cît de prevăzător a venit între noi şi cît de bucuros era că are un *salvus conductus* [1]. Acum îi putrezesc oasele la Făgăraş.

— Cum de te-ai gîndit la el tocmai acum ?

— Mi-am amintit de el... fiindcă dacă s-ar mai găsi un om curajos, acolo în munţi, acum ar trebui să încerce...

— Stai ! Să intrăm mai întîi în casă.

Aşa. Acum poţi grăi netulburat.

— Cu cai buni, cu o sanie uşoară, într-o singură zi ajungi la Sătmar. Şi nu te opreşte nimenea pe drum...

— Crezi că ar avea cineva curajul ?

— Nu ştiu. Dar s-ar putea. Bătrînul domn s-ar bucura foarte...

Tăcură. Dumnealui, boierul Kassai se uită la căpitan într-un fel ciudat.

— Şi ce vei face de-acu înainte ?!

— Voi porunci lăncierilor să încalece şi-i voi trimite, împărţiţi în roate, pînă la Sebeş. Cei din Sebeş o să trimită vorbă la Almaş.

— Ai dreptate.

[1] *Salvus conductus* — document care asigură libera trecere.

CAPITOLUL XIII

Măria sa se trezi din somn. Afară în curte forfoteala era în toi. Parcă ar miji de ziuă. Voievodul îi vorbeşte lui Valkai Jóska, îmboldindu-l cu blîndeţe.

— Jóska, băiatule ! Ia vezi de trezeşte-i pe cei domni din somn şi scurmă puţin şi focul, să ne mai lumineze.

Boierii se trezesc buimăciţi, cu ochii umflaţi. Orbecăiesc prin întunericul din casă.

Cînd ţîşni flacăra din jăratecul ce ardea sub spuza din vatră, începu să clipească din ochi şi să-şi îmbrace straiele din care ieşea încă miros greu de umezeală.

Dumnealui boierul Gyeröffy luă cana cu vin în mîini şi trase o înghiţitură zdravănă, în timp ce fiul său şi Valkai Jóska stăteau lîngă foc. Curăţau şi ungeau cu grăsime armele.

Domnul Kabós se înclină în faţa principelui.

— Măria sa cum se laudă cu sănătatea ?

— N-am prea avut somn. Sînt nerăbdător să ajung la Gilău. Du-te pînă afară şi vezi cum e vremea.

Boierul ieşi, dar peste puţin se întoarse strănutînd.

— Gerul e aspru. Luna străluceşte. Zăpada trozneşte.

— Văzuşi pe cineva afară ?

— Nici ţipenie. Doarme toată lumea.

— Nu înţeleg, nu înţeleg de loc, mormăi în sinea lui Rákóczi. Apoi, deodată tresări şi izbucni : Căutaţi-l, sculaţi-l pe stăpîn. Să înhame caii. Vreau să plec !

De afară începe să pătrundă zvon de viaţă. Zăpada scîrţîie sub nişte paşi grei şi îndesaţi. Caii nechează şi se aud răbufnind sudălmi. Cîinii latră.

— Daţi-mi o înghiţitură de vin cald. Flăcăi ! Să vie Ambrus.

Unul dintre vînători se înfăţişează împleticindu-se. Are ochii holbaţi şi obrazul buhăit. Îl sprijină un ţăran.

— Ce-i cu tine ?

— Sînt ucigaşi măria ta ! Bandiţi şi tîlhari ! — ţipă flăcăul. M-au doborît.

— Ce s-a-ntîmplat ?

Ştefan, care îl sprijinea, grăi şi el.

— S-au îmbătat astă noapte şi au pus mîna pe cuţite... Domnul ne-a spus să-i astîmpărăm, ceea ce şi făcurăm... O să-i treacă ! N-o să aibă nici pe dracu'.

— Du-l afară !

...Două sănii trag la scară. La cea dea treia se înhamă caii.

— Ajutor !

Valkai József şi Gyeröffly András se reped la principe şi-l prind de subsuori. În acea clipă intră în tindă şi Varju János.

— Sania-i gata.

Sînt cu toţii, afară, pe tîrnaţ. Luna începe să coboare la vale. Curtea e îngrădită cu un gard înalt, peste care sînt aruncaţi spini. În jurul porţii trebăluieşte un om. De pe tîrnaţ, la lumina lunii, ochiul omului poate vedea pînă departe în vale. Rákóczi stă acolo pe tîrnaţ şi priveşte. Dincolo de poartă, pe zăpada strălucitoare, ochii lui descoperă nişte mici punctuleţe negre, care se apropie, urcînd coasta dealului. Omului de la poartă i s-a năzărit şi lui ceva, fiindcă-şi întrerupe treaba, îşi îndreaptă spinarea şi se uită ţintă în jos. Se aude un strigăt aspru :

— Hei, cine-i ?

Răspunsul vine de departe.

— În numele Măriei sale, voievodul !...

Inima lui Rákóczi bate puternic.

Apoi strigătul se aude din nou, de data asta mai aproape.

— Poarta, deschideţi poarta !

Omul de la poartă se dă la o parte, lîngă gard. La lumina lunii străluceşte ţeava unei puşti.

Omul din curte ţipă :

— Cătanele !

Varju János iese şi el aifară pe tîrnaţ.

— Ce va să zică asta, Măria ta ?

Rákóczi se face că nu-l bagă în seamă şi strigă tare :

— Aici, Maksai, oştenilor, aici ! Spargeţi poarta !

De undeva şuieră un glas ascuţit :

— Cîinii, Gheorghe, cîinii !

Apoi dincolo de poartă se aude o împuşcătură şi odată cu ea un răcnet înfiorător.

Varju János se proţăpeşte în faţa lui Rákóczi.

— Ce va să zică asta ? — Glasul îi tremură, iar mîna ce şi-o vîră repede în brîu strînge un pumnal. Voievodul, fără să vrea, îşi duce şi el mîna la frunte, parcă ar vrea să se apere. O clipă se încruntă astfel, dar boierul Gyeröffy sare între ei şi izbi cu pumnul în pieptul lui Varju :

— Pe domnitor să-l urcaţi de îndată în sanie ! Iar pe acest ţărănoi să-l doborîţi.

Deodată cu porunca pe care o dase îl prinde el însuşi de subsuoară pe Rákóczi. Coboară cu el treptele şi-l urcă în sanie, apoi sare pe capră şi apucă hăţurile în mînă.

La capătul curţii, poarta se prăvăleşte troznind. În curte năvălesc umbre negre şi întunecate. Nu peste mult se aude din nou strigătul salbatic :

— Taie-l ! Loveşte-l ! Ura !

În coridor, Valkai Józsi şi domnişorul Gyeröffy tăbărăsc cu patul puştilor asupra bătrînului Varju János.

— Tulai !...

Varju János se prăbuşeşte peste treptele tîrnaţului, în zăpadă. În clipa aceea, din dosul şurilor şi al poietelor se năpustesc lătrînd nişte umbre negre, care se aruncă asupra oştenilor ce se apropie dinspre poartă. Străfulgera şi bubuie cîteva împuşcături, se aud răcnete turbate. Sania se poticneşte şi se opreşte. Unul din cai a fost doborît.

— Aici, aici, ostaşi. Voievodul e aici !

Din poartă şi din curtea din fund oamenii dau năvală spre sanie. Sania cealaltă, în care erau domnişorii şi vînătorii, ajunse şi ea acolo.

— Repede băieţi. Mutaţi-l pe domnitor dincoace !

Boierii fac zid în jurul voievodului.

— Oşteni, aici, aici ! Taie-l, loveşte-l.

În fundul curţii izbucnesc vîlvîtăi. Cineva a aruncat un tăciune aprins în paiele îngrămădite în jurul bradului menit să fie semnal de primejdie. Focul se răspîndeşte fulge-

rător pînă în vîrful copacului. Lumina roşie a flăcărilor cade peste sălbateca încăierare din curte.

Dinspre şură se apropie în fugă Gáspár, urmat de aproape de cei doi fraţi Botos, cu puştile în mîini. Învîrtind deasupra capului o spadă lată şi lungă, tînărul Varju aleargă ţipînd :

— Vin, tată, uite că vin !

Prin faţa oştenilor cineva trece săltînd cu avînt. Îşi face drum printre ei.

— Borbás ! Vincze ! După mine !

E o întrecere sălbatecă : cine va ajunge mai repede la sanie ? Oştenii au apucat-o la deal. Gáspár aleargă la vale :

— Vin, tată, vin !

Ajuns în dreptul tîrnaţului, băiatul se opreşte din fugă. Pe scări în jos, coboară, ducînd o şireglă, ca o targă, moş Ilie şi nepoată-sa :

— Ce s-a întîmplat Ilie ?

— Cătinel, Saveto, cătinel şi n-avea teamă ! mormăie moşneagul, apoi se întoarce spre Gáspár, bodogănind : Îţi strămutăm nevasta de aici. E în durerile facerii. Nu mai poate rămîne pe loc. O luăm la noi... Cătinel, Saveto...

Creierii tânărului sînt năpădiţi de sînge. Se avîntă înainte :

— Cîinilor ! Cîini turbaţi ce sînteţi !

A ajuns în faţa saniei, s-a oprit. În sanie e însuşi Rákóczi, între ei însă se află Maksai, părcălabul.

— Pleacă din calea mea, hotnogule ! Nu pe tine te caut...

Gáspár îl apucă de piept pe părcălabul ce gîfîie cu gura deschisă, iar cu sabia îl izbeşte pe Valkai Józsi, care sări între ei în toiul învălmăşelii. Tînărul se apără ţinînd arma deasupra capului. Sabia aluneca de pe ţeavă şi i se opreşte în umăr. Băiatul se clatină pe picioare. Gáspár ridică din noul paloşul. În clipa aceea, fraţii Botos îşi descarcă sineţele aproape în acelaşi timp. Domnul Kabós şi un vînător din cetate sînt doborîţi. Voievodul e fără ocrotire, sabia e gata să izbească... Îşi ridică şi el spada, încercînd să se apere...

În clipa aceea, Maksai îşi scoase pistolul de la brîu şi-l descarcă în obrazul lui Gáspár. Sosesc oşteni, care-l ridică pe pîrcălab. Fraţii Botos îl duc în tîrnaţ pe Varju János, apoi îşi încarcă din nou puşca.

O clipă se face linişte. Oştenii se adună în jurul pîrcălabului, care bea rachiu dintr-o ploscă. Sania alunecă spre

poartă, unde a fost doborît şi cel din urmă dintre cîini. Curtea este pustie.

În faţa porţii, caii se poticnesc : în zăpadă se zvîrcolesc două trupuri omeneşti. Sania se opreşte, boierul Gyeröffy Mihály sare jos, înjurînd furios. Rákóczi întreabă :

— Boierii mei, unde sînteţi ?

— Cred că am fost rănit oleacă — mormăie domnia sa boierul Kabós, apoi adăugă : dar nu îmi părăsesc fiul...

Şi cu asta coborî şi el din sanie. Gyeröffy András̆ko îl urmează. Tatăl, în timp ce se îndeletniceşte cu caii, îşi îndeamnă băiatul :

— Zvîrle hoitul ăla din faţa cailor !

— Pe drum, în zăpadă, zace un oştean înţepenit. Lîngă mort, un alt oştean rănit scurmă zăpada gemînd în chinuri mari. Băiatul îl trage mai întîi la o parte pe oşteanul viu. L-a prins de cizme, făcîndu-l să lunece ca o săniuţă. Apoi înlătură în acelaşi fel şi pe cel mort. În zăpadă zace o sabie. Se aplecă şi o ridică.

Dinspre casă se aude răpăit de gloanţe. Focurile armelor izbucnesc şi se sting cînd dincoace, cînd dincolo de casă, cînd în jurul şurei, cînd în jurul casei slugilor.

— Uite-i că nu se risipesc, mormăi voievodul. Se vede că vor să înceapă o nouă bătălie.

Alte împuşcături. Căciula lui Rákóczi zboară în zăpadă.

Urcaţi în sanie ! Sus ! Mihály, dă bici cailor !

Bălăbănindu-şi sabia, Gyeröffy Andráska aleargă înspre oşteni. Sania porneşte, principele întoarce capul să se uite la hărţuială. Începe să se lumineze de-a binelea.

Cînd ajung la vîlcea, domnul vede nişte oameni care ies în fuga mare pe poartă, în vreme ce în curte împuşcăturile nu mai contenesc. Unul dintre cei care aleargă scoate un ţipăt şi cade de-a berbeleacul. În curte, oamenii năvălesc spre casă şi turbatul strigăt de luptă răsună iarăşi peste tot : „Taie-l ! Loveşte-l”.

Casa e asediată. Împuşcături. Alţi doi dintre cei ce aleargă se prăbuşesc în ţărînă.

— Trag al dracului, ticăloşii !

Alte împuşcături. Asediatorii se poticnesc, apoi fac cale întoarsă.

— Fug ! Mihály, au început oştenii s-o ia la sănătoasa !

Boierul Gyeröffy mormăie printre dinţi, fără să se mai întoarcă :

— Ursul a lovit şi el !

Oamenii sar peste garduri şi aleargă înspre mestecenii dimprejur. Cei din curte îi urmăresc. De după copaci se trag focuri de arme. Urmăritorii se opresc, apoi se retrag în dosul pălanului.

Sania voievodului ajunge la drumeagul îngust. Gyeröffy Mihály dă bici cailor. Sania coteşte şi pătrunde, gonind cît poate, în pasul îngust al văii.

...În acea noapte, în coliba lui moş Ilie, în vreme ce răsunau bubuituri de armă şi se auzeau ţipete de oameni care se năpusteau unii asupra altora, ca să se omoare, Vitéz Ilona, nevasta lui Varju Gáspár, născu un băiat... Gáspár era mort.

CAPITOLUL XIV

Pînă în cetatea Gilăului, sania a zburat în goană nebună. Voievodul n-a scos un singur cuvînt tot drumul.

În curtea cetăţii aşteptau dumnealor boierii Kassai şi Nagy Pál, precum şi domnişorul György. Cînd îl coborîră din sanie, voievodul îi vorbi căpitanului :

— Tu, Pál, să aduni de îndată pe toţi oştenii şi într-o clipită să plecaţi în munţi, la Poiana. Să nu întîrzii ! Grăbeşte !

Văzînd uimirea de pe feţele boierilor săi, adăugă :

— Bine să pricepi, ce ţi-am spus, căpitane : am zis toţi oştenii. Să iei cu tine toată trupa de pază, chiar acuma.

Apoi întorcîndu-se către Kassai, adăugă :

— Solgăbirăul să cheme de îndată pe nemeşii din Gilău. Să vie cu toţii aici, în cetate. Înarmaţi.

Altceva nu mai zise nimic. Îl urcară în odaie, îl dezbrăcară şi îl culcară în pat. Apoi îi oblojiră piciorul cu alifie.

— Vreau să dorm, grăi domnitorul. Dacă ar veni însă cineva din munţi, să-mi daţi de ştire. Magistre al judecăţilor, să trimiţi scrisoare cu iscălitura şi pecetea mea la Cluj, poruncind ca din oştenii cetăţii şi dintre nemţi să pornească încoace, de îndată, cu săniile, o sută de mușchetari. *Cito, citissime.* Scrisoarea să o ducă un sol călare.

Boierii se risipiră. Kassai a rămas. El şi Gyeröffy Mihály.

— Ce s-o fi întîmplat ? Care o fi necazul ?

— Măria sa a intrat în bîrlogul ursului. Asta-i tot, mormăi dumnealui boierul Gyeröffy, aşteptînd să i se aducă vinul fiert, pe care-l poruncise. Ursul era cît pe-aci să dea peste el în bîrlog, adăugă într-un tîrziu.

În vremea prînzului, voievodul porunci ca boierul Kassai să se înfăţoşeze înaintea lui.

— Oştenii de la Cluj n-au sosit ?

— Încă nu.

Măria sa dădu poruncă să se scrie de îndată carte către dumnealui Bodor Benedek, ispravnic al curţii, după cum urmează : „Domnia ta să nu întîrzii a da slujitorului curţii mele Kerekes Pál, anume încredinţat cu îndeplinirea acestei porunci, trei butoiaşe de galbeni, precum şi o ladă cu aur... !”

Aşadar, războiul era ca şi început. Uite-l că bate la uşă.

Înspre seară sosiră de la Cluj muşchetarii nemţi, care schimbară de îndată pe nemeşii ce făceau de strajă sus pe ziduri. De la munte veniseră, ceva mai de vreme, trei sănii. Într-una erau domnul Kabós, Gyeröffy Andráska şi Valkai Józsi, rănitul, iar în celelalte două, vînătorii şi ceilalţi oşteni răniţi. Maksai László era şi el printre ei.

Domnia sa boierul Kabós a raportat Măriei sale :

— Pînă să sosească Nagy Pál, nu mai rămăsese acolo nici un suflet de om. Au zburat, se vede, cu toţii sau i-o fi luat dracu ! N-am putut afla pe unde au tulit-o. Noi ne-am tras în pădure. Am pus oştenii să-i caute peste tot, dar n-am găsit nimic, nici măcar urmă de fiinţă vie, în afară de o muiere, cu un prunc nou-născut — soţia acelui Varju Gáspár — şi pe un moşneag flecar. În dosul casei se afla un mormînt proaspăt. Altceva nimic.

Rákóczi ascultă dus pe gînduri.

— În casă n-aţi găsit nimic ?

— Nimic măria ta.

— Dar sub casă ?

Boier Kabós se uită nedumerit.

— Ce te holbezi aşa la mine ? N-ai auzit ce vorbesc oamenii ?

— Despre comoara Zólyomi ?

— Da, dădu din cap măria sa.

— Nu se află acolo nimica, Măria ta ; dar chiar nimica. Ş-apoi, chiar dacă s-ar afla ceva, a ars totul. Tot ce a fost acolo. Dar uite-l şi pe Nagy Pál. Soseşte cu oştenii...

...Pîrcălabul Maksai László se grăbea să ajungă la sălaşul lui. Oboseala îl dobora din picioare şi o teamă mare i se cuibărise în suflet. Ajuns acasă, deschise cu grijă uşa şi, trecînd prin tindă, se îndreptă în vîrful picioarelor spre odaia copilului bolnav. Ca un hoţ, îşi apăsă urechea de lemnul uşii, fără să deschidă. Vroia să audă răsuflarea copilului, vroia să-l audă tuşind. Da, voia să-l audă, el cu urechile lui. Îşi lipi tîmpla de uşă. Dar nu auzi nimic. O fi dormind copilul ? I-o fi mai bine ? Sau poate să-i fi trecut de tot boala ? Totuşi inima i se strînse, genunchii i se muiară. De ce nu aude nimic ? De ce oare ?

În cele din urmă apăsă clanţa şi intră. Închise uşa în urma lui şi se opri lîngă perete. În odaie, totul era neschimbat, aşa cum fusese cu o zi înainte. În fundul încăperii, lîngă perete, patul, iar lîngă, pat pe un scaun, şedea Mica Anna. În pat copila. Da, era şi acum tot acolo, acoperită toată.

Femeia îşi înălţă privirea spre el, apoi îi făcu semn din cap. Maksai se apropie.

Anna se ridică. Arătă cu mîna spre pat :

— A murit.

...În noaptea aceea, Maksai László şi nevastă-sa părăsiră cetatea Gilăului. Au plecat să-şi ducă odrasla moartă la Mănăştur.

A doua zi dimineaţa, boierii prînziră împreună. Voievodul coborî şi el printre ei, dar şchiopăta. N-au vorbit prea multe fiindcă fruntea măriei sale era peste măsură de încruntată. Nagy Pál, care sosise peste noapte din munţi, era şi el acolo cu ei şi le-a vorbit în acest fel :

— Părerea mea este că tot muntele ăsta ar trebui pîrjolit. După cît se pare, bătrînul răzvrătit Varju János nu s-a prăpădit. Toată lumea de aici, da, toţi sînt nişte tîlhari de-ai lui Bethlen. Ăştia sînt în stare să năvălească într-o bună zi asupra Gilăului. S-o ştiţi ! !

Rákóczi rămase pe gînduri, dar apoi dădu din umeri :

— Nu mai trimit în munţi nici un singur oştean. Îmi pare rău din tot sufletul şi de cei pe care i-am trimis. V-o

spun eu domniilor voastre, răzvrătirea nu se coace aici, ci colo, la Ecsed. Ursul meu acolo îşi are bîrlogul. Dar şi de acolo, fac legămînt că-l voi zăhăi. Şi n-am să aştept pînă ce va veni el încoace. Vom începe vînătoarea în cetatea Hustului.

...După prînzul de dimineaţă, Rákóczi călători la Alba Iulia...

Solgăbiraele împînziră satele cu oşteni lefegii, cotrobăiră peste tot şi puseră în fiare pe oamenii din popor, la care au găsit arme. Doi ţărani, bănuiţi că ar fi luat parte la lupta din Poiana, au fost spînzuraţi. Altceva însă nu ştia nimeni să se fi petrecut. Răzvrătiţii n-au fost descoperiţi ; niciodată nu s-a aflat cine au fost. Boierii din Călăţele, care i-ar fi putut recunoaşte, nu vroiau nici să ştie şi nici să-şi aducă aminte de nimic.

Lui Varju János i se pierdu urma.

La Călăţele însă, şi prin munţi, se răspîndi o poveste minunată despre lupta de la Poiana, pe care a dat-o Varju cu însuşi Măria sa. Lumea zicea că Rákóczi era cît pe-aci s-o păţească, cică n-ar fi scăpat decît luînd-o la sănătoasa. Ce se va petrece însă cînd stăpînul Sárospatakului va da faţă cu bătrînul Bethlen István ?! Ş-apoi, ce se va petrece oare cînd se va întîlni cu turcul, dacă pînă şi la Poiana a dat bir cu fugiţii... ?

Vestea-povestea s-a răspîndit, s-a lăţit, a crescut şi s-a îmbogăţit, devenind din ce în ce mai minunată. Oamenii se întrebau : unde poate fi Varju János ? Unde s-o fi ascuns ? Ce o mai fi punînd la cale ? Toată lumea era convinsă că odată şi odată se va întoarce printre ei.

Toate acestea se întîmplară în anul 1635, în a cincisprezecea zi a lunii făurar, fiind atunci iarnă aspră şi lungă, dar în care bucatele se păstrară şi iernară cu bine.

Deodată cu înverzitul ierbii, războiul începu. Stăpînul Sárospatakului fu însă biruitor şi pînă în toamnă se făcu şi pace.

Ardealul nu a avut nimic de suferit. Nu s-a scos din teacă nici o sabie şi nici o puşcă n-a fost slobozită.

Dar şi în alte privinţe anul a fost bun.

Un an binecuvîntat, bun şi îmbelşugat.

CAPITOLUL XV *)

La Mănăştur murise jupînul Mike Menyhárd, cucernicul. Era om bătrîn, de multă vreme văduv şi fără copii. Fuisese un om posac, singuratic, bărbos şi care se alesese odinioară cu numele de „cucernicul" deoarece nu trăgea la nimeni decît la Dumnezeu. E adevărat că nici nu era de prin partea locului, ci de undeva de pe lîngă Cluj, poate de prin Suceagu sau de şi mai departe ; nici nevastă-sa nu era de pe aici, de moşie făcuse rost, pe calea unui tîrg cu vite, de la Veres Gergely care rămăsese stăpîn la Sfăraş pe zestrea nevestei. Era un om zgîrcit, care ţinea de bani cu dinţii, nu bea, nu cheltuia, îi părea rău şi de paralele ce se duceau pe mîncare. Oamenii nu-l îndrăgeau, dar lui nu-i păsa. Îi păsa doar de biserică. Avea un glas frumos, puternic, mai acătării decît cel al preotului sau al cantorului şi, cînd se întîmpla să lipsească, biserica era pustie fără vocea lui. De la o vreme îl doborîse boala şi abia dacă se mai încumeta să iasă din casă sau din grădină în altă parte decît la biserică, duminica şi în zilele de sărbătoare. Apoi, din toamnă, încetase cu totul să mai iasă. I se umflaseră picioarele şi moşneagul căzuse la pat.

Preotul îi făcu o vizită enoriaşului său bolnav şi, de vreme ce umflătura nu se ogoia ci mai degrabă se împlinea din ce în ce, preotul luase obiceiul de a se înfiinţa măcar o dată pe săptămînă la poarta lui Mike şi adeseori îşi petrecea

* Capitolele XV—XXIII au fost traduse de Paul Drumaru.

aici lungile seri de iarnă. Îi înşira veşti ce le auzise şi el şi se străduia să afle de la moşneag lucrurile ce-l interesau. Iar pe el l-ar fi interesat peste măsură să afle cui îşi va *testa* jupînul Mike Menyhárd, cucernicul, averea lui cea lumească. Nu se îndoia că, neavînd copii, dar fiind un om cuvios, se va gîndi să-şi lase totul în scopul unei prea sfinte milostenii, dar i-ar fi fost pe plec să ştie că i se va face parte cît mai mare tocmai *sallarium*-ului preoţesc. Căci faptul că bătrînul n-o mai duce mult e neîndoios : cînd gîlma îi ajunge la inimă s-a zis cu el.

Aşa se socotea preotul.

Iarna era pe sfîrşite şi dumnealui Mike Menyhárd sporea, se umfla tot mai tare. Într-o seară umedă, pe zloată — zăpada începuse să se topească, bătea şi vîntul, din nourii cenuşii cădea o lapoviţă vîrtoasă — iată numai că bolnavul îl întrebă pe preot :

— Nu ştii, vere, ce s-a ales din de-alde Varju, aici, sus, la Poiana ?

Preotul tresări uimit, căci bătrînul nu avea obiceiul să întrebe despre treburi lumeşti, dar răspunse :

— Ăia s-au risipit de pe-aici cu toţii.

— Oare ?

— Nu ştii nimic, bădie, despre cele ce s-au petrecut cu doi ani în urmă ?

— Am auzit cîte ceva. Gáspár a murit.

— Aşa e. L-au puşcat ostaşii voievodului.

— Dar János, taică-său ?

— Pe ăla nu l-a văzut nimeni de-atunci.

Jupînul Menyhárd căzu pe gînduri.

— Plozi au rămas ?

— A rămas văduva, cu doi.

— Şi cu ăia ce s-a întîmplat ?

— Îmi închipui că femeia s-a aciuat pe la Căpuş. Au acolo o moară. La Poiana a ars totul. Acolo n-a rămas nimic. Şi femeia era bolnavă tare, în noaptea aia l-a născut pe mezin.

— Aşa, aşa. L-am cunoscut pe tatăl lui János ăsta. Era moşier la Valcău, dar era nebun. Păgubos. Nu era om întreg la minte... Un neisprăvit.

Preotul îi povesti jupînului Basa Tamás că moşneagului îi umblă mintea pe la alde Varju.

Basa Tamás îl ascultă cu atenţie :

— E pe moarte Menyhárd, aşa se vede. Bătrînul era frate bun cu mama Ilonei Vitéz.

— Cea despre care s-a vorbit atîta într-o vreme ? întrebă preotul, neliniştit.

— Întocmai. Chiar de aceea s-au învrăjbit într-atîta. Menyhárd şi-a renegat sora şi a interzis să i se pomenească numele în faţa lui.

Preotul se linişti puţintel, începu să-l viziteze pe bolnav cu şi mai multă rîvnă şi-i tot dădea tîrcoale cu vorba, că ar fi bine să facă un testament, că Domnul-Dumnezeu aşa şi pe dincolo, că nu ştie niciodată...

— N-am pierdut din vedere nimic. O să vină vremea şi atunci tot ceea ce am va încăpea pe mîini potrivite, încît, din cauza asta, n-am să mă înfăţoşez fără merit la scaunul de judecată al Domnului meu.

Preotul se linişti întru totul şi se puse să aştepte cu răbdare.

Apoi, într-o bună zi, moşneagul le trimise vorbă grabnică de chemare preotului şi jupînului Basa Tamás, mai marele eclesiei.

— Mi-a venit vremea, aş vrea să fac testamentul. Tu, părinte, scrie ce spun. Scurt de tot, fără înfloriturі :

...„Eu, Mike Menyhárd, nimănui dator nu-i sînt cu nimic”...

...„Din toţi banii peşin pe care-i am, o sută de taleri să fie ai bătrînei Ambru Kató, care pe timpul bolii mele m-a îngrijit cu credinţă, ale ei să fie toate găinile, puii, gîştele, două oi fătătoare pe care vrea să şi le aleagă ea...”

...„Toată averea, terenuri, casă, vite, cai, oi, unelte şi tot ce se află în casă şi prin ogradă o las celei care face mai mult decît mine, om bătrîn, păcătos, căci a îndurat mai multe, a trecut prin mai multe, fiicei surorii mele, lui Vitéz Ilona, văduva lui Varju Gáspár”...

Mîna preotului tremura scriind, iar dumnealui, Basa Tamás, căsca gura de mare uimire ce-l cuprinsese.

Moşneagul închise ochii, preotul scrise tot.

— Jupîne Menyhárd, dar sfînta eclesie ?

Bolnavul deschise ochii şi se uită la preot :

— Pe ea n-am uitat-o niciodată, cît am fost în viaţă. Scrie, părinte :

...„Mai am bani peşin în lada ferecată, cincizeci şi cinci de florini de aur. Din aceia îi las cinci galbeni preotului, pentru îngropăciune, restul..."

Limba i se împleticea şi-i pierea graiul, preotul vru să-l ajute :

— Pot să scriu pentru nobila şi sfînta eclesie ?

Ochii bolnavului scăpărară mînioşi :

— Nu. Pentru orfani. Pentru orfanii lui Varju Gáspár. Aşa vreau şi aşa vrea şi Domnul Dumnezeu. Amin...

Preotul mai scria, dar Mike Menyhárd murise.

Cînd amîndoi, preot şi curator, părăsiră casa în care zăcea mortul, jupînul Basa Tamás nu se putu opri să nu spună :

— N-aş fi crezut niciodată că bufniţoiul ăsta bătrîn e un om atît de cinstit.

Preotul nu vorbi, dar gîndi de bună samă că nici el n-a avut de-a face în viaţa lui cu un vulpoi mai viclean, cu un asemenea taler cu două feţe : toată iarna asta lungă, ce de vreme i-a furat tîlharul de moşneag...

Iar vremea trecea, trecea mereu. Un an se ducea după altul şi încet-încet oamenii uitară multe cele. Poiana devenise aproape pustie, întocmai ca odinioară, înainte ca Varju János să-şi fi clădit acolo casă. Doar bordeiul lui Ilie mai stăruia pe sub Tîlharul, chiar în capătul grădinii şi sub bradul cel mare se iţea o cruce. Curtea fusese năpădită de urzici, de muşchi, de bălării. Aici, sus, pe munte, se strică şi putrezesc toate mult mai degrabă, căci văzduhul e mai umed, dar apoi, deasupra celor trecute în moarte, viaţa nouă creşte mai repede şi mai puternic. Pietrele fundamentului şi pereţii se acoperiseră peste tot de vrejuri, de tufe de zmeură şi ferigi. Acum era un ascunziş minunat pentru vulpi şi pisici sălbatice.

Numai Ilie, moşneagul bănuit că umblă cu farmece, numai el n-a părăsit Poiana. Nu se trăgea către sat nici iarna, cînd turmele erau mînate în vale.

O dată, pe vremea înţărcatului, cînd văduva urcase pînă în Poiana, i-a spus :

— Ai putea veni jos la Căpuş, acolo ai duce-o mai bine ca aici.

— Nu mă mai duc eu de-acum nicăieri.

— Bătrînii au nevoie de linişte şi tihnă.

— Nu de mai multă ca aici. Ăsta e locul meu.

Ilona nu-l mai cercetă. Avea şi fără asta destule pe cap. Nu mai făcea faţă cu gospodăria, ca înainte. Îi dădea şi moara de furcă. Nu era treabă de muiere. Morarul năimit fura şi apoi nici nu se pricepea. Moştenirea, cea lăsată de Mike Menyhárd, era un mare noroc, e adevărat, dar sporea şi grijile, căci nu te poţi gospodări la Mănăştur, stînd la Căpuş. Arendaşul o înşela, o fura, totul se strica, se părăginea, pierea.

Apoi, o dată, cineva îi ceru moara. Dădea preţ bun. Văduva se gîndi, se socoti, pînă ce, în cele din urmă, bătu palma ; vîndu moara şi toată partea ei de la Căpuş.

Aşa se întîmplă că în primăvară văduva lui Varju Gáspár s-a mutat cu cei doi copii ai ei la Mănăştur, în casa lui Mike. Băiatul cel mare avea pe atunci şase ani, cel mic — patru.

O dată, în prag de toamnă, cînd grîul fusese deja treierat şi adus acasă, spre seară, la gospodăria Mike se înfăţişă un om. În curte femei cu ziua meliţau cînepa şi în văzduhul tăcut, în lumina soarelui gătit de odihnă, puzderiile pluteau scăpărînd. Era cald tare şi totul mirosea a cînepa. Se învîrtea pe-acolo şi un copil şi se străduia să-şi împletească un bici. Omul era de-acum bătrîn, pe cap purta o cuşmă, avea părul tuns şi mustăţile-i lungi atîrnau încîlcindu-se cu barba sură. Ducea un cal de căpăstru, în dosul şeii, într-o parte, se bălăbănea o puşcă scurtă. Şi omul şi calul erau asudaţi şi colbuiţi.

— Aici şade văduva lui Varju Gáspár, Vitéz Ilona ? întrebă.

— Aici, de bună samă — şi mîinile femeilor care meliţau cînepa se opriră o clipă — e înăuntru, în casă.

— Duceţi calul în grajd, zise omul şi-i trecu căpăstrul uneia dintre femei. Iar el o porni către casă.

Văduva pregătea cina la vatră, un copil i se ţinea de fustă. Moşneagul se opri în faţa ei.

— Bună sara, Ilona !

Femeia îl privi lung.

— Tată socrule !

Se priveau, apoi bătrînul o apucă de umeri şi o îmbrăţişă uşurel. Nu rosti o vorbă şi nici de plîns nu plînse nici unul dintre ei. Apoi moşneagul se aşează pe marginea vetrei. Ilona stătea în faţa lui.

— Am trecut pe aici — vorbi Varju János. Am auzit că v-aţi aciuat aici. Şi-apoi am vrut să vă văd.

— Aşadar trăieşti, totuşi — zise femeia, — nimeni nu ştia nimic. De-acum rămîi cu noi, aşa-i ?

— Numai un minut, copila mea. Îmbuc ceva, văd că tocmai faci mîncare. Apoi copiii... să-i văd şi pe ei. Pe cel mic nici nu-l ştiu... Am fost şi pe la Poiană...

Făcu precum spusese. Nora cătă să-l reţină, dar bătrînul nu rămase.

A doua zi află tot Mănăşturul şi apoi tot ţinutul Călăţelelor că bătrînul Varju János a trecut pe aici, şi-a văzut nepoţii, a fost şi pe la Poiana. Apoi a plecat din nou. De unde venea, încotro plecase, Domnul ştie.

Maksai László îi spuse vestea socrului său, Basa Tamás.

— Annei i-ai spus de-acum ?

— Eu nu ! Dar ştie, desigur. Ştie tot satul.

În seara aceea Mica Anna nu mîncă împreună cu bărbaţii. Puse de cină fără o vorbă, dar nu se aşează. Bărbatul o privi, dar tăcu. Chipul femeii era dur, ca săpat în piatră, gura încleştată, abia i se vedeau buzele. Privirea jupînului Basa Tamás sărea de la unul la celălalt. Nici unul nu scoase o vorbă.

Curînd, Maksai se sculă de la masă şi ieşi în curte. A doua zi voia să înceapă treieratul, oamenii curăţau podeala şurii, măturau, stropeau, presărau pleavă şi măturau din nou. Trebuia să şi lipească din nou pe ici-colo.

În iarna aceea Mica Anna născu o fetiţă. O botezară Kata.

CAPITOLUL XVI

Roata vremii se-nvîrteşte. Mor oameni şi se nasc oameni noi, în ţintirime putrezesc vechile cruci şi se îmburdă, dar în locul lor se sădesc altele în pămînt şi cîte cruci noi ciopleşte lemnarul tot atîtea leagăne micuţe împodobeşte cu lalele roşii şi bujori, întru bucuria inimii tinerelor mame. Iar copiii cresc şi mîna veşnic dătătoare de viaţă a Domnului le pune pe feţe şi le pune în inimi chipurile primenite ale părinţilor şi căldura sîngelui lor.

Mănăşturul are şcoală. Atît s-au tot luptat oamenii, pînă ce şcoala s-a înălţat din vrerea comună. Le-a fost de ajutor şi boierul Gyeröffi Mihály, le-a dăruit lemn din pădure, iar în sat un *fond* întru folosinţa şcolii şi pămînt pentru întreţinerea dascălului. Iar nemeşii dădură şi ei grîu şi ovăz, miere şi ghindă, parte de păşune şi parte de fîn ; iobagii îşi dădură munca, sudoarea nouă.

Şi şcoala de la Mănăştur se umplu de copii. Mici şi mari, fete, (băieţi, iobagi, nemeşi. Cu opinci şi cu cizme. Fură aduşi către iarnă şi copiii din Vălcău, ca să înveţe carte măcar o lună-două şi ei. Magistrului îi aduseră în schimb lemn cu sania şi, către Crăciun, slănină.

Cînd se făcu toamnă, copiii cu tăbliţele mergeau dimineţile la şcoală şi veneau acasă cînd băteau clopotele de nămiezi, morţi de foame. Pe atunci, fetiţa lui Maksai avea şapte ani, dar ea se uita la copii doar de după gard. Zile în şir se uita la ei. Ar fi vrut să întrebe încotro se duc şi de unde vin aşa, în cete, gălăgioşi, dar nu îndrăznea, aşa că rămînea tăcută.

Totuşi o dată o întrebă pe maică-sa :

— Unde se tot duc copiii dimineaţa şi vin la amiază şi se duc şi după masă ? Unde, mămico ?

— La şcoală, fata mamei.

— Ce-i aia, şcoală ?

— La şcoală învaţă copiii.

— Ce învaţă ?

— Să citească, să scrie.

— Ştiu, ştiu. Şi-apoi se duc mulţi copii acolo ?

— Mulţi.

— Tot numai copii ?

— Tot.

Copila tăcu o vreme, apoi împlini întrebările :

— Dar eu cînd mă duc cu ceilalţi copii la şcoală ?

Maică-sa o privi :

— Eşti încă prea mică pentru asta.

— Şi cînd o să cresc, o să pot merge şi eu ?

Femeia făcea mîncare şi abia o băga în seamă pe copila care-i dădea tîrcoale şi nu mai contenea cu întrebările. Nu vedea cu cîtă îngrijorare o privesc ochii aceia mari, albaştri. Şi nu văzu nici că atunci cînd, drept răspuns la întrebări, îi aruncase un „nu" scurt, ochii albaştri se umpluseră brusc de lacrimi. Femeia nu văzu şi auzi doar după o bucată de vreme că, înghemuindu-se toată, fetiţa plîngea amarnic.

— De ce plîngi, Katka ? şi o luă în braţe.

Dar copila nu răspunse, doar lacrimile mari îi izvorau din ochi, brăzdîndu-i obrăjorii.

Apoi se linişti şi nu-i mai vorbi maică-si despre şcoală. Dar o dată, cînd odaia cea mare se învăluise în umbră şi bunul cu părul alb şedea înăuntru, iar pe-afară tocmai treceau în fugă, gălăgioşi, copiii venind dinspre dealul bisericii unde era şcoala, se apropie de moşneag :

— Bunule dragă, te-aş întreba ceva.

— Ce, sufleţelule ?

— Spune-mi, bunicuţule drag, de ce nu pot merge şi eu la şcoală cu ceilalţi copii cînd o să fiu mare ?

— De ce să nu poţi merge şi tu ?

— Mama a spus că nu.

— Mama ?

— Ea.

— Şi-apoi ţi-ar place să te duci şi tu acolo ?

— Mi-ar place. Acolo sînt aşa de mulţi, aşa de mulţi copii.

— Nu ţi-e mai bine acasă ?

— Nu, bunicuţule scump. Aici nu-i nimeni.

— Dar maică-ta ? Taică-tău ?

— Asta-i altceva. Ei nu-s copii. Eu n-am pe nimeni...

Atunci copilul băgă de seamă că uşa era deschisă şi că tatăl ei stătea în prag. Tăcu şi iar nu mai aduse vorba despre şcoală. De altfel, în casa asta nu se prea vorbea. Era o casă tare tăcută, pînă şi slugile erau parcă mai puţin guralive decît în alte părţi. Îşi vedea fiecare de treabă şi părea că nici nu-i pasă de treaba altora.

Iarna, cînd se mîntuiră muncile de pe afară şi căzu zăpada, maică-sa o luă pe micuţa Kata ca s-o înveţe să deprindă buchile. Întîi scriau literele pe hîrtie doar cu plumbul şi fetiţa învăţa repede. După ce învăţă să scrie şi cîteva cuvinte, căpătă o trestie de scris şi cerneală ; maică-sa îi spunea cuvîntul şi copila silabisea pe rînd literele şi le scria, le scria cu mare băgare de seamă. Desigur, avea multă bătaie de cap cu cerneala şi, de asemenea, cu beţigaşul de trestie care trebuia tot mereu potrivit, ascuţit.

Într-o zi — era duminică după amiază şi vreme urîtă, viscolită, afară nu se putea face nimic — după prînzul sărbătoresc, şedeau cu toţii înăuntru, în casa cea mare. Părinţii la masă, moşneagul picotea în jilţ, copila îşi făcea de lucru, umbla de colo-colo. Îi era urît. Apoi îşi scoase uneltele de scris, abecedarul, cerneala, beţigaşul : cum că ea vrea să scrie. Dar trestiile nu erau bine ascuţite, scîrţîiau şi se agăţau dacă le apăsa. Nici hîrtia nu era liniată. Într-un cuvînt, nu prea mergea fără o mînă de ajutor.

Copila se uită la maică-sa care torcea în capul mesei şi ochii îi rătăceau cine ştie pe unde, apoi la taică-său.

— Tată, ştii să tragi linii ?

— Oi fi ştiind.

— Atunci trage-mi cîteva linii — şi-i împinse în faţă hîrtia, cerneala şi plaivazul.

Maksai László linie. Cînd fu gata cu o foaie, i-o întinse fetiţei.

De-acum îi privea şi femeia. Cu ochii holbaţi, cu gura pe jumătate căscată.

Numai că nici trestia nu e bună :

— Tăicţule, nu-i aşa că ai un cuţit ascuţit ?

Avea, sigur că avea.

— Ai putea să-mi tai o peană.

Maksai îi rostui beţigaşului un vîrf. Cu grijă, frumos, cu mare migală. Cînd fu gata, mica Kata îl încercă : era mulţumită.

— Bine, tăicţule, te pricepi chiar mai bine decît mama. Da, dar ştii dumneata să-mi spui, ca eu să scriu după aceea ?

— Ştiu, fata tatii.

— Bine, atunci eu am să scriu.

Femeia nu mai torcea. Îi lăsase fusul în poală şi nu-şi lua ochii de la ei ; se uita cînd la fetiţă, cînd la bărbat. Ei n-o băgau în seamă. Afară vîjîia vîntul şi băşicile de la ferestre pocneau.

Iar scrisul nu voia să mergă nicicum. Literele, pînă să ajungă pe hîrtie, se preschimbau. Litera „z" devenea litera „g", literei „n" îi mai creştea un picior, fetiţa se necăjea.

— Ai putea să-mi scrii un rînd, eu m-aş lua după el. Aşa e mai uşor.

Tatăl, parcă ar fi zîmbit. Luă din faţa copilei hîrtia, pana şi scrise.

Atunci femeia se ridică brusc, fusul căzu pe jos. Bărbatul şi fetiţa se uitară într-acolo.

— Ce-i ?

Moşneagul bîigui din jilţ :

— Sînt douăzeci de ani de atunci. Era tot o vreme ca asta. Şi tu erai cam cît copila asta. Îţi aduci aminte, Micăă Anna ?...

Dar femeia nu se mai afla în odaie. Furca rămăsese acolo, orfană, fusul pe jos. Maksai se uită în jur, uimit.

— Ce s-o fi întîmplat aici ? Du-te, Katka, vezi ce are maică-ta !?

Fetiţa ieşi, dar se întoarse curînd.

— Măicuţa s-a dus în casa mică, dar a încuiat uşa. N-am putut intra...

S-a sfîrşit cu învăţătura. S-a sfîrşit de tot. Cînd, în seara zilei următoare, fetiţa îşi aduse lucrurile, maică-sa se răsti :

— Pune-le la loc, drăguţă. Nu mai facem lecţii. O să înveţi la şcoală !

Astfel ajunse şi micuţa Maksai Katka la şcoală, printre copiii cei mulţi, unde a învăţat să rîdă din toată inima, fericit.

Prin preajma Crăciunului iarna se înteţi ; vreme frumoasă, cu multă zăpadă şi ger. Şi în zilele sărbătorilor copiii se adunară la săniuş pe dealul mare de sub pădure. De cînd era şcoală în sat copiii se mai obişnuiseră unii cu alţii şi se adunau şi în afara şcolii, la joacă. Erau în sat doi băieţi mai răsăriţi, care urmau colegiul la Cluj şi care aduseseră de acolo multe jocuri noi ; cei mici le învăţaseră sîrguincioşi. Astfel, acea nouă plăcere şi petrecere a săniuşului ! Încropeau săniuţe lungi şi înguste, se aşezau cîte doi, cîte trei şi-şi dădeau drumul pe coasta lungă a dealului. E o joacă grozavă şi trebuie să te pricepi. Dacă eşti mai îndemînatic îţi lunecă şi săniuţa mai iute şi te răstorni mai rar.

În iarna aceea cea mai bună sanie o avea Varju Gyurka, toţi copiii îl pizmuiau pentru ea. Şi era fericit cel pe care-l lăsa să se dea cu sania lui. Dar nu le dădea voie, cel mult lui Budai Erzsi sau domnişorului, lui Kabós István. Însă cînd se aşezau toţi trei, cu fata la mijloc, să tot stai şi să caşti gura. Micuţul Varju Jankó avea o săniuţă şuie, cu tălpicele groase, nu luneca bine. Doi oameni abia dacă încăpeau pe ea, căci tălpicele mai erau şi scurte. Cei mai mulţi copii aveau săniuţe la fel. Fetele erau luate de băieţi, toate aveau cîte-un frate mai mare sau mai mic, stăpînind cîte o săniuţă şi-apoi şi dintre rubedenii se mai nimerea un băiat pentru o fetiţă, întotdeauna.

Ieşea şi micuţa Maksai Katka pe coasta dealului ca să privească zbenguiala. Însă ea nu avea săniuţă şi nici un băiat cu care să se fi înrudit. Şi-apoi mai era şi mică, firavă şi nevolnică. Desigur, i-ar fi plăcut şi ei să se dea cu sania dar nu îndrăznea să se roage de nimeni ca s-o ia. E adevărat că simţea mare plăcere chiar şi numai văzînd cum coboară în goană, una după alta, săniuţele, pe zăpada bătătorită, netedă, lucioasă, iar pe ele copiii, singuri sau mai mulţi, ţinîndu-se unii de alţii. Şi chiotele, rîsetele, ţipetele — cînd cîte-o săniută se răsturna şi toţi cîţi şedeau pe ea se trezeau

azvîrliţi care-ncotro, ce mai haz şi veselie ! Cîte-un omuleţ se pornea pe plîns, cîte doi mai răsăriţi se luau la palme. Toate acestea, aşa, laolaltă, erau numai şi numai lucruri vesele şi viaţă, viaţa cea mare, frumoasă. S-a întîmplat ca, în vreme ce luneca la vale cu puiul lui de săniuţă, pe micuţul Varju Jankó să-l ajungă din urmă sania cea mare şi lungă pe care şedea fratele lui, Budai Erzsi şi Kabós Pista. Ăia strigau să se dea la o parte dar degeaba zgrepţăna Jankó zăpada cu picioarele, că nu se putea feri. Sania cea mare o încăleca pe a lui, se răsturnară cu toţii în zăpadă. Copiii rîdeau, Varju Gyurka era furios. Îi era ruşine, căci el cîrmise sania. Sări în picioare înciudat şi se repezi la frate-său :

— De ce nu te-ai ferit, prîsleo ?

— N-am putut. De ce nu m-ai ferit tu ?

Fratele mai mare ridică mîna.

— Nu mă lovi, Gyurka — dar celălalt îl şi lovise, îl izbise în obraz răsturnîndu-l din nou în zăpadă.

Micuţa Maksai Katka stătea pe aproape şi văzu totul :

— Vai !

Băieţaşul se ridică din zăpadă. Avea gura însîngerată. Gyurka nu se clintise.

— Lasă, Gyurka. îi spun eu mamei — plîngea copilul. Celălalt dădu din umeri :

— Spune-i, nu-mi pasă, de ce mi te-ai pus în cale ? Şi se duse la sania lui.

Săniuşul continua, dar micul Jankó stătea deoparte, cu buza însîngerată şi-şi privea săniuţa frîntă. Nu mai plîngea. Katka se dădu mai aproape :

— Dacă-l spui, o să-l bată pe Gyurka ?

Jankó se uită la ea.

— Da. O să-l bată foarte tare. Dar nu-l spun.

— De ce nu ?

— Pentru că atunci o să mă răstoarne întotdeauna şi o să mă şi bată iar. Am să fac altceva.

Fetiţa se interesă :

— Ce ?

— Cînd o să fiu mare, o să-l bat pe Gyurka de-o să-l ologesc.

— Zău ?

— Zău. Poţi să mă crezi, am s-o fac.

Fetiţei îi plăcea treaba asta.

— Șterge-te la gură, ești mînjit de sînge.

— N-am cu ce, cojocul nu mi-l murdăresc căci e nou. O să mă spăl acasă, la Ștefan. Să nu mă vadă mama.

Băieţaşul se uită la săniuţa dezbinată.

— Nu mai e bună de nimic — şi, înciudat, izbi în zăpadă tălpica frîntă.

— Nu se poate drege ?

— S-ar putea, dar ia stai. Fac alta. O să fie mai bună decît a lui Gyurka. Copilul se luminase tot la faţă : Ai să vezi, Katka, poimîine o să fie gata. Să vii şi tu. O să te las, poţi să te dai cu mine.

— Zău ? Şi fetiţa bătu din palme.

— Dar să nu spui nimănui. O să vezi. Îl rog pe Ştefan, şi-apoi o să am săniuţă cum nu are nimenea. Dar nu i-o dau nimănui.

— Dar pe mine ai să mă iei la săniuş, nu-i aşa ?

— Pe tine da. Numai pe tine. Pentru că tu n-ai rîs de mine.

Micuţul Jankó, înveselit dintr-o dată, adună iute frînturile săniuţei şi se duse acasă. În odaia slugilor, la Ştefan, chiorul, se spălă, dar nu spuse nimic. Iar frate-său tot aştepta pîra, pregătindu-se pentru bătaia maternă. Cum nu se întîmplă nimic, simţi un fel de părere de rău şi a doua zi, cînd o porni cu săniuţa, îi zise fratelui mai mic :

— Jankó, nu vii ?

— Nu mă duc azi.

— Hai, şi-apoi poţi să te dai cu mine.

— Nu mă duc.

Omuleţul nu se duse la săniuş. Dar cît fu ziulica de lungă meşteri cu Ştefan chiorul în fundul ogrăzii. Iar badea Ştefan, ca orice om de la munte, se pricepea să lucreze lemnul ; se vede treaba că se pricepea mai ales la făcut săniuţe. Şi-l îndemna şi omuleţul :

— Bade Ştefane, să zboare ca pasărea, să nu fie altă săniuţă ca asta !

— N-o să fie alta ca asta, ai să vezi.

Şi ieşi o săniuţă pe cinste. Îngustă, cu tălpici lungi din fag, cu legături din corn, cu cruce din mesteacăn şi cu faţa din scîndură de brad, geluită. Şi, în sfîrşit, ca o încoronare a tuturor acestora, îi ţintui şine de fier pe tălpici.

De unde făcuse rost Ştefan de fier nu se poate şti, dar important e că avea : săniuţa se făcuse cu tălpici subţiri, înguste, de fier.

Pînă-n seară fu gata, dar nu i-o arătă lui Gyurka. Miine, lasă...

A doua zi era duminică. O vreme minunată. În asemenea după-amieze erau şi mai mulţi cei ce se duceau cu sania pe coasta dealului. Şi veni, cum să nu fi venit, micuţa Katka. Jankó era acolo, dar încă nu coborîse cu săniuţa. Se temea, gîndea că poate nu va avea succes. Însă îndată ce o zări pe fetiţă o strigă, plin de mîndrie :

— Ei, Katka, poţi să vii cu mine !

Şi o luară în sus pe deal, sub poala pădurii, de unde porneau săniuţele. Acolo se opriră.

— Să încălecăm — propuse fetiţa.

— Aşteaptă. Întîi să pornească Gyurka, vreau să-i ajung din urmă.

Şi chiar aşa s-a şi întîmplat.

Veni Gyurka cu sania lui, era şi domnişorul acolo şi luară între ei o fată, de data asta pe sora domnişorului, Budai Erzsébet se uita doar de departe.

— Ei, acum.

Jankó încălecă, iar Katka, în spatele lui, aşa cum îi văzuse pe cei mari.

— Ţine-te bine de mine, ridică picioarele cît poţi.

Porniră şi săniuţa nu-i dădu de ruşine. Totuşi, fierul e fier : ca săgeata lunecau tălpicile înguste, ca şi cum nici n-ar fi atins zăpada. Katka ţipa :

— Nu-mi ţipa în urechi, ţin-te bine, păzea !

Prindeau din urmă sania cea mare şi Jankó strigă asurzitor :

— Fereşte, Gyurka !

Desigur, cu toate astea, Jankó fu cel care-l feri, dar îi făcu plăcere că putuse striga. Şi rîse tare cînd sania lui lunecă pe lîngă aceea a fratelui mai mare. Făcea bătaia de alaltăieri. Iar micuţa Katka era fericită, atît de fericită încît îi venea să rîdă mereu.

Apoi urcară sania amîndoi, în fugă, sus pe deal şi coborîră din nou şi din nou. Săniuţa îşi slujea micii stăpîni tot mai bine şi mai bine. Şi toată lumea îi pizmuia. Toată lumea. Iar ei nu pizmuiau pe nimeni, pe nimeni.

Jos, pe drumul dinspre Dumbrava, venea o sanie cu cai, cu mare zgomot voios de zurgălăi. În ea şedeau Maksai cu nevastă-sa. Fuseseră la un botez şi se întorceau acasă.

În dreptul dealului unde se dădeau copiii cu săniuţele, Maksai încetini, apoi opri caii.

— Am putea s-o luăm de-acum acasă şi pe micuţa Katka.

— Unde e ? O vezi ?

— Colo sus, tocmai porneşte săniuţa. Oare cu cine s-a împrietenit ?

Femeia se uită într-acolo, apoi îşi mută privirile la bărbat. Nu vorbi. Maksai zise, încetişor :

— Dacă văd eu bine, e unul dintre băieţii lui Varju. El e. Cel mic.

Katka îşi văzuse părinţii şi luneca şi mai mîndră cu săniuţa la vale. Acolo îşi luă rămas-bun de la Jankó.

— Mă duc acasă. Mă aşteaptă mama. Vii şi mîine Jankó ?

— Viu, după-amiază.

— Bine, vin şi eu.

Jankó stătu locului o clipă, apoi apucă frînghia şi o porni în sus pe deal. Copiii îl înconjurară.

— Du-mă pe mine, Jankó, lasă-mă pe mine, Jankó.

Se apropiară şi Kabós Eszti şi Kabós Pista.

— Jankó, dă-ne săniuţa o dată, s-o încercăm şi noi.

Jankó stătea şi rîdea, dar sfoara era în mîna lui. Îi plăcea să vadă cum i-o cere domnişorul care umblă la colegiu şi taică-său e domn mare.

— S-o dau, zău ?

— Hai, dă-o, nu te mai lăsa rugat.

Jankó întinse frînghia. Atunci îl zări pe frate-său, pe Gyurka.

— Lui Gyurka nu, el să nu pună mîna pe săniuţa mea. Altfel nu v-o dau de loc.

Gyurka se înfurie.

— Mare măgar mai eşti, Jankó ! Ai luat o palmă de la mine pentru că m-ai răsturnat, dar cu Katka te dai, deşi tatăl ei l-a omorît pe tatăl nostru. Păi, n-ai decît să te dai cu ea.

Jankó avea nouă ani pe atunci şi pricepea multe. La vorbele astea se făcu alb ca varul.

— Minţi !

Gyurka dădu din umeri.

— Întreabă pe oricine, întreab-o pe mama.

Copilului i se strînse inima şi căută cu ochii spre copiii adunaţi în jur. Apoi, brusc, se răzgîndi :

— Nu i-o dau nimănui, mă duc acasă !

Pe maică-sa n-o întrebă nimic, dar pe badea Ştefan îl descusu. Şi Ştefan, bătrînul gornic cu un singur ochi, îi povesti despre lupta pe care o purtaseră cei din neamul Varju cu Măria sa, principele.

A doua zi, Katka îl aşteptă zadarnic pe Jankó. Nu era printre cei ce se dădeau cu săniuţa. Şi nici a treia zi. Nici-odată de atunci înainte. Nici săniuţa nu mai ieşi la iveala, deşi Gyurka i-o ceruse şi o şi căutase. Şi nici micuţa Maksai Katka nu se mai dădu cu săniuţa pe deal şi, încet, încet, uită această joacă.

CAPITOLUL XVII

În fiecare an, bătrînul Varju János se ivea de pe undeva. Îl vedeau oamenii şi sus, în Poiana, şi jos, la Mănăştur. Stătea de vorbă cu noră-sa, îşi vedea nepoţii, apoi dispărea din nou.

— Nebunul de Varju îşi socoteşte averea — ziceau oamenii şi nu-şi mai băteau capul cu el.

Nora îl ruga de fiecare dată : de-ar rămîne la ei, să nu mai colinde lumea, are aici destul de lucru, dacă vrea ; să nu muncească pentru alţii. Dar moşneagul dădea din cap :

— Nu stau, fata mea, degeaba vorbeşti. N-a venit încă vremea mea. O să vie şi ea odată.

Şi încăleca şi se ducea. Oamenii aflaseră de-acum că trăieşte la Ecsed în slujba bătrînului domn Bethlen István. De acolo umblă cu vitele pînă sus la Beci şi la Buda, la Timişoara. Scoate puzderie de bani, face şi el pe geambaşul. Ce-i drept e drept, e tare de virtute moşneagul !

Toamnă timpurie şi vreme însorită, uscată ; Poiana e pestriţă, ca rochia frumoaselor trecute. Clopotele oilor se aud pînă departe acum, iar noaptea roua doar că nu se face pîrîiaş să curgă-n vale.

Crugul serii. Ilie şade în faţa bordeiului. Face focul, pregăteşte de cină, potriveşte crengile uscate de brad, le aprinde, apoi, cînd flăcările se împletesc, scoate la iveală nişte peşti şi se apucă să-i cureţe. Păstrăvi frumoşi, proaspeţi, în pîrîu

sînt mulţime. Ciobanii şi cîinii mînă oile spre stînă ; Poiana răsună de behăit, de strigăte, de zvon de tălăngi şi lătrat de cîini, apoi se potoleşte totul.

Focul s-a surpat şi Ilie aşează un grătar deasupra jarului, iar pe grătar pune peştii.

Brusc, cîinii încep să latre cu turbare şi dau năvală să iasă din stînă. Dinspre gura văii de sus se apropie nişte oameni : doi în faţă, unul în spate ; cel care vine în urmă ţine doi cîini în lesă. Ilie îşi duce palma streaşină la ochi : cine or fi ?

— Cheamă-ţi cîinii, se aude strigătul.

— Cine sînteţi ? întrebă moşneagul.

— Vînători de la Gilău, nu te teme. Cheamă cîinii.

Ilie dă porunca, ciobanii dau fuga cu bîtele şi, fluierînd, strigînd, gonesc dulăii înapoi, la colibă.

Străinii se apropie. Unul e un om bărbos, tras la faţă, celălalt e tînăr, cel de-al treilea, cu cîinii, rămîne în urmă : pare a fi servitor.

Dau bineţe. Ilie răspunde dar nici nu se clinteşte, peştii au început să se rumenească frumos.

— Aşezaţi-vă la foc, peştii se şi prăjesc, mîncaţi.

Cel mai în vîrstă se aşează de îndată. Pare obosit, din cale-afară de ostenit. Cel tînăr, se aşează ceva mai încolo.

— Leagă cîinii de un copac, apoi dă-mi plosca, Amburus — zise cel mai în vîrstă. Mi-e frig.

Focul îl bătea în faţă. Ilie îl privi cu atenţie.

— Eşti bolnav, Măria ta !

— De unde ştii cine sînt ? Şi se uită la moşneag.

Ilie nu răspunse la întrebare, ci îşi legă mai departe firul vorbei :

— Eşti bolnav, zic. Tare bolnav. Intră în casă, noaptea aici, afară, nu e de tine.

— Cine eşti, moşnege ?

— Sînt păcurar.

— Dar pe mine de unde mă cunoşti ?

— Ştiu că tu eşti domnul, voievodul acum.

Pe Rákóczi îl scuturau frigurile, era ostenit de moarte, capul îl durea şi-i vuia, dar nu lăsă fără răspuns vorba moşneagului.

— De ce acum ?

— Pentru că ieri a fost Bethlen Gábor, mîine se prea poate să fie domnişorul acesta.

Omul pe care-l chema Amburus aduse plosca şi i-o întinse stăpînului său. Îi şi spuse ceva, încetişor. Apoi aşează o traistă îndesată în faţa celui tînăr. Acela o deschise, scoase o pîine, tăie din ea şi-l îmbie pe voievod.

— Nu mănînc, György, mi-e rău de la stomac. Mănîncă tu.

Şi se întoarse spre Ilie :

— Zice sluga mea că numele tău e Ilie şi că eşti vraci, cum s-ar zice un fel de vrăjitor.

— E drept, numele meu e Ilie, dar vrăjitor nu sînt. Cunosc puterea ierbilor, e adevărat, cunosc multe boli şi ştiu leacul multor necazuri. Vindec oameni şi animale şi din ochii oamenilor citesc multe. Tu, doamne, eşti bolnav, eşti tare bolnav, asta o văd.

— Dar zice sluga mea că tu vezi cele trecute şi priveşti viitorul.

— Da. Văd cele trecute şi privesc în ele şi din ele citesc ce va să vină. Asta e drept. Dar, doamne, îţi zic, scoală-te de aici, uite, se aşează roua peste noi, şi culcă-te în casă. E curată, nimeni nu stă în ea, doar stăpînul meu din cînd în cînd, dacă trece pe aici. Ai fîn proaspăt şi pături de lînă noi-nouţe, două. Vino după mine.

Ilie se sculă, voievodul după el, fără vorbă. Intrară şi iată că moşneagul avea dreptate. După tindă mai urma un mic ungher, o vatră şi un culcuş de fîn proaspăt acoperit cu pături de lînă în dungi.

— Culcă-te aici, doamne, sluga ta o să-ţi facă focul, iar eu îţi pregătesc pentru la noapte o băutură ca să asuzi. Apoi dă-i poruncă slugii tale să meargă şi să aducă o căruţă. Tu nu poţi pleca pe picioarele tale de aici.

În curînd focul juca în vatră şi Ilie încălzea apă într-un căzănel deasupra focului.

Voievodul se întinse pe fîn şi se înveli cu păturile. Dar dinţii îi clănţăneau în gură.

După o vreme prinse a grăi :

— Spune, moşnege, de unde m-ai cunoscut pe mine ?

— Te-am văzut, doamne, cu doisprezece ani în urmă, aici.

Adevărat.

— Stăpînul tău, aud că trăieşte. De ce nu şi-a ridicat casa din nou ?

Stăpînul meu n-a avut nevoie de ea. Cui să i-o fi clădit ? Feciorul lui a murit. L-au puşcat atunci soldaţii.

Tăcură o vreme, apa bolborosea în cazan.

Moşneagul scoase dintr-o lădiţă lipită de perete o cutie de lemn şi din ea turnă ceva în cazan. Din cînd în cînd învîrtea licoarea. Cămara se umplu de un fum ciudat, amirosind plăcut şi de abur mare.

Rákóczi se săltă într-un cot şi se uită la moşneag. Stătea pe vine în faţa cazanului şi din cînd în cînd învîrtea. Părul — ca argintul strălucitor, iar obrajii, la lumina fluturată a focului, — ca arama arzînd în flăcări. Cazanul bolborosea, fierbea, bătrînul vraci mormăia, bodogănea. În mintea voievodului dansau ciudate, tulburi, înghesuite, gînduri vechi. Se făcea ca întreaba :

— Moşnege ! Ştii tu oare ce s-a ales din comoara lui Zólyomi ?

Se clătina, se împleticea capul bătrîn în lumina şovăitoare şi bîiguia gura bătrînă şi ştirbă. Poate spunea într-adevăr :

— Comoara există !

— Comoara !

— Ea ! Aici ! Nu s-a atins de ea nimeni !

— Nici Varju János acela ?

— Nici el. Nimeni. Ce intră o dată aici, de aici nu mai iese.

— Vorbe de clacă !

— Nu-mi stă în fire să mint. Dar ştiu multe lucruri.

Dinţii lui Rákóczi clănţăniră. Ochii lui vedeau lucruri ciudate. Şi cămara, parcă s-ar clătina, parcă s-ar clinti şi ea. Iar moşneagul se face tot mai mare. Deodată îi vede chipul aproape. În mînă ţine un păhărel de lemn cu toartă.

— Asta-i leacul ! Trebuie băut. Ai grijă, e fierbinte.

Şi întinde paharul spre el.

Voievodul tresări brusc :

— Mă otrăveşti, vrăjitor bătrîn !

— Dacă ţi-e teamă, varsă-l. Mie mi-e totuna.

Rákóczi apucă toarta paharului de lemn. Moşneagul se întoarce lîngă vatră.

Bolnavul încearcă să se gîndească, dar capul îi vuieşte, ochii îi văd lucruri ciudate, apoi duce totuşi paharul la gură şi cu înghiţituri rare bea. Parcă ar auzi :

— Acum culcă-te şi înveleşte-te bine. Dormi.

Cineva îi ia paharul din rnînă, apoi îl înveleşte cu pătura, pînă la bărbie. Ochii nu-i mai văd, dar o căldură binefăcătoare îi străbate trupul.

— Să intre fiul meu, bîiguie.

Dar nu-şi vede fiul şi uită că l-a chemat. Ci în locul lui vede comoara, iat-o acolo, în faţa lui, miraculoasa comoară a lui Zólyomi. În butoaie şi în lăzi şi în grămezi lucitoare. Iar bătrînul vraci şade în vîrful tuturor acestora. Şade şi scurmă cu picioarele prin puzderia de nestemate. Şi zice :

— Nu se poate. Astea nu vor fi ale tale !

Îl cuprinde o groaznică furie şi răcneşte :

— Oşteni ! Oşteni ! György !

Drept care comoara dispare deodată.

— Trebuie învelit — aude apoi vorba mormăită a moşneagului. Vede şi focul pentru o clipită, şi aude şi glasul băiatului :

— Dormi, tată. Linişteşte-te, nu-i nimic !

Apoi vede alte feţe, din nou : pe Varju János şi pe fiul lui, vechea casă din Poiana şi oamenii care aduc pielea ursului :

— Cum a ajuns ursul aici ?

Apoi aude împuşcături şi strigăte sălbatice, îl vede pe Gáspár cum izbeşte cu sabia în Valkai cel mic şi ridică sabia asupra lui. Iar el le strigă ostaşilor :

— Uite prada, puneţi mîna pe ea, să nu fugă !

Atunci aude vocea bătrînului Ilie :

— Tot n-o capeţi. Nimeni nu va pune mîna pe ea. Dar o dată, dacă va fi nevoie va ieşi la iveală.

Apoi îşi aude fiul :

— Ţineţi-l cu grijă. Eu trec la cap. Încet, încetişor.

Parcă l-ar mîngîia un vînt răcoros pe obraji. O clipă vede lumina lunii rîzîndu-i în ochi.

— E bolnav, e tare bolnav — aude, apoi, brusc, ceva Începe să-l scuture, îl scutură, îl scutură...

În toamna aceea muri bătrînul Rákóczi György.

CAPITOLUL XVIII

O dată, bătrînul Varju János sosi la nora sa zicînd că de-acum rămîne locului.

— Vremea mea a venit. O să am treabă acasă. Trebuie să orînduiesc Poiana.

Adusese şi un om cu el, părea să fi fost vreun rob tătar, cine ştie pe unde se alipise de Varju János.

— I-am dat de veste şi lui Ştefan, vine şi el cu mine, iar tu ia-ţi alt argat în locul lui, fata mea. Cu băieţii cum o duci ?

— Nu prea bine. Pe Gyurka aş fi vrut să-l ţin pe-acasă, dar l-a năimit băiatul iui Kabós János, Pista, la domnul Kémeri János drept ucenic sau învăţăcel.

— La Cuzăplac ?

— Acolo. E un loc bun, vede multe, învaţă, deşi sînt oameni cam neaşezaţi, cam cu capul în nori.

— Şi Jankó ?

— E la Poiana acum. Nici la el nu prea am nădejde. E băiat bun, dar cam ţineş, cam răzleţ. De multe ori nici nu ştiu pe unde umblă şi chiar cînd e pe-acasă zile-n şir nici glasul nu i-l aud. N-am cu cine schimba o vorbă măcar. Cu toate că munceşte din răsputeri. Ci dacă-l apucă, parcă nici n-ar mai fi omul care-i de obicei.

— Prin sat ce se aude ?

— Anul trecut a murit bătrînul Basa Tamás. A avut o înmormîntare mare, frumoasă, au venit toţi domnii de prin împrejurimi.

Varju János nu răspunse, ci privi doar o vreme în pământ.

— Ei !

Era luna Rusaliilor şi muncile de primăvară peste tot în bună rînduială. Boii de jug, caii se odihneau. Puteau fi luaţi la Poiana.

— Doi băieţi, două moşii — zise moşneagul. Gyurka azi-mîine îşi poate lua nevastă...

Şi Varju János se mută la Poiana.

După seceriş avu loc logodna lui Budai Erzsi cu Kis Péter, un flăcău din Bical. Erzsi era singura fată a lui Budai Ferenc, bătrînul ; se ţineau tare mîndri, aşa că făcură mare petrecere, chemară mulţime de popor. Veni şi Varju Gyurka de la Cuzăplac, şi se duse şi Jankó, împreună cu maică-sa. Veniră şi de-alde Maksai şi o aduseră pe Katka care, de la confirmare încoace, ieşea pentru prima oară în lume. Mergînd într-acolo se întîmplă ca Maksai cu ai lui să se oprească în curte, în faţa tîrnaţului, stînd de vorbă cu ai casei, tocmai cînd văduva cu cei doi băieţi ai ei intra pe poartă. Nevasta lui Budai Ferenc îi observă cea dintîi.

— Ia te uită, a venit şi Vitéz Ilona. Pînă acum n-a călcat pe la nimeni.

— Are doi băieţi mari, are cu cine — observă jupînul Budai Ferenc şi porni ca să le iasă în întîmpinare. Maksai stătea nemişcat, nu-şi lua ochii de la nevastă-sa. Anna se uita la văduvă. Buzele îi tremurau.

— E femeie frumoasă şi-acum. Uite-o ce dreaptă se ţine — zise nevasta lui Budai. Mulţi au peţit-o, ştiu şi azi doi văduvoi de treabă care ar lua-o dacă ar vrea şi ea. Domnul ştie de ce nu vrea să intre în vorbă cu nimeni.

Se întîmplă să fie pe-aproape şi Veres József cu femeia lui. Maksai intră în vorbă cu omul, întrebîndu-l de noutăţile de pe la Sfăraş şi altele de-acestea, iar soţia lui Veres — o fată de prin partea locului —, de vreme ce Anna nu zicea nimic, îi răspunse nevestei lui Budai :

— Nu mă mir, dragă mătuşă, de Vitéz Ilona. Om cum a fost bărbatul ei tot n-ar mai afla niciodată. Nu se găseşte altul ca el în Călăţele. Am sau n-am dreptate ? Unul care să-i stea împotrivă voievodului însuşi. Dacă nu-l omora atunci glonţul ăla nebun...

— Ce-ar fi să intrăm în casă — zise deodată Basa Anna şi o luă înainte. Celelalte două schimbară o privire.

Între timp, jupînul Budai Ferenc le da bineţe cu mare bucurie celor trei noi veniţi. Şi cică bătrînul Varju János de ce n-a venit ? Îl aşteptase cu nerăbdare şi el, dar toată lumea ar vrea să-l vadă o dată.

— Tata trimite vorbă că chiar dacă n-a putut veni la logodnă, la nuntă o să vie nesmintit. E multă, e din cale-afară de multă muncă.

— E adevărat că ridică iar Poiana ?

— E adevărat.

Mîncară, băură din belşug, fu o petrecere de i se duse vestea. Se aşezară la masă la amiază şi unii mai şedeau acolo şi a doua zi dimineaţa.

Un nou venit îl întrebă pe stăpînul casei :

— Am văzut-o adineauri pe-aici pe Vitéz Ilona, a venit cumva şi bătrînul Varju ?

— Nu. Dar a promis că vine la nuntă. Bătrînul ridică Poiana.

— Cîţi ani o fi avînd ? întrebă domnul Mikola.

— Vreo şaptezeci, aşa cred, zise Derittei András, acela mai în vîrstă.

— Nu se poate — zise unul dintre bărbaţii mai tineri — l-am văzut marţea trecută la Huedin. N-are ăla şaptezeci de ani.

— Cu toate astea, are — zise Budai Ferenc — la iarnă or fi douăzeci de ani de cînd s-a dus de prin părţile astea.

— Aşa e, adevărat — dădu din cap Derittei András cel cărunt —, de lăsata secului de carne sînt douăzeci de ani.

Apoi multă vreme nu mai vorbiră despre altceva decît despre neamul Varju. Cei de pe aici, mai ales bătrînii, ştiau multe despre ei, iar cei veniţi de prin alte părţi nu mai conteneau cu întrebările.

Veni vorba şi de istoria cu comoara de basm şi despre marea luptă din Poiana despre care mai vorbeau atîţia şi în atîtea feluri pe-atunci. Dar mai vorbesc şi astăzi.

— Căci nu fără pricină a ajuns bătrînul Voievod la Poiana, căuta el ceva pe-acolo !

— Adevărat. Şi dumnealui domnul Gyeröffi zicea cam tot aşa. Vînau, e drept, dar nu ursul era ţinta lor. Şi-apoi oş-

tenii ce căutau prin munţi ? Ăia aveau poruncă să se ducă acolo, tocmai acolo.

— Varju era dintr-ai lui Bethlen.

— Ăsta-i adevărul — mîrîi bătrînul Derittei András —, treaba era pusă la cale. Aşa a fost ? — se întoarse spre Maksai —, tu erai pe-atunci pîrcălab la cetate.

Maksai nu adăugase pînă acum nimic la toate vorbele astea. Dar acum dădu din cap.

— Adevărat ! nu zise mai mult.

Drept care oamenii se apucară să descîlcească mai departe firul învălmăşit al vremurilor de mult trecute.

Ştia şi unul ceva, auzise şi altul ceva, le lipeau, le întorceau, le încîleau, le descîlceau, le tulburau, le limpezeau. Apoi se aventurară şi mai departe în trecut, pînă la tatăl lui Varju János, la voiosul Varju Miklós şi la tatăl aceluia, la Varju făcătorul de aur, care fusese cîndva, încă pe vremea voievodului János cel tînăr, profesor şi zăcuse în temniţă pentru vrăjitorie. După aceea, înapoi la Varju János care, acum, la şaptezeci de ani, îşi înalţă casă nouă sus, în munţi.

— Altfel de oameni ca noi.

— Oameni nebuni.

— Altfel de oameni. Noi trăim aici, nici nu ştim pentru ce. Muncim, scurmăm pămîntul, ne însurăm, creştem copii, mîncăm şi bem, apoi, murim. Ca vitele. Nu noi ne facem soarta, nici nu încercăm. Ăia pun mereu cîte ceva la cale. Mereu vor cîte ceva. Noi mergem pe cărări bătute, ei îşi taie calea lor, deosebită.

— Dar tot ăla-i sfîrşitul !

— Şi asta e adevărat — sfîrşitul e tot la şase picioare sub pămînt. Să bem, boieri dumneavoastră !

Unul se şi apucă să închine paharul :

Vitele de sete beau,
Oamenii de drag se iau,
Vinu-i vin de gospodar,
Viţa-i bună-n dar.
Doamne miluieşte
Pe cine munceşte,

Pe cine aduce
Ca să bem vin dulce
Vivat sincera sincerorum sinceritas [1].

Şi domnii ciocnesc pocalele :

— Vivat !

Afară, în şura largă, răsună vioara şi duduie danţul. Tineretul nu stă pe gînduri, ci îşi trăieşte traiul. Care cum poate. Flăcăii le apută, le strîng şi le învîrt, fetele chicotesc.

— Katka, n-ai vrea să faci cîţiva paşi ?

Şi Katka făcu. E acum o copilă ca fulgul, subţire, blondă cu ochi albaştri şi cu gene lungi, castanii.

În timp ce dansează, afară, în şură, se pomeneşte faţă în faţă cu Varju Jankó.

— Tu, Jankó, nu joci ?

— Nu prea mă pricep, dar tot am jucat.

— Cu mine încă nu.

Băiatul se făcu roşu la faţă.

— Adevărat, cu tine n-am jucat.

— Nici n-ai vrut, Jankó. Spune drept, nici n-ai vrut.

Băiatul răspunse brusc :

— Aş fi vrut, dar nu s-a putut. Jucai mereu cu alţii.

Minţea dar îşi zicea că e mai bine aşa şi adăugă în grabă :

— O să joc şi cu tine, Katka, aş vrea...

O zări pe maică-sa care venea către el.

— Îndată, Katka, vine mama.

— Bine, te aştept, Jankó.

— Nu era Maksai Katka fetiţa asta ?

— Ba da, ea era, mamă.

— Drăguţă, copila — şi privi în urma ei.

— Ce doreşti, mamă ?

— Vreau să-ţi spun doar că mă duc acasă. Cred că mă aşteaptă bunicul.

— Te conduc, mamă.

Mergeau spre casă şi Jankó se uita la maică-sa, minunîndu-se de frumuseţea ei, de felul cum se ţinea, mîndră şi dreaptă. Şi cînd te gîndeşti că e văduvă de douăzeci de ani şi că

[1] Vivat sincera sincerorum sinceritas — Trăiască sinceritatea sinceră a celor sinceri (lat. în text).

munceşte, roboteşte mereu. Şi n-are pe nimeni. Nimeni pe lume.

Bătrînul Varju János sosise, într-adevăr. Venise cu căruţa, ca în fiece duminică, să ia primeneli şi merinde pentru o săptămînă.

— Mă întorc chiar azi — îi zise nurorii. Mîine în zori se pune acoperişul şi am făcut nişte stinghii, acum mi-ar trebui şi alea.

Ilona intră în casă, ca să-şi scoată hainele de sărbătoare. Jankó se pregătea să se întoarcă la danţ. Dar mai înainte intră în grajd. Voia să vadă caii bunicului. Bătrînul îi cumpărase de curînd şi erau tineri, nişte dobitoace mărunte şi de nădejde. Pînă acum nu fuseseră puşi la ham.

Cînd se întoarse din grajd, o văzu pe maică-sa aducînd cele de trebuinţă. Jankó se uita la bunicul care şedea pe tîrnaţ, în cămaşă, şi-şi ştergea fruntea de năduşeală. Pe vremea aceea Varju János avea un păr alb şi curat ca neaua.

Dacă s-ar apropia acum şi i-ar spune : „Bunicule, eu mă duc înapoi să petrec şi să joc cu o fată a cărei tată l-a omorît pe tatăl meu” — oare ce-ar gîndi moşneagul ?

Dar ce-o fi gîndit neghioaba aia mică de Katka ?

Jankó nu se întoarse la petrecere, îşi scoase şi el veşmintele de sărbătoare şi se apucă s-o ajute pe maică-sa să încarce în căruţă pîinea, brînza şi slănina.

— Mă duc cu bunicul la Poiana...

Duminica următoare fu sărbătoarea grîului. În această zi fiece om bun să se ţină pe picioare singur se duce la biserică. Iar tinerii aduc cununa împletită din spice de grîu. Încă de la primul clopot se adună mulţime de oameni în ţintirim.

Jankó îşi auzi numele. Se întoarse şi văzu că cea care-l strigase era micuţa Katka. Părinţii ei intraseră în vorbă cu vecinii, iar fetiţa stătea singură sub un măr pădureţ. Băiatul se roşi.

— Jankó ! Eu mă împărtăşesc azi, dar tare m-am supărat pe tine că m-ai înşelat duminica trecută.

— Iartă-mă, Katka, dar...

— Ştiu, am fost obraznică şi neghioabă. Atunci încă nu ştiam ce ştiu acum : tu nu poţi să joci cu mine.

— Katka !

— Nu, nu. L-am întrebat pe tata şi el mi-a spus. Dar să nu fi supărat pe mine, eu n-am ştiut. De asta n-ai mai venit

la săniuş cînd eram mici. Acum ştiu, cu toate că atunci am plîns amarnic. Şi nu m-am mai dat cu sania niciodată.

— Nici eu, Katka.

— Katka, Katka — se auzi vocea lui Basa Anna. Unde eşti ?

— Ei, Jankó, dă-mi mîna, arată-mi că nu eşti supărat.

Plecă în fugă. Jankó privi în urma ei şi simţi că îl cuprinde furia. Nu ştia de ce, dar i se strîngea gîtlejul de furie şi amărăciune. Se uită în jur. Oamenii intrau în biserică. Porni şi el cu flăcăii sus, în strană.

CAPITOLUL XVIII

Pregătirile pentru nuntă erau în toi. Budai Ferenc ar fi dorit să se pomenească de nunta asta pe tot cuprinsul Călăţelelor. Iar de pomenit s-a pomenit, dar jupînul Budai Ferenc, care ţinea mult la faima casei sale, căruia îi plăceu petrecerile lungi şi îmbelşugate, n-a prea avut parte de bucurie de pe urma norocului ăstuia.

Ziua nunţii fu hotărîtă cu îndelungă şi cumpănită socoteală, la jumătatea lunii Crăciunului. Şi rubedeniile şi cunoscuţii se pregăteau vîrtos pentru această zi. Dar toate socotelile fură stricate de un singur cuvînt al domnitorului, care dădu poruncă întregii ţări să se înfăţoşeze cu armele în bună rînduială de întîia zi a noului an, în ţinutul Maramureşului. Porunca se adresa întregii nobilimi, fără excepţie. Şoltuzii de judeţe o vestiră grabnic fiecărei case de nobili.

De doisprezece ani încoace, de la războiul domnului Rákóczi György cel bătrîn împotriva împăratului, aşa ceva nu se mai întîmplase. Ce naiba îl apucase pe voievod de voia acum, în puterea iernii, să ridice tot Ardealul împotriva Lehiei ?

Vremuri ca acestea nu-s tocmai vremuri de nuntă. Se adunară totuşi destul de mulţi, dar ospăţul cel îndelungat a fost să se scurteze foarte. Grija războiului care bătea la uşă omorî voioşia. Domnii cei tineri beau vîrtos, dar nu se îndemnau la joc. Se apucară să cînte în schimb vechi cîntece războinice. De undeva se ivi şi un muzicant vagabond şi cîntecul ce părea aproape uitat răsună deodată :

Înverzeşte, Doamne, codrii mai degrabă,
Să cercăm tăişul armelor de pradă,
La vrăjmaşi vitejii dau năvală-n cete,
Să ne batem vajnic cu păgîne cete.

Mare parte dintre cei tineri auzeau cîntecul acum pentru întîia oară, dar sunetul frînt de tristeţe al naiului le înfioră sîngele ; iar inimile oamenilor mai bătrîni, care-l învăţaseră poate cîndva la vreun foc de tabără, departe, pe Morava sau la vreun popas, între două bătălii victorioase, în Ungaria de Sus, se strînseră de o durere ciudată. Unii îşi plecară capetele, alţii rămaseră cu privirile pironite în depărtare, ca si cum ar fi vrut să pătrundă trecutul bătrîn şi, deodată, se auziră şi vocile lor, adînc răguşite :

Dă-ne doamne slava-n capete leşeşti,
Să împodobească capetele noastre [1].

Iar cînd fluierul se stinse într-un ultim ţipăt, falnicul Nagy György, cel cu mustaţa mare, sări în picioare şi răcni :

— Vivat Georgius Rákóczi, principele nostru glorios !

Şi goli pocalul pînă la fund.

Cei mai tineri săriră cu toţii de la masă şi strigară şi ei, flăcăii dădură buzna în casă şi săbiile prinseră a zăngăni. Ploua cu parale în căciula muzicantului.

Dar mulţi dintre cei în vîrstă rămaseră aşezaţi, iar în faţa lor cupele pline, neatinse. Şi bătrînul Varju János îl ocărî pe năier.

— Lighioană spurcată ! La anul o să înveţi alt cîntec şi tu. Eu unul vă spun oameni buni, nu ăsta e războiul nostru. E al domnilor de la Patak. Li se pare strîmtă de-acum ţara asta a noastră, i-ar trebui coroană leşească domnului György, dar ăsta nu-i Báthori István şi-apoi nici din treaba aia noi nu ne-am ales cu nimic bun ci numai cu necazurile. Muzicantule, cunoşti tu cîntecul jupînului Zólyomi Dávid ?

Muzicantul îl ştia. Cei vechi schimbară cîte o privire. Era un cîntec oprit, un cîntec vestit odinioară. Se putea trezi pus în fiare cel care-l cînta. Însă muzicantul îşi tînguia de-acum fluierul, cîntăreţul cînta :

[1] Cîntec soldăţesc din ec. XVII ; cu modificări neesenţiale.

În cetatea Mureşului cînd am fost să merg,
Nu m-am dus cu oaste, eu şi încă-o sută.
Oaspete la domnul Ţării Transilvane,
Fără de zăbavă, am plecat degrabă.
La poarta cetăţii, la poarta cetăţii,
Iată-i vin şuvoaie-n săbii să ne taie,
Ce lucrare-i, Doamne, pe ai mei că-i taie ? !
Să n-o mai văd oare mîndra-mi soţioară,
Pruncii mei frumoşi să nu-i mai văd dară. ?...

— Sună mai altfel, nu-i aşa ? mormăi moşneagul şi oamenii se priviră într-un chip ciudat. Naiul se tînguia, gemea şi ţipa ca Vîntul de toamnă sau cobea în beznele reci.

Toldalagi Mihály mîinile-mi le ţine
Şi-şi cheamă secuii să mă lege bine,
Ce-i, voinici, de ce mă ferecaţi în fiare,
V-am greşit vreodată-n viaţa asta oare ?
În Ardeal avusem cinste-n rang şi-n rost.
Scut al vitejiei numele mi-a fost.
Varju Gáspár, du-te credincios flăcău,
Fugi, aleargă, urcă-n cetate la Gilău,
Strigă-n gura mare că m-au pus în fiare,
Rákóczi mă duce azi la închisoare.

Ochii tuturor fulgerară spre omul cu parul ca neaua. Încet, Varju János îşi trecu mîna prin barbă şi ochii lui albaştri întîrziară scrutători asupra fiecărui om. Privirea lui pătrundea în suflete, în inimi. Era o linişte încremenită, nimeni nu îndrăznea să se clintească, doar răsuflarea oamenilor se făcu mai scurtă. Femeile se priveau, palide, Basa Anna îşi simţea capul vuind, simţea că e gata-gata să cadă din picioare. Moşneagul vedea tot.

Bateţi toba, bateţi în piaţa mare,
Sus în turn să ţipe fluier cu turbare,
Despre a lui Rákóczi prea-mîrşavă faptă,
Şi a lui Zólyomi Dávid tristă soartă.

Pentru că voievodul m-a vîndut pe mine,
Prietenii ca Iuda m-au trădat pe mine.
Rákóczi, să-ţi deie Domnul să nu mori,
Veşnic să te zbuciumi căutînd comori,
Şi am scris acestea-n Făgăraş pe stei
Leat o mie şase sute treizecitrei...

— Beţi, boieri dumneavoastră, şi strigaţi dară : Să murim pentru Rákóczi ! Nu se auzi nici un glas. Şi oamenii se potoliră, şi un simţămînt de nelinişte se cuibări în multe inimi.

Varju János se ridică şi-l strigă pe muzicant :

— Vezi, acum ai cîntat de-adevărat şi nu capeţi nimic. Dar aşa-i viaţa. Aşa a fost mereu. Ci nu eşti tu pricina acestor lucruri.

Şi lepădă un dublon de argint la picioarele muzicantului trenţăros.

— Minte-i mai departe. Bătrînul bău.

Budai Ferenc era mînios, deoarece cheful se spărsese în acest fel, şi tocmai pe Varju János era mînios.

— Trebuie să plece şi nepotul tău, bădie János.

Se încruntă bătrînul :

— Pe Gyurka îl dau pentru că n-am încotro, dar Jankó rămîne. La anul pe vremea asta punem şi noi mîna pe armă. Ori poate mai degrabă. Pînă atunci va fi bine să dregeţi zidurile de piatră ale ţintirimelor şi să adînciţi şanţurile. Vă spun eu...

...De Anul nou, întreaga oaste a Ardealului se înfăţoşă la Visk : lefegii, bună parte a gărzilor, secui, nobilimea înarmată : optsprezece mii de lăncieri călare, cinci mii de pedestraşi, başca şase mii de valahi şi douăzeci de mii de cazaci.

Iar cînd voievodul trecu călare prin faţa oştirii, strigătul izbucni cu însufleţire :

— Vivat Georgius Rákóczi, princips Transilvaniae ! [1].

Săbiile zburară din teacă, steagurile se înclinară, caii jucau pe loc, pedestraşii îşi descărcară flintele.

Vremea stăruia frumoasă, blîndă, zăpadă mai deloc, şi cîtă era se topea în soarele călduţ.

Şi era atunci Anul nou, 1657...

[1] Trăiască Gheorghe Rákóczi principele Transilvaniei (lat. în text).

CAPITOLUL XX

Apoi prinseră să sosească veştile :

Către sfîrşitul lunii lui mărţişor, oştirea intrase în Cracovia. Voeievodul s-a unit cu grosul trupelor regelui şvezilor şi îi fugăresc împreună pe leşi ; cetatea Brzestului a capitulat...

E adevărat, cam pe vremea cositului, se răspîndiră şi nişte zvonuri cum că niscaiva pîlcuri poloneze s-ar fi năpustit prin părţile locului ; că jefuiesc, dau foc, omoară, ca fac mare prăpăd pe unde trec. Într-o bună zi *gubernatorul* trimise poruncă să se ridice toţi, cu mic cu mare, către Someşeni. Dar pînă să se fi adunat nobilimea, se lămuri că cei care năvăliseră peste Bereg şi Satu-Mare nu erau oşteni ci doar o adunătură de tîlhari şi de hoţi, care au jefuit, e drept, averea voievodului, dar de îndată ce-au mîntuit jaful şi-au şi luat tălpăşiţa. Nemeşii adunaţi la Someşeni se împrăştiară pe la casele lor cu vestea că voievodul trecuse Vistula şi că Varşovia a capitulat. Întreaga Polonie făcea închinare.

Numai veşti bune. Întru gloria lui Rákóczi György cel tînăr.

Dar cam după treieriş se arătară nişte oameni fugiţi de la oaste şi vorbele lor răvăşiră ţara de la un cap la altul.

Şi, pe deasupra, un lucru sigur : voievodul se întorsese acasă, la Ecsed, grav bolnav.

Ce-i asta ? Şi oştirea ?

Ea vine mai încet, vine agale, dar pacea s-a încheiat. Pacea e sigură.

Fără coroana Poloniei, e adevărat. Dar asta nu-i treaba ţării. Pacea contează. Şi oştirea care vine acasă. Numai de-ar veni o dată. Oamenii. Tinerii, flăcăii, floarea naţiunii. Vin, vin cu siguranţă.

Apoi trecu vremea, o săptămînă, două săptămîni. Nimic. Nici urmă de oştire. Principele — la Ecsed. Şi vorbe neastîmpărate, înfiorînd buzele celor ce le rosteau. La început mai încet, mai pe şoptite, apoi tot mai tare. Vorbe de spaimă, vorbe de necrezut.

În cele din urmă, groaznicul adevăr : Ardealul nu mai are oaste, hanul tătarilor i-a prins pe toţi şi i-a dus, i-a tîrît la Crîm...

Iar voievodul şade la Ecsed şi tace...

Rákóczi ştie toate astea şi nu îndrăzneşte să vină în Ardeal.

Ce se va întîmpla ? Doamne-Dumnezeule, ce se va întîmpla ?

Tătarii ! Oameni buni, tătarii ! Vin !

De cînd se ştiau, oamenii nu mai pomeniseră zărgheală ca asta. Oaste de ţară nu mai era de pe vremea voievodului Báthori Gábor. Şi vin tătarii. Vin, cu siguranţă, şi iată „Ardealul e pustiu de floarea nobilimii şi de oşti şi peste tot, cît vezi cu ochii, lacrimi, vaiere şi blesteme".

În cele din urmă, cînd nimeni nu mai gîndea, principele trimise carte de chemare Dietei, la Dej.

De undeva, cineva stîrni o vorbă : Toţi cei cărora le-a plecat cîte cineva cu oastea să se adune la Dej. Toată comuna să fie de faţă, şi nu numai capii.

Cineva, de undeva, a stîrnit vorba asta. Poate că a gîndit-o doar şi că nici n-a rostit-o. Dar vorba s-a pornit, s-a răspîndit şi toată ţara a început să se mişte.

— Ai putea veni şi tu — îi zise jupînul Kabós lui Varju János.

— Aş putea.

În prima zi a lunii Sfîntului Mihail tîrgul Dejului prinse a se umple de popor. Veneau comunele, toată ţara. Cu căruţe şi călare pe cai, mulţi cu muierile după ei şi, adeseori, numai muierile singure, căci oamenii se duseseră cu oştirea.

N-ar fi încăput în oraş, dar nici nu făcură încercare. Căldura verii mai stăruia şi afară, pe malul Someşului, era loc deajuns. Se adunară acolo.

Tabără încă potolită, cu ochii mocnind, înecaţi în mîhnire.

Iar Rákóczi se răzgîndi deodată şi dete poruncă dietei să-şi mute locul la Gherla. El însuşi descinse de la Ecsed drept acolo şi poposi în cetate.

— Domnia sa se teme — şuşoteau oamenii şi chipurile le erau mohorîte.

Dinspre Cluj şi dinspre Külső-Szolnok se adunau în oraş dragoni nemţi şi haiduci[1] din Bihor.

— Măria sa se teme...

Paza cetăţii fu schimbată şi papistaşul acela de cumătru al voievodului, Rákóczi László, aduse ostaşi de pe domeniile regelui.

Dar mulţimea adunată la Dej se urni deodată şi se aşeză sub zidurile Gherlei. Şi creştea, se umfla de pe o zi pe alta, de la un ceas la altul.

Cei mai mulţi erau de prin împrejurimi. Dar veniseră şi mulţi secui şi oameni de pe Tîrnave, de la şes şi de pe la Huedin, sătmăreni şi oameni din inima Ardealului.

Dieta nu se întruni în ziua hotărîtă, căci nu se putuseră rîndui sălaşuri pentru domni în aşa mare grabă. Dar în oraş nu era nici clădire potrivită în care să fi încăput adunarea.

Gubernatorul, cinstitul Barcsai Ákos, îşi făcea destule griji din pricina asta, însă Rákóczi György hotărî :

— În cetate nu dau drumul nimănui. Dacă le ia Dumnezeu minţile, ne trezim că sar la noi, tîlharii.

Jupînul Barcsai era un om blajin, dar nu se putu stăpîni :

— Măria ta, te-ai făcut tare blînd de cînd ai bătut Ţara Lehiei.

Voievodul bolnav se întunecă la faţa şi-l pironi cu privirea :

— Taci, Ákos, aş putea crede că şi tu îmi stai împotrivă.

— Sînt alături cu ţara, Măria ta, şi am credinţă că tot acolo e şi locul Măriei tale.

Rákóczi înghiţi în sec, dar nu i-o întoarse. Apoi zise încetişor :

[1] haiduc — nume dat în trecut soldaţilor mercenari.

— Dieta să se întrunească în oraş, dar aproape de cetate.

Barcsai dădu din cap. Raportă încă în seara aceleiaşi zile :

— Cetatea are o şură mare. Dacă s-ar aduna acolo ?... Vremea e frumoasă.

— Fie...

Dieta fu anunţată pentru a doua zi.

În noaptea aceea oraşul nu cunoscu tihna. Fiece han, fiece cîrciumă — ticsite de oameni. Şi-apoi jale, jale, dar fluierele ţipau, viorile plîngeau, cimpoaiele icneau şi oameni băuţi băteau străzile ţinîndu-se de după gît şi umplînd noaptea cu cîntecele lor. Iar afară, pe malul Someşului, se aprinseră focuri mari şi flăcările lor jucară pînă-n zori.

Voievodul n-avea somn. Se scula tot mereu din patul în care se zvîrcolea îmbrăcat. Îl chinuia durerea de cap şi ieşea afară, la aer. Rătăcea pe metereze ; asculta larma sălbatică care urca dinspre oraş şi privea focurile care jucau, roşietice.

Acolo, pe metereze, se întîlni cu vărul lui, cu László, papistaşul, căpitanul lefegiilor nemţi.

— Ce faci pe-aici, vere ?

— Văd de străji, şi-apoi ascult zvonul ăsta turbat de colo, de jos. Dar Măria ta ?

— Nu pot dormi, simt că-mi plesneşte capul. Măi, László, ce gîndeşti tu, ce va fi mîine ?

— Nu-mi fac gînduri.

Priveau amîndoi oraşul şi focurile.

Veni şi Barcsai Ákos.

— Am auzit vocea Măriei tale. Am fost în oraş şi în tabăra de pe malul Someşului.

— Ce vor haimanalele astea ? întrebă Rákóczi László.

Jupînul Barcsai Ákos era o mîndreţe de bărbat, blajin la chip. Se zicea că era român de neamul lui, de prin ţinutul Hunedoarei ; vocea îi sună blajin-potolită cînd zise :

— Taţii îşi vor fiii, femeile bărbaţii, copiii taţii. Fiii Ardealului îşi vor ţara.

Voievodul arunca priviri întunecate spre oraşul care veghea.

— Aceasta e treaba dietei.

— De aceea au venit la dietă şi la Măria ta. Au venit să-şi spună păsul.

— Cu oastea ?

— Nu. Oastea e în Crîm, oastea nu e aici. Ardealul e deşert, ştii şi Măria ta, şi mai ştii că acum îl pradă cine vrea, fără nici o vărsare de sînge. În oraş umblă multe vorbe, cică vin tătarii.

— Şi ce vorbe mai umblă ?

— Dacă vrei să ştii Măria ta, mai umblă vorba despre supărarea Înaltei Porţi şi despre ce-au scris saşii.

— Şi despre asta ?

Tăcură. Voievodul căzu pe gînduri, apoi, brusc, înălţă fruntea.

— Mă duc, noapte bună, Ákos. Om vedea mîine. Vere László, cu tine mai am o vorbă. Poate că pune cineva ceva la cale pe-aici, dar avem noi ac de cojocul lui...

...Afară, în tabăra nemeşilor, viaţa e în toi. Cei din acelaşi loc s-au adunat, şi-au alipit căruţele cum fac neguţătorii prin iarmaroace. În spatele căruţelor stau caii, în faţa lor ard focurile şi în jurul acestora stau întinşi oamenii. Femeile — în căruţele cu coviltire. Cei care nu putuseră veni decît călare îşi aduseseră încărcate pe cai corturile şi merindea ; acum corturile au fost ridicate, caii pasc pe malul apei, priponiţi, iar oamenii şed şi aici în jurul focurilor şi frig slănină. Cei de prin Sălaj şi de pe valea Mureşului au adus şi vin de-acasă, cîtă vreme secuii, cei de prin Călăţele şi cei din cîmpie îşi făcuseră rost cumpărîndu-l de la cîrciumile din tîrg. Mulţi plecaseră să dea o raită prin oraş şi acolo îşi treceau vremea împreună cu delegaţii localnici.

Oraşul acesta fusese dintotdeauna vestit pentru iarmaroacele sale, în piaţă cîrciumile, cramele, hanurile se urmau casă lîngă casă. Dar nu-l năpădise niciodată popor cît în noaptea asta. La *Csillag,* secui de-alde Mikó, Mikes, Béldi, dincolo, la *Császár* — tot secui, precum şi oameni din Ciuc şi Gheorgheni : jupînul Lázár, fruntea nobilimii mai mici, dar se adunaseră acolo şi simpli răzeşi cu sumane, al căror ales era Puskás Istók din Ditrău. La *Bárány,* în odaia din fund — nobili din judeţul Clujului, cărora li se alăturaseră şi cei de pe Valea Someşului : de-alde Kemény, Bánffy, un Macskássi, jupînul Gyeröffi István şi chiar şi trei bărbaţi din

familia Bethlen din Bethlem. În crîşma din faţă petreceau nemeşi din Călăţele şi din Solnoc. Iar lăutarul tocmai le zicea cîntecul ce atunci ieşise :

Du-te vezi pe-acasă,
Casa mea frumoasă,
Han tătar de-o pradă
Dă-mi răspuns degrabă.

Veste du prin ţară,
Şi cu jale-amară,
Prin judeţe pline
Şi prin secuime...

— Vezi dară, pe saşi nici nu-i pomeneşte. Ăia nu şi-au dat nici un fecior la oaste, mormăi jupînul Veres Mojzes din Sfăraş.

De te-ntreabă zi-le
Că murim cu zile,
Robi bătuţi în fiare
Buni doar de vînzare.

Înodaia din fund domnii tăcură.

— I-auzi, auzi ce leorbăie golanul ?! mîrîi jupînul Gálfi János.

— Lasă-l, János, nu spune decît adevărul — zise Bánffy Ferenc.

Mîinile în lanţuri,
Trupurile-n şanţuri,
Şi la grea strîmtoare
La tătari în ghiare.

Domnul Kemény János
Spre credinţa ţării
Încunoştinţează
Povara robiei.

— Deschide, vere, uşa aia, s-auzim şi noi cîntecul ăla, zise bătrînul Kemény György.

Zece mii şi încă
Opt cu jale-adîncă,
Robi la tătărime
Nu mai ştim de bine.

Şi ne-au dus opt sute
Pe Marea cea Roşe,
I-au lăsat să cadă
Morţii grele pradă.

Rogu-te Rákóczi,
Domnul nostru mare,
Vezi de pruncii noştri
Şi de văduvioare.

Dumnezeu e unul,
Credem cu tărie
Că se-ndură şi ne
Scoate din robie.

— Asta să i-o spuneţi mîine chiar lui, voievodului. Întocmai — strigă jupînul Kabós.

— Da, da, întocmai, are dreptate Kabós Mihály.

— De asta am venit. Să spunem tot ce-avem pe suflet — zise un al treilea. Dar vrem să ştim ce are de răspuns voievodul György.

— Ci o să mergem şi noi la Sfatul ţării, după răspunsul acela — se auzi un mîrîit răguşit.

Domnii, şezînd înăuntru, tac. Căci chiar dacă li-i dreaptă vorba, oamenii de rînd n-ar trebui să aibă vorbă...

În curtea păgînului,
În temniţa Crîmului,
Cu obrazu-n tină,
Robi fără lumină.

Ni se iau culorile,
Ne uscăm ca florile,
Se topesc sprîncenele,
Ochii şi cu genele...

Cîntecul se pierdu ; nici oamenii nu mai vorbiră. Era o linişte mare. Şi de afară, dinspre piaţă, se auzi un duduit greu, ca atunci cînd mai mulţi oameni păşesc deodată. Derittei deschise uşa :

— Nemţi cu sîneţe.

Oamenii schimbară priviri. Şi ici, şi colo, săbiile zăngăniră...

A doua zi, locţiitorul domnesc, *locumtenens* Barcsai Ákos, *presidens Dietae,* deschise Sfatul ţării în şură. Rosti numai vorbe potolite, nu-şi înflori cuvîntarea. Vorbi despre alianţa cu şvedul protestant, despre legămîntul cu hatmanul cazacilor, despre înţelegerea cu domnii Moldovei şi Ţării Româneşti, despre cartea de chemare a panilor polonezi, despre întreaga campanie. Le spuse că suedezul a trădat alianţa, ca panii polonezi şi-au călcat cuvîntul dat, iar cazacii numai cît au jefuit de şi-au împlinit poftele şi au dat oastea pe mîna tătarilor.

„Floarea naţiunii a fost tîrîtă la Crîm, în robia pagînilor, iar Poarta, de vreme ce războiul s-a terminat în chip nefericit, vrea să pedepsească nevinovatul Ardeal. Domniile voastre vă aflaţi aici spre a ne sfătui şi a hotărî. E nevoie de multă şi adîncă judecata, deoarece în cumpănă stă soarta multor mii de oameni nenorociţi şi a unei ţări întregi".

În linişte mare, demni şi gravi, dregătorii ascultau cuvintele *gubernatorului,* iar cînd acesta încheie, tăcerea se făcu aproape înfricoşătoare.

Adus din spate, Rákóczi şedea în jilţul lui ; privea în gol dar din cînd în cînd ochii lui scormonitori fulgerau roată neliniştită prin şură.

Nimeni nu ceru cuvîntul, dar toate privirile se îndreptară spre chipul voievodului. De la el aşteptau răspuns, consolare şi sfat.

Rákóczi simţi că e rîndul lui şi începu să vorbească :

— S-a întîmplat o nenorocire. Josnica vînzare este pricina ei. Nimeni anume nu e vinovat. Voi, cinstite feţe, ştiţi mai bine decît alţii că n-am urmărit răul, că pentru credinţă, precum părinţii noştri, am pus mîna pe sabie. Ne-au cerut ajutor, am socotit că e datoria noastră să le dăm ajutor. Ce s-a întîmplat s-a întîmplat, ce-a fost a trecut. N-o mai pot drege nici eu, nici nimeni altul. Dacă aş fi ştiut să văd în inimi, aş fi văzut stricăciunea lor, dar numai Dumnezeu cel atotputernic poate pătrunde inima omului. El să ne dea tărie şi bună voinţă ca să ne sfătuim despre cele viitoare.

Voievodul tăcu, dar nu răsună nici un strigăt, nici un *vivat.* Oamenii tăceau şi ei cu îndărătnicie.

Din mijlocul adunării s-a ridicat atunci Vas Ádám cel cu barba mare şi vocea lui adîncă părea că vine din pămînt :

— L-am ascultat pe domnul *gubernator presidens,* l-am ascultat pe Măria Sa, principele Ardealului şi nu avem răspuns la vorbele lor. Noi nu ştim azi decît să plîngem, ci nu să stăm la sfat, noi nu putem azi decît să jelim, ci nu să cugetăm. Aşteptăm răspuns şi ajutor doar de la Măria sa, principele nostru, căci nimeni în afara lui n-are căderea de a sfătui. Azi nu se află aci mai marii unei ţări, ci numai taţi, fii, fraţi, veri, prieteni, rude, semeni, fiii Ardealului rămas orfan, fiii Ardealului cernit. Simţim nenorocirea cum n-a simţit-o această ţară vreodată, simţim călcîiul care ne-a lovit, simţim jalea, simţim durerea şi simţim primejdia care ameninţă mica noastră patrie, cîtă ne-a mai rămas. Dar mai simţim şi că acum numai voievodul nostru ne-ar putea ajuta şi izbăvi. Nu vom zice în ce fel, nu ştim cum, azi mintea noastră n-are linişte, dar te rugăm, te poftim cu smerenie, frînţi cu durere, plîngînd şi sîngerînd din răni...

Vorbitorul se opri căci uşa se deschise şi o lume grazav de ciudată îşi făcu intrarea în sala Sfatului. În şir lung, fete şi femei înveşmîntate în straie cernite. Tăcute, cu paşi înceţi,

cu capetele plecate, păşeau către scaunul de domnie. Boierii se ridicară în picioare ca un singur om :

— Ce-o să fie aici, încă azi, Doamne-Dumnezeule !

Capul şirului de femei se afla în faţa lui Rákóczi, dar pe uşă tot mai veneau, perechi, perechi. Se ridică şi voievodul.

— Ce-i asta, femei ? Aici e casa Sfatului ţării.

Atunci una dintre femei prinse glas. Era soţia lui Veér Ádám, căreia îi plecaseră feciorul şi ginerele cu oastea.

— Aici am venit, Măria ta, n-am greşit drumul. Am venit la Măria ta să te rugăm în faţa mai marilor ţării să-i scapi pe fiii noştri, pe bărbaţii noştri, floarea Ardealului, viitorul nostru, tot ce avem pe lume...

Şi prinse a hohoti bătrîna şi căzu în genunchi.

Şi o dată cu dînsa căzu în genunchi întreaga adunare de femei şi plînse cu dînsa şi bărbaţii cu bărbile mari, oamenii cu săbii şi cu pene de vultur, plîngeau cu ele o dată.

Îngropau un mort de seamă, dar încă mai sperau în înviere.

Iar voievodul sta, nu se clintea şi se uita şi-i tremura glasul şi i se lega limba :

— Ce pot face eu, ce poate face un om...

Nimeni nu băgase de seamă că în sala sfatului, în urma femeilor intraseră şi nişte bărbaţi. Oameni cu ochii neliniştiţi şi cu cizmele pline de colb. Uimirea zvîcni doar atunci cînd unul dintre ei prinse a vorbi cu glas răsunător :

— Poţi să faci totul, Măria ta. Deschide-ţi doar vistieria de la Patak şi Munkács şi totul e în bună rînduială.

— Aşa e ! Asta trebuie să facă ! A fost războiul lui, nu al Ardealului. Să-i răscumpere pe robi. O poate face.

Voievodul căută să vadă dincotro vine glasul.

— Cine-s ăştia ?

Rédei Ferenc stătea lîngă el şi îi şopti :

— Asta e ţara, Măria ta !

Şi, ca un ecou al acestor vorbe, izbucni vocea secuiului Mikó Ferenc :

— Ceea ce cer mamele şi soţiile îndoliate, cerem şi noi, mai-marii ţinuturilor, cele trei naţiuni, ca şi întreaga ţară. Şi aşteptăm răspunsul.

Fruntea voievodului se încreţi. În spatele lui stătea vărul László. Îi aruncă o privire, apoi îşi netezi mustaţa.

— Tezaurul meu e gol, multele războaie mi-au stors şi ultimul ban, cît mai este va încape tot pe mîna leşilor. Aşa să ştiţi. Eu nu numai că nu-i pot răscumpăra pe robi, dar nici nu-i pot da vreun ajutor ţării la răscumpărare. Nu am nimic. Credeţi-mă...

Izbucni un murmur de spaimă. Nimeni nu credea vorbele spuse de Rákóczi. O clipă, nimeni nu putu să rostească măcar un cuvînt.

Prima îşi veni în fire, dintre femei, soaţa lui Veér Ádám. Se îndreptă şi se întoarse :

— Ridicaţi-vă, femeilor, nu plîngeţi în faţa acestui om. Nu cereţi nimic acestui domn preamărit. A rostit verdictul, haidem la *apellata.*

Şi porni deîndată ; în urma ei femeile, toate, toate.

În schimb oamenii, cei nechemaţi, rămaseră pe loc, ba, cînd încăperea se goli de femei, apărură alţii, bulucindu-se peste cei din faţă.

Rákóczi László făcu semn şi dorobanţii din gardă, cu sulițe lungi, le ieşiră în faţă :

— Cine n-are lor aici, afară !

Mulţimea se opri în faţa sulițelor şi se îndesă. Un glas ascuţit şuieră spre dorobanţi :

— Soldaţii n-au loc aici, noi avem !

Dorobanţii înaintară un pas, vîrfurile sulițelor mai că atingeau trupurile celor din faţă.

— Afară de aici, oameni buni !

Mulţimea se dădu înapoi, cei din spate începură să se strecoare pe uşă, dar erau destui care nu se clinteau, ci chiteau la arme cu ochi arzători.

Locotenentul dorobanţilor nu ştia ce să facă şi-l cercetă din priviri pe voievod.

Rákóczi György, cu buzele strînse, cu ochii întunecaţi, se uita la cinstitele feţe din sfatul ţării ; dar boierii şedeau la locurile lor, nemişcaţi.

Rákóczi László strigă :

— Dă-i, Kapi, băiete ! Mînă gunoiul ăsta !

Cu braţele încrucişate sta căpitanul.

Vînzoleală sălbatică, apoi o voce izbucni :

— Gunoi eşti tu, lefegiu al împăratului !

Şi o sabie şuieră fulgerînd prin aer. Rákóczi László se aruncă la pămînt, sabia îi zboară pe deasupra capului, se

izbeşte de un stîlp şi cade pe jos frîntă în două. Chiar lîngă voievod.

Rákóczi György sare în picioare. Boierii sar şi ei cu toţi în picioare.

— Prindeţi-l pe omul acela !

Dorobanţii dau iama printre oameni. În spatele celor din sfat se deschide o uşă şi dau buzna în sală haiducii, cu săbiile în pumn.

De-acum mulţimea dă să o rupă la fugă. Se-aud cîteva vaiere.

Dar sala s-a golit.

La uşă mai are loc o mică încăierare. Cîţiva oameni au smuls suliţa unui dorobanţ şi-i cară la lovituri peste scăfîrlie, pînă ce oşteanul se prăbuşeşte într-un lac de sînge. Haiducii se reped într-acolo şi înjurînd, îşi năpustesc săbiile în mulţime.

Apoi uşa se izbeşte şi în încăpere se face linişte.

Rákóczi György îi şopteşte ceva la ureche vărului său, privirile i se rotesc întunecate peste adunare. Îşi îndeasă cuşma în cap, se răsuceşte pe călcîie şi părăseşte Casa sfatului... Cu el se duc Rákóczi László, Gyulai Ferenc şi încă vreo cîţiva. Dar rămîne *gubernatorul* şi dregătorimea toată.

Şi sfatul se deschide.

Jupînii nu pierd vremea şi nu cuvîntează prea mult. Voievodul nu vrea să-i răscumpere pe robi, acesta e adevărul adevărat. Nici bani pentru Poartă n-o să vrea să dea. Aleseră aşadar un sol, care, în numele ţării, să se ducă la hanul tătarilor, un alt sol, care, de asemenea în numele ţării, să se înfăţişeze la Înalta Poartă. Pînă ce nu-i vor vedea întorşi pe aceştia, nu vor avea nimic de făcut. Să se ducă deci toţi pe la casele lor şi să adune cu toţii tot ce au, pentru răscumpărarea robilor.

Şi cu asta adunarea se risipi încă în ziua aceea.

A doua zi dimineaţă oraşul se golise şi pomenirea taberei nemeşilor o făcea doar mulţimea de pete negre de pe malul Someşului, locul unde arseseră focurile cu o noapte în urmă.

Peste o lună Rákóczi György lepăda cuşma de voievod, şi sfatul ţării îl alese pe bătrînul Rédei Ferenc domn al Ardealului.

CAPITOLUL XXI

Pe bătrînul Varju János cumetrii îl aduseră de la Gherla culcat în căruţă. Căpătase o lovitură grea în stomac cu coada unei suliţe. De cum sosiră la Mănăştur, la casa nurorii sale, îl dădură jos şi-l duseră în casă pe codirlă. Îl aşezară pe pat. Era tare prăpădit bătrînul, avea chipul negru de suferinţă.

Primul lui gînd fu să întrebe :

— Unde-i Jankó ?

— La Poiana.

— Cheamă-l. Nu mai am mult...

Apoi, vreme de două zile nu mai ştiu de el, doar scîncea şi gemea.

Vitéz Ilona trimise după băiat şi după Ilie.

Vraciul îşi privi îndelung stăpînul, dar pînă la urmă dădu doar din cap :

— Cel de Sus !

Încropi o licoare, cică să-i aline durerile. Şi zise că n-aveau voie să-l clintească pe bolnav.

A treia zi, părea că moşneagul se simte mai bine. Nici ochii nu-i mai erau atît de tulburi.

— Ce veşti despre Gyurka ? întrebă.

— Nimic, nimic.

— Dar acasă ?

— Nimic.

Ceru apă bătrînul, apă, apă, apoi aţipi. Către seară se trezi şi, cu glas molcom, începu să vorbească. Văduva şedea

la masă. Jankó, de asemenea, Ilie se ghemuise la capul patului.

— Grăbiţi-vă, Jankó, grăbiţi-vă. Trebuie să faceţi şanţuri, să ridicaţi garduri. Drumul să-l tăiaţi unde-i mai îngust. Aţi priceput ? Eu ştiu ce trebuie. Vin vremuri grele. Şi Poiana e mai de preţ decît orice... Pînă la Crăciun să scoateţi bani pentru răscumpărarea lui Gyurka.

— De unde ?

— La Poiana sînt destui. Nu vă temeţi, sînt destui. De-ajuns pentru toate. Dă-mi să beau, Ilie... Să nu cumva să vindeţi Poiana. Să nu cumva să coborîţi în vale. Locul nostru e acolo, sus. Noi am fost nebunii Varju şi o să fim mereu. Mereu... Jankó, băiete, ia vino încoace. Chiar lîngă mine, aproape de mine... Tragi la taică-tău. A fost un om dîrz. Cu el am făcut Poiana. Cum se duce zăpada, pune să se cureţe şanţurile, parii pentru garduri rostuieşte-i încă de cu toamnă, ascute-i. Dă-mi să beau, Ilie...

Dar nu mai putea bea.

— Încă nu ! Nu !

Se împotrivea, se lupta cu tărie. Ilona ţinea mîna băiatului, o strîngea. Apoi bolnavul se linişti din nou, se potoli. Vocea lui şopti mai departe.

— În lădiţa veche, ferecată, dai peste cartea arsă. A fost a bunului meu. În ea stă scris totul, trebuie doar să citeşti. Şi Ilie ştie locul. Ne-am luptat mult pentru asta, bunicul meu a pierit pentru asta, şi taică-tău. Dar am păstrat-o, există. La Poiana. Acolo, sub Tîlharul, izvorul... ştii şi tu. Ilie o să-ţi arate dacă o să fie nevoie.

Dădu să apuce aerul cu mîna.

— Am fost nebunii Varju... Auzi-mă, Gáspár ? Auzi ? Poiana n-o dau, n-o dau...

Bătrînul se mai chinui o zi, apoi muri. Duseră mortul sus, la Poiana şi-l îngropară acolo, lîngă feciorul lui, sub brad.

Iar viaţa trecea, se petrecea mai departe.

După înmormîntare, Jankó şi maică-sa rămaseră cîteva zile la Poiana. Şi serile, şezînd deolaltă lîngă foc, multe lucruri le umblau prin minte. Ilona îi povestea cu vorbă domoală despre vremile trecute. Lucruri ciudate şi tainice din viaţa ciudată a soţului şi socrului ei, lucruri pe care

mulţi oameni nu le înţelegeau atunci şi nu le înţeleg nici astăzi. Îi vorbi lui Jankó de comoara despre care oamenii vechi mai băsmuiau şi astăzi şi în care cred mulţi, dar pe care poate că nici n-a văzut-o nimeni vreodată. Prin munţi umblă multe basme de acestea, umblă de-o vecie şi vor umbla veşnic. La sfîrşitul fiecărei poveşti băiatul îşi aducea aminte de ultimele cuvinte, tulburi, neînţelese ale moşneagului muribund.

— De pari fac rost la toamnă, îi ascut, şanţul îl curăţ la primăvară, ridic gardul — îi zise maică-si Jankó.

— Fă-o, băiete, fă-o. Bunicul tău era un om ciudat, dar ştia multe, văzuse multe.

— Dar comoara ?

Scoase din lada ferecată cartea arsă. Trebuia să fi fost un lucru tare vechi : era legată în piele, pielea pîrlită, arsă şi marginile foilor pîrlite. Apoi... nu ştiu s-o citească. O răsfoi, filă cu filă, pînă la capăt. Mîzgăleli străine, ciudate. Ici-colo, pe marginile foilor, parcă ar fi şi cîteva cuvinte ungureşti. Dar şi alea fără vreun înţeles, marginile cărţii arseseră...

Jankó sucea cartea pe toate feţele. Lumînarea se împleticea ciudat, băiatului îi ardeau ochii şi-şi rezemă capul în pumni.

Maică-sa îi zise :

— Culcă-te odată, Jankó.

— Dar dumneata, mamă ?

Mama şi feciorul şedeau aşa, îndelung, serile acelea, pînă noaptea tîrziu.

Prin preajma Crăciunului, de-alde Kémeri îi înştiinţară să trimită o mie de taleri, răscumpărarea pentru Gyurka. Şi cum tributul pentru jupînul Kémeri tot se trimite la Iaşi cu un om de încredere, s-au gîndit că ar putea pleca şi cea pentru Gyurka cu aceeaşi cheltuială, numai să se grăbească cu banii...

N-aveau atunci decît vreo două sute de taleri în casă.

Jankó şi maică-sa ţinură sfat îndelungat şi greu. Trecură pe răboj tot ceea ce putea fi prefăcut la repezeală în bani : vite, cereale, lînă, ţesături. Răscoliră gospodăria din Mănăştur şi Poiana, adunară puţinele lucruri de aur şi argint : nasturi, medalioane, cercei, lănţişoare, armele, săbiile, tot felul de lucruri pe care se putea pune vreun preţ. Dar o mie de taleri

sînt bani, nu glumă. Şi Varju János, sărmanul, vîrîse totul în Poiana.

Văduva Ilona se pregăti de drum :

— Aşa n-o să se adune niciodată banii ăia. Mă duc să fac rost.

— Ce vrei să faci, mamă ?

— Să zălogesc moşia.

Jankó se uită la maică-sa cu reproş.

— Mănăşturul — zise Vitéz Ilona.

— Să nu te însoţesc ?

— Rămîi acasă.

Jankó plecă fruntea. Sania stătea în faţa casei. Maică-sa în prag.

— Mă duc la Poiana, ridică băiatul fruntea.

A doua zi, flăcăul urcă la Poiana ; nu-l află acolo pe Ilie ; plecase cu niscaiva oameni la Dîngău, să doftoricească un bolnav. Era zăpadă mare şi Jankó îşi puse nişte tălpici la cizme, luă puşca în spinare, îşi înfipse la brîu o toporişcă şi o porni spre stîncile Tîlharului.

Ia să vedem, cum spusese bunicul ?

La izvor.

Izvorul ieşea din stîncă chiar la începutul povîrnişului. Era un izvor bogat în apă, cum sînt multe pe aici. Se prăvălea din măruntaiele muntelui, dintr-o văgăună mare, prăpăstioasă. Jankó o luă într-acolo şi se apucă să cerceteze. Nu ştia ce caută, dar căuta. Ceva ce i se înfăţişa ca o taină, cea despre care vorbise bunicul pe patul de moarte.

Apa se revărsa dintr-o deschizătură largă ca o gură de peşteră şi se prăvălea vuind în josul stîncilor. În copilărie, Jankó îşi frămîntase adeseori mintea întrebîndu-se cum s-ar putea strecura în gaura aceea, căci era curios să afle de unde vine apa care iese pe-aici. Cine ştie ce-o fi ? Dar nu se putuse strecura, nu putuse trece prin apa repede.

Acum stătea aici şi privea apa şi se gîndea iar şi iar, întrebîndu-se cum ar putea ajunge el înăuntru. Acolo trebuie că e o peşteră mare. Cu siguranţă, căci Tîlharul e plin de văgăuni tainice, întunecoase şi adînci. Dar zadarnic îşi tot roti ochii, zadarnic cercetă locul din jur, sus, pe de lături, nimic nicăieri. Doar stîncă, prăpastie înzăpezită, lunecoasă şi jnepi.

Ci mai sînt multe izvoare pe Tîlharul. Şi văgăuni pe care apa le-a săpat din negura vremilor.

Iar seara, la lumina lumînării, scoase iar la iveală cartea arsă şi începu s-o răsfoiască, s-o sucească în mîini.

Într-un loc, pe o margine a uneia dintre ultimele foi, zări un număr : 1626.

Dar alături hîrtia era arsă, precum şi dedesubt.

Oare ce-o fi fost scris acolo ?

Şase zile bătu Tîlharul de dimineaţă pînă seara, stătu să cerceteze cartea pînă noaptea tîrziu.

A şaptea zi, cînd ajunse acasă, îl găsi în tindă pe Ilie.

— Ce-ai căutat pe Tîlharul, Jankó ?

— Izvorul l-am căutat, în care se poate intra.

Ilie se uită cu atenţie la băiat.

— Şi tu, ca străbunicul tău, demult. Dar el a aflat şi-apoi a murit.

— Comoara ?

— Comoara nu, ci drumul către ea.

Jankó se aşeză. Îi tremurau genunchii.

— Ilie ! spune drept: nu-i minciună, comoara ?

Vraciul dădu din cap :

— Nu-i minciună ! Comoara e aici, la Poiana.

— Ştii unde e ?

— Ştiu.

— Trebuie să-i plătim o mie de taleri tătarului pentru Gyurka. Mama a pornit să facă rost de bani. Vrea să zălogească moşia.

Ilie îi asculta vorba şi clipea. Apoi întrebă :

— Oare se-ntoarce cu bani maică-ta ?

— Nu ştiu.

Mai încolo vraciul ieşi, cică se duce să se culce. După ce-i ură noapte bună, zise :

— Mîine te duc la comoară. Nu cred că maică-ta face rost de bani. E greu în ziua de azi...

Era o noapte senină, cu lună, şi Jankó visă tot felul de lucruri ciudate. O dată tresări ca şi cum ar fi auzit un strigăt. Dar se prea poate să fi visat şi strigătul acela.

Abia se crăpă de ziuă, cînd îl trezi o vînzoleală de voci şi de paşi. Sări în picioare şi-şi luă în mare grabă ciorapii, cizmele, cojocul.

— Azi-noapte a murit Ilie. Rătăcea pe Tîlharu, pe la izvor şi trebuie că a alunecat, a căzut. Şi-a frînt gîtul.

Jankó o luă la goană spre izvor. Zăpada era călcată în picioare. Cercetă în dreapta şi-n stînga şi către stînga zări într-adevăr o urmă mergînd în sus, pe povîrniş. O urmă de opincă, a lui Ilie, se prea poate. Se luă după ea. Deasupra gurii izvorului zăpada era răscolită : moşneagul trebuie să fi căutat ceva. Dar ce ?

Apoi nimic şi iarăşi nimic.

A alunecat, a căzut, şi-a frînt gîtul.

...Iar comoara a dispărut...

Dacă e adevărat că a fost vreodată. Nu pomenea despre ea decît povestea şi vorba tulbure a muribundului, şi vraciul, care e mort şi el de-acum. Şi totuşi ! Ce căutase moşneagul acolo, printre stînci ?

O săptămînă încheiată bătu Vitéz Ilona la porţile rubedeniilor şi ale oamenilor la care gîndea că ar putea afla bani. Dar pe-atunci aşa ceva era o treabă grea. Mulţi oameni aveau trebuinţă să-i adune de asemenea şi văduva sosi la Mănăştur cu mîna goală, sîmbătă seara.

Se aşeză la masă singură ; cînd se deschise uşa, în faţa ei mîncarea era încă neatinsă. Nu auzise lătratul cîinilor.

— Bună seara, Ilon.

Era Maksai.

Femeia înclină capul. Nu putea vorbi. Maksai se aşeză pe o laviţă lîngă perete.

— Nu-ţi închipuieşti de ce-am venit ?

Femeia nu-şi închipuia. Nimeni dintr-ai lui Maksai nu-i călcase vreodată pragul.

— Tu te zbaţi să faci rost de bani ?

— Pentru răscumpărarea feciorului...

— Ştiu. O mie de taleri. I-ai adunat ?

— Nu.

— E şi greu. Cei pe la care ai fost adună şi ei, tot pentru răscumpărare. N-au nici ei alt gînd decît ăsta.

Femeia nu răspunse.

— Nici măcar zgîrcitul de Bogdan, cel care ia şapte piei de pe om, nu ţi-a dat ?

— Nici.

— Ăla răscumpără robii pentru el. Răscumpără iobagi, nu oameni liberi. Mulţi moşieri fac azi la fel. Azi omul e marfă ieftină şi e marfă bună...

Femeia nu răspunse.

— Şi-apoi acum ce-ai de gînd ?

— Mă duc mai departe să cer, trebuie să capăt. Dau moşia în schimb.

— Ştiu. Şi dacă tot nu capeţi ?

— Trebuie ! Degrabă ! Nu pot zăbovi !

Tăcură, tăcere afundă, grea. Apoi omul prinse a grăi din nou :

— La noi n-ai fost, Ilona !

— Nu, nu !

Maksai scormoni focul şi nu întrebă de ce. Astea sînt treburi atît de încîlcite.

Brusc se ridică şi vocea i se frînse ca de plîns :

— Ci e chiar aşa de mare blestemul nostru ?

Părea că se speriase singur de glasul lui. Femeia îl privea cu ochii măriţi. Vîrî mîna pe sub cojoc şi scoase o pungă burduşită, se apropie de masă şi o puse pe tăblia ei.

— Nu, nu !

— Nu vorbi — cuvintele lui răsunau poruncitor — aşteaptă !

Se aşeză la loc, lîngă vatră.

— În pungă sînt o mie de taleri, argint şi aur, socotiţi fără greş, pînă la ultima poltură. Ţi i-am adus, cu împrumut, pentru răscumpărarea feciorului. Stai aşa, nu spune nimic pînă n-am terminat. Îţi aduci aminte Ilon ? S-a întîmplat cu douăzeci şi doi de ani în urmă... Nu vorbi, ştiu, îţi aminteşti. Şi eu. Aveam o fetiţă frumoasă. Primul nostru copil. Eram pîrcălab la cetate, eram tînăr, puteam ajunge mai mare în scurtă vreme. Mă ştiam iubit. Atunci veni principele la vînătoare. Bătrînul Rákóczi György. Ştii prea bine ce vîna. Fetiţa îmi era bolnavă. Cu gîtul, sărăcuţă, cu gîtul. Apoi a venit porunca. Măria sa o trimesese în scris, eu am primit-o din gura jupînului Kassai : să mă duc la Poiana, cei doi Varju trebuie prinşi. Poiana trebuie cercetată, răscolită, pînă sub pămînt dacă o fi nevoie. Domnul căuta comoara Zólyomi. Nu m-am dus cu dragă inimă, dar porunca-i poruncă. Şi m-am mai gîndit că poate e mai bine să mă duc eu. Ştiu ce vrei, aşteaptă. Pe-atunci eu îi eram deja dator lui Gáspár o

viaţă. Tu poate că nici nu ştii asta. Îi datoram viaţa mea, lui şi nevestei mele. Aş fi vrut să mă plătesc de datorie. Căci ştiam că va fi luptă pe viaţă şi pe moarte. Eu ştiam... Aşteaptă... Intru la Anna, stătea la căpătîiul copilei. Intru şi îi spun : „mă duc cu oştenii la Poiană." Mă durea sufletul atunci, ce mă mai durea ! Anna zice : „Nu te duce — aşa a spus, n-am să uit niciodată — nu te duce să faci moarte de om, ei te trimit să tai cu sabia, să iei viaţa oamenilor. Nu te duce acum, uite, copila se luptă aici cu moartea..." O, cum mă durea sufletul, Ilona ! Dar am plecat. Ca să-mi plătesc datoria...

— ...Şi-apoi totul a ieşit tocmai pe dos. Nu s-a putut drege nimic. Am ajuns amîndoi, deodată, în preajma voievodului. Eu am căzut. Pe Valkai cel tînăr îl doborîse de-acum, era rîndul Măriei sale. Atunci am tras. Eram oştean. Îi jurasem credinţă domnului meu. Aşa că trebuia, trebuia să trag... poate că ar fi fost mai bine să nu trag. Nu ştiu nici azi... Noi eram douăzeci şi cinci, ei opt. Cu toate astea ne-au respins de prima dată. Au fugit numai după-amiază, cînd ne-au venit întăriri. N-am putut să punem mîna pe niciunul. Apoi am răscolit casa ; nimic nicăieri, am scormonit şi în grămada de bălegar, prin grajduri, şură, în coteţe, am săpat şi pămîntul. Nimic, dar nimic. Apoi am pîrjolit totul ; aşa era porunca. Numai bordeiul lui Ilie a rămas în toată Poiana. Şi cînd m-am întors acasă, copila era moartă. Viaţă pentru viaţă. E cu dreptate, dar cu toate astea e greu, foarte greu... Apoi s-a născut cealaltă. Acum e bolnavă şi ea. Se usucă, se topeşte de fierbinţeală. Mi-e teamă că se va stinge şi flăcăruia asta firavă...

Maksai tăcu şi se apucă să scormonească iarăşi focul.

— Ei, acum vorbeşte, Ilona, ai nevoie tu de bani numai cu împrumut, ori să-i iau înapoi ?

Femeia tremura. Dar tot puse mîna pe pungă.

— Să facem scrisoare. Dau moşia drept zălog.

— Mai bine să astupi alte găuri, de pe urma ei. Nu vreau să ştie oamenii că eu ţi-am dat banii. Nimeni să nu ştie, nici băieţii tăi.

— Bine şi-aşa. Dar îţi dau o ipotecă pe moşie. Să mă simt cu inima împăcată...

A doua zi încă nu se iviseră zorii cînd sosi Jankó. Aduse cîteva piei, cică le duce la blănar, la Huedin.

Maică-si îi zise doar atît :

— Ilie a murit.

Ea îl privi lung de tot, apoi zise :

— Putem merge împreună ; duc banii la Bicălatu.

— Ai găsit, mamă ?

— S-au făcut o mie de taleri.

— De unde ?

— Nu cerceta. S-au făcut uşor. N-am zălogit moşia, dau numai o ipotecă.

Porniră împreună cu sania cea scurtă. Jankó mîna caii.

La Huedin lăsară pieile, apoi plecară mai departe la Bicălatu. Acolo traseră la Veress József, rudă din partea femeii. Jankó rămase s-o aştepte pe maică-sa care trecuse la Kémeri, să ducă banii.

— I-ai adus tocmai la vreme — zise femeia — peste trei zile îi duc. Ai putut să-i aduni ?

— Am avut.

— Sigur, comoara-i comoară. Păcat că tătarii au preţuit după familie, nu după avere.

La vorba asta Vitéz Ilona nu răspunse.

Apoi Veress József îi pofti la masă şi, în timp ce mîncau, nevasta aduse vorba de Maksai.

— Tu trebuie să-i cunoşti mai bine, Ilon, ce fel de oameni sînt ăia ?

— Nu umblăm unii la alţii. Dar e o casă liniştită, cum se cuvine. Sînt bogaţi, asta-i sigur. Casă de oameni strîngători.

— Şi n-o are decît pe fata aia ?

— Atît. Aud că şi asta-i bolnavă acum.

— Te întreb pentru că băiatul meu îi tot dă tîrcoale. Sînt sigură că se-nvîrte pe-acolo şi-acum, căci a plecat încă de dimineaţă, călare.

Jankó lăsă cuţitul din mînă. Femeia urmă :

— Nu-mi pasă dacă vrea s-o ia. Pe dumnealui, bătrînul Basa Tamás, l-am cunoscut cînd eram tînără. Trebuie să arunc o dată şi eu o privire prin ograda lor. Şi băiatul meu e unul la părinţi.

Bătrînul Veress József era un om zgîrcit la vorbă, dar îi plăcea vinul. Îşi ciocni cupa de a lui Jankó.

— Ce te holbezi aşa, vere, bea !

Şi Jankó bău cupa pînă la fund...

...În drum spre casă, Vitéz Ilona nu izbuti cu nici un

chip să-şi stîrnească feciorul la vorbă. De fiecare dată se alegea cu un răspuns scurt ori cu nimic.

Cine ştie pe unde-i umblă mintea — îşi zise femeia şi se lăsă păgubaşă. Dar din cînd în cînd cerceta pe furiş chipul băiatului.

Ajunseră acasă în amurg şi Vitéz Ilona îşi aduse aminte că femeia căreia-i dăduse fir de cînepă pentru ţesut trebuia să-i aducă astăzi capetele. O întrebă pe slujnică :

— N-a fost aici nimeni de la alde Korpos Ferikó ?

— Nu.

— Nici baba ?

— Nimeni.

— Trebuie să văd ce-i cu ea. Mă duc, băiete, în sat, mă-ntorc pînă la cină. Zi să taie cocoşul, ăla pestriţul. Ştie Kisó. Şi să-l jumulească frumos, să-l cureţe. Cînd mă întorc, văd eu de celelalte. Să fie apă fierbinte.

Era o seară frumoasă, cu clar de lună şi zăpadă. Lumină ca ziua. Drumul trecea prin faţa gospodăriei Basa. În casa dinspre stradă ardea lumina. Cînd ajunse în dreptul porţii, la lumina strălucitoare a lunii îl zări pe Maksai în curte. Stătea cu capul gol şi se uita înspre casă. Auzind zăpada scîrţîind sub paşi, se întoarse.

— Bună seara !

— Tu erai, Ilon ? Bună seara.

— Cum se simte fetiţa ?

— Nu ştiu. Nu îndrăznesc să intru. Anna nu s-a clintit de lîngă ea toată ziua. Nu îndrăznesc...

Femeia stătea locului, nemişcată. Apoi, puse deodată mîna pe clanţă şi intră.

— Să văd.

Maksai porni în faţa ei. Urcă pe tîrnaţ, în tindă, unde ardea focul. Acolo se opri.

— Mai departe nu îndrăznesc — şopti. Mi-e frică să intru.

Uşa era întredeschisă, iar ei şedeau în tinda întunecoasă. Razele furişate prin deschizătura uşii împărţeau tinda cu un gard lung şi subţire de lumină.

Dinlăuntru se auzea un plîns încet, cu sughiţuri.

Apoi plînsul încetă dintr-odată, ca retezat, şi se auzi o voce de copil, răguşită, gravă şi tristă :

— Am văzut că plîngi, degeaba te ascunzi. De la o vreme sînt vicleană. De ce-ai plîns, nu cumva că am să mor ? O să fie mai bine. Şi vouă o să vă fie bine, aşa cred. N-are prea mult rost să trăiesc. Cîte bucurii am avut eu ? Casa asta e ca o biserică tristă şi rece. Oare rîde cineva aici, cîntă oare cineva, plînge cineva ?... Cît a trăit bunul, sărmanul, am avut măcar cu cine sta de vorbă, de-atunci n-am nici atît. Aici doar se munceşte şi se tace. Puneţi ban peste ban. Pentru cine ? Pentru mine ? Mie nu-mi trebuie... Spune, mamă, cînd m-ai luat dumneata în braţe ? Îi pizmuiam pe copiii săraci ai pălmaşilor, flămînzi şi murdari, căci pe ăia mamele lor îi îmbrăţişau, îi sărutau, îi învăţau cîntece. O, ei sînt fericiţi... Iar acum mi-aţi mai adus şi un flăcău. E bogat, nu-i aşa ? Şi eu sînt bogată... Dar eu am să mor şi-apoi voi o să fiţi şi mai bogaţi... Îţi spun ceva, mamă. Nu te necăji. Văd că eşti mîhnită. Cu toate că o să fie mai bine aşa. Pe mine nu m-a iubit nimeni, poate numai bunul, sărmanul... Degeaba dai din cap, eu ştiu mai bine. Nici copiii nu m-au iubit. O dată, eram mică pe-atunci, un băieţaş m-a luat cu săniuţa. A doua zi n-a mai venit la săniuş. Nu ştiu de ce, dar am plîns mult... O dată, la joc, un flăcău mi-a promis că o să joace cu mine. Apoi a plecat şi n-a mai jucat cu mine niciodată... Că mă vor alţii, că m-ar lua ? dar eu n-am nevoie de ei. Cei pe careţi vreţi voi, mie nu-mi trebuiesc. Tot o să fie mai bine să mor... Nu plînge. Nu-i mare lucru. Eu nu mă tem...

Vorbe de spaimă. Vitéz Ilona simţea cum i zbate inima şi îi tremură genunchii. Şi era totuşi atît de fericită şi de mîndră. Se uită la omul de lîngă ea. La lumina focului văzu că din ochii bărbatului voinic izvorăsc lacrimi şi i se scurg pe obraz una după alta. Nici nu şi le ştergea.

În casa din faţă se făcuse linişte. Ilona înainta un pas, apucă clanţa şi intră în odaie.

— Bună seara — şi o porni înspre pat.

Mama şi fiica se făcură dintr-o dată albe la faţă, ca şi cum ar fi văzut o stafie. Katka şedea în pat, slabă, numai pielea şi osul, obrajii îi dogoreau ca flacăra, ochii aveau o strălucire bolnavă, ciudată ; femeia se sculă şi se prinse de căpătîiul patului, chipul ei se făcu ca piatra de alabastru.

O clipă, şi Vitéz Ilona, cu paşi prelungi, se afla în faţa patului.

— Am auzit, copila e tare bolnavă. Am intrat o clipă.

— Tu ! Vitéz Ilon ! Ce vrei ? Doamne !...

Anna gemu. O cuprinse o frică grozavă. Dacă Ilona n-ar fi prins-o, ar fi căzut grămadă.

— Du-te la aer, Anna. Eşti slăbită — zise încetişor. O să te îmbolnăveşti şi tu, dacă nu cumva te-ai şi îmbolnăvit.

Ilona era înaltă şi voinică, o întrecea aproape cu un cap pe Basa Anna. Avea obrajii plini şi roşii de la mersul prin ger. Era puternică şi dură ca însăşi viaţa. Copila se culcase la loc în pat, trăgînd plapoma peste ea, pînă sus, la bărbie, şi doar ochii mai aveau viaţă într-înşii. Se uita, aştepta să vadă ce se întîmplă. Şi se gîndea că acesta e poate începutul înnoirii pe care o jinduise. Mai avea o fărîmă de teamă, dar nu mai era speriată.

Maică-sa o porni încet către uşă. Cealaltă femeie o conducea.

— Ai nevoie de aer şi tu şi copila asta. Aici nu-i aer. Duhneşte. Uşa să fie larg deschisă şi apoi s-o crăpaţi şi pe cea de-afară. Aici se-mbolnăvesc şi cei sănătoşi.

Deschise uşa. Maksai nu mai era acolo.

Se opriră. Se uitau una la alta. Basa Anna întrebă cu glas scăzut, ca să n-o audă nimeni :

— Ai auzit ce vorbea ?

Ilona dădu din cap. Apoi se întoarse şi se aşeză pe scaun lîngă pat.

Copila vru să se ridice.

— Stai aşa, fetiţo, nu te dezveli, stai să te leg şi la cap cu basmaua. Vine frigul de-afară.

Aşadar, Katka nu se clinti.

Ilona îşi aşeză palma pe fruntea copilei, apoi o apucă de-o mînă care-i ieşea de sub plapomă.

Mîna ei era rece şi îi făcu bine.

— Ce te doare ?

— Acum nu mă doare nimic. M-a durut mult capul. Ca şi cum mi s-ar fi crăpat, dar nu mă mai doare. Sînt numai obosită. Tare obosită.

— Şi în loc să dormi, îndrugi verzi şi uscate.

Ilona vorbea cu voce răsunătoare, ca de obicei.

Copila roşi şi mai tare.

— Şi-apoi, ce capeţi de mîncare ?

— Nu-mi trebuie.

— Ce bei ?
— Apă. Altceva nu-mi trebuie.
Femeia strigă spre uşă :
— Tu, Anna, eşti acolo ?
— Aici.
— Ai lapte fiert în casă ?
— Am.
— Încălzeşte într-o căniţă, copila are nevoie de lapte.
— Eu n-am nevoie !
— Cum să nu, Katka. Ai să-l bei, dacă trebuie !
Ochii fetei se făcură şi mai mari.
— Trebuie ? Nu cunoştea felul acesta de-a vorbi.
— Trebuie, zău aşa. Şi acum şi mai încolo.
— Aşa era şi la dumneata acasă ?
— Aşa fetiţo. Aş fi vrut să-l văd pe băiatul meu că face altfel, atunci cînd i-am spus o dată : bea !
— L-ai fi bătut ?
— L-am şi bătut. Poţi să mă crezi.
— Pe mine nu m-au bătut niciodată.
— Destul de rău, fetiţo. Ştiu că atunci n-ai fi îndrugat atîtea neghiobii cîte am auzit adineauri.
— Erau neghiobii ?
— Să ştii, erau lucruri atît de urîte, Katka, încît ai face bine să le uiţi.
— Şi n-au fost toate adevărate ?
— Ba au fost atît de adevărate încît, dacă ţi-aş fi mamă şi dacă n-ai fi bolnavă, ţi-aş trage o bătaie de ţi-ar merge fulgii.
Copila căzu pe gînduri, dar grosolănia vorbelor auzite n-o supără. Femeia aceasta mare îi spusese totul cu un glas atît de serios, de calm şi, între timp, se uita la ea cu atîta blîndeţe !
Anna aduse laptele.
— Doarme ?
Puse laptele pe poliţa de lîngă pat şi ieşi încetişor. Copila deschise ochii.
— Eu văd şi cînd stau cu ochii închişi. Am văzut-o pe mama.
— A adus laptele pe care tu-l bei acum, de îndată !
Şi îi întinse cana.
— Tot ?

— Pînă la ultima picătură. Trebuie !

Şi fetiţa bău laptele.

— Vezi, nu-i mare lucru. Să nu bei pic de apă de acum încolo. Numai lapte. Promiţi ?

— Fie !

— Şi promiţi şi că nu mai vorbeşti neghiobii ?

— De ce sînt neghiobii ?

— Pentru că, vezi, o omori pe maică-ta cu ele — spuse, de-acum cu voce scăzută.

— Adevărat ?

— Fetiţo, dacă ai muri, maică-ta s-ar duce după tine în groapă şi poate că şi taică-tău.

— Adevărat ?

— Katka, Katka, tu nu-ţi cunoşti părinţii, ţi-o spun eu.

Copila se frămînta, simţea că se petrece un fel de mare, foarte mare schimbare.

Brusc, o podidiră lacrimile.

— De ce nu m-a bătut mama niciodată, niciodată ? De ce ?

Ilona zîmbi fără să vrea :

— O, copil fără minte.

Dar ea hohotea înainte :

— Căci atunci aş şti că m-au iubit. Dacă-ţi iubeşti copiii, îi baţi ! Acuma ştiu.

Apoi mai plînse multă vreme, potolit.

Ilona se sculă.

— Pleci ?

— Mă duc, copila mea. Te-am văzut. Să bei lapte, fetiţo, ai promis. Atunci ai să te vindeci. Şi Domnul să te aibă-n pază.

Katka nu-i lăsă mîna.

— Aş vrea să mai spun ceva.

— Ce ?

— Pe flăcăul ăla lung să nu mi-l mai aducă aici.

— Pe care ?

— Pe feciorul lui Veress.

— Tu, acela e băiat bogat şi familia lui e fruntea satului.

— Şi dacă-i bogat, trebuie să vină aici ?

— Nu, fetiţo, şi asta-i drept.

— Dar cum, poţi cumpăra totul cu bani ?

— Aproape totul.

— Şi pe mine ?

— Eşti nebună. Cine dracu' te vinde pe tine ?

Fata nu răspunse.

— Spune, Katka, de ce crezi că maică-ta şi taică-tău îs oameni răi ?

— Nu, nu !

— Ba aşa crezi şi n-ai dreptate. Ţi-o spun eu.

Katka căzu pe gînduri. Femeia îşi luă rămas-bun.

— Tu, fată, dacă nu-l vrei cu nici un chip pe feciorul ăla al lui Veress, spune-i-o în obraz, că e păcat să-şi piardă vremea pe-aici. Aşa să-i spui.

Afară îşi luă rămas-bun de la stăpînii casei şi porni grăbită să se întoarcă acasă la ea.

Cînd Basa Anna intră în odaia fetei, aceasta dormea. Frumos, liniştit ; avea ochii înlăcrimaţi, de parcă ar fi zîmbit în somn.

CAPITOLUL XXII

Voievodul cel nou anunţă o adunare la Mediaş pentru mijlocul lunii ianuarie.

Dar în ziua Crăciunului, domnia sa domnul Bánffy le spuse cu gura lui oaspeţilor săi de la Zam :

— Blestemat să fie acela care-l vinde pe domnul nostru, Rákóczi György. Dacă jupînul Rédei, numai ca să pună mîna pe sceptru şi pe coroană, a promis să dea Jenö-ul, un atât de frumos cap de ţară, noi nu-l dăm, ci sîntem mai degrabă gata să ne lăsăm tăiaţi de sabie cu neveste şi cu copii cu tot.

Şi în iarna aceea nemaipomenit de grea, dinspre Oradea sosiră oşti în ţară : haiduci şi husari, pedestraşi nemţi şi plăieşi cu sîneţe, cai şi sănii în mare grabă : sub stindardele lui Rákóczi. În cele din urmă sosi şi domnul Rákóczi György însuşi şi se aşeză în cetatea Gilăului. De aici le trimise carte judeţelor şi nobililor mai răsăriţi să nu se grăbească la Mediaş ci să-l lase pe Rédei şi să se întoarcă la dînsul.

Astfel că la adunare se duseră mult prea puţini. Drept care jupînul Barcsai Ákos îi scrise o carte lui Rákóczi în numele ţării, cu mare şi aspră dojană :

„Dacă ai avea Măria ta scînteie de recunoştinţă, atunci ai ferici această ţară nenorocită. Căci chiar dacă nu te-a născut ea, dar te-a crescut pînă la vîrsta ta de om, mai mult spre apărare decît întru aşteptarea stricăciunii şi cu multă osîrdie te-a ţinut. Adu-ţi aminte cu smerenie cît bine ţi-a făcut ţara, adu-ţi aminte de tot ce ţi-a dat Măriei tale, tatălui tău şi peste toate acestea arată că, chiar dacă-ai purces

de prin alte părţi şi ai venit la noi, nu eşti nerecunoscător faţă de sărmana noastră patrie".

La acestea Rákóczi răspunse pornindu-şi oştile către Mediaş.

Dieta îi mai trimise o scrisoare lui Rákóczi, ca să-l întoarne din drum :

„Te rugăm, nu ne spori suferinţele, căci iată, floarea ţării tot mai suferă de pe urma necugetatei Măriei tale oştiri în Polonia, suferă grea robie, departe, la păgîni. Iar de atunci puternicul sultan nu ne pierde din ochi şi dacă Măria ta nu-ţi slobozeşti oştile vrînd mai degrabă în persoană să ne rămîi voievod, adevăr este că aceasta ar duce la pieire sărmana ţară şi pe noi toţi. Inima Măriei tale nu se înmoaie de toate acestea, căci mai ferice ai fi să domneşti peste noi vreme de patru-cinci luni, decît în mărirea ta să-ţi faci ocară. În numele Domnului, te rugăm, Măria ta, lasă-ne pe noi cu soarta noastră, căci doar nu noi te-am părăsit pe Măria ta. Sub jugul nesuferit al Măriei tale am fi gemut totuşi, numai de ne-ar fi lăsat Poarta... Căci nici noi nu sîntem dobitoace să tragem doar la jug, să gemem sub bici. Trebuie să ne trezim o dată. Obligaţi fiind de Măria ta, trebuie să rostim parte din adevăr. Lasă cetăţile Ardealului, căci Poarta ne porunceşte aşa, du-te cu oştile în cetăţile tale din Ungaria deoarece acolo tot ţi-a rămas de două ori pe-atît, cîte ţi le-ai rostuit mulţămită Ardealului... Căci să îndrăzneşti domnia ta să spui că ai fi putut căpăta vreodată, de n-ar fi fost Ardealul, putere peste cetăţile Munkács, Tokaj, Regéc, Ecsed... De la a patra spiţă crescîndu-vă şi hrănindu-vă ţara, după toate atîtea binefaceri, altă ceva nu aude decît blesteme şi sudălmi, nu vede alta decît strădania pierzării sale... Te rugăm încă o dată şi te poftim cu smerenie, Măria ta, încetează să stîrneşti Înalta Poartă... Iată, Dumnezeu a numărat suspinele credincioşilor lui şi lacrimile lor le-a strîns ; o să se răzbune pe Măria ta de n-oi vrea să te înduri" [1].

Cartea o duse dumnealui Bánffy Diénes pe cai de olac pînă la Gilău, Rákóczi o citi şi se făcu vînăt la chip.

— Ştii tu oare, Diénes, ce mi-a scris mie în cartea asta jupînul Rédei ?

[1] Scrisoarea de mai sus nu este inventată, ci a fost copiată, într-adevăr, dintre scrisorile epocii.

— Cunosc cartea. Asta-i cartea ţării. Iar eu aştept aici cartea de răspuns a Măriei tale.

Rákóczi se ridică. Erau de faţă şi domni, mai ales bihoreni şi sătmăreni. Se ridicară şi ei, cu toţii :

— Spune-i, vere, ţării ăleia, colo la Mediaş, că nu-mi pasă dacă Ardealul rămîne pustiu, tot nu-mi lepăd cinstea. Aşa să-mi ajute Dumnezeu. Dacă eu nu-l stăpînesc, să nu-l stăpînească nici altul.

Erau vorbe grele ; domnii schimbară priviri, Bánffy Diénes stătea ca lovit de trăznet. Ochii domnului îi pîndeau pe cei din jur. Aruncase zarurile : pe o parte a zarului — Ardealul, pe cealaltă — capul lui. Iar el le aruncase : cine iese deasupra.

Apoi Bánffy Diénes, trimisul ţării, vorbi :

— Răspunsul acesta eu nu-l duc la Mediaş.

Rákóczi păli. Domnul Gyulai Ferenc, căpitanul Orăzii, mîrîi ceva în barbă.

Bánffy puse un genunchi în pămînt şi se uită la voievod :

— Dar merg cu Măria ta la Mediaş să fac dreptate...

Domnul Bánffy György strigă deodată :

— Vivat princeps !

Rákóczi răsuflă din rărunchi ; capul lui ieşise deasupra. Ardealul rămăsese dedesubt. Îl îmbrăţişă pe Diénes :

— Mergem împreună la Mediaş, aşa va fi. Mîine pornim cu toţii, mergem la Sfatul ţării.

Numai domnul Gyeröffy mormăia nemulţumit şi nu bea cu ceilalţi în rînd. De îndată ce putu, o şterse din Gilău :

— Eu nu mă duc unde vorbesc armele.

Şi se duse acasă la Dumbrava.

Încă în luna aceea judeţele aflară vestea că domnul Rédei Ferenc a lepădat sceptrul şi coroana, că ţara l-a aşezat din nou pe Rákóczi în scaunul de domnie şi că a consfinţit, legiuind-o, ruperea de Poartă.

În acest fel tulbure a început anul acela...

În pragul primăverii, feciorul jupînului Kabós István şi Varju Gyurka se întoarseră din robia tătarilor. Se jigăriseră amîndoi, dar încolo n-aveau nimic. Vorbiră multe despre robie, spuseră cine a murit, cine a rămas în viaţă dintre cei pe care-i ştiau ei. Dar mai spuseră şi că tătarii se pregătesc să

năvălească în Ardeal. Se pot azvîrli în şa în orice clipă şi atunci s-a sfîrşit cu ţara asta deşartă.

Deşi ţara se golise şi mai tare. La începutul lunii iunie voievodul apăru din nou la Gilău. Cu el veniră domnii Haller Gábor, Bethlen János, Bánffy Diénes, Gaudi András, Gyulai Ferenc şi încă mai mulţi dregători de vază şi nobili stăpîni, iar dintre nemeşii de prin partea locului — jupînul Kornis de Feneş şi domnul Valkai din Valcău. Chefuiră cîteva zile la Gilău. În acest timp oştile lui din ţară se adunară aici de pretutindeni, din oraşe şi din cetăţi şi de aici le porni spre Oradea. Haller Gábor, om cu scaun la cap, nu se stăpîni totuşi să nu-şi spună cuvîntul :

— Măria ta, dai poruncă oştilor să lase Ardealul acum cînd tătarii calcă Moldova şi Seidli paşa adună oaste la Timişoara ca să prindă din două părţi sărmana noastră ţară. Ar fi mai înţelept să-i strîngem pe toţi aici şi să chemăm la arme poporul ţării. Adevăr grăiesc, dacă ai încerca Măria ta, peste două săptămîni ai avea o sută de mii de oşteni în tabără.

Drept care Rákóczi îi zice :

— Pe mine ţara m-a părăsit ca pe o slugă mişelnică. Şi voi, cinstite feţe. Iar acum aţi voi să-mi ţin oştile întîi în apărarea voastră şi a ţării, iar în ăst timp paşaua să poată lua Jenö, Oradea, să ardă tot ţinutul de unde mai aştept şi ostaşi. Mi-aţi dat voi mie vreun ostaş măcar ? Aşa că apăr acum întîi ce-i al meu şi pe aceia care mi-au fost totdeauna cu credinţă. Veniţi şi voi cu mine. Apoi mă întorc în Ardeal cu voi împreună şi cu ostaşii care mi-or prisosi şi închei socoteala cu tătarii şi cu maghiarii mai răi ca tătarii. Pînă atunci să vadă şi Ardealul ce poate făptui fără mine întru apărarea sa.

A doua zi dimineaţa o porni şi el. Nu pe drumul oştirilor, ci prin păduri, vînînd, cu domnii. Cînd ajunseră pe la Beiuş, domnii începură să-l roage mult să-i lase acasă, dar voievodul îi certă şi de atunci încolo le hotărî şi paznici. Doar cîţiva izbutiră să se răzleţească de el.

CAPITOLUL XXIII

Fraţii Varju făcură împărţeala. Gyurka se pregătea de însurătoare. O ceruse pe Eszti, fata lui Kabós şi hotărîseră nunta după seceriş. Împărţeala se făcuse cu uşurinţă. Jankó luă în seama lui Poiana. Gyurka rîdea :

— Eşti nebun, frăţioare, că te împaci aşa uşor, dar dacă aşa vrei tu, eu îmi iau Mănăşturul.

Maică-sa interveni:

— Am împrumutat o mie de taleri pentru răscumpărarea ta. Ăştia încarcă Mănăşturul.

— Ştiu ! Dar socrul meu plăteşte jumătate. Aş vrea să aflu doar cine a dat banii ?

Femeia se tulbură.

— Chiar dacă ţi-aş spune, tot nu s-ar face mai puţini. Să plăteşti *interes*-ul la timp, asta-i treaba ta. Mi-l plăteşti mie.

— Bine şi-aşa, mamă. Şi Gyurka nu-şi mai bătu capul cu treaba asta.

După aceea fraţii nu se prea mai văzură. Jankó trăia la Poiana. Gyurka se războia cu pămîntul la Mănăştur. Şi mama lor stătea mai mult jos, în sat.

Cînd cumetrii aduceau vorba de Jankó, Gyurka rîdea mai tare decît toţi :

— Frate-meu ? Ăla-i cam nebun la cap. Tot mai pritoceşte prin Poiană. Sapă şanţuri, împleteşte garduri, bate pari, îngrădeşte ograda. Ridică chiar şi un zid de piatră.

— Nu-i chiar aşa de nebun flăcăul ăla, mormăi jupînul Derittei Mójzes. Ţin minte prea bine, bunicul tău ne-a spus : Şi-apoi să înălţaţi zidul de la biserică, în jurul lui să săpaţi un şanţ. Iar noi n-am făcut nimic.

— Ce-i şi tu cobeşti, bădie Mózsi ?, zise jupînul Kabós Ferenc. La ce bun gardurile ? Dacă vin tătarii, ceea ce nu cred, atunci, de-o fi, de n-o fi, tot aia e, iar de nu vin, atunci la ce bun ?

Dar dumnealui Derittei Mójzes îl ţinuse la mare cinste pe bătrînul Varju.

— Degeaba dai din gură, ţi-o spun eu, János a avut dreptate în multe privinţe.

...De astă iarnă, Jankó se schimbase mult. Nici înainte nu era la fel cu ceilalţi flăcăi de vîrsta sa, dar de atunci oamenii abia-l mai vedeau. Se retrăsese în munţi şi acolo făcea ce făcea. Dacă venea o dată pe săptămînă la Mănăştur, să-şi ia schimburi curate. Treceau săptămîni fără să coboare. Maică-sa nu îndrăznea să aducă vorba, căci îşi ştia feciorul ; dacă ar fi vrut, şi-ar fi deschis inima de bună voie. Dar ori de cîte ori venea pe acasă, îi pregătea tot felul de bucate gustoase. O dată se sui şi pînă la Poiana. Băiatul nu era acasă. Ştefan, care se mutase de-acum cu totul, îi spuse că domnişorul a plecat cu tătarul la vînătoare. Aşa face mereu. Bate pădurea zile de-a rîndul cu omul ăla cu ochii şui.

— Întocmai ca taică-său. Pe cinstea mea ! Ca taică-său !

Vitéz Ilona căzu pe gînduri şi, chemîndu-şi în minte chipul fiului, cu faţa aceea a lui suptă, se înfioră ; aşa e, Ştefan are dreptate : leit taică-său. Şi tot aşa de scump la vorbă, şi merge tot aşa, pe calea lui. Îi dădură lacrimile şi i se prelinseră pe obraz. Şi le şterse.

Şezu la Poiana două zile. Deretică, puse totul în rînduială, apoi se aşeză în sanie şi se întoarse la Mănăştur.

Cînd Jankó veni acasă, duminică, nu întrebă de ce a fost pe la Poiana. Nu vorbiră niciodată despre asta.

Apoi, după ce Gyurka se întoarse şi făcură împărţeala, se duse cu totul la ale lui. Maică-sa se gîndea adesea la mezin. Ce se va alege dintr-însul ? Şi se hotărî : de cum îşi aduce Gyurka nevasta, ea se aciuează la Jankó...

...Era în zi de Paşti, duminică dimineaţa. În grădiniţa din faţa casei, Vitéz Ilona culegea flori. Îi plăcea să aibă flori

pe masă ; şi la biserică, în cartea de rugăciuni, se potriveşte cîte o floare.

Deodată se pomeni faţă-n faţă cu Maksai Katka. Oleacă palidă, oleacă subţirică, dar ochii ei voioşi şi albaştri rîdeau şi erau plini de prospeţime ca albăstrelele înrourate.

— Ia te uită, fetiţo, te-ai întremat ?

— M-am întremat, mătuşă dragă.

— Şi-apoi te-ai vindecat de tot ?

Katka se îmbujoră.

— Da. Nu mai am nimic.

— Nu cumva ai venit anume la mine ?

— Ba la dumneata, mătuşă Ilona. E prima zi că ies în uliţă. Mi-am zis că înainte de slujbă aş putea să trec pe aici.

— Îmi erai datoare. Eu am fost pe la tine.

— De aia. N-aş vrea să-ţi rămîn tocmai dumitale datoare.

— Atunci hai în casă — şi femeia o porni înainte.

— Nu.

— Nu-i acasă nimeni.

— Uite-aici, pe băncuţa asta, aici e mai bine. Am stat atîta vreme închisă în casă.

Se aşezară şi Ilona se uită la fată, aşa fel încît aceasta roşi.

— Am slăbit, nu-i aşa ? — îşi suflecă mîneca — vezi ce subţire mi-e braţul, numai pielea şi osul.

Femeia îşi purtă mîna de-a lungul braţului subţiratic, dar nu scoase o vorbă.

Tăcerea o stingherea pe Katka. Apoi femeia o întrebă deodată :

— Tu, Katka, tu, spune-mi de-adevărat : ce-ai făcut cu băiatul ăla al lui Veres ? Nu l-am mai văzut de mult pe-aici !

— L-am gonit. I-am dat papucii. Se zice că de-atunci bea şi se bate.

— O să mai iasă om dintr-însul !

Katka rîse.

— Văd că nu-ţi pare rău de el. Ce-a zis maică-ta ?

— M-a întrebat o dată : Oare de ce nu mai vine flăcăul ăla pe-aici ? Atunci eu am zis că nici n-o să mai vină pe aici. Iar mama n-a mai spus nimic.

Treceau oameni pe uliţă şi dădeau bineţe, pieriţi de uimire.

— Ce viorele mari şi frumoase ai, tuşă Ilon !

— Am. Acum nu-s decît astea, dar de Rusalii dau în floare bujorii, după aceea trandafirii şi nalba-roşie. Să vezi atunci grădină.

— Poate că am să vin. Mă laşi să rup o viorea ?

— Chiar şi mai multe, copila mea. Astea au şi mireasmă.

Dinspre drum se auzi tropot de copite. Femeia ridică ochii.

— Vine Jankó — zise.

Katka se îndreptă brusc, lăsînd florile.

— Mă duc.

Era roşie, ca focul. Ilona o sărută.

— Să fii cuminte, Katka, mai vino pe aici cîteodată, dacă nu ţi-e urît la mine. Sînt atît de singură.

Fata se furişă pe portiţă, tocmai cînd călăreţul intra pe poartă.

Jankó o însoţi pe maică-sa la biserică. În faţa bisericii, Maksai stătea de vorbă cu oamenii. Katka se amestecase printre fete şi, desigur, erau acolo şi flăcăii. Apoi întîmplarea făcu să dea faţă cu Jankó.

— Din partea ta puteam să mor în pace, ţie puţin îţi pasă de mine. Poate nici nu ştii că am fost bolnavă.

— Ştiu, Katka. Mă bucur că eşti sănătoasă.

Fata băgă de seamă că privirea băiatului întîrzie pe mîinile ei. Iar în mîna fetei era cartea de rugăciune şi un bucheţel de viorele.

— Ce te uiţi aşa la mîna mea ? Pentru că e slabă ?

— Nu. Mă uit la viorele. Ştiam că viorele dintr-astea nu-s decît în grădiniţa mamei.

— De ce n-ar avea şi alţii ? De unde le are maică-ta pot avea şi eu, rîse fata şi inima-i bătea să-i spargă pieptul.

Jankó se gîndea.

— Se poate, se prea poate. Dar nu din satul ăsta.

Preotul intră în biserică şi oamenii toţi în urma lui.

Era o primăvară răcoroasă şi oamenii erau mulţumiţi : înseamnă că recolta o să fie bună. Jankó tot mai avea de lucru la Poiana. Precum poruncise bunicul : săpase şanţuri, făcuse îngrădituri, împletise garduri, tot cîte două între pari ascuţiţi, miezul îl umpluse cu pămînt şi cu pietre. Ogorul

cel vechi de lîngă pîrîu îl desţelenise încă de cu toamnă ; acum dădeau colţ verde ovăzul şi orzul. Creştea cai. Tătarul se pricepea, cîndva mînase şi el hergheliile în stepa întinsă de pe Volga.

În pragul verii, Jankó împreună cu tătarul, sluga sa, porni la drum lung. Avea de gînd să treacă în Moldova, să cumpere cai, cai buni de munte, din cei turceşti. Auzise de caii ce-i avuseseră de-alde taică-său, bunicu-său, şi-şi dorea şi el. Şi mai trebuia să cumpere şi pentru jupînul Gyeröffy.

Dacă n-ar veni acasă pînă la vremea cositului Ştefan ştie ce are de făcut dar, dacă poate, vine şi el.

Gyurka îl întrebă :

— Mă, şi-apoi ai mulţi bani ?

— Am cît îmi trebuie.

— Te pomeneşti că ai găsit comoara din Poiană.

Jankó răspunse cumpănit:

— Cine caută, găseşte.

Gyurka nu ştia ce să creadă şi ce nu. Vorbele lui Jankó nu se lăsau pătrunse nicidecum.

Oamenii mîntuiseră frumuşel secerişul păioaselor de toamnă şi începuseră să le aducă de pe cîmp, cînd veni vestea victoriilor pe care le dobîndise principele în ţara ungurească. Umbla vorba-n lung şi-n lat şi se cunoştea fiecare mişcare a bătăliei de la Lipova. Cum că l-a atacat pur şi simplu pe paşa de la Buda, l-a împins dincolo de graniţa de vasalitate şi acolo s-au bătut. Se găsise faţă în faţă cu trei paşale. Pe unguri şi pe lefegii îi conducea căpitanul Orăzii şi dumnealui domnul Barkóczi István, pe haiduci — căpitanii Szuhaj Mátyás şi Keresztes András, pe artilerişti, căpitanul Gaudi András.

Dar oamenii nici n-avură vreme să-şi guste bucuria ca lumea, cînd veni vestea că Rákóczi se retrage cu oastea spre Oradea ; turcul pe urma lui.

Începură secerişul grîului de primăvară şi nunta lui Gyurka, în înţelegere cu Kabós, rămase hotărîtă pentru după seceriş. La amîndouă casele pregătirile erau în toi. Jankó nu venise încă. Erau zile călduroase, zăpuşeală mare şi în

sufletul oamenilor un simţământ ca atunci cînd treci puntea şi puntea se clatină sub tine. O simte uneori şi fiara şi omul şi nu se poate explica. Unii işeau către seară pe dealuri şi se uitau înspre Cluj sau înspre Huedin. Nimeni nu-şi rostea gîndul, dar tremurau cu toţii, aşteptînd să vadă în care parte se înroşeşte cerul.

Se spunea că umblă oameni prin munţi şi dau de veste, vorbind cu vorba lui Rákóczi : tot omul care se bagă ostaş la el va fi înnobilat pe veci şi se spunea că dincolo de Vlădeasa mocanii leapădă coasele şi topoarele, ciobanii îşi lăsă oile, vitele şi pornesc grămadă către Oradea, la oaste. Un om văzuse cu ochii lui cum Trestia jupînului Vajda László a prins un vîntură-lume dintr-aceştia şi a pus să fie spînzurat. Iar într-o bună zi prezbiteriul din Mănăştur se socoti să dispună să se repare biserica şi să se ridice la cele două porţi de la intrare două turnuri cu ceardac. Iar pe ceardacul turnului celui mare să umble roată, cît e noaptea de lungă, un străjer.

Uneori, în toiul muncilor cîmpului, lucrul se oprea ca de la sine, fără să se fi întîmplat nimic, deocamdată. În acea primăvară, jupînul Kabós începuse să-şi ridice o magazie de piatră ; niscaiva oameni de prin Bedeciu tocmai stăteau să-i pună coperişul. Dar lăsară treaba baltă şi se duseră acasă, zicînd că ei nu mai vor să lipsească o clipă, cine ştie ce se mai poate întîmpla de pe o zi pe alta.

Apoi, într-o noapte, se iviră în sat nişte călăreţi, să tot fi fost vreo trei. Mînau cai şi se opriră la poarta lui Varju. Sosise Jankó, cu tătarul şi cu herghelegiul. Treziră slugile, apoi Jankó se grăbi să intre în casă. Dar Gyurka era de-acum sculat şi-l aştepta în cerdac. În casa din dos, unde dormea mama lor, se făcu lumină.

Flăcăii îşi strînseră mîinile şi intrară în casă. În tindă ardea deja lumina şi mama făcuse focul. Cînd îşi zări băiatul, nu se putu opri să nu izbucnească în plîns :

— Ce-ai păţit, Jankó ?

Băiatul se aşează pe laviţă. Neras, cu obrajii năpădiţi de peri, cu părul încîlcit, cu faţa numai colb năclăit de sudoare, cu ţoalele de pe el îmbîcsite. Ceru de băut, dar cînd duse ulciorul la gură, mîna îi tremura.

— De la Moldova am ţinut-o tot într-o goană — începu, răguşit, — arde Bîrsa, au călcat-o tătarii.

— Doamne !

— Pînă poimîine se prea poate să fie la Cluj — urmă flăcăul. Du-le oamenilor mei să mănînce şi să bea, mamă. Gyurka, dă fîn la cai, ca să-i putem adăpa.

— Doamne ce s-o alege din noi ?

În ogradă se făcuse un foc mare şi cei doi oameni stăteau întinşi lîngă el. În jurul lor — argăţimea.

Şi satul se puse în mişcare.

Vestea că se întorsese Varju Jankó şi că tătarii au şi intrat în Ardeal se întinse ca focul. Ţara Bîrsei arde şi ei puhoiesc ca marea, ca să înghită întreaga ţară. Casele se luminară, oameni, muieri ieşeau în goană, ca nebunii. Noaptea adîncă se umplu de o viaţă sălbatică. Cîinii urlau ca şi cum ar fi simţit moartea pe aproape.

Jankó se dezbrăcă, se spălă şi se primeni. Apoi îmbucă ceva. Şi, între timp, bea la apă. Casa se umpluse de oameni şi cerdacul de asemenea, satul întreg era în ogradă.

În timp ce mînca, Jankó povestea :

— Am fost la Moldova, dar cînd am ajuns se mişca deja totul. Era hanul Ghirai însuşi cu toată tătărimea lui. Şi cu el cazacii, duium. În Moldova li s-a alipit vodă cu toţi curtenii. De acolo oştirea a coborît spre Ţara Românească. Eu am luat-o spre Gheorgheni pe la Tulgheş. Acolo oamenii se porniseră de-acum pe fugă. Am făcut rost de cai uşor, oamenii se grăbeau să-şi caute adăpost în munţi. Am luat-o pe jos, pe la Trei Scaune. Pe la Sfîntu Gheorghe n-am mai îndrăznit să mă abat, căci se zvonea că tătarii au şi ajuns pe-acolo. Am venit cu caii peste munţi, spre casă. De pe Harghita se vedea cum arde Ţara Bîrsei. La Odorhei, judele a chemat secuii sub arme, dar era prea tîrziu. De îndată ce oştile au zărit pîrjolul au rupt-o la fuga spre case... Tot Ardealul fuge cît îl ţin picioarele... Drumurile pline de care, de vite ; ostaşi n-am întîlnit nicăieri. Satele se golesc. Fug cu toţii în munţi...

Domnii tăceau cu coatele pe masă. Cînd tăcu şi Jankó, nimeni nu mai scoase o vorbă. Era o linişte ca într-un cavou. În tindă se înghesuiau femeile. Pe masă, flacăra galbenă a

luminării se clătina şi sfîrîia. Oamenii se holbau unii la alţii ; se priviră aşa, cu ochii larg deschişi, îngroziţi, apoi îşi plecară capetele.

Jupînul Budai vorbi cel dintîi :

— Dumnezeule, ce s-o alege de noi ?

Un om care stătuse pînă atunci lîngă perete se apropie de Jankó. Era Maksai.

— Tu ce zici, frăţioare ?

— Mîine în zori îi trimit şase cai jupînului Gyeröffy, la Dumbrava. I-am rostuit pentru el. Apoi mă sui la Poiana. Eu rămîn acolo. Pe mama o iau cu mine.

— Tu ai Poiana, e drept. Dar noi n-avem.

Jupînul Kabós zise :

— Putem trimite femeile la Gilău, cu aurul, argintul, vitele. Sau în cetatea Almaşului.

— Vitele le putem mîna în munţi, — zise cineva.

— Grînele ce prisosesc le îngropăm.

— Dar satul ? întrebă Maksai.

Nu răspunse nimeni.

Oamenii se duseră apoi pe la casele lor şi satul se potoli. Căzu într-un somn din acelea fierbinţi, înfiorate, încît din cînd în cînd părea că tot satul tresare, gemînd. Şi la ivirea zorilor era iar în picioare.

Jankó dormi buştean ; cînd se trezi, în jurul lui foia, se agita viaţa tulbure, plină de spaimă.

Nimeni nu ieşise la cîmp ; la ce bun să mai strîngi, să mai cari, la ce bun ? Dar totul se învolbura, vuia şi se agita, învălmăşindu-se, ca un stup atacat de furnici.

Şi satul pornea la drum, căruţă după căruţă. Unul încoace, altul încolo, în toate părţile.

Jankó începu prin a-şi cerceta caii.

— Vezi-i, Gyurka, ce cai am adus. Face să te uiţi. Soi bun, moldovenesc. Uite, ce gît gros şi ce spete late are armăsarul cela. Şi ce picioare ! De la unul ca ăsta să tot ai la mînji !

Dar lui Gyurka nu-i ardea de cai.

— Cui naiba îi pasă acum de cai, fie ei cît de buni. Mai bine spune-mi, vrei să iei şi vitele mele ? Dacă le-aş trimite sus, la tine ?

— De ce nu, Gyurka ? Trimite-le, au loc pe lîngă ale mele. Dar tu ce-ai de gînd ? Rămîi aici ?

— Nu ştiu. M-aş duce cu de-alde Kabós. I-aş însoţi măcar.

— Unde ?

— La Gilău. Ei vor să plece pe la nămiezi.

— Dacă-i însoţeşti, ai putea duce caii la Dumbrava.

— Aş putea.

Cu cît urca soarele pe bolta cerului, satul se făcea mai liniştit, mai tăcut. Jankó prînzi singur, cu maică-sa.

— După cîte văd, jumătate din sat a fugit.

— Da. Domnii toţi.

— Cînd vine năpasta, nu rămîne decît sărăcimea.

— Am trimis grîul, căruţa-i gata.

Zăvorîră uşile, Jankó luă pînă şi cîinele din lanţ şi-l legă în urma căruţei, iar pe maică-sa o sui în căruţă. Îi mai spuse argatului :

— Încărcaţi cît mai mult din fînul ăl bun, apoi veniţi şi voi. Nu-ţi fie milă de dobitoace. Mai avem un drum de făcut, încă azi.

Apoi apucă hăţurile.

La Poiana era mare agitaţie. De la Dretea urcaseră aici alde Derittei cu toate vitele, cu argaţii ; de la Ardeova şi de la Bedeciu alde Ijjgyártó, de la Păniceni alde Nemes. Tot nobili de ţară, prieteni vechi de-ai bătrînului Varju János. Mari vînători, buni ţintaşi. Desigur, nobilimea mai mare se aciuase prin oraşe, îşi trimisese doar vitele sus, la păşunile din munţi. În sate n-a rămas decît sărăcimea.

Cînd se lăsă seara, părea că vrea să se înalţe un soare nou, purpuriu, dinspre miază-zi : focul îşi începuse lucrarea. Şi în cete tot mai dese urcau dinspre văi oameni şi vite. Dar cei de-acum erau oameni de rînd, adunătură. Cu văcuţe mărunte, răpciugoase, pe jos sau cu căruţe mici, pricăjite, cu plozi zdrenţăroşi.

Iar dinspre răsărit cerul se lumina tot mai roşu, tot mai larg.

— Alba Iulia a pierit — veni vestea — Turda arde, Rimetea e una cu pămîntul, i-au pus foc, au tîrît oamenii cu ei, — pe bătrîni i-au căsăpit. Înainte de a se crăpa de

ziuă, o roată de călăreţi ieşi în goană dinspre Gilău, grăbind către gurile Crişului. Trecură prin sate, strigînd cît îi ţinea gura :

— Tătarii-s la Cluj, fugiţi, oameni buni !...

...În zori, Varju Jankó puse şaua pe cal.

— Încotro ?

— Mă duc la Mănăştur. Să văd cine mai e pe-acolo.

— Merg cu tine — îngăimă Ijjgyártó Jánoska.

Dar Jankó dădu din cap.

— Numai tătarul vine cu mine. Voi rămîneţi aici. Vedeţi de tot poporul ăsta. Puneţi un pîndar pe Tîlharu, la rug.

La Mănăştur nu se zărea picior de om. Dar din biserică se auzea vuietul orgii. Jankó intră în ţintirim, se apropie de uşă ; tot satul se înghesuia în biserică şi niciodată nu răsunase cîntecul atît de puternic.

Apoi oamenii ieşiră. Şi Jankó o zări pe Maksai Katka. Inima îi zvîcni, gata să-i sară din piept.

— Tu aici, Katka ?

— Dar tu ?

— Am crezut că aţi fugit la Gilău şi voi.

— Nu — şi fata zîmbi — mama n-a vrut să meargă la Gilău.

— Taică-tău unde-i ?

— A ieşit către Ardeova.

Jankó, cu tătarul, îşi mînă calul către Ardeova. Satul era pustiu, i se păru că vede ici şi colo oameni pitiţi, dar poate ca se înşela. La capătul comunei, pe marginea drumului, şedea în colb prostul satului, un schilod cu mintea rătăcită.

— Nu l-ai văzut pe jupînul Maksai ?

Nebunul se hlizi :

— Ştii că acum eu sînt domn aici în sat ? Mi-au lăsat mie tot satul. Oamenii s-au dus pe Dîmbul Rotund, acolo, ia ! Era Maksai acolo, cu vreo zece flăcăi. Tot satul e acolo.

Cînd Jankó ajunse pe deal, Maksai dădu mîna cu el, apoi, fără o vorbă arătă în jos.

Pe drumul mare, dinspre Cluj, se apropia un pîlc de călăreţi.

Jankó îşi duse palma streaşină la ochi şi se uită ţintă la călăreţi. Veneau la pas, să tot fi fost vreo cincizeci-şaizeci.

Tătarul îşi făcu loc lîngă el :

— Tătari, din Hoarda de aur — zise.

Oamenii urmăreau ceata, tăcuţi. În fund, încolo, spre Gilău, cerul e fumuriu. Soarele nu poate pătrunde. Drumul cel mare e pustiu pînă-n capăt, doar ceata aceea de oameni înarmaţi. Se opresc la hanul „Czifra" şi o cîrmesc înspre curte.

Maksai se întoarce spre Jankó :

— Ai fost în sat ?

— De acolo viu.

— Au fugit mai mult de jumătate.

Scoase la iveală un şip cu rachiu şi îl îmbie pe Jankó. Apoi îşi strigă oamenii :

— Mîncaţi, dar fără focuri.

Îmbucară şi ei nişte slănină. N-avea nimeni chef de vorbă. Caii păşteau liniştiţi. Era o vreme frumoasă, calmă, nici măcar nu era prea cald. Cerul tare înnorat, dar parcă n-ar fi fost nori ci mai degrabă ceva, aşa ca un văl. Cînd şi cînd li se părea că simt miros de ars.

După ce terminară de mîncat, Maksai trimise un flăcău la Mănăştur. Cum că tătarii sînt de-acum pe drumul mare, dar altă veste rea nu-i. Să aibă grijă de toate.

— Să pregătiţi un rug şi-n faţa bisericii.

Tătarul se apropie de Jankó şi arătă cu mîna spre Gilău. Într-un nor imens de praf, mogîldeţe întunecate coteau urcînd spre drum.

— Hoarda !

Oamenii din hanul Czifra ieşiră şi porniră mai departe. Apoi, deodată, din clădirea hanului izbucniră limbi de flăcări şi fum. Încet-încet, întreaga tătărime se întinse în toată mulţimea ei înfricoşătoare. Pîlcuri de călăreţi, unul după altul, apoi care încărcate vîrf, iar călăreţi, iar care. Se vedeau limpede. Pe lîngă drum, prin iarbă, mînau turme de vite şi oameni, oameni legaţi cu curele şi femei, mulţime. Şi călăreţii cu lăncii scurte îi mînau ca pe vite.

Sporea, creştea oştirea şi se lăţea şi se lungea pe drum şi pe lîngă drum. Începutul ajunsese la hanul Czifra şi capătul tot nu se zărea încă. Vuietul i se auzea pînă-n vîrful Dîmbului Rotund.

Iar ei priveau, priveau ; nu-şi puteau lua ochii de la hoardă. Muţi, fără vorbă, încremeniţi, numai inima se zbătea în pieptul oamenilor.

Caii păşteau liniştiţi.

Capul dispăruse de-acum în cotul drumului dar cetele, mereu altele, tot mai veneau din urmă. Apoi, care, turme de vite, turme de oi, herghelii, turme de oameni ; şi iarăşi călăreţi... Te dureau ochii şi ţi se strîngea inima. Obosiră, obosiră de moarte, privind.

Trecuse de amiază şi tot mai veneau. Iar Maksai cu ai lui tot mai stăteau pe culmea dealului, ameţiţi de cap, cu gîtlejul uscat. De parcă li s-ar fi făcut farmece.

Caii începură să dea semne de nelinişte.

Li-i sete. Trebuie adăpaţi.

— Strîngeţi chingile, puneţi frîiele. Plecăm.

Mai aruncară o privire spre drumul mare. Iar acolo părea că începe să se aşeze mulţimea de oşti. Se răsfirau. O parte a călăreţilor o împunse la goană înainte, alta, venind din urmă, se abătu lîngă drum. Apoi se aprinseră focuri pe cîmpie şi fumul începu să urce spre cer.

— Îşi fac tabăra.

Un om rămase de strajă pe deal, iar ei, ducînd caii de căpestre, scoborîră în sat. La pîrîu adăpară caii. Apoi, mai departe, pe drum, în sus.

Podul de peste pîrîu era de-acum crestat, aşa că-l ocoliră. Rămase şi aici un călăreţ. Maksai îl învăţă să se tragă printre tufele de salcie ; de acolo va putea vedea mai bine şi satul şi podul.

Ajunseră la Mănăştur şi Jankó îşi luă rămas bun de la Maksai :

— Mă duc acasă...

...Către seară straja veni în sat cu vestea că tătarii şi-au desfăcut tabăra şi că pornesc mai departe.

Poate că or fi să scape de năpastă.

Oamenii se liniştiră întrucîtva şi se duseră la culcare cu paşi mai lini.

După miezul nopţii — luna veche tocmai răsărea cu ţărcălan — vine un om în goana calului şi prinde a urla prin sat :

— Săriţi, oameni buni, că ne calcă !

Straja din turn începe să bată clopotul cel mare-n dungă. Maksai dă buzna în uliţă ; tocmai atunci trecea şi călăreţul.

— Ci stai un pic. Care eşti acolo ?

— Eu, Márton.

Era pîndarul lăsat la pod.

— Vii de la ... ?

— Da. Sînt acolo. Pun foc satului.

O voce năpraznică bubuie :

— La biserică, hei ! Nu urlaţi, daţi-i bătaie. Lasă-ţi vaca în plata Domnului. Şi nu sta în drum.

— Bine, Ambrus ! — Maksai recunoscuse glasul judelui.

Într-o jumătate de ceas se făcu linişte. Toată lumea era la biserică. Bătrînii, femeile, copiii înlăuntru. Oamenii în ţintirim. Cei cu puşti — în ceardacul turnului, cei cu securile, cu suliţele — la trecerea zidului de piatră. Unii-şi aflaseră şi săbii ; alţii cumpăneau cîte un buzdugan bătrîn.

Prinse a se lumina dinspre Ardeova.

— Arde satul ! îşi ziseră oamenii. De-acum ne vine şi nouă rîndul.

Preotul se preumbla printre ei. Începu să se roage şi mulţi se rugau într-un glas cu dînsul.

Un ceas după miezul nopţii. Zorile nu mai erau departe.

Maksai coborî din turn şi-i zise primarului :

— Ambrus, vin ! Aprinde rugul, vreau să văd !

Apoi trecu de-a lungul îngrăditurii. Peste tot anunţă încetişor, potolit :

— Vin, nu vă temeţi.

Rugul izbucni în flăcări în faţa bisericii şi deodată se iscă o lumină mare.

Dinspre uliţă venea un călăreţ în goana calului. În urma lui încă doi, trei, zece, douăzeci...

Primul smuci de frîu, se opriră şi ceilalţi. Arătau spre biserică. Puteau fi văzuţi limpede : erau cazaci.

Apoi, unul dintre ei îşi duse mîinile pîlnie la gură :

— Hei, oameni buni, voi, cei din biserică ! Striga pe ungureşte.

— Să nu răspundă nimeni, şopti Maksai.

Neprimind răspuns, omul strigă din nou :

— Daţi-ne ce-aţi dosit acolo şi-om pleca în bună pace.

— Nici o vorbă — mormăi Maksai din nou.

De-acum cazacul zbiera ca turbat :

— O să daţi voi răspuns, îndată !

Răsunară porunci, apoi sudalme. Apoi porniră nişte călăreţi. Legată de un cal, o femeie care ţipa.

— Baba Korpos — murmurară oamenii.

În dreptul unei case străjuia un fag bătrîn, o tîrîră pe femeie pînă la el. Un cazac trecu o frînghie peste o creangă a copacului, altul făcu laţ la gîtul bătrînei. Femeia căzu în genunchi, plîngînd, rugîndu-se, urlînd şi blestemînd. Apoi începu să spună o rugăciune.

Cei din biserică nu văzură decît că frînghia se întinde şi că femeia atîrnă, se leagănă în văzduh, cu veşmintele sfîşiate. Din cînd în cînd se mai zvîrcolea. Cazacul strigă apoi spre biserică :

— Aşa păţiţi cu toţii, dacă nu ne daţi lucrurile !

Atunci bubui o împuşcătură dinspre biserică şi cel care strigase se prăvăli de pe cal. Apoi încă una, apoi o salvă întreagă.

Ceata se risipi dintr-odată, unii pe jos, alţii călare. Într-o clipă dealul bisericii era pustiu. Numai umbra neagră a bătrînei se clătina în dreptul copacului. Dar din depărtare se auzi larmă mare, sudalme şi vaiete.

— Pînă-n zori n-om avea cu ei de furcă — gîndi Maksai.

Într-adevăr, mare parte din sat se potoli ; dar dinspre olatul lui Kabós se iscă lumină şi izbucniră zgomote.

Maksai se urcă în turn, de-acolo putea cuprinde tot satul cu privirea. În ogradă la Kabós ardea focul, în jurul lui mişunau oameni. Apoi se aprinse foc şi în grădină, întîi unul apoi mai multe. Maksai numără de toate zece focuri mari. Altele nu se mai aprinseră.

Se dădu jos din turn şi-l chemă pe unul dintre flăcăi.

— Măi, Pista, cît ţi-ar trebuie să tragi o fugă la Poiana ?

— Un ceas jumate ar fi deajuns.

— Capeţi doi boi buni de la mine, dacă Varju Jankó şi ceilalţi ajung aici înainte de a se crăpa de ziuă... Uite-aici trei cai, ia unul cu tine. N-are-a face dacă-şi dă duhul. Spune-le că-s cel mult o sută — o sută cincizeci de cazaci în sat.

Flăcăul plecă şi Maksai le zise oamenilor :

— Faceţi focul, căci se lasă frig. Apoi se întoarse în turn.

Luna nu se zărea, nouri deşi înveleau cerul de-a latul. Întuneric beznă, doar focurile ardeau cu flăcări înalte, pre-

lungi. Nici pomeneală de vînt. În jurul focurilor se mişcau mogîldeţe întunecate. Apoi se auzi o melodie tristă şi zvon de tambure. Suna atît de ciudat acum cîntecul acesta.

Drumul spre Poiana e în partea opusă gospodăriei Kabós şi Maksai se aţinea cu ochii într-acolo.

Oare cazacii or fi pus străji ?

Cîntecul se prelingea pînă la el, blînd, potolit, şi noaptea asta era atît de uimitor de liniştită. Dar bătrîna atîrna de creanga fagului.

Liniştea mare fu străpunsă deodată de un ţipăt ascuţit. Apoi sudălmi sălbatice şi din nou un ţipăt.

Cîntecul se frînse şi liniştea se destrămă.

Dintre focurile gospodăriei Kabós se văzură figuri omeneşti sărind în picioare, alergînd în toate părţile. Apoi se auziră cai nechezînd, zgomot de arme, comenzi răstite.

Lui Maksai i se strînse inima.

Încet, vînzoleala se potoli. Şi iar linişte, şi iar răsună tambura şi o altă voce începu un alt cîntec mîhnit.

— Dumnezeule, Doamne, îndură-te de noi.

Zvonul tamburei fu acoperit de năvala unui cîntec vijelios. Chiote sălbatice, apoi zgomot mare, care se stinse mai încolo cu încetul, pînă cînd, în cele din urmă, o linişte tainică învălui totul, încît nu se mai auzea nimic, decît, arare, cînd ici cînd colo strigătul cîte unei străji.

Şi undeva bocea o buhă...

Totuşi vremea trecea şi spre miază-zi întunecimea începu să plătească. Era cald, o căldură înăbuşitoare. Cineva îl apucă pe Maksai de umăr.

Era judele.

— Se mişcă.

Maksai se scutură. Aţipise, pe semne. Se sculă şi privi în jur, ochii îi scăpărau şi-l dureau. Trebuie că dormise puţin, căci abia se crăpa de zi. Dar la poalele dealului bisericii, printre case, se ghicea mişcare. Apoi, şi de ici şi de colo, se iviră cazacii ocolind spre biserică.

— Trebuie să trezim oamenii.

— I-am şi trezit.

Oamenii stăteau fără să crîcnească, ţinîndu-şi răsuflarea, fiecare la locul lui.

Se auzi glas înfundat de tobe şi din trei părţi deodată un urlet sparse liniştea şi din trei părţi deodată năvăliră, ieşind

dintre case, oamenii cu cealmale roşii pe cap. Cărau scările tot cîte doi, ca şi loitrele, îşi ţineau săbiile între dinţi. De după grădini se abătu asupra bisericii grindină de săgeţi şuierătoare.

Cînd năvălitorii ajunseră pe la jumătatea urcuşului, răzbubuiră armele de pe platforma turnului. Doi, trei oameni se prăbuşiră. Dar cei ce veneau în urmă apucară iar scara şi-şi urmară goana sălbatică.

Apoi încă o salvă, dar cazacii erau de-acum la zid. Din loitrele aduse cu ei făcură poduri peste şanţuri, rezemară scările de ziduri. Şi începură să se caţere pe ele.

Ambrus, primarul, stătea pe creastă cumpănind în amîndouă mîinile un buzdugan uriaş.

Pe buza zidului se iviră cealmale roşii, sub ele chipuri late, împărţite curmeziş de sabia ţinută între dinţi.

— Dă-i, omoară-l !

Buzduganul lui Ambrus se prăvăli năpraznic peste un asemenea chip, drept care acesta se surpă deodată peste cei de dedesubt. Începu o încăierare disperată. Oamenii izbeau, tăiau, muşcau, se încleştau de beregată şi urlau.

O săgeată se înfipse în pieptul lui Ambrus, omul voinic şi frumos căzu pe spate, printre mormintele ţintirimului.

Una din porţi bubuia sub izbiturile topoarelor.

— Pietrele, oameni buni !

Pregătiseră din timp pietre late, lungi, scoase de pe morminte, le proptiră acum de poartă. Apoi mai clădiră pietre şi în faţa ăstora.

Într-o latură, doi cazaci izbutiră să sară peste zid. În urma lor veneau de-acum alţi doi. Un moşneag cu mustaţa albă, Boldizsár Márton, care avea drept armă o lance lungă, sări într-acolo, ridică o dată suliţa şi cînd încă doi cazaci dădură să pună piciorul pe zid, îi izbi din toate puterile, prăvălindu-i înapoi. Dar şi sărmanul Boldizsár Márton cu ei, jos în şanţ.

Pe ceilalţi doi cazaci îi căsăpiră apoi oamenii, în curte.

Asaltul nu izbutise. Cazacii, cu capetele însîngerate, unii teferi, mulţi răniţi, se revărsară de pe dîmb, înapoi, între case.

Înăuntru, în ţintirim, oamenii îşi adunară morţii. Femeile spălară şi oblojiră rănile.

— Ne-am împuţinat — zise Maksai. Doi oameni au murit, trei n-o mai duc mult. Restul să-şi tragă răsuflarea. Beţi nişte rachiu. După aceea, pe ziduri, din nou. Mare lucru să nu mai facă o încercare.

Într-adevăr, afară începu din nou vânzoleala, dar de data asta numai în partea dinspre miază-zi, unde urcuşul era mai lin. Şi şanţul se umpluse în partea asta cu scări, cu loitre şi cu hoituri.

Răsună din nou bubuitul înfundat al tobei, apoi urlete.

Şi veniră în goană oamenii cu cealmale. Erau cîte cinci la o scară şi urcau ca vîntul. Iar dintre case se îmbulzeau mereu alte cete, luînd coasta, pieptiş.

Puştile celor din Mănăştur prinseră glas.

Glasul lui Maksai străpungea zgomotul luptei :

— Dă-i, omoară-l ! Ne vin ajutoare, fraţilor ! Nu vă temeţi !

Oamenii de pe ziduri priviră către munţi. Pe coasta năpădită de iarbă venea în goana mare un călăreţ. După el încă doi, apoi trei şi mai veneau şi alţii.

Maksai sări de pe zid şi dădu la o parte pietrele din dreptul porţii.

— Taie-l, omoară-l !

Scările erau de-acum proptite în şiruri dese şi cazacii se căţărau sălbatici, să urce pe zid.

— Taie-l, omoară-l ! Isus ! Isus !

Şuiere ascuţite, strigăte.

Scările se goliră într-o clipită. De undeva, de departe, strigăte, urlete.

— Taie-l, omoară-l !

Maksai zbieră :

— Jos, fraţilor, la poartă !

Ca turbat, azvîrle pietrele.

Oamenii sar lîngă el şi-l ajută.

— Deschide-ţi poarta — şi scot proptelele din zid.

— Flăcăii să vină cu mine. Bătrînii să rămînă pe ziduri. Apoi o ia la goană. Opt-zece flăcăi în urma lui.

— Taie-l, omoară-l !

Ca fiarele gonesc pe dîmb în jos înspre locul de unde se aud strigătele. Spre olatul Kabós. De departe mai văd cum cîţiva oameni dau cotul pe uliţă.

— Taie-l, omoară-l !

Dintr-o ogradă ţîşnesc nişte cazaci, drept în faţa lor.

— Taie-l, omoară-l ! Pe ei, pe ei! — şi cazacii sînt călcaţi în picioare fără milă. Aveau spume la gură şi ochii înecaţi în sînge. Să omoare, să omoare, în goană. Să taie, să omoare.

Olatul Kabós nu mai e departe, se vede grădina. Oameni se învălmăşesc intrînd şi ieşind. O ceată de călăreţi le apare din faţă, purtînd făclii aprinse de pe care picură smoală. Unul apropie torţa de streaşina unei case învelite cu paie, paiele uscate iau foc.

— Casa noastră ! urlă Ágoston Mártonka şi, ca un ţap, şopăind disperat, se repede înainte, învîrtind un par uriaş între mîini. Călăreţii pornesc în goană.

— În grădină, oameni buni — urlă Maksai şi sare într-o curte. Cu arma încărcată într-o mînă. Călăreţii au şi ajuns acolo, oamenii se ivesc în dreapta şi în stînga, prin curţi.

Parul lui Ágoston Marci se abate, cazacul dă un răcnet. Apoi se prăvălesc amîndoi, încleştîndu-se.

Maksai trage ; un cal se răstoarnă cu călăreţ cu tot. Cazacii se zăpăcesc. Strigătele răsună pe urmele lor.

— Pe ei, pe ei !

Maksai îi recunoaşte pe fraţii Ijjgyártó şi zvîcneşte pe portiţă, în uliţă.

— Taie-l, omoară-l ! Înainte, fraţilor !

Şi, apucîndu-şi puşca de ţeavă, îi face vînt. Vede un cap de cal, patul greu al puştii se abate cu toată forţa într-acolo. Răsună un urlet, nu-l aude, goneşte mai departe, şi abia acum aude din spate :

— Taie-l, omoară-l !

Oamenii lui aleargă alături şi unul dintre ei rîde, nechezînd

— Fug cazacii !

Ajung la olatul Kabós, Maksai dă să intre pe poartă dar îl izbeşte un iz de fum. Se opreşte.

Abia acum îşi revine. Casa Kabós arde, ard stoguri în grădină, arde grajdul, arde şura. Picior de om nicăieri.

— Arde satul !

De undeva se aud răcnete grozave şi larmă mare. Se întoarce.

— Înapoi, spre biserică !

Aleargă din nou în lungul uliţei pînă la biserică dar zgomotul se aude de acum din celălalt capăt al satului. Mai departe, înainte.

La o răscruce, cu tropote disperate, vreo douăzeci de cai îşi taie cale-n goană, sforăind, fără călăreţi. În urma lor doi cazaci călare. Mînau caii izbindu-i cu gîrbacele şi strigînd.

— Aţineţi-le calea !

Cotiră în uliţa strîmtă şi, brusc, oamenii întoarseră două porţi de-a curmezişul drumului şi întîmpinară caii cu răcnete. Animalele se încordară, apoi zvîcniră care-ncotro, prin curţi. Cei doi cazaci îşi luară tălpăşiţa, făcînd cale-ntoarsă. Maksai intră într-o curte. Caii erau înşeuaţi, cu căpestrele puse, cu frîiele legate la oblînc.

Apucă frîul unuia şi se săltă în şa.

— Înainte !

Doi flăcăi, cît ai clipi, lîngă el. Goniră tustrei pe drum, afară din sat. Acolo se mai auzeau răcnete ; se mai bat, afară, în cîmp deschis.

De-acum e lumină şi vede clar cum nişte călăreţi se iau după o ceată care fuge.

Fug cazacii.

— Taie-l, omoară-l !

Nagaica — agăţată la oblînc. O ia în mînă şi şfichiuieşte calul.

— Pe ei, pe ei !

Calul e bun, îi prinde din urmă pe ceilalţi. Îi recunoaşte, sînt de-al-de Vajda, Derittei şi cei doi flăcăi de adineauri. Fugarii ies la drumul mare, ei de asemenea. Şi mai mulţi cunoscuţi. E şi Varju Jankó. Vede şi mutra rînjită a argatului tătar, apoi alţi oameni pe care nici nu-i cunoaşte. Îi vede clar şi pe cazacii care fug. Şi se zăreşte de acum şi Valcăul.

În capul satului îi prind din urmă pe cazaci. Aceştia se întorc. Se învălmăşesc într-o clipă. Lui Maksai îi vuieşte capul, nu mai vede cu ochii, şi cade, cade...

Caii îi poartă la pas, încet, obosiţi, către casă. În urma călăreţilor — o căruţă, într-însa zace Maksai pe nişte fîn. în faţa lor, satul arzînd. Cei din Valcău vin în fugă să ajute la stins.

Apoi trec pe lîngă sat. Varju Jankó descalecă şi intră în sat. La biserică. Pe sub deal casele ard, oamenii feresc biserica de foc.

— Unde-s femeile ?

— Au luat-o toate spre Poiana. Au legat şi caii, au pornit şi căruţele căzăceşti într-acolo.

— Şi casa noastră ?

— Încă n-are nimic, dar partea de jos a ars pînă-n temelii.

Iese din biserică preotul.

— Ei, părinte, noi sîntem în bună rînduială. Cu ăştia am terminat-o.

— Am trimis oameni pe Dîmbul Rotund să străjuiască drumul cel mare. Dar robii zic că erau pe la urma hoardei.

— Mi-au spus şi mie.

Jankó îşi luă rămas bun.

La gura pîrîului drumul e închis, nu se poate trece cu căruţa. Nu le rămîne decît s-o ia pe potecă. Încropesc un hamac din pături şi-l prind cu curele între doi cai. Îl culcă în hamac pe Maksai László. Apoi încep să urce.

Oamenii merg pe jos. Pe culme, le ajung din urmă pe femei. Se aşezaseră şi-i aşteptau.

Derittei Mózsi zice :

— Anna, bărbatul tău e rănit. Uite, îl aducem aici, cu caii.

Obrazul femeii se crispează :

— A murit ?

— Nu. Dar e fără cunoştinţă.

Femeia se sculă şi se apropie de bărbatul ei. Se uită la el, păleşte.

— Iute, iute. Să mergem.

Şi porneşte în urma cailor, aproape lipită de capul bărbatului.

Katka nu îndrăzneşte să se uite la taică-său, nu îndrăzneşte nici să plîngă, abia dacă poate să se uite la maică-sa.

Ajung la marginea pădurii. Aici trebuie să se oprească, deoarece caii nu pot pătrunde cu rănitul. Retează nişte crengi şi prind pătura de ele. Îl culcă pe Maksai. Femeia îi susţine capul. Patru oameni iau parii pe umeri şi pornesc din nou.

Apoi li se deschide în faţă Poiana. Valea înflorită, iar în spate muntele pleşuv : Tîlharu. Şi sub el, olatul.

Patul e desfăcut în grabă şi Maksai dezbrăcat. O lovitură de suliţă în stomac. Poate că fierul s-a frînt în rană. Trebuie spălată repede şi bandajată. Apoi, să-l urce în pat.

Femeia se aşează la capul patului şi se uită, se uită la chipul golit de sînge al bărbatului.

Ceilalţi îi lasă singuri. Afară, în cerdac, Ilona îl întreabă pe Derittei Mózsi :

— Oare scapă ?

— Mă bate gîndul că nu apucă nici ziua de mîine.

În urma vorbei ăsteia, Vitéz Ilona băgă de seamă că-şa simte inima tare grea...

...Într-un tîrziu, Maksai László deschide ochii :

— Apă.

Bea. Nevasta îi duce ulciorul la gură.

— Tu eşti aici, Anna ?

— Eu. Te doare ?

— Nu ştiu. Dă-mi mîna.

Închide ochii. Femeia simte cum îi strînge mîna.

— N-a fost bine aşa cum a fost — începe deodată.

— Nu, nu.

— Dar de acum se îndreaptă totul.

Basa Anna nu poate răspunde. Apoi se uită unul la altul.

— Unde-i Katka ?

— Afară.

— Mă gîndesc, nu ştiu, poate ar fi bun Jankó, Varju Jankó. Mă gîndesc...

— Dumnezeule !

— Ai zis ceva, Anna ? Ştiu, şi tu l-ai iubit pe Gáspár. Ştiu prea bine. Dar, totuşi, eu n-am vrut. Eu nu-s ucigaş. Crede-mă, am vrut să-l ajut. Îi eram dator. Acum poţi să mă crezi. Aşa să am parte de mila Domnului.

— Te cred, László, te cred !

Şi strînse mîna bărbatului.

— Aşa e bine. Anna, vezi, aşa e bine...

Închise ochii şi surîse.

Femeia şedea mută şi nemişcată.

— Unde sînt ? zise deodată rănitul şi cătă cu ochii de jur împrejur.

— La Poiana.

Omul se uită lung la nevastă-sa :

— Dumnezeu !

Apoi zise încet de tot :

— Roagă-i să mă îngroape aici. Lîngă Gáspár. Cred că n-au să stea împotrivă. Cheam-o pe Ilona. Şi aş vrea s-o văd şi pe Katka.

Intrară amîndouă.

— Tu, Ilon, hîrtia aia am ars-o de mult. Să nu afle nimeni, niciodată. Aşa vreau. Nimeni !... Katka ! Nu plînge, fata mea. Şi-apoi, s-o iubeşti pe maică-ta. Fetiţa mea scumpă, tu...

Femeia simţi cum îi strînge mîna cu putere, apoi cum strîmsoarea slăbeşte, slăbeşte tot mereu. Iar ochii care căutau la ai ei părură, aşa deodată, că văd ceva, departe tare. Întoarse capul ; parcă ar fi stat cineva în spatele ei.

Dar nu era decît moartea pe care Maksai László o privea acum în faţă.

...A treia zi îl îngropară.

La înmormîntare veniră mulţi. Era prezent tot Mănăşturul. Erau de-acum şi domnii, întorşi de la Gilău pe la casele lor. Erau şi mulţi vălcăuani. Şi oameni de-ai munţilor, care aflaseră vestea luptei de la Mănăştur.

Îl îngropară acolo, sub bradul cel mare. Lîngă Gáspár şi lîngă bătrînul Varju János. Şi la mormîntul deschis, după ce preotul îşi termină slujba, puşcară cu toţii, cei care luptaseră alături de el în noaptea aceea. Iar oamenii, oamenii bărbaţi ziceau că e foarte bine aşa ; Maksai László a fost un om viteaz, se cuvine să hodinească aci....

...Vreme frumoasă, ţesută-n raze de soare, cele două femei şed pe pajişte, sub bradul cel mare. Un om sapă în lemnul crucii numele mortului celui nou. În urma celorlalte. Cele două femei şed tăcute şi amîndouă se gîndesc la tot felul de lucruri. În jos, pe drum, trec vite şi care. Şi oameni, femei şi copii. Sînt voioşi cu toţii. Se întorc din munţi acasă. Poiana s-a golit şi n-au mai rămas decît vechii stăpîni şi Basa Anna cu fiica ei. Se pregătesc şi ele să se întoarcă în sat, casa trebuia reclădită întrucîtva, iar pînă la iarnă hambarele, grajdurile trebuie puse în rînduială. Dar pe cruce mai trebuie înscris numele cel nou.

Dedesubt, pajiştea se întinde pînă jos la pîrîu şi pînă la drum. Iar peste pajişte vin doi oameni. Un băiat şi o

fată. Unul lîngă altul, încet. Fata se apleacă din cînd în cînd şi rupe cîte-o floare. Flori de toamnă, de un violet pierdut. Apoi pornesc din nou. Unul lîngă altul.

— Îi vezi ? întreabă una dintre femei.

— Îi văd.

— Mă gîndesc că e bine aşa ! Acum vorbise Vitéz Ilona.

— Şi eu gîndesc la fel. Aşa ar fi dorit şi bărbatul meu. Aşa vrea şi Cel de sus.

Ilona se ridică. Omul şi-a terminat munca. Anna se apropie de cruce şi citeşte :

Varju Gáspár, anno 1636.11.15

Varju János, anno 1657.IX.20

Atunci ochii i se înceţoşează, nu mai poate continua. Aşa că Vitéz Ilona e cea care citeşte mai departe :

Maksai László, anno 1658.IX.1

Pe atunci voievod al Ţării Ardealului era deja dumnealui domnul Barcsai Ákos. Şi la un an, în luna Rusaliilor, Rákóczi György cel tînăr dădea ultima sa luptă, sub zidurile cetăţii Gilăului, pentru scaunul de domnie. Acolo se alese cu o rană şi la Oradea muri.